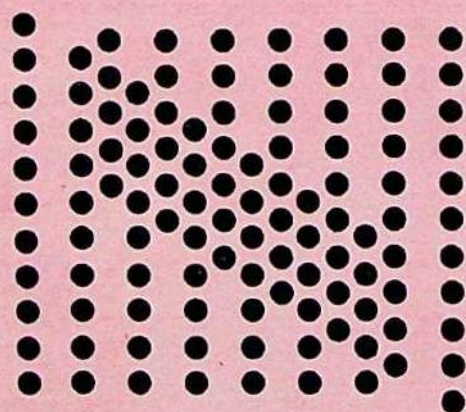

RAZPRAVE IN GRADIVO 19

TREATISES
AND
DOCUMENTS

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA V LJUBLJANI

RAZPRAVE IN GRADIVO • LJUBLJANA • DECEMBER 1986

RAZPRAVE IN GRADIVO

TREATISES AND DOCUMENTS

19

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
LJUBLJANA – DECEMBER 1986

RAZPRAVE IN GRADIVO – TREATISES AND DOCUMENTS

251YU ISSN – 0251

UDK – UDC 323.1 (497.1) (058)

Izdajateljski svet – Editorial Board

Andrej Caserman, Silvo Devetak, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Peter Klinar, Vera Klopčič, dr. Ernest Petrič, Amalia Petronio-Bertoni, dr. Rudi Rizman, dr. Janez Stanovnik

Uredniški odbor – Editorial Committee

Dr. Borut Bohte, dr. Darko Bratina, Andrej Caserman, Rudi Čačinovič, mag. Silvo Devetak (glavni urednik – Editor in Chief), dr. Savin Jogan, Boris Jesih (odgovorni urednik – Editor in Charge), dr. Vladimir Klemenčič, Miran Komac (tehnični urednik – Technical Editor), Lev Kreft, dr. Avguštin Malle, dr. Janko Pleterski, Miran Potrč, dr. Rudi Rizman, Janez Stergar

Uprava revije – Management

Milena Kisovec, Jožica Jereb, Neva Lebar

Prevodi – Translation

Dušan Gabrovšek, Alenka Goričan (angleščina – English)

Lektor – Language advisor

Dušan Logar

Zunanja oprema – Layout

Neta Zwitter

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 30. novembra 1986. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira – The editing of this volume was terminated on 30. Novembre 1986. The authors are responsible for the scientific contents of their contributions. The articles may be reproduced only with the prior permission of the publisher and by quoting the source.

Založil in izdal – Published and edited by

Inštitut za narodnostna vprašanja – Institute for Ethnic Studies YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5, tel.: (061) 210 823, 210 879, 210 964

Predstavnik – Representative

Mag. Silvo Devetak – Silvo Devetak, LL.M.

Revijo sofinancira – Co-financed by

Raziskovalna skupnost Slovenije – Research Community of Slovenia

Naklada – First Printing

1000 izvodov – 1000 copies

Tisk – Printed by

Dušanka Muhvič, Čabar, december 1986

KAZALO

<i>Rudi Čačinovič: Uvod</i>	7–13
<i>Silvo Devetak: Delo Inštituta za narodnostna vprašanja v letih 1981–1985</i>	15–23
<i>Silvo Devetak: Enakopravnost jezikov in pisav pri poslovanju organov jugoslovanske federacije</i>	25–43
<i>Silvo Devetak: Etnos kot dejavnik v mednarodnih odnosih</i>	45–54
<i>Miran Komac: Narodnostna identiteta: prispevek k multidisciplinarnemu proučevanju narodnostnih manjšin</i>	55–68
<i>Boris Jesih: Politična participacija in manjšine</i>	69–85
<i>Sonja Novak Lukanovič: Jeziki in izobraževalni sistemi v SR Sloveniji</i>	87–96
<i>Renata Mejak: Razvoj vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju</i>	97–120
<i>Nada Vilhar: Oris gospodarske strukture naselja Dobrovnik/Dobronak v okviru socialnoekonomske strukture narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju (z vključitvijo ankete, ki je bila opravljena v Dobrovniku/Dobronak leta 1984)</i>	121–135
<i>Renata Mejak: Seznanjanje z elementi madžarske in sloveske kulture v dvojezičnih šolah</i>	137–154
<i>Silvo Devetak: Transfrontier regional cooperation between Austria, Italy, Yugoslavia and Hungary – a starting point for pan-european regional contacts and exchange?</i>	155–171
<i>Janez Stergar: Zveza koroških partizanov ter njena vloga v društvenem življenju in v političnem organiziranju koroških Slovencev</i>	173–190

<i>Nada Vilhar</i> : Socialnoekonomska struktura prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem	191–202
<i>Nada Vilhar</i> : Razvoj turističnega gospodarstva na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem	203–217
<i>Vera Klopčič</i> : Manjšine – most ali breme v meddržavnih stikih	219–227
<i>Peter Beltram</i> : Množični mediji in narodnostne manjšine	229–240
<i>Samo Kristen</i> : Tržaška kriza maja in junija 1945 v pričevanju ameriških in britanskih sodobnikov	241–251
<i>Miran Komac</i> : Biografije in bibliografije sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani za obdobje 1979–1986	253–292

CONTENTS

<i>Rudi Čačinovič: Introductory</i>	7–13
<i>Silvo Devetak: Professional Activities of the Institute for Ethnic Studies in the Period from 1981 through 1985</i>	15–23
<i>Silvo Devetak: The Equality of Languages and Alphabets as Reflected in the Activities of the Agencies of the Yugoslav Federal Government</i>	25–43
<i>Silvo Devetak: Ethnicity as a Factor in International Relations</i>	45–54
<i>Miran Komac: Ethnic Identity: a Contribution to the Multidisciplinary Investigation of Ethnic Minorities</i>	55–68
<i>Boris Jesih: Political Participation and the Minority</i>	69–85
<i>Sonja Novak-Lukanovič: Languages and Educational System in SR Slovenia</i>	87–96
<i>Renata Mejak: The Development of Education in the Ethnically Mixed Areas of Prekmurje</i>	97–120
<i>Nada Vilhar: An Outline of the Economic Structure of Dobrovnik/Dobronak with Regard to the Socio-economic Structure of the Ethnically Mixed Prekmurje Region and the Survey which was Carried out in Dobrovnik/Dobronak</i>	121–135
<i>Renata Mejak: Elements of Hungarian and Slovene Cultures in Bilingual Schools</i>	137–154
<i>Silvo Devetak: Transfrontier Regional Cooperation Between Austria, Italy, Yugoslavia and Hungary – a Starting Point for Pan-european Regional Contacts and Exchange?</i>	155–171
<i>Janez Stergar: The Association of Carinthian Partisans (Zveza koroških partizanov) and its Role in the Societal Life and Political Activities of Carinthian Slovenes</i>	173–190

<i>Nada Vilhar</i> : Socioeconomic Population Makeup in the Ethnically Mixed Area of Carinthia (Koroška)	191–202
<i>Nada Vilhar</i> : The Development of Tourism in the Ethnically Mixed Areas of Carinthia	203–217
<i>Vera Klopčič</i> : Minorities – Bridge or Hindrance to the Relations between the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and Austria	219–227
<i>Peter Beltram</i> : Ethnic Minorities and the Mass Media	229–240
<i>Samo Kristen</i> : The Trieste Crises of May and June 1945 trough the Eves of British and American Contemporaries	241–251
<i>Miran Komac</i> : Biographies and Bibliographies of the Workers and Associates of the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana for the Period 1979–1986	253–292

Rudi Čačinovič
Predsednik sveta inštituta

UVOD

Za slovenski narod in za njegove odnose z drugimi narodi in narodnostmi imajo narodnostna vprašanja izreden pomen. Na dveh obmejnih področjih SRS imamo madžarsko in italijansko narodnost. Nista številčni, pripadata pa dvema matičnima narodoma, s katerima Slovenci v svoji preteklosti nismo imeli enakopravnih odnosov. Odprava dediščine je zahtevala ne le dosledno manjšinsko politiko socialistične in samoupravne skupnosti, temveč vrsto objektivnih in znanstvenih analiz razmer in tudi »vzgojo za sožitje«. To tembolj, ker se Slovenci v vseh sosednjih državah borijo, da bi si zagotovili vsaj temelje za svoj nacionalni obstoj. Posebno obremenilen je razvoj za Slovence na Koroškem, kjer so po stoletni germanizaciji v Hitlerjevem »rajhu« z nasilnim preseljevanjem in koncentracijskimi taborišči še vedno na delu sile, ki jih hočejo asimilirati. Po zmagi nad fašističnimi silami se je v Evropi raziskovanje identitete etničnih skupin okrepilo. Oživljajo in krepijo se narodi in narodnosti, o katerih so bili mnogi že prepričani, da so utonili v politični, gospodarski in kulturni hegemoniji večinskih narodov. Odnos manjšina–večina je danes predmet obravnave v telesih OZN in drugih mednarodnih in nacionalnih institucijah.

Z vsemi temi ugotovitvami se moramo soočiti tudi ob ocenjevanju in presojanju nalog in dosežkov Inštituta za narodnostna vprašanja. Narodi in narodnosti so živ organizem. Njihov razvoj in medsebojni odnosi med narodi in narodnostmi zahtevajo nenehno proučevanje in opozarjanje na razvojne tendence. Primer negativnih vplivov so tudi gospodarske krize in težave. Težke preizkušnje v preteklosti so nam vsem zgovoren dokaz, da nam je zgodovina izbrala skupno usodo. Sedanje razprave v Jugoslaviji o dopolnitvi ustave, o zakonu o združenem delu itd. narekujejo še poglobljeno znanstveno preučevanje odnosov med narodi in narodnostmi. Nikakor ne smejo biti predmet površne dnevno-politične pragmatike, še manj pa nacionalističnih ali samo oportunističnih demagogij. Nedvomno smo dolžni temeljito poznati položaj in razvojne možnosti Slovencev, ki živijo v sosednjih državah. Storiti pa moramo čimveč, da bodo tudi sosedje spoznali našo zasnovo sožitja med narodi in sosednjimi državami. Največja nevarnost za nacionalistično nestrpnost in predsodke je nepoznavanje sosedu (države, narodnosti, drugojezičnosti) in nerazumevanje njegovih problemov. Prizadevati si moramo, da bodo v raziskovanje problemov naših zamejcev vključeni tudi demokratični in progresivni znanstveniki

večinskih narodov in objektivne, tj. znanstvene institucije. To velja seveda še bolj za skupna raziskovanja in sodelovanje INV z inštituti in znanstveniki iz drugih republik in pokrajin.

Poskus ocene rezultatov dela v preteklem obdobju (1981–86) kaže, da se je INV zavedal globine in razsežnosti narodnostne problematike doma in na tujem. Podrobno naštevanje posameznih tem raziskovalnega programa, ekspertiz in posameznih nosilcev nalog je v dodanih prilogah. Delo INV je zajemalo vprašanja narodnostnih skupnosti v SRS (Madžarov, Italijanov). Raziskave o življenju in razvoju Slovencev v sosednjih državah so bile veči del zasnovane skupno z dvema zamejskima znanstvenima inštitutoma (SLORI v Trstu, SZI v Celovcu). Oba tudi samostojno raziskujeta vrsto nalog za potrebe Slovencev v Italiji in Avstriji. Porabski Slovenci takih institutov nimajo. Prvo raziskavo na terenu v Porabju (Gornji Senik) je INV organiziral s sodelovanjem budimpeštanskih institucij in znanstvenikov. Prav takšna je bila skupna terenska raziskava pri nas (Dobrovnik v Prekmurju). Takšne skupne raziskave, če jih bo inštitut tudi v prihodnje organiziral skupaj s sorodnimi inštituti iz sosednjih držav, bi pripomogle k izboljšavi kvalitete raziskovanja. Pomagale bi tudi pri iskanju boljših rešitev problemov samih – kot tudi pri razvoju dobrih odnosov med sosednjimi državami.

Raziskave inštituta so zajele tudi odnose SFRJ in SRS s sosednjimi državami, obravnavale so gospodarske in turistične probleme, saj ti neposredno vplivajo na položaj in razvoj narodnostnih manjšin. INV je sodeloval tudi v nekaterih jugoslovanskih projektih. Med njimi je treba omeniti projekt »Manjšine narodov Jugoslavije v sosednjih deželah«. INV je s svojim sodelovanjem hotel poudariti celovitost narodnostne problematike v SFRJ, gre pa tudi za prenašanje slovenskih izkušenj, spoznanj ter rešitev narodnostnih problemov doma in v zamejstvu. Sodelavci INV so opozarjali tudi na nerešena vprašanja enakopravnosti v okviru združenega dela, analizirali elemente »vzgoje za sožitje«, družbenopolitične procese ter njihove vplive na odnose med narodnostmi na mešanih področjih. Ekspertize INV so odkrивale tudi nove tendence na sosednjih obmejnih področjih in njihov vpliv na življenje Slovencev v prihodnje.

Posebej naj omenimo programski sklop »Boj za zahodno mejo 1941–1977«. Obravnava je dolgoročna in bo morala vključiti vse slovenske znanstvene kapacitete (ustanove in posameznike), ki se ukvarjajo s to problematiko. INV izdeluje bibliografije domačih in tujih doslej objavljenih del. Identificiral, obdelal, arhiviral in pripravil naj bi za objavo dokument o domačih in tujih virih. INV bi moral biti koordinator in »tehnična baza« projekta.

INV je spremljal tudi mednarodno varstvo manjšin. Pri tem je poudarjal pomen varstva manjšin v Evropi in njihove položaj v različnih regionalnih skupnostih (regionalno sodelovanje v skupnosti Alpe-Jadran). V stikih je tudi z različnimi inštituti in univerzami, ki se ukvarjajo s problemi odnosov večinski narodi-manjšine in matica-manjšina. Posebna skrb je bila posve-

čena obravnavam manjšinskega vprašanja v posameznih telesih OZN. V tej zvezi sta tudi naloga »Tendence v razvoju mednarodnega varstva zaščite manjšin s posebnim ozirom na sistem OZN«. (S. Devetak) ter prispevek »Vzgoja in izobraževanje v večkulturnih družbah«, INV je skupaj z OECD/CERI iz Pariza organiziral mednarodno konferenco o »Vzgoji in izobraževanju v večkulturnih družbah«, na kateri so sodelovali –poleg znanstvenikov iz INV– številni jugoslovanski in tuji referenti. Konferenca je bila organizacijsko in vsebinsko zelo uspešna.

Ekspertize in posamezne študije so imele številne uporabnike, članki delavcev INV so objavljani v domačem in tujem tisku. Raziskovalno delo INV zrcali revija »Razprave in gradivo« (izhaja letno) in je edina specializirana revija za narodno problematiko v Jugoslaviji. Utrla si je pot tudi do drugih mednarodnih specializiranih revij, ki objavljajo ocene o njenih razpravah. Štirikrat letno izhaja tudi bilten prispevkov iz dejavnosti INV (»Informator«). Izhaja v slovenščini in srbohrvaščini. Izdaja ga INV skupaj z Republičkim komitejem za informiranje. Zavzema se za tako delovanje specializiranega INDOK centra za narodnostna in etnična vprašanja in problematiko sosednjih dežel, v katerega bi se vključili tudi vsi drugi zainteresirani (RKMS, družbenopolitične organizacije, SIM itd.).

Ob sklepu teh kratkih razmišljanj o dosežkih in razvojnih možnostih INV lahko ugotovimo naslednje: INV je premagal mnoge kadrovske, organizacijske in tudi gmotne težave, ki so skoraj paralizirali njegovo delovanje v prejšnjem obdobju. Ima trdne temelje za vsestranski razvoj pri proučevanju narodnostne problematike in s tem povezanih obmejnih in regionalnih vprašanj ter problematike človekovih pravic in rasne diskriminacije. Poleg uveljavljanja v slovenskem in jugoslovanskem prostoru so doseženi tudi koristni stiki z evropskimi znanstveno-raziskovalnimi sorodnimi inštitucijami. Nadaljnji razvoj pa zahteva tudi več znanstvenih raziskovalcev (lastnih in zunanjih), več prostorov in sredstev za nekatere nove programe (na primer »Boj za zahodno mejo«) pa tudi za dokumentacijsko delo, za tuje publikacije, bibliografije, za udeležbo na znanstvenih simpozijih itd. Današnji razvoj zahteva znanstveno raziskovalno delo na vseh področjih našega razvoja. Zaradi položaja Slovencev doma in na tujem moramo posvetiti INV in njegovemu razvoju vso potrebno skrb.

Rudi Čačinovič, President of the Institute Council

INTRODUCTORY

Problems concerning ethnicity are of vital importance to the Slovene nation and its relations with other peoples and nationalities. There are within the confines of the Socialist Republic of Slovenia two borderland areas that are populated by the Hungarian and Italian nationalities which, although not superior in numbers, belong ethnically to two matrix nations whose relationships with the Slovenes were in the past hardly ever based on terms of equality. The abolition of this heritage called not only for a consistent minority policy implemented by the socialist self-managing community but also for a series of scientifically objective analyses of the existing conditions as well as the fostering of »upbringing and education for coexistence.« These requirements are all the more imperative in the light of the fact that the Slovenes living in the neighboring countries have to struggle for the basic rights underlying their national existence. In this respect, the case of Carinthia (Koroška) is in particular aggravating in the eyes of the Slovenes; it is there that even after the long-lasting ignominious Germanization and Hitler's Third Reich with its forced deportations and concentration camps, forces are still alive that try to assimilate the Slovene nationals. Following the defeat of the Fascist forces, Europe has witnessed an increasing interest in the study of the identity of various ethnic groups. A number of peoples and nationalities have exhibited renewed vigor and strength regained, though formerly they were regarded by many as non-existent entities that had been obliterated by the political, economic and cultural hegemony of majority nations. The relations between the minority and the majority today represent a subject that is discussed by the United Nations bodies as well as by other bodies and institutions, both national and international.

All of the foregoing facts have to be taken into account if we are to assess the tasks and the achievements of the Institute for Ethnic Studies. Peoples and nationalities are living organisms. Their development and their interrelationships must be continuously investigated, with special reference to the developmental tendencies that they are bound to show. Instances of economic crisis must be counted among adverse conditions and unfavorable effects. Ordeals from the past eloquently testify that it is a common lot that we share. In Yugoslavia, we presently witness animated discussions about the constitutional amendments, about the Associated Labor Act, and other topical matters that call for a more thorough scientific

investigation into the relationships between the peoples and nationalities. It is imperative that this issue be addressed scientifically rather than superficially and pragmatically, much less nationalistically or demagogically — the last of which might be especially suitable for slick opportunists. We must without a doubt feel obliged to familiarize ourselves thoroughly with the present status and the developmental possibilities of the Slovenes living in our neighboring countries. But that is not enough: We must also do our best to acquaint our neighbors with our conception of the peaceful coexistence of our nations and our neighboring countries. Ignorance of one's neighbor (whether state, nationality, or language) may well be the greatest danger leading to nationalistic aspirations, intolerance of another nationality, and prejudice; this is all the more true because ignorance of one's neighbor usually goes hand in hand with inability to understand his problems. For this reason, we must see to it that research on the problems peculiar to the Slovenes living beyond our borders be undertaken also by democratic and progressive thinkers and scientists belonging to the majority nations. The same goes for genuinely scientific institutions, i.e. those that are well-known for their objective outlook. This desideratum assumes even greater importance in the case of joint research work and the cooperation between the Institute for Ethnic Studies (IES) and the institutes and individual scientists from the other republics and provinces of Yugoslavia.

The attempt to evaluate the fruits of the work of the IES in the period 1981–1986 clearly shows that the Institute has displayed an awareness of the essence and scope of ethnicity problems and topics both in the homeland and abroad. A detailed enumeration of individual topics and specialist reports produced in the framework of the research program of the Institute is provided in the Appendices together with the names of the researchers who were responsible for the research projects. The work done by the IES has included a number of issues relating to the ethnic communities residing on the territory of the SR of Slovenia (Hungarians and Italians). Furthermore, the Institute has launched a number of investigations into the life and development of the Slovenes living in the neighboring countries; these investigations were conceived jointly by the IES and the two scientific institutes located beyond our borders that are engaged in similar work (the SLORI in Trieste and the SZI in Klagenfurt/Celovec). Parenthetically, these two institutes have launched also several independent investigations for the benefit of the Slovenes living in Italy and Austria, respectively. There are no such institutes available to the Slovenes living in Porabje (the region along the Rába river in western Hungary). The earliest field investigation in the Porabje region (in Felsőszőlő/Gornji Senik) was organized by the IES in cooperation with the institutions and scientists from Budapest. These two parties undertook also a joint field investigation in Slovenia (in Dobrovnik in the Prekmurje region). Since such joint investigations can considerably improve the quality of research work involved, it is advisable that the IES organize them in the future too. The case for this kind of work

becomes even stronger in view of the fact that it may help find better solutions to pressing problems of ethnicity as well as contribute to the growth of good neighborly relations between the neighboring countries.

The research work carried out by the IES has included also assessments of the relations between the SFR of Yugoslavia/SR of Slovenia and the countries that border them; the aspects covered include economic problems, tourism, and other topics that exert a direct influence on the status and development of ethnic minorities. The IES has likewise participated in certain all-Yugoslav projects, notably the one entitled »Minorities consisting of Yugoslav nationals living in the neighboring countries.« The IES has engaged in this extensive cooperation so as to underscore the integrated nature of ethnicity problems in the SFR of Yugoslavia as well as to communicate of the Slovene experiences, insights, and solutions associated with the problems of ethnicity, to other interested parties located both in our homeland and over the border. The IES researchers have likewise pointed up the unsolved questions of equality in the context of associated labor, analyzed the elements of »education for coexistence« as well as diverse sociopolitical processes and their influence upon the relations between the nationalities living in ethnically mixed areas. The expertise of the IES researchers has helped pinpoint new trends arising on the borderlands of our neighbors, determine their effects on the living conditions of the Slovenes, and anticipate their impact in the future too.

There is one project that we would like to single out for special mention, namely »Struggle for the western frontier, 1941–1977.« This long-range research program will have to enlist the entire Slovene scientific community (both institutions and individuals) that deals with this field of research. The IES has engaged in compiling bibliographies of the relevant works so far published in Yugoslavia and abroad. A special report on domestic and foreign sources has also been envisioned as a separate publication in which all the items will be fully identified, processed and kept on file; the IES ought to act as a coordinator and »technical base« on this project.

The Institute has also been busy monitoring closely the development of the international protection of minorities, laying special stress on the significance of minority protection in Europe and on their status in various regional communities (regional cooperation carried out in the framework of the so-called Working Community of Alps-Adria). Furthermore, it has taken care to establish and maintain contact with a number of institutes and universities whose activities include the study of the relations between majority nations and minorities as well as between matrix nations and their minorities. Special attention has been devoted to the topic of minority problems, which has been discussed by the individual bodies of the United Nations. In this respect, two items stand out, viz. the project »Trends in the development of the international observance of minority protection with special reference to the United Nations system« (S. Devetak) and the con-

tribution entitled »Education in multicultural societies.« The latter was also the title of an international conference that the IES organized in cooperation with the OECD/CERI organization, whose headquarters are in Paris. This conference, which was attended by the IES scientists and a large number of Yugoslav and foreign participants, was remarkably successful both on the organizational level and with respect to its subject matter.

Professional reports and individual studies so far published have been utilized by many users, and the papers authored by the IES researchers have appeared in both Yugoslav and foreign publications. The Institute presents the fruits of the work of its staff in its annual **Treatises and Documents**, the only Yugoslav journal to specialize in ethnicity problems and topics. The journal has already succeeded in drawing the attention of several foreign journals specializing in the same field of research, which regularly publish reviews of the **Treatises and Documents**. There is also a quarterly newsletter entitled **Informator** (Informer); issued in Slovene and Serbo-Croat, it reports on the current Institute activities. It is published jointly by the IES and the Committee on Information of the SR of Slovenia. The Institute has envisaged and called for such a specialized »INDOK center« (Information and documentation center) that would not only concentrate on ethnic issues arising in Yugoslavia and in our neighboring countries but also enlist the participation of all the interested parties (sociopolitical organizations, the Republic Committee on International Cooperation, etc.).

We will conclude this summary description of the achievements and future potential of the Institute for Ethnic Studies by offering a few general observations. First, it must be pointed out that the Institute has overcome numerous difficulties in the way of staffing, organizational matters, and financing, the difficulties that all but paralyzed its activities not so many years ago. Now it rests on a solid basis assuring good prospects for further multi-faceted development of its primary concern, viz. the study of ethnicity and of related borderland issues and regional problems as well as of the subjects of human rights and racial discrimination. Apart from asserting itself on the territory of Slovenia and Yugoslavia, the Institute has established and maintained close contact with a number of foreign scientific institutions that engage in similar matters. Among the desiderata for further development there are first and foremost a larger number of researchers and research associates (both in-house experts and outside consultants), more facilities for everyday work and study, and more funds to support new projects (such as »Struggle for the western frontier«), documentation work, the purchase of foreign publications, and participation in the relevant symposiums. The dynamics of present-day development necessitate responsible research work in all the fields that bear on our overall development. The status of the Slovenes both in our homeland and over the border urges us to devote a lot of time and care to the Institute for Ethnic Studies and help promote its activities in the future too.

Silvo Devetak
ravnatelj inštituta

DELO INŠTITUTA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA V LETIH 1981–85

Težko je o obširnem vprašanju na kratko napisati tisto, kar je bistveno. Še težje pa je, če gre za stvari, ki so ti pri srcu in ki so postale del tebe. Takrat je velika nevarnost, da boš nekritičen in da boš poskušal stvari prikazati lepše, kot so v resnici. Na to sem bil dolžan opozoriti bralca, preden se bo (morda) lotil branja tega spisa o dejavnosti našega inštituta v preteklem srednjeročnem obdobju 1981–85.

V pričujoči reviji smo poskušali s članki in z bibliografskim izborom prikazati izseček iz naših raziskovanj narodnega vprašanja. Na tem mestu pa bi radi povedali nekaj besed o dejavnosti inštituta kot celote, da bo bralcu vsaj približno jasno, kaj smo v preteklih letih počeli in kako smo trošili družbena sredstva, ki so omogočala naše delo.

Začnimo najprej pri ljudeh, ki so naredili, kar želimo prikazati javnosti. Deset se jih ukvarja z raziskovanjem (trenutno zaradi bolezenske odsotnosti samo 8), šest jih dela v INDOK centru, pet pa jih opravlja druge posle, ki so potrebni za normalno delo inštituta (tajništvo, računovodstvo, čiščenje prostorov itn.). Na inštitutu se na različne načine srečuje veliko število zunanjih sodelavcev in prijateljev inštituta, saj so njegova vrata zmeraj odprta za vse, ki se želijo ukvarjati z narodno problematiko ali ki jim sodelavci inštituta lahko pomagajo pri njihovem strokovnem razvoju na tem področju (študenti, doktoranti itn.).

Večina sodelavcev je prišla na inštitut na začetku preteklega srednjeročnega obdobja (1981) ali pozneje. Kadrovska sestava inštituta je izrazito multidisciplinarna, saj je zastopanih devet znanstvenih ved, poleg tega pa se vsak sodelavec še posebej specializira na enem od področij, ki se tičejo takšnega večplastnega družbenega fenomena, kot je narod oziroma narodno vprašanje. Povprečna starost raziskovalcev je okrog 33 let, a tudi povprečna starost vseh sodelavcev inštituta ni dosti višja.

Zaradi mačehovskega odnosa RSS do financiranja inštituta v preteklem srednjeročnem obdobju (zagotavljali so sredstva za manj kot polovico mladih raziskovalcev!) si je moral inštitut pridobiti preostala sredstva s svobodno menjavo dela. To pa je predstavljalo dodatno obremenitev za raziskovalce. Zategadelj je še toliko bolj pohvalno, da je v tem obdobju eden doktoriral, dva pripravljata doktorsko dizertacijo, trije so tik pred zagovorom magistrske naloge, vsi drugi pa študirajo na tretji stopnji.

Na strokovnem področju se je inštitut usmeril na spremljanje in proučevanje vprašanj, ki se tičejo:

- narodne problematike v Jugoslaviji, še posebej položaja in pravic narodnosti;
- manjšin narodov Jugoslavije v sosednjih deželah, zlasti slovenskih manjšin v Avstriji, Italiji in na Madžarskem;
- mednarodno-pravnega varstva manjšin in dejavnosti OZN ter drugih mednarodnih organizacij vladnega in nevladnega značaja (še posebej evropskih) na tem področju;
- regionalizma v Evropi s stališča etničnih gibanj;
- boja za zahodno jugoslovansko-italijansko mejo v letih 1941–1977 (ratifikacija osimske pogodbe).

V petih letih (1981–85) so delavci inštituta in zunanji sodelavci pripravili 30 raziskovalnih nalog in drugih študij in elaboratov in okrog 190 strokovnih ekspertiz, informacij in manjših študij (za uporabnike v okviru svobodne menjave dela). Inštitutski sodelavci so v tem času objavili 150 člankov v domačem in v tujem tisku. Več desetih člankov in študij je pripravljanih za objavo v domačem in tujem tisku (v ilustracijo glej zadaj izbor bibliografije).

O zagnanosti sodelavcev inštituta pričajo tudi številke o njihovi udeležbi na strokovnih sestankih in znanstvenih srečanjih. V petih letih so z referati ali diskusijami sodelovali na 16 domačih in več kot 15 mednarodnih znanstvenih srečanjih. Kot strokovnjaki so sodelovali pri delu OZN (komisija za človekove pravice in njena podkomisija, CERD itd.) in Evropskega sveta (Stalna konferenca lokalnih oblasti). V okviru regionalnega sodelovanja v t.i. delovni skupini Alpe-Adria sta dva sodelavca inštituta nosilca slovenske dejavnosti pri pripravi skupne publikacije o položaju manjšin v tem prostoru.

Inštitut je leta 1980 (Brdo pri Kranju) organiziral jugoslovansko znanstveno srečanje o možnostih razvoja mednarodno-pravnega varstva manjšin v okviru sistema OZN. Leta 1983 je skupaj z obema inštitutoma slovenske manjšine v Avstriji in Italiji – SZI oziroma SLORI – organiziral mednarodno posvetovanje v Celovcu (Avstrija) z delovnim naslovom »Vzgojno-izobraževalni vidiki dvojezičnega pouka in pouka slovenščine na Koroškem«. Naslednje leto (Ljubljana, 1984) je skupaj z Društvom za uporabno jezikoslovje in inštitutom za sociologijo organiziral jugoslovansko posvetovanje z naslovom »Individualne in družbene razsežnosti dvojezičnosti«. Leta 1985 je skupaj z OECD iz Pariza organiziral v Ljubljani in Lendavi/Lendva mednarodno konferenco o vzgoji in izobraževanju v večkulturnih družbah. Prihodnje leto (1988) pa predvidevamo, da bomo sklicali mednarodno znanstveno srečanje o vlogi etničnih manjšin v kulturnem sodelovanju med deželami, ki sestavljajo delovno skupnost Alpe-Adria.

V zadnjih petih letih se je iz razdrobljene dokumentacije in arhiva ter že prej solidno organizirane knjižnice razvil močan INDOK center. Zboljšala sta se izobrazbena struktura (vsi razen enega imajo visoko izobrazbo) in

jezikovno znanje (»pokrivajo« skoraj vse jezikovne potrebe inštituta) zaposlenih. Nabavili smo najnujnejšo računalniško opremo in se povezali z ustreznimi računskimi centri, vendar postopek računalniške obdelave podatkov teče počasneje, kot bi si želeli. Brez lažne skromnosti pa lahko zapišemo, da je naš INDOK center ne le v Jugoslaviji, temveč tudi v Evropi priznan in upoštevan kot pomemben referalni fond podatkov za narodno problematiko. O tem pričajo tudi stalni delovni obiski strokovnjakov iz tujine, ki uporabljajo inštitutsko gradivo. Knjižnica ima občasne delovne stike z okrog 100 knjižnicami in drugimi institucijami v svetu. S pomočjo publikacije »Informator« pa INDOK center sproti obvešča uporabnike v slovenščini in srbohrvaščini o svojem fondu podatkov, ki zadevajo slovenske manjšine v sosednjih državah ter italijansko in madžarsko narodnost v Sloveniji.

Ravno razvejani mednarodni stiki inštituta in posameznih sodelavcev kažejo na strokovno rast inštituta. Mirno lahko zapišemo, da ni pomembnejše znanstveno-raziskovalne ustanove ali podobne organizacije v svetu, s katero ne bi inštitut vzdrževal – na različnih ravneh – delovnih stikov. CIEMEN v Barceloni, Irska univerza v Galwayu in Center za manj razširjene evropske jezike v Dublinu, Inštitut za jezikovne raziskave v Bruslju in Meduniverzitetni center za vzhodnoevropske študije v Gentu, Frizijska akademija na Nizozemskem, Fondacija za mednarodno sporazumevanje v Kopenhagenu, Inštitut za etnografijo pri Sovjetski akademiji znanosti, raziskovalna centra pri Državni knjižnici Maksim Gorki in pri madžarski akademiji (oba v Budimpešti), INTEREG v Münchnu, univerze v Benetkah, Celovcu in Salzburgu – to so orientacijske točke o približnem okvirju, ki ilustrira širino inštitutskega sodelovanja v Evropi. Izven nje pa segajo naše delovne povezave do Havajev, Aljaske, Guatemale in Australije. Mednarodni stiki so tako razvejani, da jih inštitut s svojimi finančnimi in kadrovskimi možnostmi preprosto ne more več v celoti obvladovati in jih bo treba v prihodnje razvijati selektivno. Posebno tesno je sodelovanje z obema zamejskima slovenskima inštitutoma – s SLORI v Italiji in SZI v Celovcu.

V Jugoslaviji je inštitut razvil delovne stike s številnimi ustanovami in organizacijami, ki se ukvarjajo z narodnostno problematiko, zlasti pa z Inštitutom za nacionalna pitanja Veljko Vlahović pri CK ZK Bosne in Hercegovine. Vendar ne moremo reči, da so se iz teh stikov, kljub prizadevanjem, razvile skupne raziskave, ki pa bi bile v jugoslovanskem prostoru nujno potrebne.

Sodelavci inštituta so rezultate svojega dela, skupaj z drugimi strokovnjaki iz Jugoslavije in tujine objavljali v reviji »Razprave in gradivo«, ki je že naša enakovredno mesto med sorodnim strokovnim tiskom v svetu. Zavoljo majhnih finančnih sredstev ni bilo moč pripraviti drugih večjih založniških akcij. V angleščini je inštitut izdal dve majhni brošuri o problematiki italijanske in madžarske narodnosti v Sloveniji in o vlogi manjšin v čezmejnem sodelovanju. Največji podvig bomo naredili prihodnje leto (1987) spomladi, ko bosta budimpeštanska založba pri Inštitutu za kulturo in ljubljan-

ski Komunist izdala v madžarščini in slovenščini obsežne rezultate raziskave, ki so jo raziskovalci našega inštituta in ljubljanske filozofske fakultete ter raziskovalnega centra Državne knjižnice Maksim Gorki iz Budimpešte skupno opravili v Prekmurju v Jugoslaviji in Porabju na Madžarskem in ki se nanaša na probleme madžarske oziroma slovenske narodnosti.

Inštitut za narodnostna vprašanja se ni nikoli zapiral v kabinetsko razglabljanje o narodnem vprašanju, temveč je vedno poskušal prisluhniti življenju. Izhajajoč iz prepričanja o pomembnosti tega, prireja stalne delovne stike s strokovnjaki iz Jugoslavije in tujine, še posebej s predstavniki slovenskih manjšin v zamejstvu in s predstavniki drugih etničnih gibanj v svetu. V neposrednih razgovorih lahko slovenski strokovnjaki primerjajo svoja teoretična dognanja z drugimi in jih oplajajo z novimi praktičnimi izkušnjami.

Na začetku leta 1987 se bo uresničila še ena velika želja sodelavcev in prijateljev inštituta: v kratkem bo inštitut dobil nove prostore, ki bodo, upamo, pozitivno vplivali na še večji ustvarjalni zagon njegovih sodelavcev.

Silvo Devetak

Director, Institute for Ethnic Studies

PROFESSIONAL ACTIVITIES OF THE INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES IN THE PERIOD FROM 1981 THROUGH 1985

It is far from being easy to deal with a complex matter concisely without omitting any of the essentials. This is even more difficult if the matter under consideration is special in that one has one's heart in it and treats it as part of oneself. In such a case, one is invariably in great danger of casting an uncritical eye on the matter and thus presenting it not quite in the harsh light of reality. I feel obliged to enter this caveat for the benefit of the (prospective) reader of this essay on the activities of our Institute in the course of the medium-term period of 1981 – 1985.

The present issue of this journal brings the articles and bibliographic items that attempt to present a segment of our research into the ethnic question. The present essay, however, intends to outline the activities of the Institute regarded as a whole; it is hoped that this integrated survey will tell the reader the basic facts about our work in the past years, not excluding our expenditure of social resources allocated for our work.

Let us start with the people whose work has resulted in a body of writings that we wish to acquaint the public with. Ten of them are engaged in full-time research work, (actually only 8), six work in the INDOK (Information-Documentation) center that specializes in problems of ethnicity and our neighboring countries, while the remaining five do a variety of jobs required for our day-to-day work (secretarial work, accountancy, cleaning of the premises, etc.). The Institute is a meeting place of a large number of outside consultants, contributors, associates, and friends, because we always welcome all the people who are interested in ethnic problems or who can be assisted in their professional development in this particular field of research by our staff members. These people include undergraduates, graduate students, and doctoral candidates.

Most of our staff members began to work at the Institute early in the last medium-term period (i.e. in 1981) or later. An examination of their qualifications shows marked inter – disciplinarity taking into account that the researches »cover« nine scientific disciplines concerning ethnicity (law, political sciences, sociology etc). Aside each of them specializes in one of the fields bearing on the multi-layer social phenomenon that is the object of

our investigations. The average age of our staff members is some 33 years, counting only those engaged in research work; the average age of all the people employed in the Institute is only slightly higher.

Since in the last medium-term period the governing bodies of the public funds were quite stern towards the Institute in terms of financing its fundamental scientific work (providing for less than half the funds required for our young researchers), the Institute had to acquire the remaining funds by other activities, which was an additional commitment and obligation that our researchers had to shoulder. We are therefore all the more pleased to be able to point out that in the period under consideration, one of our researchers earned his Ph.D., two are working on their dissertations, three will defend their M. A. theses very soon, and all the others pursue graduate studies.

In terms of its professional work, the Institute specializes in monitoring and investigating the issues that concern:

- national problems in Yugoslavia, with special reference to the status and rights of nationalities (ethnic minorities);
- Yugoslav minorities in neighboring countries, especially the Slovene minorities residing in Austria, Italy and Hungary;
- international-legal protection of minorities and the activities of the United Nations and of other especially European international organizations, whether governmental or non-governmental;
- regionalism in Europe from the viewpoint of ethnic movements;
- the historical process of regulating issues concerning the western Yugoslav-Italian frontier in the period 1941-1977 (ratification of the Osimo Treaty).

In the five years under discussion (1981-85), the Institute researchers and outside contributors prepared 30 research papers and other studies and about 190 articles, informative essays and small-scale studies (commissioned by various users in the framework of »free exchange of labor«). In the same period, our staff published 150 articles in both Yugoslav and foreign publications. Furthermore, several scores of articles and studies are ready for publication in this country and abroad (cf. the selective bibliography in the back).

The fact that our Institute staff show great zeal for knowledge and work can be easily supported by giving details of their participation in professional meetings and scientific conferences. In the five period concerned they participated in 16 national and more than 15 international conferences and symposiums, at which they delivered a number of papers and took part in discussions. In their capacity as experts they have taken part in the work of the United Nations (Commission on Human Rights and its Subcommission, CERD, etc.) and of the Council of Europe in the fields of ethnicity, human rights, racial discrimination, and racism. In the framework of regional cooperation carried out by the so-called Working Community Alps-Adria, the Institute researchers are in the forefront of the activities of slof Slovenia,

one of the members of this community, aiming to prepare a joint publication on ethnic minorities living in the Alps-Adria regions.

In 1980, the Institute for Ethnic Studies organized (at Brdo near Kranj), a national conference on the possibilities of developing international-legal protection of minorities in the framework of the United Nations system. In 1983, the Institute cooperated with the two institutes set up by the Slovene minorities in Austria and in Italy (SZI and SLORI, respectively) in organizing an international conference, which was held in Klagenfurt/Celovec (Austria), whose working title was »Educational Aspects of Bilingual Instruction and of the Teaching of Slovene in Carinthia.« Soon thereafter (Ljubljana, 1984) the Institute organized together with the Slovene Association of Applied Linguistics and the Institute of Sociology the national conference under the title »Individual and Social Dimensions of Bilingualism.« In 1985, it was in cooperation with the Paris-based OECD/CERI that the Institute organized an international conference on education in multicultural societies. The next year (1988), we plan to convene an international expert meeting on the role of ethnic minorities in the cultural cooperation between the countries from Austria, Italy, FR of Germany, Hungary and Yugoslavia that make up the Working Community of Alps-Adria.

In the last five years, an effective INDOK (Information-Documentation) center came into being. This center was formed out of fragmentary documentation, archives, and an already well-organized library. The qualifications and knowledge of foreign languages of those working there have improved considerably (all except one have university education; they cover almost all of the linguistic/language needs of the Institute). We have acquired the essential computer equipment yet computerized data processing obviously takes more time than we thought it would take. Without false modesty, we can point out that our INDOK center is a recognized and valuable collection of data on national/ethnic topics not only in Yugoslavia but also in a wider European framework; this witness frequent visitors from abroad who utilize the Institute materials for specialized studies. The library occasionally communicates with about a hundred libraries and other foreign institutions it has established contact with. Finally, there is also the publication **Informator** (Informer) that the INDOK center utilizes as a channel of regularly updated information on its collection of materials on the Slovene minorities in the neighboring countries as well as on the Italian and Hungarian minorities living in Slovenia. **Informator** is published in Slovene and Serbo-Croat.

The professional growth, as it were, of our Institute can be best illustrated by a highly diversified body of international contacts that the Institute or its individual staff members have established and maintained. We can safely say that the Institute has maintained contact – on various levels of professional activities – with virtually all the major research institutions and related organizations active in this field, regardless of their location. By way of illustration, the following institutions may be cited that show the span of

our contacts in Europe alone: CIEMEN of Barcelona, the National University of Ireland at Galway and the European Bureau for Lesser Used Languages in Dublin, the Institute for Language Research in Brussels and the Inter-University Center for East European Studies at Gent, the Frisian Academy in the Netherlands, Foundation for International Understanding in Copenhagen, the Institute of Ethnography at the Soviet Academy of Sciences, research centers within the State Library of Maksim Gorki and at the Hungarian Academy (both located in Budapest), INTEREG of Munich, and the Universities in Venice, Klagenfurt/Celovec and Salzburg. Outside Europe, our professional contacts reach as far as Hawaii, Alaska, Guatemala, and Australia. This ramifying network of international contacts has already proved a formidable task for the Institute due to its limited funds and the relatively small number of its personnel; hence it is imperative that we be more selective in developing contacts in the future. Of special importance is our cooperation with the two Slovene institutes over the borders (SLORI in Italy and SZI in Klagenfurt/Celovec).

Within Yugoslavia, the Institute has made professional contact with numerous institutions and organizations that are engaged in work on ethnic issues, in particular the Institute for National Studies Veljko Vlahovič in Sarajevo. These contacts, however, have not resulted in needed joint research work within Yugoslavia, our willingness to encourage them notwithstanding.

Both our staff members and other Yugoslav and foreign experts have published the results of their work in the journal **Treatises and Documents**, which has already become a respected publication among those that specialize in similar fields of research worldwide. Other major publishing activities have been thwarted by the lack of funds. Nevertheless, the Institute managed to publish two booklets — both in English — on problems of the Italian and Hungarian nationalities in Slovenia and on the role of minorities in transfrontier cooperation, respectively. In this respect, we must note that the year 1987 will witness our greatest achievement, viz. the publication of the results of a joint research project that we and the researchers from the Ljubljana College of Liberal Arts carried out in cooperation with the research center of the State Library of Maksim Gorki of Budapest. This research concerns the problems of the Hungarian and Slovene nationalities respectively; it involved fieldwork done in the areas of Prekmurje (Yugoslavia) and Porabje (i.e. the region along the Rába river in Hungary). The book will be published jointly by publishers from Budapest and Ljubljana, probably in the Spring of 1987, in both the Hungarian and Slovene languages.

The Institute for Ethnic Studies has never in the course of its existence opted for armchair observations and opinions on the subject of national/ethnic identity and related issues. Rather, we have always tried to observe, record and respond to everyday life; it has been out of deep conviction that such an approach is of paramount importance that the Institute has been

to a number of professional meetings and discussions in which participants from native and foreign experts, especially representatives of the Slovene minorities and of other ethnic movements currently underway elsewhere. It is precisely through direct discussion that the Slovene specialists can complement their theoretical findings with those advanced by other authorities, and enrich them with practical experiences of recent date.

In 1987 yet another fervent wish of both our staff and our friends will come to fruition: the Institute will shortly acquire new premises which, it is hoped, will provide an additional impetus to the creative zeal of our researchers and other staff members of the Institute for Ethnic Studies.

Silvo Devetak

ENAKOPRAVNOST JEZIKOV IN PISAV PRI POSLOVANJU ORGANOV JUGOSLOVANSKE FEDERACIJE*

Uvod

Enakopravnost jezika je ena od bistvenih sestavin nacionalne enakopravnosti v vsaki večnacionalni družbi. Resnično jezikovno enakopravnost je moč doseči le tedaj, če ljudje obvladajo dva ali več jezikov.

Kljub politični volji, da se stvari v življenju uredijo, ni tako preprosto najti ustrezne in pravične rešitve za udejanjanje jezikovne enakopravnosti v večnacionalni družbi, kot je Jugoslavija. V njej namreč živi osemnajst etničnih skupnosti, ki jim ustavni sistem v načelu zagotavlja enakopravnost. Šest jih ima ustavni status naroda, kar praktično pomeni, da izvajajo svojo suverenost v federalnih enotah (državah), ki skupaj z dvema pokrajina v sestavu SR Srbije (Kosovo in Vojvodina) sestavljajo jugoslovansko federativno državno skupnost »svobodno združenih narodov in njihovih socialističnih republik« (člen 1 zvezne ustave). Deset etničnih skupnosti ima ustavni status narodnosti (etnične manjšine). V načelu uživajo enako enakopravnost kot narodi Jugoslavije. Na splošno se njihov ustavni status razlikuje v tem, da ni izrecno konstitutivni eklement federalne ali republiške državnosti, temveč jugoslovanske »socialistične samoupravne demokratične skupnosti delovnih ljudi in državljanov ter enakopravnih narodov in narodnosti«. Z drugimi besedami: nimajo pravice do ustanovitve svoje lastne države. Pravice narodnosti jamči federacija, praktično pa se uresničujejo predvsem v okviru republik in pokrajin oziroma občin, kjer živijo.¹ Posebno vprašanje so pravice dveh skupnosti, za katere se v jugoslovanskem ustavnem sistemu rabi naziv »etnična skupina«, to so Romi (Cigani) in Vlahi. Večina republiških in pokrajinskih ustav jih sicer v načelu izenakačuje z »narodi« in »narodnostmi«, vendar njihov ustavni status ni podrobneje definiran, čeprav uživajo v nekaterih okoljih pravico do rabe svojega

* Ta spis je po vsebini del referata z naslovom »Pregled ustavno-pravne ureditve jezikovne enakopravnosti v Jugoslaviji«, ki ga je avtor podal na II. svetovnem katalonskem kongresu v Barceloni, 16. aprila 1986.

¹ Ustavni status naroda imajo Črnogorci, Hrvati, Makedonci, Muslimani, Slovenci in Srbi. V Jugoslaviji živijo naslednje narodnosti: Albanci, Bolgari, Čehi, Italijani, Madžari, Romuni, Rusini, Slovaki, Turki in Ukrajinci.

jezika v sredstvih javnega obveščanja, založniški dejavnosti in pri osnovnošolskem izobraževanju.²

V Jugoslaviji, ki nima svojega »državnega jezika«, je torej v »enakopravni uradni rabi« na različnih ravneh in v različnem obsegu osemnajst jezikov oziroma jezikovnih variant narodov, narodnosti in »etničnih skupin« ter najmanj dve njihovi pisavi (latinica in cirilica). V tem spisu se bomo omejili na obravnavanje načina rabe jezikov in pisav pri delu organov federacije.

USTAVNI IN POLITIČNI RAZVOJ TEMELJEV JEZIKOVNE ENAKOPRAVNOSTI

V prvi jugoslovanski državi so izvajali politiko nacionalne neenakopravnosti in velikosrbskega unitarizma. Ker niso priznavali obstoja makedonskega, muslimanskega in črnogorskega naroda ter albanske, turške in drugih narodnosti, je bila tudi raba teh jezikov v javnosti prepovedana in v teh jezikih ni bilo šol. Zato je bila enakopravnost narodov in narodnih manjšin v okviru nove federativne in demokratične države eden od poglavitnih ciljev (poleg neodvisnosti in socialne preobrazbe) narodno-osvobodilnega gibanja 1941–45. V povojnem razvoju države so bili zgrajeni temelji za enakopravnost narodov in narodnih manjšin na političnem, kulturno-jezikovnem, socialno-ekonomskem in na drugih področjih.

Sedanje oblike enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije so se postopoma razvijale in uveljavljale. Tesno so bile povezane s splošnim poglobljanjem enakopravnosti med narodi in narodnostmi na vseh področjih. Birokratske in unitaristično nastrojene politične sile so dejansko preprečevale dosledno uveljavljanje jezikovne enakopravnosti. Čeprav je na primer že ustava iz leta 1963 jamčila občanu »svobodno rabo svojega jezika« in določala, da so »jeziki narodov Jugoslavije in njihove pisave enakopravni« (člen 14), je v mnogih odnosih, zlasti na zvezni ravni, ostala to mrtva črka na papirju. Jeziki narodnih manjšin pa tudi formalno niso bili izenačeni z jeziki narodov, saj je ustava jamčila tem družbenim skupinam le pravico do »svobodne rabe svojega jezika« in do pouka v maternem jeziku v njihovih šolah (člen 43).

Postopno decentralizacijo in demokratizacijo države ter utrjevanje vloge socialističnih republik in pokrajin so pred sprejemom nove ustave leta 1974 urejali številni ustavni amandmaji. Ustavni amandma XIX od 26. decembra 1968 je na primer, razglasil enakopravnost narodnosti (narodnih manjšin) z narodi v vsakem pogledu. To naj bi simbolično potrjevala tudi

² Ustave republik in pokrajin vsebujejo načelo o »svobodni rabi jezika etnične skupine«; vendar njegova izvedba ni urejena z zakoni in drugimi predpisi. Nekateri strokovnjaki menijo, da bi bilo potrebno položaj Romov (Ciganov) in Vlahov povsem izenačiti s položajem narodnosti.

raba naziva narodnost namesto narodna manjšina, ki že sam po sebi nakazuje razlike med »večino« in »manjšino«. Ustavni amandma XIX je predvideval, da bodo »zakoni in statuti družbenopolitičnih skupnosti in splošni akti delovnih in drugih organizacij« zagotovili rabo jezikov in pisav narodov in narodnosti »na območjih, na katerih žive posamezne narodnosti«. Poleg tega je bilo določeno, da imajo pripadniki narodnosti »pravico uporabljati svoj jezik pri uveljavljanju svojih pravic in opravljanju svojih dolžnosti, kot tudi v postopku pred državnimi organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila«.

Resolucija iz leta 1969

Na tej ustavni podlagi je bilo moč pristopiti h konkretnemu urejanju enakopravnosti narodov in narodnosti v vseh družbenopolitičnih skupnostih od zveze do občin. V tem pogledu je pomembna resolucija o uresničevanju ustavnih načel o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije v zveznih predpisih in v delu zveznih organov, ki jo je sprejela zvezna skupščina leta 1969.³ Resolucija poudarja predvsem tri politične pomenne svobodne in enakopravne rabe jezikov narodov in narodnosti:

- je »sestavni del in bistveni element za resnično enakopravnost narodov in narodnosti Jugoslavije« ter »pomemben prispevek k napredku mednacionalnih odnosov na enakopravnih temeljih«;
- je »bistven pogoj za uresničevanje enakopravnega položaja delovnega človeka v samoupravnih in drugih odnosih«;
- je »pripomogla h krepitvi bratstva in enakosti in vzpodbuja vzajemno spoznavanje in zблиževanje narodov in narodnosti Jugoslavije«

V resoluciji so tudi opozorili na to, da so odpori proti jezikovni enakopravnosti prihajali do izraza v obliki etatistično-centralističnih, nacionalističnih in drugih prizadevanj in odporov ter pojavov »podcenjevanja pomena tega vprašanja«. Po mnenju avtorjev pa so obstajale tudi »materialne, tehnične, kadrovske in druge težave« za uveljavljanje jezikovne enakopravnosti.

Resolucija postavlja pred »organe federacije in organizacije, ki izvršujejo javna pooblastila iz njene pristojnosti, ter pred tiste samoupravne organizacije, katerih dejavnost se razteza na vso državo« predvsem nalogo, da uveljavljajo enakopravnost jezikov in pisav narodov in narodnosti na naslednjih področjih:

- v zakonodajni dejavnosti federacije;

³ Tekst resolucije glej v Uradnem listu SFRJ šte. 20 z dne 8. maja 1969, str. 610–612

- pri svojem delu, vključno pri delu tistih zveznih organov in organizacij, ki imaj svoje »področne organe oziroma delovne enote« razmeščene po vsej Jugoslaviji (to so dolžni urediti s svojimi samoupravnimi akti);
- v vseh postopkih pred »državnimi organi, sodišči ali organizacijami, ki pri izvrševanju javnih pooblastil odločajo o pravicah in dolžnostih občanov«, vključno pred tistimi oddelki teh organov in organizacij, ki so razmeščeni po vsej Jugoslaviji;
- v mednarodnih in meddržavnih odnosih in pri delu diplomatskih in konzularnih predstavništev Jugoslavije v tujini (za uresničitev tega so pristojni organi dolžni sprejeti posebne predpise kot tudi »merila za razmeščanje delavcev v diplomatsko – konzularni službi«);
- »v organizaciji in delu ljudske obrambe in Jugoslovanski ljudski armadi«, upoštevajoč pri tem tudi »tradicije narodnoosvobodilnega boja in značaj splošne ljudske obrambe v vojni«;

Resolucija navaja zlasti dva nujno potrebna pogoja za uresničevanje jezikovne enakopravnosti na zvezni ravni:

- zagotoviti je treba, da so v pristojnih zveznih organih in organizacijah »ustrezno zastopani delavci, ki so pripadniki narodov in narodnosti oziroma republik in avtonomnih pokrajin«. S tem v zvezi bi bilo potrebno določiti, na katerih delovnih mestih morajo delavci poznati jezike več narodov Jugoslavije ter si prizadevati za usposobitev delavcev, da »poznajo poleg svojega jezika in da pri svojem delu uporabljajo jezike in pisave drugih narodov Jugoslavije, na posameznih delovnih mestih pa tudi jezike narodnosti«;
- zagotoviti je potrebno »ustrezna finančna, materialna, tehnična in druga sredstva«.

Za izvrševanje resolucije je bil zadolžen zvezni izvršni svet (zvezna vlada), ki naj bi po potrebi »določal splošne smernice za uresničevanje njenih načel pri delu zveznih upravnih organov«.

Izhajajoč iz tega, da je jezikovna enakopravnost »skupen interes vseh narodov in narodnosti Jugoslavije, njihovih republik in avtonomnih pokrajin ter občanov«, nalaga resolucija dolžnost tudi drugim družbenopolitičnim skupnostim ter delovnim in drugim organizacijam, da pretehtajo, »kako se pri njih uresničujejo ustavna načela o enakopravnosti jezikov in pisav« in da v svojih aktih določijo »naloge in ukrepe za njihovo dosledno uresničevanje«.

Ta resolucija sicer nima značaja obvezne pravne norme, vendar še danes predstavlja široko dogovorjeno politično soglasje glede enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije kot sestavnega dela mednacionalnih odnosov in politike nacionalne enakopravnosti. Glede na čas, v katerem je bila sprejeta, pa pomeni resolucija tudi zmago

tistih političnih sil v Jugoslaviji, ki se zavzemajo za demokratizacijo družbenih odnosov in za uveljavljanje enakopravnosti narodov in narodnosti kot temeljnega kamna jugoslovanskega ustavno-političnega sistema. Resolucija je odprla pot nadaljnjemu urejanju jezikovne enakopravnosti ne le na ravni federacije, temveč tudi v drugih družbenopolitičnih skupnostih.

V SR Srbiji so na primer že leta 1971 sprejeli zakon o načinu uresničevanja pravic pripadnikov narodnosti do rabe svojega jezika in pisave pred republiški organi ter priporočilo o izvrševanju pravice do uporabe jezikov narodnosti v državnih organih, delovnih in drugih organizacijah.⁴ Ta dva akta sta imela izreden političen in pravni pomen, ker sta med drugim urejala rabo jezika dveh največjih narodnosti, ki živita v Jugoslaviji – albanske na Kosovu in madžarske v Vojvodini, v organih in organizacijah v SR Srbiji izven obeh avtonomnih pokrajin.

Ustave iz leta 1974

Ustava Jugoslavije in ustave socialističnih republik in pokrajin, ki so bile razglašene leta 1974, so na celovit način uredile oblike enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije, od katerih so se nekatere razvile že po sprejemu omenjenih amandmajev k ustavi SFR Jugoslavije.

V skladu z delitvijo pristojnosti med zvezo ter republikami in pokrajina zagotavlja ustava SFRJ iz leta 1974 enakopravnost jezikov narodov in narodnosti pri delovanju zveznih predstavniških, izvršnih in upravnih organov, hkrati pa določa tudi temeljne norme, na podlagi katerih republiške in pokrajinske ustave ter zakonski in podzakonski predpisi, statuti in predpisi občin ter samoupravni sporazumi in akti organov in organizacij konkretnije urejajo to problematiko glede na posebne razmere in potrebe v posameznih delih države. Vendar je iz ustave jasno, da Jugoslavija kot celota jamči enakopravnost jezikov in pisav narodov in narodnosti v vsakršnem pogledu in da zato ne bi bilo moč z drugimi pravnimi predpisi ali samoupravnimi akti kršiti tega načela, saj bi bili le-ti protustavni.

V členu 246 razglša ustava SFRJ enakopravnost jezikov narodov in narodnosti in njihovih pisav na ozemlju Jugoslavije.⁵ Ustava jamči tako vsakemu državljanu kot posamezniku (člen 170) kot tudi vsaki narodnosti (člen 247) kot skupnosti »svobodno rabo svojega jezika in pisave«.

V Jugoslaviji kot celoti ni uradnega »državnega« jezika, pač pa so enakopravni v »uradni rabi« jeziki narodov, a jeziki narodnosti v skladu z zvezno ustavo in zveznim zakonom (člen 246). Ustava Jugoslavije ne določa, kateri so »jeziki narodov«, pač pa to vprašanje prepušča republiškim ustavam. V organih federacije je v načelu enakopravnih naslednjih pet jezi-

⁴ Tekst obeh aktov glej v Uradnem listu SR Srbije št. 14 z dne 10. aprila 1971, str. 343-344 oziroma 346-347

⁵ Ustava SFRJ – stručno objašnjenje, Privredni pregled, Beograd 1975, člani 170, 171, 214, 246, 247, 269, 271

kov narodov oziroma dve njihovi pisavi: srbskohrvatski (cirilica), hrvatski knjižni jezik (latinica), srbohrvaški oziroma hrvaškosrbski jezik ijekovskega izgovora, ki se govori v Bosni in Hercegovini (cirilica in latinica), makedonski (cirilica) in slovenski jezik. V večini primerov sta v poslovanju organov federacije s temi jeziki in pisavama enakopravna še jezika albanske in madžarske narodnosti (etnične manjšine). To pomeni, da se v zveznih organih in organizacijah, ki opravljajo javna pooblastila v načelu enakopravno uporablja sedem že omenjenih jezikov oz. jezikovnih variant narodov in narodnosti Jugoslavije ter dve pisavi. Takoj pa moramo omeniti, da so v tem pogledu mnoge nejasnosti, nedoslednosti in razlike med posameznimi zveznimi organi in organizacijami.

Zvezna ustava jamči vsakomur, da uporablja svoj jezik in da je seznanjen z dejstvi v tem jeziku pri vseh postopkih pred državnimi organi na vseh ravneh, organizacijami združenega dela (podjetja, ustanove, javne službe – PTT, železnica itd.) ter pred samoupravnimi organizacijami in skupnostmi, ki »pri izvajanju javnih pooblastil rešujejo o pravicah in dolžnostih državljanov« (člen 214). Neznanje jezika, v katerem se vodi postopek, ne sme biti ovira za obrambo in uresničevanje pravic in upravičenih interesov državljanov in organizacij (člen 214). Te ustavne pravice se nanašajo na državljane in nedržavljanke. V praksi bo v večini primerov postopek potekal prek tolmačev. Ustava pa v zvezi s tem prepušča zakonu, kako se bodo uresničevale ustavne pravice pripadnikov narodnosti pri rabi svojega jezika in pisave (člen 171) »v uresničevanju svojih pravic in dolžnosti« v postopkih pred »državnimi organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila« (v teh primerih gre za uresničevanje enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti).

Ustava prepušča zakonu v urejanje tudi pravico pripadnikov narodov in narodnosti, da se izražajo v svojem jeziku (člen 171). Glede na to, da sta vzgoja in izobraževanje v pristojnosti republik in obeh avtonomnih pokrajin, se uresničevanje te pravice ureja z republiškimi oz. pokrajinskimi zakoni in drugimi predpisi ter samoupravnimi akti.

Zvezna ustava določa enakopravnost jezikov in pisav narodov in narodnosti v oboroženih silah Jugoslavije (člen 243), vendar prepušča zakonu nekatere izvedbene posebnosti, o katerih bomo govorili kasneje. Razen tega določa enakopravnost jezikov narodov (ne narodnosti!) pri tistih mednarodnih pogodbah, ki se sklepajo v jezikih pogodbenih strank. Načelo enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti naj bi se uresničevalo tudi v »mednarodnem prometu« nasploh (člen 271).

REALNOST ALI UTVARA: JEZIKOVNA ENAKOPRAVNOST V ORGANIH FEDERACIJE

Za uresničevanje norm ustave Jugoslavije o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti v organih in organizacijah federacije so potrebni izvedbeni predpisi: poslovnik zvezne skupščine in njenih zborov,

zakonski in podzakonski akti, samoupravni akti o organizaciji dela in poslovanju zveznih državnih organov in organizacij ter samoupravnih organizacij in skupnosti, ki opravljajo javna pooblastila, itn. Takoj pa je treba povedati, da se te norme lahko v celoti izvršujejo, če vladata pri kadrih, ki so zaposleni v raznih organih in organizacijah federacije in nasploh, ustrezna politična volja in prepričanje, da je jezikovna enakopravnost nujen sestavni del življenja in dela v večnarodni skupnosti.

V nadaljevanju si bomo po bližje ogledali izvajanje jezikovne enakopravnosti pri delu zvezne skupščine (parlamenta) pri dejavnosti zveznega izvršnega sveta (vlade) in še posebej pri delu treh tipičnih državnih organov federacije – za carine, za ljudsko obrambo in za zunanje zadeve.

Poslovanje skupščine SFRJ

Skupščino SFRJ sestavljata dva zbor. Zbor republik in pokrajin sestavljajo delegacije skupščin republik in avtonomnih pokrajin; zvezni zbor pa sestavljajo delegati »samoupravnih organizacij in skupnosti ter družbenopolitičnih organizacij« v republikah in avtonomnih pokrajinah. To pomeni, da zvezna skupščina že po personalni sestavi izraža večnacionalni in večjezikovni sestav prebivalstva Jugoslavije.

Pri delu Skupščine SFRJ, njenih zborov in delovnih teles, kot tudi v njenih odnosih z družbenopolitičnimi skupnostmi (z republikami, avtonomnimi pokrajinama, občinami), z organi, organizacijami in občani je uresničeno ustavno načelo (člen 246) o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije. Poslovnika zbora republik in pokrajin⁶ (člen 300) ter zveznega zbora zvezne skupščine (člen 346) določata, da lahko delegati v skupščini ter v zborih in njihovih delovnih telesih v govorih in v različnih pisnih predlogih uporabljajo katerikoli jezik in pisavo narodov (ki jih »določajo republiške ustave«) in katerikoli jezik ali pisavo narodnosti. Formalno – pravno gledano to pomeni, da lahko delegati v načelu pri delu v zvezni skupščini uporabljajo štiri variante srbskohrvaškega oziroma hrvaškosrbskega jezika, ki so navedene kot jeziki v »uradni rabi« v republiških ustavah, ter slovenski in makedonski jezik. Poleg tega pa še deset jezikov narodnosti (albanski, bolgarski, češki, italijanski, madžarski, romunski, rusinski, slovaški, turški, ukrajinski). Upoštevajoč načelno ustavno enakopravnost obeh »etničnih skupin«, bi lahko delegati v zvezni skupščini na podlagi omenjenih določb poslovnika enakopravno uporabljali tudi jezika Romov (Ciganov) in Vlahov. Skupaj bi torej lahko uporabljali v načelu 18 jezikov in jezikovnih variant ter ustrezne pisne oblike teh jezikov in jezikovnih variant.

⁶ Uradni list SFRJ štev. 22 z dne 23. aprila 1982, str. 710–744

⁷ Uradni list SFRJ štev. 22 z dne 23. aprila 1982, str. 671–710

Vendar poslovnika na drugem mestu (člena 300 oziroma 346) določa, da se govori in pismeni predlogi prevajajo »le« v petih jezikih narodov (hrvaški knjižni jezik; srbohrvaščino; v varinatio teh dveh jezikov, ki se govori v Bosni in Hercegovini; v makedonščino; v slovenščino ter v dva jezika narodnosti – albanščino in madžarščino). Govori delegatov v zborih, po potrebi pa tudi v delovnih telesih skupščine, se simultano prevajajo v eno od srbohrvaških oziroma hrvaškosrbskih variant ter v albanščino, madžarščino, makedonščino in slovenščino.

Glede na načelo jezikovne enakopravnosti noben jezik nima prednosti pred drugim in kot »izvirnik« zakona oziroma drugega predpisa ali splošnega akta velja besedilo v vseh (petih) jezikih narodov Jugoslavije. Njihova avtentičnost se potrdi z državnim pečatom. Prevodi v albanščino in madžarščino pa se štejejo za »originale avtentičnih besedil« in se nanje pritisne samo pečat Skupščine SFR Jugoslavije (člena 121 oziroma 131 poslovnika).

V obeh zborih zvezne skupščine se v omenjenih sedem jezikov oz. jezikovnih variant in pisav narodov in narodnosti prevaja (člen 302 oziroma 347 poslovnika) vse važnejše gradivo za delo delegatov v zborih in v njihovih delovnih telesih. Praktično se prevaja tole gradivo:

- zakoni, resolucije kot tudi drugi akti, ki jih sprejemajo skupščine, njihovi zbori, delovna telesa zborov in skupna delovna telesa skupščine;
- delovno gradivo, ki je sestavljeno samo v enem od jezikov narodov in narodnosti, če to zahtevajo posamezni delegati ali delovna telesa;
- različna vabila in obvestila delegatom.

Poleg tega izhajajo v omenjenih sedmih jezikih različne publikacije, namenjene delegatom: Informativni bilten, Politična knjižnica, Pregled (tedenski) sej skupščinskih teles in Stenografske beležke o delu zborov. Skupščina SFRJ in skupščine republik in avtonomnih pokrajin pa izdajajo od leta 1975 vsakih 14 dni skupno glasilo, ki izhaja v 14 izdajah v jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije.⁸

Poslovnika obeh zborov (člena 302 oz. 347) nalagata zveznemu izvršnemu svetu, zveznim upravnim organom in zveznim organizacijam dolžnost, da pripravljajo gradivo za obravnavo v skupščini v vseh (sedmih) jezikih in pisavah oziroma jezikovnih variantah. Če to gradivo pripravijo drugi organi, organizacije ali delegati v enem od teh jezikov, ga skupščinska služba prevede v vse jezike oziroma pisave.

Za ugotavljanje istovetnosti besedil predlogov aktov, ki jih obravnava zbor skupščine v petih jezikih narodov Jugoslavije skrbi komisija, ki je skupno telo obeh zborov. Istovetnost besedil v albanščini in madžarščini z besedili v omenjenih petih jezikih narodov oziroma njihovih variantah

⁸ Glej Uradni list SFRJ šte. 43 z dne 1. oktobra 1976, str. 1318, čl. 2 in Uradni list SFRJ šte. 13 z dne 30. marca 1979, str. 418, čl. 1

ugotavlja komisija le pri že sprejetih aktih, ne pa pri osnutkih ali predlogih. V tem primeru albanščina in madžarščina – jezika narodnosti – nista povsem izenačeni z jeziki narodov. Delo komisije je urejeno s členi 126–128 poslovnika o skupnem delu zborov Skupščine SFRJ.⁹ Komisija obravnava istovetnost besedil, predlaga akte v vseh petih jezikih in poroča zboru o svojih ugotovitvah pred začetkom obravnave. Če pa gre za akte z delovnega področja zbora republik in pokrajin, ugotavlja komisija jezikovno istovetnost, že ko gre za osnutek kakega akta. Če je na seji zbora predlagan amandman samo v enem od jezikov narodov, lahko zbor sklene (ni pa to nujno) prekiniti njegovo obravnavo, dokler se ne ugotovi istovetnost tega besedila v drugih (štirih) jezikih.

Komisija ima za vseh sedem jezikov in pisav, za katere ugotavlja istovetnost besedil, svojo sekcijo, ki jo sestavljata dva delegata in dva strokovnjaka za ustrezní jezik.

V zvezi z istovetnostjo besedil v jezikih narodov in narodnosti je odprto vprašanje jezikovnega nadzora, saj gre za specifično terminologijo z različnih področij. To vprašanje je rešeno le za besedila v srbohrvaškem jeziku, ki jih pripravlja zakonodajna služba, po sprejetju pa parafirata predstavnik predlagatelja in predsednik pristojnega zbora. Ta besedila se »pogojno« jemljejo kot original, na njihovi podlagi pa ugotavlja istovetnost besedil v drugih jezikih. Ta praksa pa je vprašljiva zato, ker se akti v vseh jezikih sprejemajo istočasno.¹⁰

Delegati zvezne skupščine pripadajo različnim narodom in narodnostim ter govorijo različne jezike. Poslovnika zborov skupščine (člen 303 oz. 348) prepuščata delegatom izbiro, v katerem jeziku in pisavi želijo prejemati gradivo. Če se sami ne odločijo, ga prejemaajo v jeziku in pisavi »svoje« naroda oz. narodnosti.

Enakopravnost jezikov narodov in narodnosti se uresničuje tudi v dopisovanju zvezne skupščine in njenih zborov ali delovnih teles s skupščinami, drugimi organi in organizacijami ter občani v republikah in avtonomnih pokrajinah. Poslovnika obeh zborov (člen 303 oz. 348) določata, da se v teh primerih pošilja gradivo »v jeziku naroda Jugoslavije, ki se uporablja v omenjeni republiki oz. avtonomni pokrajini, v avtonomni pokrajini pa tudi v jeziku albanške oz. madžarske narodnosti (albanskem oz. madžarskem jeziku)«.

Za uveljavljanje jezikov narodnosti je pomembna določba poslovnikov (člen 304 oz. 349), da lahko pripadniki narodnosti pošiljajo zboroma zvezne skupščine pisne predloge in različne vloge v svojem jeziku. V teh členih je tudi določeno, da lahko skupščine avtonomnih pokrajin pošiljajo svoje pisne predloge zboroma zvezne skupščine »v kakšnem od jezikov narod-

⁹ Uradni list SFRJ št. 22 z dne 23. aprila 1982, str. 653–671

¹⁰ Vir: podatki v dopisu Skupščine SFRJ 032-6/86-074 iz 31. 1. 1986 in iz razgovora z Vero Mačkič, voditeljico redakcije za slovenski jezik 23. 1. 1986

nosti z območja avtonomne pokrajine«. To se praktično nanaša na jezike narodnosti, ki so v »uradni« ali »javni« rabi v obeh pokrajinah (albanski in turški jezik na Kosovu ter madžarski, romunski, rusinski in slovaški jezik v Vojvodini). Pravico do uporabe enega od jezikov narodnosti, ki so v rabi na »določenem območju«, imajo v pisnem komuniciranju z zbori zvezne skupščine tudi »drugi organi in organizacije z območij, na katerih živijo pripadniki narodnosti«. Ta odločba bi se lahko nanašala na občinske organe in organizacije v šestih republikah, in sicer na tiste, kjer živijo pripadniki narodnosti in kjer je po statutih in samoupravnih aktih v uradni rabi jezik teh narodnosti. Omenjeni organi, organizacije in občani imajo pravico, da prejmejo odgovore v jeziku, »v katerem je napisana zahteva, predlog ali vloga«. Vendar je ta določba nejasna, saj bi bilo iz dikcije moč razumeti, kot da gre le za pravico do odgovora »v jeziku naroda Jugoslavije ali v jeziku albanske oz. madžarske narodnosti«, kar pa ne ustreza dejanski jezikovno-pravni ureditvi.

Poslovniki nalagajo predsedniku Skupščine SFRJ ter predsednikoma obeh zborov izrecno dolžnost, da skrbijo »za uresničevanje enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije«.

JEZIKOVNA ENAKOPRAVNOST PRI DELU STROKOVNIH SLUŽB SKUPŠČINE

Po odloku o organizaciji in delu služb Skupščine SFRJ¹¹ so le-te dolžne izvajati v ustavi, zakonih in poslovniki določene obveznosti glede zagotavljanja jezikovne enakopravnosti pri delu skupščine, njenih zborov in delovnih teles kot tudi pri dopisovanju z organi in organizacijami družbenopolitičnih skupnosti, s samoupravnimi organizacijami in skupnostmi, z občani itd. Strokovne službe so dolžne uporabljati pri dopisovanju z različnimi organi, organizacijami ali posamezniki »jezike in pisave narodov Jugoslavije, določene v republiških ustavah«. Če imajo ti subjekti sedež oz. prebivališče na območju, kjer sta v uradni rabi jezik in pisava narodnosti Jugoslavije, pa uporabljajo službe skupščine SFRJ pri dopisovanju »jezik in pisavo narodnosti, v katerih se je nanje obrnil organ, organizacija ali občan«.

V skupščini dela oddelek za prevajanje s sedmimi redakcijami za posamezne jezike, ki se enakopravno uporabljajo pri delu v skupščini (skupaj okrog 50 prevajalcev). Simultano so dolžni prevajati razpravo v prej omenjenih pet jezikov tako v zborih kot v delovnih telesih. Vendar delovna telesa iz »praktičnih razlogov« poslujejo v srbohrvaščini. Prav tako ugotavljamo, da se poslužujejo možnosti, da govorijo v svojem jeziku, predvsem Slovenci, medtem ko skoraj ni bilo primera, da bi kdo govoril v albanščini in

¹¹ Uradni list SFRJ števil. 9 z dne 17. februarja 1984, str. 366–376, V. poglavje

madžarščini. Ta služba opravlja proti plačilu prevajalske usluge tudi družbenopolitičnim organizacijam, ko rabijo simultano prevajanje v jezike narodov in narodnosti Jugoslavije (doslej tega ni uporabila le Zveza sindikatov Jugoslavije).

JEZIKOVNA ENAKOPRAVNOST PRI OBJAVLJANJU PREDPISOV

Objavljanje zveznih zakonov in drugih zveznih predpisov ter splošnih aktov ureja zakon iz leta 1976.¹² Zvezne predpise, mednarodne pogodbe in jugoslovanske standarde objavljajo v Uradnem listu SFRJ v »avtentičnih besedilih« v jezikih in pisavah jugoslovanskih narodov (v srbohrvaškem jeziku – cirilici; v hrvaškem knjižnem jeziku – v latinici; v varianti teh dveh jezikov, ki je v uradni rabi v Bosni in Hercegovini – v latinici ali cirilici; v makedonskem jeziku – v cirilici in slovenskem jeziku – v latinici) in »kot avtentična besedila« v jezikih albanske in madžarske narodnosti (člen 4).

Uradni list SFRJ izhaja za vsak jezik in pisavo v posebni izdaji. Vsaka izdaja ima svojega jezikovnega »redaktorja istovetnosti in enakopravnosti jezikov narodov« (ne pa narodnosti); jezikovno enakopravnost potrjuje tudi določba, da morajo vse izdaje v teh jezikih iti v promet istega dne (člen 12).

Enakopravnost jezikov in pisav pri delu zveznega izvršnega sveta ter zveznih upravnih organov in organizacij

Tako pri sestavi zveznega izvršnega sveta kot tudi pri izbiri vodstvenega sestava zveznih upravnih organov in organizacij skrbijo za to, da so ustrezno zastopani kadri iz vrst vseh narodov in narodnosti. V členu 22 poslovnika o skupnem delu zborov skupščine SFRJ¹³ je na primer določeno, da se člani zveznega izvršnega sveta »volijo v skladu z načelom enakopravne zastopanosti republik in ustrezne zastopanosti avtonomnih pokrajin«. Na ta način so na tej ravni dani vsaj personalni pogoji za uresničevanje jezikovne enakopravnosti.

Osnovne pravne okvire za izvajanje enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije predstavlja člen 14 zakona o temeljnih sistema državne uprave in o zveznem izvršnem svetu ter zveznih upravnih organih,¹⁴ ki v načelu določa, da morajo ti organi »uporabljati pri svojem delu v skladu z ustavo in zakonom oziroma statutom načelo enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije«. Na podlagi te

¹² Uradni list SFRJ šte. 43 z dne 1. oktobra 1976, str. 1293–1295

¹³ Glej op. 9

¹⁴ Uradni list SFRJ šte. 67 z dne 21. decembra 1972, str. 1380

načelne določbe bi morali posamezni zvezni organi z zakoni o svoji organizaciji in delu ter s svojimi statuti in drugimi samoupravnimi akti konkretnije določiti, kako bodo izvajali načelo o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije. Pregled predpisov, s katerimi razpolagamo, kaže da je to za posamezne zvezne organe urejeno na različen način (predvsem pa nedosledno).

Zvezni izvršni svet in zvezni organi so dolžni, kot smo že omenili, pripraviti besedila predlogov zakonov in podzakonskih ter drugih predpisov, ki jih dajejo Skupščini SFRJ in njenim zborom v obravnavo, v istovetnih besedilih vseh enakopravnih jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije, ki jih predvidevajo ustrezni skupščinski poslovniiki. Ta obveznost se v glavnem izvršuje, razen v izjemnih primerih, ki pa niso načelnega značaja (časovna stiska ipd.)

Bistvene razlike oziroma nedoslednosti nastajajo pri »notranji« enakopravni rabi jezikov narodov in narodnosti v zveznem izvršnem svetu in drugih zveznih organih. Pri ustnem poslovanju zveznega izvršnega sveta in drugih zveznih organov se praktično v celoti uporablja srbohrvaški oz. hrvaškosrbski jezik, ki je jezik okrog dveh tretjin jugoslovanskega prebivalstva.

V načelu pomembni za jezikovno enakopravnost sta tudi določbi zakona o državnem pečatu SFRJ in pečatih zveznih organov,¹⁵ ki določata, da mora biti ime države na državnem pečatu napisano v jezikih narodov Jugoslavije (člen 2) in da morata v teh jezikih biti napisana na pečatih zveznih organov tudi ime in sedež zveznega organa (člen 5). V jezikih in pisavah narodov Jugoslavije so tudi besedila na poslopih, kjer so sedeži zveznih organov in organizacij.

V nadaljevanju si bomo pogloblje ogledali, kako je urejeno vprašanje jezikovne enakopravnosti v carinski službi, pri ljudski obrambi in v zunanjih zadevah.

ZVEZNA CARINSKA UPRAVA

Zakon o carinski službi¹⁶ v členu 16. ureja rabo jezikov pri napisih na stavbah, ki označujejo sedež carinarnice oziroma njene organizacijske enote. Ti napisi morajo biti v jezikih narodov in narodnosti; če pa je stavba v občini, »v kateri se uradno uporablja tudi jezik narodnosti«, mora biti dodatno še besedilo v tem jeziku. Ta določba se nanaša na področne carinarnice in njihove organizacijske enote, ki so na posameznih narodnostno mešanih ozemljih države. V teh krajih so glede na določbe republiške ali pokrajinske zakonodaje, samoupravnih aktov ter zlasti občinskih statutov

¹⁵ Uradni list SFRJ štev. 23 z dne 28. aprila 1978, str. 873–924

¹⁶ Uradni list SFRJ štev. 52 z dne 3. oktobra 1980, str. 1976–1985

v uradni rabi poleg posameznih jezikov narodov Jugoslavije še jeziki ene ali več narodnosti, ki tam živijo.

Rabo jezikov in pisav narodov in narodnosti podrobneje ureja Pravilnik o organizaciji in delu zvezne carinske uprave iz 26. januarja 1982.¹⁷ Po pravilniku so zvezna carinska uprava in carinarnice v načelu »dolžne, da se pri svojem delu dosledno ravna po načelu o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije« (člen 98). Zato so dolžni jugoslovanskim državljanom omogočiti, da v postopku rabijo svoj jezik, v katerem morajo prejeti tudi ustrezne sklepe (člen 99). Zvezna uprava mora uporabljati jezik in pisavo narodov in narodnosti, ki so v rabi v kaki republiki ali avtonomni pokrajini, ko se dopisuje s tamkajšnjimi organi in organizacijami ali carinarnicami (člen 100). Zvezna uprava je tudi dolžna odgovoriti v istem jeziku, ki ga je v svoji vlogi uporabila stranka (člen 101). Zanimiva je tudi določba pravilnika, da lahko uslužbenci zvezne uprave carin (pripadniki posameznih narodov in narodnosti) uporabljajo pri delu svoj jezik in pisavo in da jim je dolžna uprava »zagotoviti pogoje« za uresničevanje te pravice (člen 105). Delavci zvezne uprave carin so celo dolžni, da svoje predpostavljene, ki podpisujejo različne akte, opozorijo na tiste, ki jih je potrebno po določbah pravilnika prevesti v jezike in pisave narodov in narodnosti Jugoslavije (člen 106).

Pravilnik ne določa natančno, na katere jezike in pisave narodov in narodnosti se nanašajo vse te določbe — ali na vseh 18 jezikov in jezikovnih variant narodov in narodnosti Jugoslavije ali pa samo na 7 jezikov in jezikovnih variant, ki se enakopravno uporabljajo v Skupščini SFRJ. Domnevamo, da se teoretično na vse jezike in jezikovne variante nanaša vsaj dolžnost zvezne uprave carin, da odgovori na vloge v jeziku, v katerem so bile napisane.

Splošni samoupravni in posamični akti, s katerimi se urejajo notranji odnosi v delovnih skupnostih carinske službe, so napisani v jeziku in pisavi, ki je v rabi, kjer je sedež skupnosti (člen 103), morajo pa biti sestavljeni v dveh ali več jezikih, če je tako določeno z republiškimi ali pokrajinskimi predpisi (člen 104).

Delavci zvezne carinske uprave, ki so zaposleni na delovnih mestih (na primer na mejnih prehodih), kjer je po predpisih republike ali pokrajine obvezna raba katerega od jezikov narodov in narodnosti, so po pravilniku o sistematizaciji nalog in del v zvezni carinski upravi dolžni poznati ta jezik. To se urejuje predvsem z zaposlovanjem oseb iz vrst različnih narodov in narodnosti.¹⁸

¹⁷ Pravilnik 05/1 štev. 743/1 iz 26. januarja 1982

¹⁸ Podatki so iz dopisa zvezne uprave carin, 05/1 štev. D-1149/2, ki ga je avtor prejel 18. februarja 1986

Nekatere določbe pravilnika o organizaciji in delu zvezne carinske uprave pa dajejo slutiti, da pri njenem dopisovanju z zveznimi organi uprave in organizacijami prevladuje srbohrvaški oz. hrvaškosrbski jezik (na primer člen 98).

LJUDSKA OBRAMBA

V skladu z obrambnim konceptom o splošnem ljudskem odporu delujejo v Jugoslaviji poleg Jugoslovanske ljudske armade še teritorialne in druge enote ljudske obrambe. Že v resoluciji iz leta 1969 je Skupščina SFRJ ugotovila, da je »potrebno proučiti možnosti za širše izvajanje ustavnih načel o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije pri delu Jugoslovanske ljudske armade in v njenih razmerjih z državnimi organi in samoupravnimi organizacijami ter z občani in o tem izdati posebne predpise«.¹⁹

Ustava SFRJ iz leta 1974 (člen 243) je določila, da se »v oboroženih silah SFRJ zagotavlja ... enakopravnost jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije«. Hkrati pa je dopustila možnost, da se z zveznim zakonom predpiše, da se pri poveljevanju in vojaškem pouku uporablja v armadi kot celoti eden od jezikov narodov, a v delih armade jeziki narodov in narodnosti. V zakonu o splošni ljudski obrambi iz leta 1982 je določeno,²⁰ da se pri »poveljevanju in vojaškem pouku v Jugoslovanski ljudski armadi uporablja srbohrvaški oz. hrvaškosrbski jezik«. V enotah in ustanovah armade pa se v ta namen lahko »uporablja kakšen drug jezik naroda ali narodnosti Jugoslavije, če uporaba tega jezika glede na sestavo pripadnikov enote oziroma ustanove zagotavlja učinkovito poveljevanje in uspešen pouk«. Enote in jezik poveljevanja in pouka v teh enotah naj bi določil zvezni sekretar za ljudsko obrambo, vendar nam ni znano, če takšen predpis, ki bi se verjetno nanašal predvsem na »partizanske enote« (vojaški rezervisti) v sestavu armade, obstaja.

Upravno poslovanje zveznega sekretariata za ljudsko obrambo bi moralo glede jezikovne enakopravnosti temeljiti na istih predpisih kot poslovanje drugih zveznih organov. Vendar nismo uspeli ugotoviti, s kakšnimi akti se uresničujejo pri delu zveznega sekretariata za ljudsko obrambo načelo o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije, ki ga na primer med drugim določa 14. člen že omenjenega zveznega zakona o temeljih sistema državne uprave. Prav tako nam ni znano, ali obstoji predpis o jezikih in pisavah, v katerih naj bi bili napisi na stavbah, kjer so sedeži vojaških ustanov, enot (na primer vojašnice) in organizacij. Po analogiji s prakso drugih zveznih upravnih organov (na pri-

¹⁹ glej op. 3

²⁰ Uradni list SFRJ šte. 21 z dne 23. aprila 1982, str. 577–612

mer carine) in glede na predpise v republikah in pokrajinah, ki urejajo vprašanje javnih napisov, bi sodili, da morajo biti tudi napisi na stavbah, kjer so sedeži vojaških ustanov, enot in organizacij, v jezikih in pisavah narodov in narodnosti, ki so v uradni rabi na tem področju Jugoslavije.

Isto načelo bi moralo veljati tudi kar zadeva ustno in pisno komuniciranje teh vojaških ustanov, enot in organizacij s civilnimi javnimi ustanovami in organizacijami v družbenopolitičnih skupnostih, kjer je njihov sedež.

Zanimivo je urejena jezikovna enakopravnost v enotah t.i. teritorialne obrambe, ki je v pristojnosti republik oziroma pokrajin, vendar bi obravnavanje tega vprašanja že presežalo okvir tega spisa.

ODNOSI S TUJINO IN ZUNANJE SLUŽBE

Ustavno določbo (člen 271), da se pri sklepanju mednarodnih pogodb, katerih besedilo je sestavljeno v jezikih držav pogodbenic, enakopravno uporabljajo jeziki narodov Jugoslavije, so dobesečno ponovili v členu 12 zakona o sklepanju in izvrševanju mednarodnih pogodb²¹ iz leta 1978, navodila o načinu izvedbe tega predpisa²² pa je izdal zvezni izvršni svet leta 1980.

Pristojni organ mora že v osnutku osnove za pogajanje za sklenitev pogodbe, ki ga predloži v obravnavo zveznemu izvršnemu svetu, predlagati ustrezno rabo jezika. Jezik se predlaga na podlagi štirih kriterijev: glede na jezik in »republiško pripadnost« vodje delegacije; glede na to, za katero od republik bodo iz pogodbe izvirale posebne obveznosti; glede na to, katera od republik bo morala na podlagi pogodbe spremeniti svoje zakone ali sprejeti nove; glede na to, na ozemlju katere republike se bo pretežno izvajala mednarodna pogodba oz. glede na to, za katero republiko ima pogodba »poseben pomen«.

Ne moremo reči, da je bila ta oblika jezikovne enakopravnosti v velikem številu primerov uresničena v praksi. Od skupaj 218 mednarodnih pogodb, ki jih je Jugoslavija v letih 1983–84 sklenila z drugimi državami v jezikih narodov, jih je bilo 208 sklenjenih v srbohrvaškem, 8 v slovenskem, 1 v makedonskem in 1 v hrvaškem knjižnem jeziku.²³

Praktično neuresničeno pa je ostalo priporočilo že omenjene resolucije Skupščine SFRJ iz leta 1969, »da je potrebno s posebnimi predpisi urediti uresničevanje ustavnih načel o enakopravnosti jezikov in pisav« pri delu jugoslovanskih dipolomatskih in konzularnih predstavništev.²⁴ Pripo-

²¹ Uradni list SFRJ št. 55 z dne 13. oktobra 1978, str. 2217–2220. Ta določba je tudi v predlogu novega zakona (člen 13), ki je v razpravi.

²² Uradni list SFRJ, št. 29 z dne 30. maja 1980

²³ Podatki Zveznega sekretariata za zunanje zadeve iz 25. februarja 1985

²⁴ Glej op. 3.

ročilo resolucije, da je potrebno v zvezi s tem »določiti tudi merila za razmeščanje delavcev v diplomatsko-konzularni službi«, pa se uresničuje glede imenovanja vodij teh predstavništav (veleposlanikov in generalnih konzulov) in v predstavništvih, ki delujejo v krajih, kjer je večje število pripadnikov manjšin narodov Jugoslavije ali jugoslovanskih izseljencev.

SLUŽBA ZA PREVAJANJE

Zvezni izvršni svet je leta 1978 ustanovil službo za prevajanje za svoje potrebe in za potrebe zveznih upravnih organov in zveznih organizacij.²⁵ Uredništvo za prevajanje v jezike narodov in narodnosti Jugoslavije ima sedem redakcij, v katerih dela 61 prevajalcev. O obsegu njihovega dela priča tudi podatek, da so v letu 1985 prevedli skupaj 176.480 tipkanih strani gradiva, ustno pa so prevajali 1429 ur. Člani tega uredništva izvršujejo tudi redakcijo gradiva, ki se objavlja v Uradnem listu SFRJ, sodelujejo pa tudi s komisijo Skupščine SFRJ za ugotavljanje istovetnosti besedil v jezikih narodov in narodnosti. V sodelovanju s strokovnimi in upravnimi organi v ustreznih republikah in pokrajinah prevajalci izpolnjujejo svoje jezikovno znanje. To sodelovanje se je doslej najbolj razvilo s SR Slovenijo.

Leta 1983 so ustanovili pri službi za prevajanje oddelke za terminološko in avtomatsko obdelavo podatkov v jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije (in v tujih jezikih). Doslej so terminološko obdelali in vložili v računalnik skoraj 6000 terminov s področja samoupravljanja, družbenopolitičnega sistema, vodnega gospodarstva, sedaj pa nadaljujejo z obdelavo drugih področij. Za sedaj delujejo v ustreznih strokovnih oz. znanstvenih ustanovah in organizacijah v republikah in pokrajinah štiri komisije za verifikacijo terminov v posameznih jezikih. Delo oddelka za terminologijo je pomembno ne le za dejavnost zveznega izvršnega sveta in upravnih organov, temveč za napredek prevajanja v jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije nasplo.²⁶

SKLEPNA UGOTOVITEV

Jugoslovanska ustava je dobra in utemeljena podlaga za izvajanje načela o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti pri poslovanju organov federacije. Podoba bi bila še bolj popolna, če bi v tem spisu obravnavali jezikovno enakopravnost pri delovanju pravosodnih organov na ravni federacije, kjer se še bolj potrjuje praksa enakopravne »uradne

²⁵ Uradni list SFRJ štev. 6 z dne 10. februarja 1978, str. 153–154 in Uradni list SFRJ štev. 17 z dne 8. aprila 1983, str. 379–380 (dopolnitve)

²⁶ Vir: Poročilo o delu službe za prevajanje za čas od 1. januarja do 31. decembra 1985 ter razgovori avtorja z vodjem službe Brankom Marinom in sodelavci 23. februarja 1986

rabe« posameznih jezikov in pisav; neupoštevanje tega načela je na primer razlog za obnovo postopka. Prav tako ne poznamo razen Švice nobene države v svetu, kjer bi se recimo v njihovih parlamentih s tako doslednostjo uresničevala enakopravna raba jezikov in pisav etničnih skupnosti, ki v njej živijo. To dejstvo je še toliko bolj hvalevredno, ker gre v primeru Jugoslavije za razvijajočo se državo, ki ne razpolaga z velikimi finančnimi sredstvi, potrebnimi za izvajanje jezikovne enakopravnosti.

Temeljita analiza izvajanja ustavnih načel pa bi razkrila vrsto pomanjkljivosti. Zakoni in drugi predpisi, ki urejajo delovanje zveznih upravnih organov in organizacij ali samo na splošno ali nepopolno ali pa sploh ne urejajo rabe jezikov in pisav narodov in narodnosti, čeprav bi bili po ustavi to dolžni storiti. Še najmanj pozornosti posvečajo temu vprašanju notranji, t.i. samoupravni akti teh organov in organizacij, ki urejajo delovna razmerja, način poslovanja in druge podrobnosti v zvezi z njihovim delom. Za posamezna delovna mesta bi bilo potrebno, denimo, predpisati kot pogoj za njihovo zasedbo znanje dveh ali več jezikov narodov in narodnosti. Vendar ne poznamo notranjega akta, ki bi to predpisoval za količjak pomembno delovno mesto. Jezikovno znanje se nekoliko povečuje zaradi zaposlovanja (iz političnih razlogov) »ljudi iz republik in pokrajin« na posameznih najvodilnejših delovnih mestih. Vendar tudi ti nimajo tehničnih, kadrovskih in drugih možnosti za sicer po ustavi zajamčeno rabo »svojega« jezika in pisave. Praktično nismo zasledili primera, da bi nek zvezni upravni organ ali organizacija poskušala z jezikovnimi tečaji albanščine, madžarščine, makedonščine in slovenščine (da ne omenjamo jezikov drugih narodnosti) usposobiti nekatere svoje delavce za enakopravno jezikovno poslovanje. Ko gre za neizogibno pismeno komuniciranje, poskušajo v nekaterih organih in organizacijah federacije reševati to vprašanje z zaposlovanjem prevajalcev ali pa s koriščenjem prevajalskih služb pri zvezni skuščini in zveznem izvršnem svetu.

Zavedamo se, da bi dosledno spoštovanje jezikovne enakopravnosti pri delovanju zveznih upravnih organov in organizacij zahtevalo precejšnja denarna sredstva (že sedanja, ki se dajejo v ta namen, niso majhna), vendar to dejstvo ne opravičuje sedanjega stanja, saj bi večino problemov, to trdimo, lahko rešili:

prvič, če bi po hitrem postopku dopolnili vse zakone in druge predpise ter samoupravne akte v smislu ureditve jezikovne enakopravnosti,

drugič s tem, da bi obstoječi kadri na določenih delovnih mestih bili zavezani naučiti se predpisanih jezikov narodov in narodnosti,

tretjič, z reorganizacijo tehnično-administrativnega poslovanja in

četrtič, če bi se posamezniki ter organi in organizacije iz republik in pokrajin v svojem komuniciranju z zveznimi upravnimi organi in organizacijami dosledno posluževali svojega jezika in pisave.

Glede na omenjene pomanjkljivosti in na to, da velika večina uslužbencev v zveznih organih uprave in v drugih zveznih organizacijah prihaja s srbskohrvaškega oziroma hrvaškosrbskega jezikovnega področja, je ta

jezik nekakšen »delovni jezik« na ravni federacije v prevladujoči večini pri-merov, ko gre za ustno in v manjšem obsegu za pisno komuniciranje.

Pri ocenjevanju takšnega stanja pa je potrebno imeti pred očmi neizpodbitno dejstvo: opisane pomanjkljivosti kažejo na nedoslenosti pri ure-sničenju, ne pomenijo pa v nobenem primeru zanikanja jasnega in nedvoumnega ustavnega načela o enakopravnosti jezikov in pisav naro-dov in narodnosti Jugoslavije pri poslovanju organov in organizacij federa-cije (čeprav se tu pa tam slišijo tudi glasovi v tej smeri).

Spričo vseh opisanih pomanjkljivosti je na začetku opisana resolucija zvezne skupščine iz leta 1969 še vedno celovita politična podlaga za obli-kovanje učinkovite politike jezikovne enakopravnosti pri delu organov federacije in javne uprave.

Summary

THE EQUALITY OF LANGUAGES AND ALPHABETS AS REFLECTED IN THE ACTIVITIES OF THE AGENCIES OF THE YUGOSLAV FEDERAL GOVERNMENT

The author discusses the constitutional-legal foundations underlying the Yugoslav system of the equality of the languages and scripts of the eighteen peoples, nationalities and ethnic groups that live in Yugoslavia. Special atten-tion is paid to the use of these languages and alphabets as reflected in the offi-cial activities of the Federal Assembly and of some other federal administrative agencies (customs administration, Yugoslav People's Army, and foreign rela-tions).

The author points out that with the sole exception of Switzerland, he is not aware of any other country in the world in which the parliament/assembly, for instance, might be said to exercise as consistently as does Yugoslavia the equality in the use of languages and alphabets of the ethnic groups living with-in its confines. This fact is all the more commendable in view of the fact that Yugoslavia is a developing country, with rather restricted funds allocated for the implementation of the policy of language equality.

The author believes that a thoroughgoing analysis of the exercise of the constituional principles is bound to reveal a number of deficiencies. Various laws and other enactments that regulate the functioning of federal administra-tive bodies and organizations either fail to deal with the use of the languages and alphabets of the peoples and nationalities in sufficient detail or simply ignore the subject, even though it is their constitutional duty to deal with it fully and specifically. Even worse in this respect are the internal basic self-manage-ment documents of these bodies and organizations, which regulate matters such as labor relationships, the mode of operation and other details regarding their work. There are instances of jobs, for example, for which knowledge of two or more languages of the peoples and nationalities ought to be required unconditionally. Yet there is not one single internal document prescribing such a provision as a prerequisite for getting a job of even moderate significance.

While it is true that knowledge of the languages of the peoples and natio-nalities has been slightly increasing because of the employment policy of gran-ting managerial and other high-ranking positions (for political reasons) also to »those from the republics and provinces,« even these people have to face for-

midable difficulties with respect to technical matters, staffing, etc., if they want to exercise their constitutional right to use »their own« languages and alphabets. There seems to have been no attempt on the part of any one federal administrative agency or organization to offer a course in Albanian, Hungarian, Macedonian and Slovene — let alone in the languages of the other nationalities — with a view to qualifying some of the workers for multilingual work on terms of equality. When it comes to written communication, certain agencies and organizations within the Federation either employ translators or seek help of translators' services of the Federal Assembly and the Federal Executive Council.

We are quite aware that consistent observance of the equality of languages in the functioning of federal administrative bodies would require substantial funds (even now the funds allotted for this purpose are not insignificant), which fact, however, is no justification for the present state of affairs.

We believe that most of the problems concerning the equality of the languages and alphabets could be resolved, first, provided that all the relevant laws, other enactments and basic self-management documents were amended to allow for a full and specific regulation of language equality; second, if the present-day personnel in certain official position were required to learn the prescribed languages of the peoples and nationalities; third, by reorganizing technical-administrative procedures; and fourth, if individuals as well as agencies and organizations from the republics and provinces were consistent in communicating with federal administrative agencies and organizations in their own languages and alphabets.

Given the foregoing deficiencies and the fact that a vast majority of the officials working in the federal administrative agencies and other federal organizations come from the Serbocroatian/Croatoserbian-speaking areas, the author regards this language as the dominant »working language« in matters of oral — and to a lesser extent of written — communication.

In assessing such a state of affairs, the author claims, one must never fail to take account of the incontestable fact that the above deficiencies, while indicating inconsistencies at the level of implementation, never represent a denial of the explicit constitutional principle of the equality of the languages and alphabets of the peoples and nationalities of Yugoslavia as reflected in the activities of the organs and organizations within the Federation (notwithstanding the existence of some dissenting voices).

Silvo Devetak

ETNOS KOT DEJAVNIK V MEDNARODNIH ODNOSIH

Na svetu je malo držav, katerih prebivalstvo ni narodnostno mešano. Analiza 132 držav iz leta 1971, ki jo je izdelal Connor W., je pokazala, da je samo 12 (9,1 %) takšnih, ki jih lahko označimo kot »etnično čiste«. V 25 državah (18,9 %) predstavlja ena etnična skupina več kot 90 odstotkov prebivalstva, v drugih 25 državah pa šteje največja narodnostna skupina 75 do 89 odstotkov prebivalstva. Toda v naslednjih 31 državah (23,5 % od vseh) šteje značilna narodnostna skupina smo 50 do 75 odstotkov prebivalstva, medtem ko v nadaljnjih 39 državah (29,5 %) največja skupina ne šteje več kot polovico prebivalstva. Ugotovljeno je, da je bilo v 53 državah (30,2 %) od 132 analiziranih prebivalstvo sestavljeno iz 5 ali več značilnih narodnostnih skupin.¹

Murdock je izračunal, da je konec šestdesetih let znotraj posameznih držav na svetu živelo 862 etničnih skupin (narodov):²

Afrika (južno od Sahare) 239
Mediterranski bazen 95
Vzhodna Evrazija 93
Otočja v Pacifiku 128
Severna Amerika 218
Centralna in Južna Amerika 89

Po vseh teh številkah se zastavlja vprašanje, po katerih kriterijih lahko neko skupino označimo za narodnostno, oziroma za narod. Ne da bi se ob tej priliki poglobljali v vprašanje definicije lahko ugotovimo, da številke same opozarjajo na zapletenost narodnostne sestave svetovnega prebivalstva. Pisanost bi bila še bolj izrazita, če bi poskušali izdelati zemljevid sveta na podlagi različnih jezikovnih skupin, kultur ipd. Prof. Verdoodt ocenjuje, da obstaja samo v Evropi več sto jezikovnih skupin ali drugih narodnostnih grupacij z lastno kulturno identiteto in (ponekod že pozabljeno) tradicijo.³

¹ Connor W., Nation building nation – destroying, World politics, 24, 1972, 319–55

² G. P. Murdock, Ethnographic Atlas, University of Pittsburg press, Pittsburg, 1967

³ Komisija za kulturna vprašanja stalne konference lokalnih oblasti Evropskega sveta pripravlja »jezikovni zemljevid« Evrope: o tem glej še M. Straka, Handbuch der europäischen Volksguppen, Wien – Stuttgart, 1970; G. Heraud, Peuples et Langues d'Europe, Paris 1968; Meic Stephens, Linguistic Minorities in Western Europe, Gomer Press, 1976

Že ti statistični podatki sami zase potrjujejo, da je narodnostni dejavnik čedalje bolj izrazito navzoč v sodobnem svetu. Opozarjajo hkrati na potrebo, da se z raziskavami ugotavljajo nove dimenzije tega vprašanja. Verjetno ni več mogoče iskati pojasnila za nove pojave na podlagi stereotipnih pristopov pa naj gre za dogajanja znotraj družbe ali za srečavanje s tem vprašanjem v mednarodnih odnosih.

Etnos in zunanja politika

Čeprav se ne strinjamo s trditvijo A. Saida in L. R. Simmons, da smo prišli v obdobje, v katerem bo narodnostni dejavnik prevladoval v mednarodni politiki, vseeno mislimo, da ima na etničnih vprašanjih temelječa problematika pomemben vpliv na oblikovanje zunanje politike v posameznih državah (ali državnih sistemih) kot tudi nasploh na stanje v mednarodnih odnosih. Zato se strinjamo z istima avtorjema, ki sta l. 1976 zapisala: »Narod (etnična nacija) še ne more tekmovali z državo, ko gre za jedrske konice ali vojne ladje, toda lahko nadaljuje s silovitim pritiskom na primarne oblike oblasti in ravno prek tega izvrševanja oblasti so se rojevale revolucije.«⁴

Naraščajoča vloga etnične identitete v sistemu sodobnih človekovih vrednot se je v zadnjih desetletjih še okrepil. Politika, ki je temeljila na »etničnem vprašanju«, se pojavlja kot pomemben dejavnik v mednarodnih političnih odnosih. Nasprotja med domorodnimi (neemigrantskimi) etničnimi skupnostmi na Cipru, v Iraku, Maleziji, Gvajani, Ugandi, Kanadi, Libanonu, Indiji, Sri Lanki (omenimo naj le nekatere primere) so vplivala na številne spremembe v zunanji politiki teh držav. Narodnostna nasprotja npr. na Irskem, krvavi obračun v Biafri, secesija Bangladeša, rasni nemiri v ZDA kot tudi transformacija etničnega nezadovoljstva v nacionalizem — vse to je zapustilo in še zapuša trajne sledove v notranji in mednarodni politiki prizadetih držav. Po nekaterih izračunih je bilo od 164 analiziranih primerov izrazitega nasilja med l. 1958 in majem l. 1966, v katera so bile vpletene tudi države, samo 15 označenih zgolj kot vojaški spopadi z udeležbo dveh ali več držav; za najizrazitejše primere nasilja po l. 1945 pa so bila vselej povod narodnostna, plemenska in rasna nasprotja, ki so pogosto učinkovala na mednarodno politiko tudi »prek meje«.⁵

Nekateri avtorji gredo celo tako daleč, da vidijo tudi v posameznih terorističnih dejavnostih (ugrabitvah letal, ljudi itd.) možnost, da bi se narodnostni konflikti prenesli v mednarodne odnose z namenom rušenja mednarodnih »sistemov uslug«, ki so postali lahek plen zaradi tehničnih možnosti

⁴ Abdul Said and Luiz R. Simmons ed *Ethnicity in an International Context*, Transaction Books, New Brunswick, 1976, str. 4

⁵ ibidem, str. 16

za gibanje v sodobnem mednarodnem prostoru zelo »mobilnih etničnih skupin«, ter zaradi visoke stopnje tehnološke integracije teh sistemov. V tem kontekstu se omenja tudi mednarodna trgovina z mamilami kot podlaga za finansiranje posameznih narodnostnih gibanj.⁶ V obeh primerih se mednarodna skupnost ne glede na svoje ideološke ali vojaško-politične opredelitve srečuje z dejstvom, da mora zaradi lastnega interesa reagirati kot celota in skupaj reševati probleme, ki ogrožajo ene in druge.

Obstajajo tudi drugačne oblike vključevanja narodnostnih vprašanj v mednarodne odnose. Ena od njih je intervencionizem neke države v korist določene etnične skupine, ki živi v drugi državi. V literaturi se kot primeri navajajo obtožbe Indije in Burme, da Kitajska podpira secesionizem naroda Naga v Indiji oziroma Kachin ter ostalih secesionističnih gibanj v Burmi.⁷ Toda v podobnih primerih se zastavlja načelno vprašanje, ali gre za intervencionizem, če neka država oziroma mednarodna organizacija postavi vprašanje kršenja človekovih ali manjšinskih pravic, ki so določene z mednarodnimi sporazumi univerzalnega regionalnega ali bilateralnega značaja s strani države, kjer neka etnična skupina živi. Globalni kriteriji za to presojo so načela, ki so zajeta v Deklaraciji OZN o načelih mednarodnega prava, ki zadevajo prijateljske odnose in sodelovanje med državami skladno z listino OZN, ki jo je na svojem jubilejnem 25. zasedanju 24. oktobra 1970 sprejela Generalna skupščina OZN.⁸

Značilen primer navzočnosti narodnostnega dejavnika v mednarodnih odnosih so dogovori dveh ali več držav v skupnem nastopu proti gibanjem etničnih skupin, ki živijo v teh državah. V tem kontekstu bi lahko omenili skupne politične in vojaške akcije Turčije, Iraka in (v precejšnjih časih) Irana proti Kurdom. V tem konfliktu med državo in narodnostnimi težnjami je država molče dovolila kršenje »svetih načel«, kot so suverenost, nedotakljivost meja itd., ko so vojaške enote države morale celo čez mejo sosednje, da bi poskusile uničiti narodnostno gibanje.

Narodnostni dejavnik je ponekod navzoč celo v širšem območju mednarodnih odnosov, kot je npr. vprašanje o položaju Židov v ZSSR ter njihovega izseljevanja, saj je to v širšem kontekstu mednarodnih dogajanj potem povezano tudi z bližnjevzhodno krizo in odnosi Vzhod – Zahod.⁹

⁶ ibidem str. 30 in 31

⁷ ibidem str. 30

⁸ Declaration in Principles on International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation among States of accordance with the Charter of the xxx Nations. UN Office of Public Information, OP1/424-00253, jan. 1971

⁹ Don Toshiaki Nakanishi, In Search of a new Paradigm: Minorities in the Context of International Politics, University of Denver, Denver, 1975

Poskus analize

Sedanjšega fenomena »narodnostnih konfliktov« ne moremo ustrezno analizirati samo znotraj konteksta tradicionalne zasnove mednarodnih odnosov. Koncepti o ravnotežju moči, bipolarnosti ali celo o policentризmu v mednarodnih odnosih zamegljujejo dejstvo, na katero je opozoril Andrew Greely, ko je zapisal: »Konflikti, ki so v preteklih dveh ali treh desetletjih zajeli največ ljudi in so pripeljali do najstrahotnejšega preliivanja krvi, so imeli zelo malo skupnega s tako ideološko razdelitvijo . . . V svetu strojev, jedrske energije, računalnikov in regionalizirane organizacije so glavni konflikti plemenskega (etničnega) in ne ideološkega izvora. Te razlike med ljudmi, za katere se je domnevalo, da so jih znanst, tehnologija in politične revolucije zbrisale s sveta, so še enako destruktivne, kot so bile doslej . . .«¹⁰

Mnogi so prepričani, da jedrsko ravnotežje med velesilama obe onespasablja za učinkovitejšo posredovanje pri lokalnih mejnih, rasnih, plemenskih in narodnostnih spopadih ter da to ravnotežje omogoča širjenje gverilskih in podobnih vojn. Toda resnico bi morali iskati v drugi smeri: geopolitično tekmovanje v globalnih okvirih spodbuja mejne in narodnostne konflikte samo do tistega obsega, ko ne prekoračujejo črte »klientelnega« blokovskega sistema danes držav.¹¹ Ko so se po drugi svetovni vojni oblikovale interesne sfere ter zveze obeh velesil, se je začel tudi njihov boj za »prazna področja«, kot so afriški Rog, Angola in Afganistan. Analize kažejo, da sta velesili zelo redko poskušali popravljati obstoječe meje, čeprav sta v nekaterih primerih, kot npr. pri Bangladešu, to morali sprejeti post festum.

Po splošni oceni velesili običajno nista kot samoumevno poskušali spodbujati narodnostnih secesionističnih gibanj, ker bi to lahko sčasoma in v ustreznih pogojih pripeljalo do destabilizacije njihovega lastnega »klientelnega sistema«; pomenilo bi prednost za drugo velesilo ali celo tretjo stran. Po drugi strani pa se mnogokrat sploh ne obotavljata spodbujati dejavnosti narodnostnih gibanj ali »narodnoosvobodilnih« gibanj, da bi si na ta način zagotovili kontrolo nad vlado, ki je proti njim oziroma proti njihovemu »klientelnemu sistemu« razporežena preveč sovražno ali pa je preveč močna in vplivna na občutljivih strateških področjih. Narodnostni konflikti in gibanja so v ogromni globalni strategiji velesil videti kot pavi, ki jih nekdo spodbuja k šopirjenju ali skrivanju, odvisno pač od ocene političnih in ekonomskih interesov, nato pa jim velesili zelo redko nudita absolutno podporo.¹²

¹⁰ Andrew Greely, *The Rediscovery of Diversity*, the Antion Review, Fall 1971, str. 343

¹¹ Anthony D. Smith, *The Ethnic Revival in the Modern World*, Cambridge University Press, Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney, 1981, str. 148

¹² *ibidem*, str. 148

Narodnostni konflikti lahko pomenijo pridobivanje odprtega prostora in prednost za posamezno velesilo na različnih odrih globalnega svetovnega rivalstva, lahko pa pomenijo tudi ponižujoč umik. Druga velesila ali njena zaveznica bo v določenih primerih »prevzela« neko etnično zadevo na svoja ramena, samo v tolikšnem obsegu, kolikor bo ocenila, da lahko zboljša svoj položaj. Mnogokrat celo zavrne takšne zahteve, ker se noče zameriti prizadeti državi, ki jo hoče pač pridobiti za svoj »klientelni sistem« ali celo za tretjo lokalno varianto. Zato bi v poveljnem obdobju težko našli primer, da je velesila brezpogojno podprla nek etnični nacionalizem oziroma narodnostno gibanje. Večanje števila »mini držav« ali podobni procesi, ki posegajo v mednarodne odnose na občutljivih strateških področjih, so lahko v nasprotju z interesi globalnih tekmecev. V tem obstaja tudi nevarnost, da se omaja avtoritativnost obstoječega reda v mednarodnih odnosih, ki, objektivno gledano, ipso facto daje legitimnost »klientelnim sistemom« ter hegemoniji velesil znotraj (medsebojno) priznanih interesnih sfer. Vsak napad na ta sistem meddržavnih (ne mednarodnih!) odnosov bi imel dolgoročne posledice za položaj velesil.

Obenem je treba upoštevati tudi to, da prebivalstvo nobene velesile ni etnično homogeno. Zato bi lahko kakšna zunanjepolitična akcija, motivirana ali temelječa na narodnostnem dejavniku, povzročila simpatije ali nasprotovanja znotraj samih velesil, ki bi jih potem ne glede na medsebojne razlike pri uveljavljanju političnih odnosov posamezna vlada morala upoštevati ali najmanj z njimi obzirno računati pri snovanju in uveljavljanju svojega razmerja do določenega etničnega konflikta ali narodnostnega gibanja. Glede tega sta tipičen primer delovanje in vpliv židovskega lobija v ZDA, ko gre za politiko te velesile na Bližnjem vzhodu in za odnos do Izraela in še posebno do ZSSR v zvezi z vprašanjem izseljevanja Židov.

Občutljivo ravnotežje

V takih mednarodnih pogojih imajo separatistična etnična gibanja kaj malo možnosti za uspeh. Kadar velesili posredujejo na lokalnem nivoju, neposredno ali prek svojih figur, to običajno storita ali zaradi zaščite (klientelne) vlade, ki je pod udarom (npr. Južni Vietnam ali Etiopija), ali da pomagata gibanju, ki je na poti k prevzemu nadzorstva nad državo (npr. Angola). Etničnim gibanjem, kot so gibanje Kurdiv ali Ibo, Naga, Moro ali Sikhov, ki niso nikoli dosegla suverenosti nad pomembnejšimi področji in tudi ni videti, da bi kdajkoli to dosegla, je zahtevana pomoč običajno zavrnjena, še posebno če se ta gibanja srečujejo z odločnim odporom prizadete države. Posplošeno lahko rečemo, da celo v primerih, ko velesila daje neko pomoč »narodnoosvobodilnim« ter drugim silam s podobnimi nameni, to počne tako, da svojo pomoč dimenzionira glede na možnosti lastne kontrole nad narodnostnim gibanjem, na čemer tudi temelji njena nadvlada, pri tem pa seveda skrbno zračuna bilanco prednosti, ki jih lahko s tem doseže.¹³ Nevarnost zapletanja v konflikte, ki jim ni videti konca, je vse bolj očitna, saj

o tem priča tudi ponižanje, ki so ga Američani doživeli v Vietnamu v zvezi s talci v Iranu, (morda se bo to zgodilo tudi v Nikaragvi) in Sovjeti v Egiptu ter sedaj v Afganistanu. Zato poskušajo velesile iz nastajajočih narodnostnih konfliktov pridobiti čim več za lastne interese, pri tem pa se skrbno izogibajo, da se ne bi zapletle v prevelika tveganja.

Takšen kontroliran sistem medsebojnih nasprotij med »klientelnimi« blokovskimi sistemi je postal bistveni strukturni element v mednarodni ureditvi, še posebno tam, kjer je ta v razvojnem procesu. Toda treba je jasno poudariti, da gre pri tem za sistem odnosov med državami in ne med nacijami oziroma narodi. Internacionalizem kot ideologija je samo izraz želje za sodelovanje med državami, ki trdijo, da zastopajo težnje narodov ali nacij, ki živijo znotraj njihovih meja. V praksi to najpogosteje pomeni, da zastopajo samo interese nekaterih in ne vseh narodov, ki živijo znotraj njihovih meja, razen v zelo redkih primerih držav s homogeno etnično sestavo prebivalstva ter z močno razvito patriotsko (domovinsko) zavestjo. Takšen sistem meddržavnih odnosov lahko samo še poslabša obstoječe narodnostne napetosti znotraj in izven državnih meja. V primerih, ko narodnostne težnje niso uresničene, država pa ne glede na to uporno zagotavlja, da ob vsej zapletenosti meddržavnih odnosov zastopa tudi te interese, bo stanje razmer nujno odkrito ali prikrito zaostrovalo narodnostna nasprotja ter spodbujalo apetite vodilnim (najmočnejšim) etničnim strukturam, zlasti pa njihovi inteligenci.¹⁴

Preučevanje brez stereotipnosti

Nekateri strokovnjaki za teorijo mednarodnih odnosov napovedujejo, da bodo konflikti med državami v prihodnje pogosto samo odgovor na politiko notranjega etničnega razhajanja,¹⁵ pri čemer se opirajo tudi na dejstvo, da je opazen trend, ko številne vlade poskušajo opravičevati svojo notranjo politiko s sklicevanjem na mednarodne obveznosti in antagonizme.

Praksa kaže, da so proti vnašanju narodnostnega dejavnika v mednarodne odnose predvsem tiste države, ki v notranjih odnosih uveljavljajo asimilacijo kot sredstvo za »utrjevanje« politične enotnosti države. Pod tem pa se dejansko skriva hegemonizem običajno ekonomsko in kulturno – politično najmočnejšega naroda, ki ima v svojih rokah materialno bogastvo države ter vodilno vlogo na vseh področjih od uprave in politike do ekonomije in zunanjih zadev. Zato pomenijo parole, ki jih je pogosto slišati kot utemeljitev legitimnosti obstoječega sistema vloge etnosa v meddržavnih odnosih – mi vsi smo Ganci, Indijci, Bolgari, Francozi, Kitajci (Hani) –

¹³ ibidem, str. 150

¹⁴ ibidem, str. 149

¹⁵ glej op. 4, str. 16

dejansko le zelo potuhnjen način političnega in moralno-pravnega diskreditiranja teženj znotraj države in v širšem smislu za zagotovitev ekonomske in politične enakopravnosti vseh narodnostnih subjektov, ki živijo skupaj v eni državi, kot tudi za njihovo enakopravno udeleženoost, seveda v pogojih pluralistične družbe, tako pri mednarodnih odnosih kot na vseh drugih področjih človeške ustvarjalnosti in obstoja, pa naj gre za posameznika ali (etnično) skupnost. V tem razraščnem gozdu, po katerem se giblje oživljanje narodnostnih teženj v sodobnem svetu ter pri vključevanju narodnostnih elementov v mednarodne odnose, je še veliko neznank.

Primer manjšin

V zvezi s pojavljanjem etničnih, narodnih in jezikovnih manjšin v mednarodnih odnosih se zastavljajo številna vprašanja:

1. Pod katerimi pogoji in na kakšen način lahko postanejo manjšine dejavnik pri sodelovanju med državami, v odnosih med državami in mednarodnimi organizacijami, kot je to OZN? Kako manjšine uveljavljajo svoj vpliv na mednarodne odnose, ko gre pri tem za prevzemanje neposredne vloge ali za vpliv na zunanjo politiko svoje države?

2. Pod katerimi pogoji in na kakšen način postanejo manjšine akterji ali partnerji pri mednarodnih odnosih v globalni areni mednarodnega sodelovanja ter kakšne so prednosti ali razlike med manjšinami in drugimi mednarodnimi dejavniki, kot so to multinacionalne družbe, Rdeči križ itd.?

3. Kakšen je vpliv mednarodne politike na odnose med »manjšino« in »večino«?

4. Kakšen vpliv imajo odnosi med »manjšino« in »večino« na mednarodno politiko?

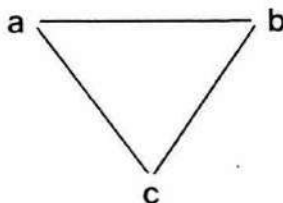
5. Na kakšen način, do kolikšnega obsega in pod katerimi pogoji oblikujejo manjšine povezave ter pretok vrednot prek državne meje in ali te povezave ogrožajo suverenost države, kjer manjšina živi?

6. Na kakšne načine, do kolikšnega obsega in pod katerimi pogoji zahtevajo manjšine reševanje ali pomoč za svoje »domače« težave prek prenašanja notranje politike na mednarodno sceno?¹⁶

Odgovori na ta vprašanja so predmet drugih študij. Sedaj bi radi opozorili le na metodološko izhodišče, da bi lahko pri iskanju sistematičnih odgovorov na zastavljena vprašanja kot metodološki pristop k raziskovanjem uporabili diagram Nakanishija, ki je videti takole:¹⁷

¹⁶ glej op. 9, str. 22–24

¹⁷ ibidem, str. 10

V tem diagramu pomeni:

- A = domača družba ali država, v kateri je manjšina kot taka označena ali sama zase meni, da je v tem okolju manjšina;
- B = tuji (ne domači) dejavnik;
- C = manjšinska skupina.

Faktor B je lahko neka druga država, »matična« država, mednarodna organizacija ali nek drugi kolektivni subjekt (npr. cerkev kot institucija; multinacionalna družba; skupine, ki propagirajo in uveljavljajo različne panizme itd.). Ta »triadna situacija« je samo sistem z minimalnim številom členov, kateremu se lahko priključijo še dodatni dejavniki, kar pomeni, da lahko tudi drugi tuji (ne domači) akterji, pa tudi druge manjšine postanejo članice v tem sistemu odnosov. Nakanishi meni, da se pri preučevanju različnih vidikov odnosov, ki se pojavljajo znotraj tega »triadnega sistema« ter pri medsebojni primerjavi več takih sistemov, lahko uporabi Caplowa triadna teorija in teorija strukturalnega ravnotežja. Weinerjev model »makedonskega sindroma« se lahko po mišljenju Nakanishija uporabi za »preučevanje zgodovinskih in sedanjih primerov iredentističnih dejavnosti, ki zajemajo manjšinske skupine na Balkanu ter v državah tretjega sveta.« Deutscherjev model »povezujočih skupin« se lahko uporabi za analizo številnih vprašanj, »ki se raztezajo od odgovornosti države do poskusov manjšinskih skupin, da bi vplivale na njeno zunanjo politiko, ter do manevriranja manjšinskih skupin s spodbujanjem ali onemogočanjem kontrole s strani nedomačih (tujih) akterjev.«¹⁶ Analiza bo manj zapletena, če med faktorjema A in B obstoja mednarodno-pravni akt, ki se nanaša na manjšino (C).

Nove okoliščine

Doslej se je znanost ukvarjala v glavnem z zunanjimi pojavnimi oblikami procesa vključevanja etnosa v mednarodne odnose in s pragmatičnim ugotavljanjem posledic posameznih etničnih spopadov. Za večje razumevanje pa bo v prihodnje treba preučiti vzroke teh družbenih trendov ter

ugotoviti zakonitosti, na katerih temeljijo, oziroma s katerimi usklajeno delujejo. Pri tem iskanju bo znanost stopicala v začaranem krogu, če bo metodološko izhajala od nedotakljivosti stereotipnih »svetih« prednosti v dosedanjem sistemu meddržavnih odnosov, ki so še vedno v glavnem podlaga za državo kot najvišjo stopnjo predstavljanja interesov narodov ali etničnih skupnosti, kot tudi od umetnega ohranjanja vseh fetišiziranih manifestativnih atributov, na katerih temelji image neke države, kot so obožene sile, absolutna suverenost (nad ozemljem in ljudmi) ter birokratsko obvladovanje vseh vidikov življenja in dela državljanov.

Vse to še zdaleč ne pomeni, da je zato treba iti v drugo skrajnost, torej v popolno negacijo funkcije države kot ene od pomembnih oblik organiziranosti družbe, ali v negacijo sistema odnosov v svetu, ki se je razvil na tej podlagi. Odgovor za rešitev problemov, ki se napovedujejo z vse bolj izrazitimi pojavi v okviru narodnostnih, etničnih ali kulturnih pluralističnih razvojnih trendov, bo moralo človeštvo verjetno iskati v okviru globalnih rešitev, ki se neusmiljeno ponujajo, kot so to razorožitev, ekološki obstanek, razdelitev dobrin (hrana in lakota), planetarna (ekonomska, tehnološka itd.) organiziranost človeštva, nove podobe človeškega bistva v okviru sodobne civilne družbe (človekove pravice, odprava rasizma itd.). V teh zgodovinskih procesih se bodo razvijale nove moralne in politične vrednote, ki se bodo prav gotovo znebile stereotipnosti sedanjega časa. V tem kontekstu bo verjetno tudi narodno vprašanje dobilo objektivnejšo razsežnost kot sestavni del kulturne in civilizacijske identitete človeškega bitja ter kot način izražanja kolektivnega duha in interesov skupine. V luči take civilizacijske usmeritve bi lahko tudi vprašanje separatizma in iredentizma, vsaj kar zadeva Evropo, postopno šlo v pozabo kot mogoča politična strategija za zagotovitev interesov posameznih etničnih skupnosti.

Toda prehajamo tudi v obdobje, ko se bo narodnostno oziroma etnično vprašanje vedno bolj povezovalo z bojem za demokratizacijo družbenih odnosov, za zagotovitev ekonomske enakopravnosti, za decentralizacijo in »regionalizacijo« upravljanja vseh vidikov življenja (od kulture in politike do ekonomije in planiranja), za avtonomijo področij, kjer živijo etnične skupnosti, in končno za zagotovitev takšnih mednarodnih odnosov, v katerih bodo dejansko uresničevali svoje interese in svoje poslan-

¹⁸ glej op. 9, str. 11. Glej tudi: T. Caplow, *Two against One: coalitions in Triads*, Englewood Cliffs, Tenthice-Hall 1968; M. Weiner, *The Macedonian Syndrom: An Historical Model of International Relations and Political Development*, World Politics, Vol. 23, 1971, str. 665–683; K. W. Deutsch, *External Influence on the Internal Behavior of states* u R. B. Farrell (ed.), *Approaches to Comparative and International Politics*, North western University Press, Evanston, 1966, str. 5–26.

Prav tako glej v knjigi »Princ« Mochiavelijev nasvet princu o načinih za obranitev prisvojenih ozemelj, ki so nasejena z ljudmi z različnim kulturnim in jezikovnim poreklom. V tem pogledu so zanimiva tudi gledanja Lockeja na nevarnosti, ki jih sproščajo transnacionalne zveze med Romokatoliki in Vatikanom (Pisma o toleranciji). Glej tudi nasvet Rousseauja poljskemu narodu in poljski vladi (cit. po Nakanishi, op. 9, str. 27)

stvo vsi subjekti, ki predstavljajo neko državno skupnost. V tem epohalnem gibanju bo največja neznanka odgovor na zelo preprosto vprašanje: kako zagotoviti (tako na notranjem kot na zunanem področju) enotnost – prek različnosti? V tej smeri bi morale delovati tudi obstoječe mednarodne institucije tako znotraj sistema OZN kot tudi na evropskem regionalnem nivoju, tudi tiste, ki imajo »nevladni« značaj.

Summary

ETHNICITY AS A FACTOR IN INTERNATIONAL RELATIONS

The author believes that the factor of ethnicity is increasingly present in the social events of today's world. Its impact on international relations in the sphere of politics has been likewise increasing; it has exerted influence even on local wars, other manifestations of violence, and international terrorism. The author goes on to discuss the influence of the factor of ethnicity upon the global international, political relations thereby examining also the relations between the two superpowers that try to capitalize on ethnic conflicts while being careful to avoid excessive risk.

The involvement of ethnic minorities in international relations is associated with many questions. The author expects that the efforts to attain freedom and equality in the development of minorities will be increasingly linked to the strivings for international cooperation, peace, security and progress as well as for the democratization of international relations.

But we are likewise on the point of entering a period in which the issue of ethnic identity will be on domestic level more and more intertwined with the strivings for the democratization of social relations, for ensuring economic equality, for a decentralized and »regionalized« management of virtually all aspects of everyday life (ranging from culture and politics to economy and planning), for the autonomy of regions populated also by ethnic communities, and ultimately for securing such foreign relations that will really enable all the subjects making up the given state community to realize their hopes, interests, and deep-rooted historical missions.

In the light of this historical orientation the issues of separatism and irredentism, at least in the context of the situation in Europe, could well sink into oblivion as a possible form of eclipsed political strategy to assert the interests of individual ethnic communities. In the framework of this particular page in history, the greatest problem will reside in trying to answer a simple question, namely how to go about securing (both internally and externally) unity – through diversity? It is precisely along these lines that ought to proceed their activity also the existing international institutions operating within the United Nations system, on the European regional level, and the non-governmental organizations as well.

The author holds that so far, science has been concerned mainly with the external, observable forms of the integration of ethnicity into international relations. However, we will not be able to arrive at a deeper understanding of this phenomenon unless we embark on an investigation of the social, economic, political and other reasons for these trends. Although the general trend will be toward democratization and »socialization« of various international political structures, the author thinks that the state is likely to retain its function of an important mode of organizing human society, the function that will therefore not be easy to negate.

Miran Komac

NARODNOSTNA IDENTITETA*

(prispevek k multidisciplinarnemu proučevanju
narodnostnih manjšin)

A. Opredelitev »objekta« proučevanja

Kot slovensko narodnostno manjšino v Italiji bomo obravnavali tisti del slovenske avtohtone populacije, ki je ostal, potem ko je največji del slovenskega naroda oblikoval svojo državo v skupnosti z drugimi južnoslovenskimi narodi izven njenih meja in živi v bolj ali manj strnjeni obliki na obmejnem ozemlju italijanske države ter se od večinskega naroda razlikuje po jeziku, zgodovinskem spominu, narodnostnem značaju in kulturi ter stremi k ohranjanju omenjenih narodnostnih posebnosti.

Poleg tega fizičnega dela ima naša definicija tudi svoj »vsebinski« del, ki je glede na pristop k obravnavani problematiki mnogo pomembnejši. Ta vsebinski del izvira iz posledic, ki jih je imelo (in jih še vedno ima) na oblikovanje te populacije v narodnostno manjšino dialektično prepletanje dveh procesov: **narodnostnega** (v smislu etnične samobitnosti) in **manjšinskosti** (kot pripadnosti tuji etnični ter isti družbenosocialni in politični državnosti tvorbi).

Narodnostna manjšina je resda del slovenskega naroda, ki živi v sosednji državi, vendar se zaradi dialektičnega prepletanja etničnih prvin z vplivi (pritiski), ki prihajajo tako s strani večinskega naroda kot tudi s strani matičnega naroda (ti vplivi so gospodarski, družbeni, politični, ideološki in kulturni), spreminja v razmeroma samostojno narodnostno tvorbo. Narodnostna manjšina ni niti avtentični posnetek matičnega naroda (čeprav jo z njo družijo jezikovne, kulturne in nekatere druge antropološke značilnosti) niti zrcalna podoba družbene, socialne, in ideološke stratifikacije večinskega naroda (čeprav jo z njim družijo prostor, gospodarsko-politične, pa tudi nekatere ideološke, kulturne in zgodovinske značilnosti).

* Članek predstavlja za objavo prilagojen del raziskovalne naloge »Razvoj družbeno-političnih procesov znotraj slovenske narodnostne manjšine v Italiji po letu 1945: (oz. 1947)/Miran Komac. – Ljubljana INV, 1985. – 269 str., ki jo je avtor opravil v obdobju 1981–85. Zaradi tega je takšen »in medias res« pristop je bil nujen ne glede na to, da ustvarja vtis enostranske obravnave problematike. V članku je namreč dan poseben poudarek tako imenovanim psihičnim vidikom narodnostne identitete ter so njeni sociološki elementi podani le shematično. S tem ne zanikamo izrednega pomena socioloških elementov, kar je iz celotne raziskovalne naloge tudi razvidno.

Narodnostna manjšina je prav zaradi prepletanja teh značilnosti ter v prvi vrsti **etničnih** (avtohtonih) in **sprejetih karakteristik** neke vrste idiosinkratičen narodnostni organizem, katerega razvoj torej ne določajo samo zunanje, temveč tudi notranje, v procesu dvotirne socializacije izoblikovane zakonitosti.

Velja izrecno poudariti (kar je iz zapisane definicije sicer razvidno), da je nujno treba tudi narodnostno manjšino obravnavati kot osebek, ki se zgodovinsko razvija. Torej ne gre za statično tvorbo, ampak za specifično družbeno skupino (ter se zato skozi socialne interakcije izgrajuje in dopolnjuje), ki v svojo politično kulturo interiorizira določen obseg spoznanj in dosežkov širšega kulturnega in političnega okolja v katerem živi ter jih v določenem obsegu dopolnjuje z lastno politično tradicijo pa tudi s tisto, ki se razvija na relaciji manjšina-matica.

In še ena opomba je ob opredeljevanju pojma narodnostna manjšina nadvse pomembna, vendar je zaradi omejenega prostora v nadaljevanju žal ne bo mogoče razvijati.

Gre za vrednost etničnega faktorja in možnost njegovega razvoja v pogojih, ko izgublja funkcijo skupnega ekonomskega življenja v smislu, kot ga opredeljuje marksistična misel: »Jezik in kultura, etnična struktura, vse na-rodno in na-rojeno dobi pomen temelja in okvira določene ljudske skupnosti, ki se imenuje narod (narodna manjšina je v nekem smislu »politični produkt« naroda, zato veljajo za njeno etnično konstrukcijo iste zakonitosti kot za narod – op. p. M.K.), šele ko jih odkrije kapitalski proces ter jim dodeli novo važno mesto in v svojem lastnem dogajanju. Šele zdaj postane jezik in kultura nekaj aktivnega, saj šele zdaj sproži tisto dogajanje, ki se imenuje »svoboden razvoj in napredek narodnega jezika«. Dogaja se potemtakem specifično aktiviranje narodno etničnih določil in prav to dogajanje podeljuje novi ljudski skupnosti pomen in ime naroda.

Dogajanje naroda je potemtakem specifično aktiviranje vsega rodne-ga, na-rodne in na-rojenega, vendar tako, da prihaja to aktiviranje od zunaj, ne pa iz etnične strukture same: prihaja od kapitala ...¹

Z nastankom narodnostne manjšine, na katero so determinantno vplivali predvsem politični in ne primarno ekonomski razlogi (opazovano iz manjšinskega zornega kota), se izgublja vloga kapitala kot »kohezivnega« faktorja naroda. Ali to pomeni, da se je prav na primeru narodnostnih manjšin uveljavila Renanova koncepcija naroda, za katerega je narod »duša«, oziroma duhovni princip, in »ne materialna ali ekonomska skupnost«?²

Iz opredelitve narodnostne manjšine, kakor smo jo oblikovali v zgornjih vrsticah, je razvidno, da gre za družbeno skupino, ki je tako horizontalno kot tudi vertikalno strukturirana. Za našo razpravo je še posebej

¹ Dušan Pirjevec: Vprašanje naroda. Maribor, 1978, str. 98–99

² Rudi Rizman: Marksizem in nacionalno vprašanje. Ljubljana, 1980, str. 169

pomembna ugotovitev, da izvirajo iz te strukturiranosti dvovrstne relacije, ki se odvijajo tako znotraj manjšine kot tudi na relaciji manjšina – zunanje okolje.

Ovisno od tega, s kakšnih izhodišč raziskovalci pristopajo k proučevanju narodnostne problematike, so tudi pojmi, ki se uporabljajo za določene znotraj – ali izvenmanjšinske relacije, precej divergentni.³ Tako se za iste procese navajajo izrazi kot so etničnost, narodnostna pripadnost, narodnostna identiteta itd. Vzrok za to divergencijo leži gotovo tudi v dejstvu, da se elementi, ki opredeljujejo določeno narodnost, pojavljajo na različnih »nivojih« obravnavanja narodnostne problematike – od avtohtonosti, prek procesov socializacije pa do narodnostne identitete.

Nimamo namena, da bi z omenjenimi pristopi polemizirali ali jih celo poskušali razvrščati po nekakšni vrednostni gradaciji, kar seveda ne izključuje navajanja določenih divergentnih razmišljanj ob konstrukciji, ki jo mislimo v nadaljevanju zgraditi.

Ta konstrukcija temelji na hipotezi, da je družbenopolitične procese znotraj manjšine mogoče uspešno analizirati ob ugotovitvi, da se kot objektivno dejstvo pojavlja določena narodnostna skupnost (v našem primeru slovenska narodnostna manjšina) s posebnimi avtohtonimi konstitutivnimi elementi (narodnostno) ki je del širšega družbenega, političnega in kulturnega prostora (v našem primeru italijanske države), s katerim je na specifičen način povezana (manjšinskost); to je okvir, ki določa posamezniku etnično poreklo oziroma prirojeni socialni status (narodnostna pripadnost), na podlagi katerega se le-ta skozi proces interiorizacije elementov etničnosti in manjšinskosti (proces socializacije) ob delovanju osebnih psihičnih karakteristik zavestno opredeljuje kot pripadnik določene etnične skupnosti (v našem primeru kot pripadnik slovenske narodnostne manjšine v Italiji) – (narodnostna identiteta) kot bistvene sestavine »političnega življenja« pripadnikov slovenske narodnostne manjšine (narodnostno politična sub-kultura).

Vsi temeljni pojmi, ki smo jih zgoraj zapisali v logičnem zaporedju (narodnostno, manjšinskost, narodnostna pripadnost, socializacija, narodnostna identiteta in politična sub-kultura), predstavljajo naslove posameznih vsebinskih sklopov, na katere sem razdelil celotno raziskovalno nalogo.

Prikaz identitete se zdi relevanten tudi zato, ker je v določenem pomenu središčni pojem, saj je po eni strani »produkt« v procesu socializa-

³ Glej o tem na primer: Alberto Melucci, Mario Diani: *Nazioni senza stato*. Lescher, Torino, 1983

Arnold L. Epstein, *Ethas and Identity*. Tavistock Publications London, 1983

Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan *Ethnicity, Theory and Experience* Harvard University Press, London, 1975

Harry H. Bach *Sociology, Race and Ethnicity*. Gordon and Breach, New York, 1979

Francis Emerich: *Interethnic relations*, Elsevier, New York, 1976

cije osvojenih elementov narodnostnega in manjšinskosti, po drugi strani pa predstavlja gibalno narodnostne politične (sub)kulture, ki spet povratno vpliva na vse omenjene sklope.

B. Narodnostna identiteta

1. Opredelitev pojma

Zaradi centralnosti tega pojma ni nič nenavadnega, da predstavlja prav proučevanje narodnostne (etnične) identitete izhodišče za analizo mnogo širših družbenih procesov,⁵ pa tudi nekaterih »ožjih«, kot so na primer znotrajskupinska solidarnost in njeno ohranjanje v okviru hitro se spreminjajočih tehnologij⁶, družbene stratifikacije⁷ itd. Še posebej pa je to proučevanje prišlo do izraza pri obravnavi »obmejne problematike«, znotraj katere je prav etnični faktor pogosto odločujočega pomena.⁸

Naravno je torej, da je proučevanje narodnostne (etnične) identitete predmet proučevanja psihologov, sociologov, antropologov in sociolingvistov. Temu ustreza tudi nemajhno število definicij, med katerimi je opaziti (kakor tudi pri drugih ključnih družbenih pojmi) precej razhajajoče se metodološke pristope, mišljenja in ugotovitve. Prav tako ni malo definicij, v katerih se izenačujeta pojma identiteta in identifikacija, pa tudi takšnih, v katerih se identiteta obravnava kot »produkt« ali pa kot proces.

Tako na primer Donald L. Horowitz trdi, da se »etnična identiteta navadno pridobi z rojstvom«⁹; Emidij Susič in Danilo Sedmak pa ugotavljata, da bi »etnično identiteto lahko opredelili kot produkt določenega procesa, to je identifikacije. Z drugimi besedami: s pomočjo identifikacije posameznik lahko doseže določeno identiteto«.¹⁰

⁵ O tovrstni problematiki problematiki je zelo tehten prispevek napisal Daniel Bell: *Ethnicity and Social Change* v že citiranem zborniku *Ethnicity, Theory and Experience*, str. 141–174

⁶ W. F. Connor: *National-building or national destroying*. Referat na VII. svetovnem kongresu sociologov, Varna, 1970

⁷ Glej na primer: Tamotsu Shibutani and Kian M. Kuan *Ethnic stratification. A Comparative Approach*. The Macmillan Company, New York, 1965

⁸ V tej zvezi je treba omeniti številne raziskave sodelavcev I.S.I.G. (Istituto di Sociologia Internazionale di Gorizia) ter monografije, kot so:

– R. Gubert: *La situazione confinaria LINT*, Triste, 1972

– R. Strassoldo: *Tem di sociologia delle relazioni internazionali*. Quaderni dell' I.S.I.G. n. 5, Gorizia, 1979

– F. Demarchi: *Sociologia di una regione alpina*. Il Merlino, Gologna, 1968

– F. Barth (urednik): *Ethnic groups and boundaries – The social organization of culture difference*. Universitetsforlaget, Bergen, Allen and Kuwin, London, 1969

⁹ Donald L. Horowitz: *Ethnic identity*. V *Zbornik Ethnicity, Theory and Experience*. (Urednika Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan). Harvard University Press, 1976, str. 113

Zastaviti proučevanje narodnostne identitete v vseh smereh, kot sem jih zapisal v drugem odstavku, bi terjalo posebno raziskavo, zato bom kot izhodišče svojega pristopa za proučevanja narodnostne identitete vzel proces socializacije pripadnikov manjšine. V tej luči se nam narodnostna identiteta kaže kot »končni« **rezultat interiorizacije elementov narodnostnega in manjšinskosti.**

Točno definirati ta pojem je več kot zahtevno dejanje predvsem zato, ker poteka proces usklajevanja med posameznikom in družbo praktično vse življenje. Temu ustrezno pa stopajo v človekovo življenje vedno novi agensi socializacije, spreminja se njihova moč, pa tudi posameznikov interes se neprestano usklajuje z množico znotraj etničnih in medetničnih procesov. Prav zato je veliko lažje nanizati nekaj bistvenih sestavin narodnostne identitete kot pa oblikovati relativno trdno, a vendar »vseobsegajočo« definicijo.

Na podlagi zapisanega in brez pretenzij po univerzalnosti se mi zdi, da bi prispevali pomemben element k definiciji narodnostne identitete, če bi jo opredelili kot **celoživljenjsko iskanje odgovora na vprašanje, ali se »splača« biti pripadnik manjšine (v našem primeru pripadnik slovenske narodnostne manjšine v Italiji) in to ne zgolj iz nekih utilitarističnih, ampak tudi (če že ne predvsem) iz osebnostno-psihološko-identifikacijskih, pa tudi etičnih razlogov,¹¹ katerim je treba nedvomno dodati še relevantnost tako pojmovane identitete v medetničnih odnosih na narodnostno mešanem ozemlju.**

Ta zgoščeni uvod ponuja dokaj solidno osnovo za poglobitev razprave o narodnostni identiteti skozi analitični prikaz.

2. Elementi narodnostne identitete

Iz vsega doslej zapisanega bi le-te veljalo razdeliti na **sociološke in psihične**, ob čemer bi bilo narodnostno identiteto mogoče opredeliti na eni strani kot individualno psihično percepcijo posameznih (socioloških) elementov narodnostne pripadnosti (kot nekakšno individualno samoodločbo), na drugi strani pa kot kolektivni družbeni produkt. Še posebej ko opazujemo narodnostno identiteto s psihološkega zornega kota, velja ponovno opozoriti, da je le-ta zgolj ena izmed individualnih identitet. Poleg tega pa narodnostna identiteta ni enokomponentna, saj je v praksi mogoče opaziti več vrst narodnostne navezanosti, ki se pogosto zelo razlikujejo po

¹⁰ Ėmidij Susič in Danilo Sedmak: *Tiha asimilacija*. Trst, 1983. str. 28

¹¹ »Kakor hitro etnično vprašanje: neha biti obenem etično vprašanje – čeprav etnična skupina je in ostane hkrati interesna skupina – je proces asimilacije manjšine z večinskim narodom neizogiben in neustavljiv, ker večinski narod tako in tako asimilacijo zmerom pospešuje.« Anton Trstenjak: *Uvod k delu Tiha asimilacija* . . . , str. 11

svoji vsebini. Mnoge empirične raziskave, opravljene tudi pri nas,¹² nedvomno potrjujejo te ugotovitve.

Tako sta na primer Rot in Havelka ugotovila, »da obstajajo, poleg navezanosti na lastni narod tudi druge navezanosti, značilne za ljudi nasploh. Poleg precej abstraktne, čeprav pogosto zelo intenzivne navezanosti na človeštvo in idejo obče človeške skupnosti, je zelo pogosta in močna navezanost na prostor in kraj, kjer posameznik živi, na ljudi, ki tamkaj živijo in s katerimi je neka oseba v stalni posredni ali neposredni interakciji, nadalje na kraj, iz katerega izvira, na razred, ki mu pripada, na osebe in ostale iste ideologije (politične partije, verske organizacije), na določen poklic ali profesionalno skupino kot tudi na druge vrste skupin. Posamezne od teh skupinskih navezanosti bi lahko bile celo močnejše od navezanosti na dokaj nedoločen pojem naroda. Vendar nedvomno drži, da je narodna navezanost za precejšnje število ljudi močna in pomembna navezanost. Da je postala tako pomembna, ni vzrok samo dejstvo, da identifikacija z narodom omogoča zadovoljevanje mnogih (družbeno zaželenih in nezaželenih) motivov, ampak tudi to, da je bilo prek različnih načinov prepričevanja in neprestane indoktrinacije neprestano poudarjena ter vsiljevana kot posebno pomembna in vredna navezanost.«¹³

Psihični elementi

Če po teh opombah skušamo skicirati bistvene elemente narodnostne identitete, lahko ugotovimo, da vsebuje vsaj tri, po principu »gradatio in maius« razvrščene manifestativne oblike:

a) **občutek pripadnosti** natančno določeni etnični skupini oziroma njenim »objektivnim« avtohtonim karakteristikam. Vendar se zdi, da je razprava o golem občutku pripadnosti kot elementu narodnostne identitete lahko kaj hitro izčrpana, če ga ne povežemo z

b) **obsegom in globino občutka pripadnosti** (ki ga nedvomno povečuje skupinski pritisk ostalih članov narodnosti), morda celo z **ostrino izražanja** le-tega, kar bi lahko opredelili kot neke vrste nacionalizem.

Nacionalizem v smislu nekakšne združevalne ideologije, kot zavest o identiteti, pripadnosti naroda, je tudi zavedanje različnosti v tej pomembni,

¹² – Rot N. in Havelka N.: Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednješkolske omladine. Institut za psihologiju i Institut društvenih nauka, Beograd, 1973

– Peršić B.: Neki metodološki problemi merenja nacionalnih stereotipa i socialne distanc. Referat na V. kongresu jugoslovenskih psihologa, Skopje, 1975

– Lazarovski J.: Povezanost oblika nacionalne vezanosti za socijalnom distancom. Referat na V. kongresu jugoslovenskih psihologa, Skopje, 1975

– Đurić D.: Psihološka struktura etničkih stavova mladih, Obrazovni centar »Jovan Vukadinović«, Novi Sad, 1980

¹³ Nikola Rot: Psihologija grupe. Beograd, 1983, str. 113

ločeni pripadnosti. Je torej določeno stanje duha, psihološka pogojenost. Ko imamo v mislih narod, potem se ta misel nadaljuje v logično izpeljavo, da je nacionalizem pogosto prepričanje, »da je narod nezlomljiva oblika družbene organizacije, okvir varnosti in kreativne kulturne energije«. ¹⁴

Če bi želeli to isto trditev pripisati nacionalizmu narodnostne manjšine, bi dobila precej aktivističen prizvok; je pa gotovo res, da predstavlja znotraj nacionalizma narodnostne manjšine zavest o pripadnosti širši etnični skupnosti, ki je oblikovala lastno državo, pomemben združevalni (varnostni) moment.

Gotovo pa nacionalizem ni zgolj produkt občutkov in strasti oziroma spontanosti. Treba je poudariti, »da v zgodovini ni 'čiste' spontanosti: ujemala bi se s 'čisto' mehaničnostjo. V najbolj spontanem gibanju so elementi »zavestne usmeritve samo neugotovljivi, zapustili niso nobenega trdnega dokaza«. ¹⁵ Za identiteto pa je gotovo potrebno nekaj več – predvsem močna komponenta zavestnosti – kar bi s stališča narodnostne identitete veljalo opredeliti kot

c) **narodnostno zavest**. Zdi se, da nam prav narodnostna zavest pomaga odkrivati tako pomembne procese, kot so na primer asimilacija oziroma narodnostno prebujanje. Saj eksistenca skupine, kolikor se ta razlikuje od slučajnega zbora, temelji na dvotirni zavesti: zavesti o združevanju in zavesti o njenem cilju. In dalje, »narodnostna zavest je vedno pomemben dejavnik in določilo narodne pripadnosti. Marsikaj lahko štejemo k narodni zavesti . . . Gre za občutek skupne zgodovinske usode. Iz tega izvirajo tradicija, identiteta, občutek pripadnosti«. ¹⁶

Narodnostna zavest je najprej nekaj **individualnega**, saj se posameznik »uresničuje« kot narodnostno manjšinska osebnost šele z zavestno dejavnostjo. Zavestnost se torej kaže kot notranja, implicitna postavka pojma narodnostno manjšinske osebnosti, kot vez, ki povezuje in dimenzionalno združuje vsa temeljna določila tega pojma. Narodnostno manjšinska osebnost je potemtakem evolucijsko in družbeno razvit sistem ravnanj in značilnosti posameznika, ki ga kvalitativno opredeljuje zavestnost.

S tega gledišča ne obstaja poleg individualne še neka »**družbena**« **narodnostna zavest**, saj ne obstajajo nekakšni »družbeni možgani« ali »družbeni živčni sistemi«, ki bi lahko bili materialni nosilci družbene (narodnostne) zavesti.

Kljub temu pa neprestano ugotavljamo, da je človekova zavest tudi (narodnostno) družbena. In to v dveh, medsebojno se prepletajočih pomenih: prvič, človekova zavest (in s tem tudi narodnostna) se je razvila v družbi, to je na podlagi vzajemnih socialnih interakcij med posamezniki in v

¹⁴ Stane Južnič: Novejša zgodovina, Ljubljana, 1981, str. 135

¹⁵ Antoni Gramsci: Spontanost in zavestna usmeritev. V A. Gramsci: Izbrana dela, Ljubljana, 1974, str. 279

¹⁶ Stane Južnič: Novejša zgodovina. Ljubljana, 1981, str. 133

odnosu do prirode; in drugič, ker se pojavlja v obliki skupnih psiholoških vsebin, ki so nastale kot proizvod vzajemnega družbenega delovanja, ter kot takšne, obratno, neposredno vplivajo na družbene aktivnosti posameznikov in njihovo obnašanje v družbi nasploh.

Z vpeljavo pojma (narodnostna) zavest dobiva pojem narodnostna identiteta dodatne razsežnosti predvsem v smislu človekove **avtonomne dejavnosti**, kar psihologi navadno opredeljujejo s pojmom **samodejavnost**. Seveda ne vsi. Nekateri, zlasti behavioristično in na drugi strani delno deterministično usmerjeni avtorji, je niti ne priznavajo. Kljub temu pa skoraj ne moremo zanikati vplivov človekove lastne dejavnosti. Človek z lastno dejavnostjo vpliva na okolje in ga do neke mere spreminja. Spreminjeni pogoji okolja pa spet vplivajo nanj – tako lahko rečemo, da človek z lastno dejavnostjo, s spreminjanjem okolja, vpliva tudi nase.¹⁷

S stališča oblikovanja narodnostne identitete, predvsem pa s stališča izražanja le-te, je vsekakor pomembnejše vprašanje, ali je tovrstna lastna aktivnost tudi avtonomna. Oziroma, ali je narodnostna identiteta zgolj produkt mehanicistično pojmovane socializacije ali pa je to dejavnost, ki izvira (tudi) iz človekove notranjosti?

Problem determiniranosti oziroma avtonomne dejavnosti je gotovo eden izmed ključnih problemov v zgodovini človeške misli sploh. Z njim so se »spopadali« tako filozofi kot sociologi, pa tudi psihologi. Problem kljub temu še zdaleč ni razrešen: formulacija problema ostaja praktično ista, čeprav ni mogoče zanikati, da so odgovori mnogo bolj vsebinski, niansirani, popolnejši, pač v skladu s spoznanji in duhom dobe, v kateri so nastajali.

Vsaj s stališča psihologije (ta nas na tem mestu najbolj zanima) velja ugotovitev, da sta se pri proučevanju tozadevne problematike izoblikovali dve temeljni usmeritvi: deterministična, ki zanika osebnostno avtonomnost, ter avtonomistična, ki človeku ne odreka možnosti, da ravna v določeni meri neodvisno, svobodno, da deluje v skladu z lastnimi cilji in željami in da torej do neke mere sam svobodno oblikuje lastno življenje ter lastno osebnost.

Za narodnostno identiteto vsekakor velja (kar je iz našega dosedanjega zapisa mogoče razbrati), da gre za določen vidik avtonomnosti posameznikovega delovanja. In to ne zgolj s stališča možnosti delovanja, akcije in aktivnosti organizma, ampak tudi s stališča, da organizem sam iniciira in izbira aktivnosti na področju narodnostnega »opredeljevanja«.

Predvsem z drugim delom te teze pa spet zaidemo na področje determinizma (ne abstraktnega), saj je razvoj avtonomnega delovanja tesno povezan z drugimi vidiki človeškega razvoja, predvsem z delom, s človekovim ustvarjalnim odnosom do okolja in do samega sebe. Toda to determiniranost nekako »omejuje« zavest, zavestnost delovanja. Razumljivo je, »da

¹⁷ Janez Musek: Osebnost. Ljubljana, 1982, str. 153

se prav ob zavestnem opazovanju lahko razvija nova kvaliteta ravnanja, ki ga lahko označimo kot avtonomno in smotno; izvira namreč iz zavestno spoznanih notranjih osebnostnih ciljev, namenov in smotrov, iz zavestnega delovanja človekovega »jaza«, iz posameznika kot subjekta . . .

Človekov psihični organizem, njegov »jaz« torej nekaj prispeva k njegovi totalni dejavnosti, nekaj »samosvojega«, avtonomnega. Avtonomno dejavnost lahko pojmujeemo kot tipično celostno dejavnost, delovanje, ki presega zgolj sumarno dejavnost delov. Avtonomna dejavnost izvira iz »jaza« in obenem omogoča realizacijo ciljev in namenov, ki so »jazovi«, torej celostni in ne partikularni . . .

Človekova avtonomna dejavnost izvira iz zavesti, iz spoznanja, a omogoča uresničevanje spoznanega.¹⁸

Razprava o samodejavnosti terja tudi razgovor o **identifikaciji** (istovetenju) z določeno referenčno skupino, oziroma istovetenju z ljudmi sorodnih značilnosti, vrednot, stališč in skupnih interesov, ki nam predstavljajo nekakšne osnovne standarde za oblikovanje lastnih ocen ter stališč. Identifikacija torej ne pomeni samo »istovetiti se«, ampak tudi »imeti sebe za enakega komu drugemu«, pa tudi delovanje, da bi taka istovetnost nastala. Identifikacija o narodnostni (referenčni) skupini sloni na tradiciji, na skupnem prepričanju in izkušnjah. Odnosi so pogostejši in intimni, sproščeni, njeni pripadniki se počutijo v okviru svoje etnične skupine domače, varne in bližnje. Razvijata se posebna etnična zavest in solidarnost, ki ju utrjujejo skupna kultura, etnična institucija, etnocentrizem, zunanji konflikti itd. Spricho tega je socialna distanca znotraj etnične skupine slabše izražena kot med etničnimi skupinami. Na člane druge etnične skupine gledajo namreč kot na pripadnike druge kategorije, s katerimi so otežkočene globlje komunikacije.

Da je takšen različen odnos do lastne oziroma tuje (etnične) skupine eden izmed temeljnih družbenih odnosov nasploh, se poskuša dokazovati celo s sklicevanjem na nekatere etnološke podatke. V tej zvezi se namreč navaja, da ima naziv za lastno (etnično) skupino isti pomen kot beseda, s katero se označuje človek ali ljudstvo. »Beseda Navaho«, ime za indijansko plemo, pomeni v jeziku tega plemena izraz za ljudi nasploh. Kakor da tisti, ki ne pripadajo temu plemenu, niso ista vrsta živih bitij, ljudi. Termin »Deutsche« (Nemci) ima izvor v staronemški besedi »diota«, kar pomeni ljudstvo, oziroma v besedi »diustics«, kar pomeni ljudski. Pripadniki drugih etničnih skupin se označujejo kot tisti, ki ne pripadajo človeštvu (ki ga sestavljajo Nemci).¹⁹

Ker identifikacijo opredeljujemo kot proces, je jasno, da le-ta poteka celo posameznikovo življenje. Pri tem deluje na proces identifikacije cel

¹⁸ Janez Musek: isti vir, str. 162–163

¹⁹ Nikola Rot: Psihologija grupe. Beograd, 1983, str. 71

kup faktorjev, ki jo krepijo ali zmanjšujejo v smer ene ali druge osebe oziroma skupine. Zavist, gratifikacija, aspiracija, socialni vpliv, podobnost, strah pred kaznijo, možnost emarginacije, to so le nekateri izmed faktorjev, ki delujejo v notranji dinamiki procesa identifikacije. V zadnji »konsekvenci pa te silnice pripeljejo posameznike do tega, da zapustijo svojo skupino in izberejo drugo, drug narod in drug model ter druge vrednote, ki so z njim povezane.«²⁰

Morda bi veljalo prav iz tega zornega kota (v povezavi s procesom človekove samodejavnosti) poglobiti razpravo o nekem drugem pojmu iz narodnostno-manjšinske problematike, ki se ga pretežni del raziskovalcev izogiba; če pa ga že obravnava, mu pridaja attribute negativnosti – gre za **naravno asimilacijo**, ki (morda) le obstaja, in če obstaja, potem gre vzroke zanjo iskati tudi v posameznikovi avtonomni dejavnosti.

Kakorkoli že, izgrajevanje narodnostne identitete nedvomno predstavlja »del« **človekovega osebnega razvoja**, v določenem pomenu celo **iskanje življenjskega smisla**, ki »presega« oziroma dopolnjuje zadovoljevanje materialnih, bioloških in socialnih potreb. Tako se izgrajevanje narodnostne identitete kaže kot usmerjenost k smotrom, ki jih posameznik doživlja kot vrednote in ki napolnjujejo z vrednostjo in smislom njegovo celotno eksistenco. Psihološke izkušnje »nam vedno znova kažejo, da materialna neodvisnost, družbeni ugled ter odsotnost vsakovrstnih pomanjkanj in konfliktov sami po sebi še ne vodijo v osebno srečo. Za človeka je značilna posebna naravnost, ki jo na Dunaju rojeni nevropsihiater Viktor Frankl . . . označuje kot »težnjo po smislu« . . . Posameznik teži k ciljem, idealom in sredsvoju, ki osmišljajo njegovo življenje. Izguba takih ciljev in vrednot povzroča frustracijo čisto posebne vrste, občutje življenjske oziroma bivalne praznine (»eksistencialni vakuum«), nesmiselnost življenja, kar vse skupaj spremlja tipična življenjska tesnoba. Izgubo življenjskega smisla lahko pojmujeemo kot specifično človeško nevrozo, različno od nevroz, ki nastopajo zaradi frustriranosti fizioloških in socialnih potreb. Frankl je tovrstne nevroze imenoval »noogene«, saj so v bistvu duhovne, notranje narave.«²¹

Neke vrste »mejni« element med psihičnimi in sociološkimi komponentami narodnostne identitete predstavlja pojem **patriotizma**, domoljublja, oziroma ljubezni do domovine. O tem pojmu so se vedno kresala različna mnenja, kar je povsem razumljivo, saj nosi ta pojav v sebi precej močno politično vsebino. Pojem se namreč vse prepogosto povezuje z družbenopolitično ureditvijo določenega naroda, zato ni nič nenavadnega, da se v okviru istega naroda pojavlja večpomensko: za zagovornike družbenopolitične ureditve se ta pojem uporablja v pozitivnem pomenu besede,

²⁰ Emdij Susić in Danilo Sedmak: isti vir, str. 26

²¹ Janez Musek: isti viri, str. 233–234

oponentom tega istega sistema, pripadnikom istega naroda, pa se navadno pripisuje v tistem smislu, kot ga je opredelil G. B. Shaw: patriotizem je zadnje zatočišče lopovov.

Kljub vsej pomembnosti psihološke komponente v okviru razprave o narodnostno manjšinski identiteti moramo žal ugotoviti, da je praktično nemogoče izmeriti njihovo globino in njihov obseg; lahko samo opazujemo določene zunanje reakcije (manifestacije) identitete. Prav zato dobi narodnostna identiteta svojo polno veljavo šele ob prepletanju psihološke in

Sociološke komponente

Ko opazujemo narodnostno identiteto iz sociološkega zornega kota, ugotavljamo, da je le-ta proizvod (kar je predmet podrobnejše analize v prvih treh poglavjih moje raziskovalne naloge) štirih medsebojno prepletajočih se, dopolnjujočih se in soodvisnih procesov:

a) **narodnostnega** (to je isto, kar se nanaša na narodnostno manjšino, objektivna danost), ki nam pomeni zbir vseh tistih objektivnih elementov, na podlagi katerih se je tisti del slovenske populacije, ki je ostal, potem ko je pretežni del slovenskega naroda oblikoval lastno državo, izven njenih meja, na obmejnem teritoriju sosednje države, konstituiral kot narodnost manjšina.

Ti primarni konstitutivni elementi so: ¹ **teritorij**; ² **jezik**; ³ **število**; ⁴ **zgodovinski spomin** – s številnimi podkategorijami, ki jih posamezni pojmi zaobsegajo.

Za temeljito sociološko analizo bi morali spregovoriti še o nekaterih dejavnikih. Ti so: spol, starost, izobrazbe in poklic. Kolikšno vlogo in pomen imajo ti faktorji znotraj slovenske manjšine, je izredno težko opisati, saj ne razpolagamo z ustreznimi analizami. Pa tudi v strokovni literaturi veljajo glede teh elementov pogosto močno nasprotujoča si mišljenja.²²

b) **Manjšinskost** pomeni ekonomsko, družbeno, politično in kulturno stvarnost, v katero je bila »drugo« etnična populacija vsajena. Vpliv nove stvarnosti na razvoj pripadnikov narodnostne manjšine je mogoče opazovati v dveh temeljnih smereh:

- 1) s stališča odnosov (procesov) med večinskim narodom in manjšino, ki jih je v osnovi mogoče razdeliti na konjunktivne in disjunktivne procese; in
- 2) s stališča odnosov (procesov), ko se pripadniki manjšine v novi stvarnosti pojavljajo v »precepu« med civilno družbo in državo.

Manjšinskost torej ni statično enokomponentno stanje odnosov med večinskim narodom in manjšino, ampak aktivno prepletanje **splošnega** (v smislu obče veljavnega za vse člane točno določene družbeno-politične-državne skupnosti) in **posebnega** (kot ohranitve vsaj najpomembnejših

²² Glej o teh teorijah v delu Renza Guberta: *L'Identificazione etnica*. Udine, 1976, str. 31–34

elementov narodnostnega), pojmovanega iz dveh zornih kotov – s stališča večinskega naroda na eni ter manjšine na drugi strani.

Vsebina manjšinskosti pa se s tem ne konča. Dodati ji je treba še izredno pomemben faktor, ki se kaže v **odnosu med manjšino in njenim matičnim narodom**. Prav ta element lahko mnogokrat determinatno vpliva na ohranjanje najpomembnejših elementov narodnostnega.

c) **Socializacija (socialna rast)** pripadnikov manjšine, ki lahko nastopi šele tedaj, ko je bila nekomu določena narodnostna pripadnost.

Narodnostna pripadnost je najprej danost, objektivno dejstvo, da je bil nekdo rojen v takšno in ne drugačno etnično skupnost. Je torej individualno nezavestno stanje ter je odvisno predvsem od procesa socializacije, ali bo posameznik uspel razviti narodnostno identiteto kot obliko samoidentifikacije, znotraj katere je predvsem posameznikovo zavestno obnašanje primarnega pomena. Z vključitvijo zavesti je mogoče narodnostno pripadnost definirati (nekoliko poenostavljeno) kot »prostovoljno opredelitev«.

Vendar narodnostna pripadnost ni zgolj vprašanje danosti (v prvi fazi človekovega življenja) oziroma zavestnega opredeljevanja v kasnejših obdobjih njegovega življenja. Njeno drugopolno komponento predstavlja **identifikacija s strani pripadnikov drugih etničnih skupin**. Tudi v tem primeru je mogoče opaziti časovno-vsebinsko komponento, v skladu s katero se opravlja identifikacija (klasifikacija) s strani drugih; v prvem obdobju človekovega življenja na podlagi fizičnega dejstva rojenosti v določeno narodnostno skupnost, kasneje pa predvsem na podlagi izražanja narodnostne identitete posameznika.

Zbir vseh teh elementov (narodnostno; manjšinskost; narodnostna pripadnost) ponuja temelje, na podlagi katerih se lahko začne proces socializacije (inkulturacije) pripadnikov (slovenske) manjšine, ki se kaže kot proces interionizacije elementov narodnostnega in manjšinskosti ter skozi katerega se pripadnik manjšine ob delovanju osebnih psihičnih karakteristik lahko zavestno opredeljuje kot pripadnik narodnostne skupnosti.

Specifičnosti procesa socializacije (inkulturacije) pripadnikov manjšine se kažejo v tem, da se le-ta pojavlja kot interiorizacija dveh pogosto antagonističnih konceptov kulture, saj mora posameznik v tem procesu osvojiti tako elemente »etničnosti« kakor tudi bistvene parametre »manjšinskosti«. Skratka, v tem procesu usklajevanja med posameznikom, pripadnikom manjšine, in družbo, ki poteka ves čas njegovega življenja, se odvijata hkrati dva procesa: **na eni strani** osvaja sistem proizvodnje, družbene odnose, način življenja ter norme socialnega in kulturnega vedenja, ki veljajo za vse pripadnike določene državne tvorbe (oziroma spejema ali so mu vsiljene zakonitosti znanja večinskega naroda); **po drugi strani** pa gradi elemente za tvorbo narodnostne identitete, kar prav tako pomeni, da posameznik sprejema in vključuje vase specifičen način govora in komuniciranja, določene predstave o partikularnem in občem družbenem svetu ter načinu mišljenja, navade in norme, motivacije, pričakovanja in aspiracije,

čustvovanja in vrednotenja ter ne nazadnje predstave o večinskem in matičnem narodu, ki so tudi zgodovinsko določene, vendar različne od družbenega sveta in kulture ostalega prebivalstva določene državne enote.

Poti oblikovanja narodnostno manjšinske osebnosti so seveda mnogo bolj zapletene in se le navzven zdijo tako poenostavljene, kot smo jih prikazali v zgornji tezi. Prav tako to oblikovanje ni v celoti premočrtno in enako intenzivno v celotnem življenju pripadnika manjšine. Kateri od obeh centralnih procesov bo deloval bolj intenzivno, je namreč odvisno od tega, ali imamo opraviti s procesom primarne ali sekundarne socializacije ali celo s procesom »reinkulturacije«.

č) Specifičen končni rezultat procesa narodnostne (politične) socializacije je **narodnostno manjšinska politična (sub)kultura**, ki je hkrati specifičen in pomemben kazalec razvoja manjšine in njene osveščenosti o ciljnih in smereh tega razvoja. V analizi teh procesov pa je mogoče zaznati tudi enega izmed pomembnih ciljev politične znanosti kot razumevanje politike samopreobrazbe. To pomeni, »če smo nekoliko bolj natančni, samopreobrazbo brez samouničenja. Če hočejo družbe preživeti, se morajo spreminjati in pri tem v zadostnem obsegu ohraniti sestavine svoje lastne identitete, ne da bi razpadle. Z identiteto mislim, da morajo ohraniti zadostno kontinuiteto svojih struktur in procesov za uresničitev večjega dela svojega kolektivnega spomina. Za človeka, ki je v stanju popolne amnezije in se ne spominja, kdo sploh je, ponavadi pravimo, da je izgubil svojo identiteto. Družbe in kulture, ki izgubijo svojo identiteto, so osiromašene za možnost učenja. Samopreobrazba z ohranitvijo lastne identitete pomeni enega velikih političnih problemov za vse dežele in vse družbene sisteme.«²³

Summary

ETHNIC IDENTITY: A CONTRIBUTION TO THE MULTIDISCIPLINARY INVESTIGATION OF ETHNIC MINORITIES*

The author first provides a definition of ethnic minority, observing that since its autochthonous characteristics are closely intertwined with features introduced extraneously, the ethnic minority is a kind of an idiosyncratic ethnic

²³ Karl W. Deutsch: Raziskovanje političnih procesov v spreminjajočem se svetovnem sistemu. Teorija in praksa, Ljubljana, 1981, št. 3, str. 381–382

* This paper has been adapted from the research project entitled »The Development of Socio-political Processes within the Slovene Ethnic Minority in Italy after the year 1945 (i.e. 1947)«, by Miran Komac (Ljubljana: Institute for Ethnic Studies, 1985. 269 pp.). This project was carried out in the period 1981–85

organism whose evolution is conditioned not only by external regularities but also by internal laws that originate from the process of double-tracked socialization.

The processes taking place within the minority in the foregoing sense can be fruitfully analyzed only by adopting the interdisciplinary approach and by considering any given ethnic community (in this particular case the Slovene ethnic minority in Italy) to be an observable and objective fact, an entity displaying autochthonous constitutive elements (in the ethnic sense) of its own and representing part of a broader social, political, legal and cultural territory (in this case the Italian state) with which it is linked in a specific manner (minority character). It is a framework that identifies the individual in terms of his or her ethnic origin, that is his or her inborn social status (ethnic affiliation) on the one hand and the individual, through the process of interiorization of the ethnic and minority features (process of socialization) together with the influence of individual mental characteristics peculiar to each person, consciously identifies himself or herself with the given ethnic community (in this case as a member of the Slovene ethnic minority in Italy) — (ethnic identity) conceived of as the fundamental ingredient of the «political life» of members of the Slovene ethnic minority (politico-ethnic subculture).

According to the foregoing conception, ethnic identity stands out as the central concept because, first, it results from ethnic and minority elements gained in the process of double-tracked socialization, and second, it is a prime mover in the evolution of the ethnic political (sub)culture, which in its turn has a back effect on all the interlocking structures just mentioned.

The author defines ethnic identity as a lifelong search for the answer to the question of whether it «pays» to be a member of a minority (in this case member of the Slovene ethnic minority in Italy), which is occasioned not only by utilitarian considerations but also (if not primarily) by personal, psychological and identificatory as well as ethnic motives that must without a doubt be flanked by the very relevant identity, conceived along the preceding lines, in inter-ethnic relations as observed in ethnically mixed areas.

On the basis of the above exposition, the content of the concept of ethnic identity can be broken down into sociological and psychological elements, with ethnic identity being defined on the one hand as the individual perception of individual (psychological) elements of ethnic affiliation — as a kind of individual self-determination — and on the other hand as a corporate social product.

When he examines ethnic identity from the psychological point of view (to which the paper is chiefly devoted), the author points out that this is but one of the individual identities. Moreover, he argues, ethnic identity has diverse content-components, since in practice several types of ethnic affiliation can be discerned that are often quite unlike each other in terms of their content. Thus the author argues for at least three external forms of ethnic identity, which are classified according to the principle of **gradatio in malus** as follows —

- (1) The feeling of belonging to a specific ethnic group and sharing its objective autochthonous traits. Yet it seems that any discussion about mere feelings of affiliation as an element of ethnic identity is bound to end quickly unless it includes
- (2) The extent and intensity of the feeling of affiliation (the feeling that is doubtless heightened by the influence exerted by other members of the given nationality), and perhaps even the acuteness used in asserting it, which might be referred to as a kind of nationalism; and
- (3) Ethnic consciousness, particularly in the sense of the autonomous activity of the member of a given ethnic community.

Boris Jesih

POLITIČNA PARTICIPACIJA IN MANJŠINA¹

Vprašanje, na kakšen način naj se enakopravno vključi v politične procese v državi, v kateri biva, je tisto, s katerim se srečuje prav vsaka narodna skupnost, manjšina oz. narodnost. S tem je tudi tesno povezana želja, da bi imeli svojega političnega predstavnika(e) v ustreznih predstavniških telesih na različnih ravneh (komunalni, regionalni pa tudi državni). S temi vprašanji se vseskozi srečuje tudi slovenska narodna skupnost na Koroškem.² Na Koroškem smo bili po letu 1945, pa tudi že v 1. avstrijski republiki, priča različnim pristopom, ki so pustili svoj pečat v odnosih manjšine do njenega družbenopolitičnega okolja. Seveda smo se v prispevku omejili na pogoje, ki so značilni za avstrijski politični sistem in njemu podobne.

Splošne ugotovitve

Preden preidemo na koroško problematiko, si pogledimo nekatere značilnosti pojava nasploh.

1. Manjšina oz. del njenih pripadnikov je organiziran v samostojni politični stranki, ki kot takšna samostojno nastopa tudi na volitvah ter v vsakdanjem političnem življenju deluje kot politična stranka. Najizrazitejši primer take politične stranke je vsekakor Südtiroler Volkspartei na Južnem Tirolskem, ki je obenem politična stranka in osrednja manjšinska organizacija. Ločiti pa moramo tudi posamezne primere, ko se manjšina oz. njen del organizira mimo obstoječe manjšinske organizacije zgolj za volilne nastope v smislu uresničevanja svojih pravic, torej se poleg že obstoječe manjšinske organizacije formira še nova, katere naloga je v prvi vrsti nastopanje na volitvah. Vendar te vrste manjšinskih organizacij oz. manjšinskih političnih strank ne moremo strogo ločevati od onih, ki na volitvah ne nastopajo.

Seveda je takšna manjšinska politična stranka v svojem delovanju omejena, saj je v primerjavi z drugimi strankami fizično omejena na število

¹ Prispevek je napisan na podlagi ugotovitev v raziskovalni nalogi Odnos avstrijskih političnih strank do manjšinskega vprašanja, ki jo je avtor napisal v okviru svojega raziskovalnega programa na INV v obdobju 1982–85.

² Tukaj seveda ne moremo obravnavati tistega dela slovenske narodne skupnosti, ki živi na Štajerskem, in katerega obstoj Avstrija popolnoma zanika, čeprav ima po 7. členu ADP mednarodnopravno zagotovljeno vso manjšinsko zaščito ne glede na število.

pripadnikov oz. potencialnih volilcev, pa še v okviru narodne skupnosti same se verjetno ne vključijo vanjo vsi pripadniki. Nemalokrat se celo zgodi, da posamezne manjšinske organizacije takšnim volilnopolitičnim grupacijam odrekajo legitimnost predstavljanja in nastopanja v imenu vseh pripadnikov narodne skupnosti. To legitimnost jim po drugi strani odrekajo tudi ostale politične stranke, ki hočejo tako skržiti krog subjektov, ki zastopajo manjšino, prav tako pa vsaka taka nova volilnopolitična grupacija pomeni potencialno nevarnost za glasove pripadnikov narodne skupnosti, ki bi drugače volili te stranke.

Manjšinska politična stranka je poleg omejenega števila volilcev omejena tudi na vrsto volitev, na katerih lahko uspešno nastopa. Tako težko pričakujemo, da manjšina nastopa z možnostjo uspeha na volitvah za zveznega predsednika ali volitvah v parlament, skupščino oz. najvišje predstavniško telo na državni ravni. Čeprav lahko najdemo tudi takšne primere, so ti največkrat neuspešni. Na uspeh na tej ravni lahko manjšinska politična stranka računa v povezavi z drugimi političnimi strankami, v katere se združuje večinski narod, ki v svoji politiki in programu demokratično pristajajo na take oblike sodelovanja (npr. nekaj časa na Danskem,³ v to smer gredo tudi nekatere oblike sodelovanja Koroške enotne liste z delom avstrijskega zelenega gibanja).

Največ možnosti za uspeh imajo manjšinske politične stranke na volitvah na komunalni in lokalni ravni ter na volitvah v nekatere interesne grupacije na istih ravneh (np. na Koroškem na volitvah v kmetijsko zbornico). Vendar je tudi na teh ravneh prej izjema kot pravilo, da manjšina osvoji toliko glasov, da lahko odločujoče vpliva na politično oblikovanje oz. politiko neke politične enote. Značilen primer je spet že omenjena Südtiroler Volkspartei, ki ji je uspelo večino volilcev združiti najprej na nacionalni osnovi, šele potem pa na politični osnovi.⁴ Ravno ta nacionalni faktor pa je

³ Politična stranka nemške manjšine na Danskem Schleswigsche Partei je imela v obdobju 1920–1964 (izjema je bilo desetletje 1943–1953) stalno svojega predstavnika v danskem Folketingu. Leta 1964 jim na volitvah ni uspelo zagotoviti zadostnega števila glasov za mandat. Leta 1974 je bila vzpostavljena volilna zveza z danskimi Centralnimi demokrati, ki je omogočila, da je bil na njihovi listi izvoljen predstavnik nemške narodnosti Jes Schmidt. Ko je ta leta 1979 umrl, je ostala nemška manjšina brez svojega predstavnika v danskem parlamentu. Kljub temu pa nemška narodna skupnost na Danskem ni odstopila od prizadevanj, da bi imela svojega predstavnika v Folketingu.

⁴ Lahko rečemo, da je bila za nemško narodnost na Južnem Tirolskem takšna oblika organiziranja uspešna. Drugo vprašanje pa je, kako dolgo tak skupni imenovalec lahko uresničuje interese vseh pripadnikov narodne skupnosti, pod vprašaj pa se v tem primeru postavlja tudi enakopravnost pripadnikov večinskega naroda (v našem primeru je mogoče ustrežnejši izraz manjšinsko italijansko prebivalstvo). Odgovor na to nam dajejo tudi na novo nastala alternativna politična gibanja, ki vključujejo čedalje večji del nemškega prebivalstva (npr. Alternative Liste für ein anderes Südtirol A. Langerja). Pri takšni obliki organiziranja manjšine pa tudi težko pričakujemo, da se bodo ostale politične stranke pozitivno angažirale pri reševanju manjšinskega vprašanja. Verjetno tudi nekateri volilni uspehi italijanskih neofašistov na Južnem Tirolskem niso naključni. Seveda pa je situacija na Južnem Tirolskem po mnogočem specifična in jo je zato težko posploševati.

tudi pri drugih manjšinskih političnih strankah zelo pomemben. Lahko celo rečemo, da je velikokrat odločilnejši od siceršnje svetovnonazorske ali politične usmerjenosti pripadnikov manjšine. Kljub temu pa si večina manjšinskih političnih strank težko pridobi podporo celotne narodne skupnosti.

Dosti manj pa je manjšinska politična stranka omejena pri svojih političnih programih, kjer poleg manjšinskih zahtev lahko zavzame stališče tudi do vseh drugih vprašanj, saj večina kaj hitro dojame, da je manjšinska problematika dosti preozek okvir za politično delovanje in tudi nastopanje na volitvah. Seveda je manjšinsko vprašanje pri vseh strankah osnovna točka volilnopolitičnega delovanja.

2. Druga možnost, ki je manjšini na voljo, je vključitev v celoti ali delno v že obstoječe tradicionalne politične stranke. Skoraj vedno se pripadniki narodne skupnosti odločajo za več kot eno politično stranko, saj bi težko našli narodno skupnost, ki bi poleg narodne pripadnosti imela še vse druge elemente, na podlagi katerih se posameznik odloča za članstvo ali simpatiziranje z določeno politično stranko. Ponavadi se pripadniki narodne skupnosti odločajo za tiste politične stranke, ki v svojih programih in politiki niso manjšini direktno sovražne. Na to, za katero stranko pa se pripadniki narodne skupnosti odločijo na volitvah, vpliva več činiteljev.

Prvi je vsekakor že omenjeni odnos stranke do narodne skupnosti. Pomembno je torej, ali se stranka za pravice in enakopravnost narodne skupnosti zavzema zgolj načelno in ima to samo napisano v svojih programih, resolucijah ipd. ali pa to svoje zavzemanje tudi aktivno izraža, tako da se za pravice manjšin zavzema tudi pri svojem političnem delovanju na vseh ravneh oz. da se manjšina v okviru stranke lahko uveljavi kot skupnost ter tudi kot posameznik ne glede na nacionalno pripadnost, da se lahko enakopravno uveljavi v strankini hirarhiji. V večini primerov, ko lahko neka narodna skupnost svoj interes uveljavi tudi znotraj politične stranke, gre še vedno za individualno vključitev posameznih članov narodne skupnosti. Šele na drugem mestu, ki je ponavadi pri večinskem prebivalstvu na prvem, je ideološka in politična naravnost določene stranke, raven demokratičnosti, pa tudi tradicija, saj imajo določene stranke na nekaterih področjih tradicionalno več članov in simpatizerjev kot druge, ki so lahko po svojem bistvu naprednejše in demokratičnejše. Zelo pomembno je tudi, v kakšnem položaju je določena stranka v deželi oz. regiji ali na državni ravni. Ali je torej na oblasti in ali je odločujoči politični faktor.

Oba vidika možnosti politične participacije narodne skupnosti pa pogojuje zakonodaja. Tukaj ne mislimo samo na specifično manjšinsko zakonodajo, ampak tudi splošno zakonodajo, s katero so državljanom in političnim grupacijam zagotovljene politične pravice. Gre za to, da n.pr. volilna zakonodaja (ne) upošteva tudi specifičnosti volilnega nastopanja manjšinske politične stranke, ali tudi možnost, da se del manjšine lahko politično organizira kot samostojni subjekt v okviru obstoječih političnih strank.

Primer spremembe volilne zakonodaje za deželnozborske volitve na Koroškem leta 1979 je klasičen v smislu neomogočanja manjšinske politične stranke, da enakopravno nastopa, saj je zakonodajalec z znano metodo spreminjanja volilnih okrožij (Wahlkreismanipulation) dejansko onemogočil Koroški enotni listi, da bi enakopravno nastopila na volitvah v koroški deželni zbor.⁵

Seveda poznamo tudi primere in predloge, da bi se volilna zakonodaja prilagodila manjšini vsaj v obliki, ko manjšina nastopa v okviru ene določene politične stranke ali večih. Na tem mestu samo omenimo izredno zanimiva razmišljanja o modelu za samostojno politično zastopstvo koroških Slovencev,⁶ ki jih je podal P. Penthaler.

Gre v bistvu za predlog, da bi se manjšini omogočilo zastopstvo v ustreznem političnem organu, sorazmerno s številom volilcev, ki volijo posamezno politično stranko in se deklarirajo tudi kot predstavniki manjšine. Seveda je tukaj drugo vprašanje, v kolikšni meri ima takšen predlog možnosti za uvrstitev v volilno zakonodajo, pa tudi med manjšino bi se pojavili dovolj argumentirani predlogi proti takemu načinu volilnega izjavljanja (samopreštevane). V svetu so znane tudi oblike, ko manjšina izvoli svojega predstavnika v ustrezno politično telo, tudi če nima zadostnega števila glasov (ZRN).⁷ V to smer gredo tudi predlogi o virilistu v koroškem deželnem zboru, ki se v Avstriji občasno pojavljajo.⁸

⁵ Primerjaj tudi Dušan Neček: Deželnozborske volitve na Koroškem dne 7. oktobra 1979. Vestnik koroških partizanov 1980, 1.

⁶ Peter Penthaler: Modell für eine selbständige politische Vertretung der Kärntner Slowenen auf der Grundlage eines Minderheiten Wahlrechtes zum Landtag. Glej tudi prirejeno objavo v Europa Etnica Modell für eine selbständige politische Vertretung der Kärntner Slowenen zum Landtag, EE 1985, 4.

⁷ V Zvezni republiki Nemčiji, oz. točneje v pokrajini Schleswig-Holstein, živi danska narodna skupnost. Pod imenom Südschleswische Wählerverband – SSW nastopa v celotnem povojnem obdobju na različnih volitvah. SSW je imela do leta 1953 tudi svojega predstavnika v nemškem parlamentu. Čeprav je SSW že od leta 1948 priznana kot politična stranka, je njena politična aktivnost kot stranke omejena predvsem na regionalno raven tj. na južni Schleswig, kjer se udeležuje tudi vseh vrst volitev. Volitev v deželni zbor pokrajine Schleswig-Holstein se udeležuje že od leta 1946. Na volitvah leta 1947 je osvojila 6 mandatov, leta 1950 štiri in leta 1954 zaradi 5-odstotne volilne klavzule nobenega. Leta 1958 je bila SSW izvzeta od te omejitve in je osvojila dva mandata. Na vseh naslednjih volitvah pa je osvojila po en mandat v deželni zbor, zadnjič leta 1982. Prav neveljavnost 5-odstotne klavzule za manjšinsko politično stranko se nam zdi v nemškem primeru najpomembnejša. Gre namreč za to, da stranka, ki na volitvah ne osvoji 5 odstotkov vseh oddanih glasov, ne more imeti v deželnem zboru svojega poslanca, kljub temu da je osvojila zadostno število glasov za poslanski sedež. Za SSW to določilo ne velja, mora pa osvojiti zadostno število glasov vsaj za en mandat. Obenem pa ima ta poslanec v deželnem parlamentu status posebne frakcije. SSW nastopa tudi na občinskih volitvah, kjer ima v občinskih odborih do 100 odbornikov. Čeprav volijo pripadniki danske narodnosti v ZRN tudi druge politične stranke (največ SPD), se nam zdi, da je omogočanje specifične možnosti izvolitve lastnega političnega predstavnika, odnos političnega okolja do manjšine, ki bi si ga želeli tudi drugod po svetu.

⁸ Npr. Theodor Veiter: Um die slowenische Viriliststimme im Landtag. Kleine Zeitung, Klagenfurt 1974, 65

Seveda z zgoraj napisanim nismo izčrpali vseh možnosti in okoliščin, ki neki narodni skupnosti o(ne)mogočajo, da je ustrezno zastopana v političnih predstavniških telesih ožje ali širše družbenopolitične okolice, vendar menimo, da je odločilnega pomena to, da ta okolica neko narodno skupnost jemlje kot del lastne celote, ne pa kot tujek, ki ga je treba čimprej odstraniti.

Koroški Slovenci in volitve

Tudi na Koroškem oz. med slovensko narodno skupnostjo se vedno znova srečujemo z vprašanjem, ali se naj in na kakšen način naj se vključi v politične procese na občinski, deželni pa tudi na zvezni ravni. Še posebej, ker so volitve na Koroškem največkrat tista priložnost, ko se manjšinska politika »razlaga« volilcem, saj po že dostikrat preizkušenem receptu tovrstna problematika zelo hitro in na najbolj enostaven način vzburi »senzibilnost« koroških volilcev. Ne da bi se posebej spuščali v analizo vloge, ki jo ima manjšinsko vprašanje pri koroških pa tudi avstrijskih volitvah, lahko zapišemo, da je »nepravilna« manjšinska politika eno izmed glavnih očitanih političnih nasprotnikov na Koroškem. Strah pred izgubo nemškonacionalnih glasov je mnogokrat večji od argumentov zdravega razuma. Dejstvo je, da se zaradi tega manjšina oz. njeni pripadniki, ki pretežno volijo velike stranke, ne morejo uveljaviti znotraj njih. Zaradi tega in idejnopolitične nesprejemljivosti se del slovenske narodne skupnosti na Koroškem odloča za samostojno nastopanje na nekaterih volitvah. Če pogledamo obdobje po drugi svetovni vojni, ugotovimo, da so se slovenske volilne grupacije pojavljale redno na različnih volitvah.

Najmanjkrat so Slovenci nastopali na državnoborskih volitvah, in sicer trikrat: leta 1945, 1949 in 1953. Leta 1945 je manjšina sicer kandidirala z dvema listama, vendar je svoji listi umaknila iz protesta, ker so britanske zasedbene oblasti zahtevale od OF za slovensko Koroško, da se odpove prizadevanjem za združitev z matičnim narodom. To bi lahko označili zgolj kot poskus nastopa.

Leta 1949 je kandidirala slovenska Demokratična fronta delovnega ljudstva, ki je osvojila le 2088 glasov, kar je bilo seveda veliko premalo, da bi lista dosegla kakršenkoli uspeh. Leta 1953 pa je kandidirala Krščanska demokratska stranka, ki s 3668 glasovi, kolikor jih je osvojila, prav tako ni dosegla uspeha.

Slovenci so v drugi avstrijski republiki nekajkrat poskušali s svojo kandidaturo na deželnozborskih volitvah. Leta 1949 sta kandidirali dve slovenski listi — Krščanska ljudska stranka in Demokratična fronta delovnega ljudstva, ki sta skupaj osvojili 6739 glasov ali 2,7 odstotka, leta 1953 je Krščanska demokratska stranka osvojila 3982 glasov ali 1,5 odstotka, Koroška volilna skupnost je leta 1965 osvojila 4272 glasov ali 1,6 odstotka.⁹ Leta 1975, 1979 in 1984 je kandidirala Koroška enotna lista KEL. O vseh nastopih več v nadaljevanju.

Tudi na teh volitvah slovenske liste niso nikoli prodrle oz. niso nikoli dobile zadostnega števila glasov za osvojitve sedeža v koroškem deželnem zboru.

Slovenske liste so kandidirale tudi na vseh povojnih občinskih volitvah. Pregled uspešnosti nam kaže do leta 1970 stalno padanje glasov, ki so jih osvojile slovenske liste. Že prve, ki jih obravnavamo, pa nam kažejo vnovični porast tako števila list kot števila glasov in mandatov, ki so jih osvojile. Do leta 1973 so slovenske liste nastopale na naslednjih občinskih volitvah:

12. 3. 1950	32 slovenskih list	4756 glasov (2,8 %)	75 odbornikov
14. 3. 1954	28 slovenskih list	4076 glasov (2,13 %)	58 odbornikov
2. 3. 1958	24 slovenskih list	3685 glasov (1,84 %)	40 odbornikov
1. 3. 1964	21 slovenskih list	3361 glasov (1,61 %)	37 odbornikov
26. 4. 1970	17 slovenskih list	2514 glasov (1,05 %)	25 odstotkov
25. 3. 1973	19 slovenskih list	3908 glasov (1,33 %)	40 odbornikov
25. 3. 1979	23 slovenskih list	4468 glasov (1,40)	44 odbornikov
17. 3. 1985	22 slovenskih list	4879 glasov	44 odbornikov

Že iz tega pregleda je jasno, da imajo samostojni slovenski nastopi največ možnosti na občinski komunalni ravni, kjer imajo slovenske liste izvoljene predstavnike v občinskih odborih. Vendar tudi tukaj samostojne slovenske liste nikoli niso osvojile zadostnega števila odbornikov, da bi lahko odločujoče vplivale na občinsko politiko oz. da bi lahko postavile tudi svojega župana. Največji uspeh je nekaj podžupanskih mest v nekaterih občinah (np. Straja vas, Sele, Pliberk). Seveda pa to ne pomeni, da se slovenski občinski odborniki ne vključujejo v sooblikovanje občinske politike, še posebej je pomembno njihovo delovanje pri odločanju o zadevah, ki se posredno ali neposredno tičejo tudi manjšine. Vsekakor sta že sama njihova navzočnost in aktivnost v občinskih odborih pripomogli, da problematiko manjšin obravnavajo tudi na komunalni ravni. Slovenski občinski odborniki, izvoljeni na samostojnih slovenskih listah, pa se združujejo od leta 1973 v Klubu slovenskih občinskih odbornikov. V zadnjem času so živa prizadevanja, da bi se lahko v klub včlanili tudi drugi slovenski občinski odborniki, ki niso bili izvoljeni na slovenskih listah.

Čeprav ji je uspeh na volitvah v koroški deželni zbor vedno spodletel, je del slovenske narodne skupnosti bolj ali manj redno nastopal tudi na volitvah v koroški deželni zbor. Od leta 1975 je bila po desetih letih nenastopa-

⁹ O volilnih nastopih na državnoborskih in deželnoborskih volitvah 1945–71 glej: D. Nečak: Volitve na Koroškem Ljubljana 1982

nja ustanovljena Koroška enotna lista (KEL); razen leta 1975 je lista kandidirala še na volitvah v deželni zbor 1979 in v povezavi z Alternativno listo Koroške leta 1984. Najbolj se je KEL približala uspehu, to je osvojitvi mandata na volitvah leta 1975, ko ji je manjkalo samo nekaj več kot sto glasov za osvojitve mandata v koroškem deželnem zboru. Tudi zaradi spremembe volilne zakonodaje leta 1979 lista na naslednjih dveh nastopih ni uspela osvojiti mandata.

Prav volitve v deželni zbor 1984 pa pomenijo tudi neke vrste prelomnico v delovanju KEL, ki je na njih nastopila v povezavi z Alternativno listo Koroške, katere kandidaturo je podprla že na volitvah v državni zbor 1983. Vključitev in povezava z novo nastalimi zelenimi gibanji predstavlja vsekakor novo kvaliteto v delovanju KEL. To pomeni tudi, da se manjšina lahko enakopravno vključi tudi v volitve zvezni ravni. Volitve v avstrijski državni zbor 1986 pa bodo tudi pokazale, kakšne so realne politične možnosti tovrstne povezave, saj bi v primeru neuspeha tokrat prvič združene večine zelenih grupacij v Avstriji ostala sodelovanje in podpora zgolj na deklarativni ravni. Uspeh pa bi vsekakor imel širše posledice, saj bi lahko prinesel celo slovenskega poslanca v avstrijskem parlamentu^{9a}. Omeniti je treba, da se KEL vključuje v okviru svojih možnosti tudi v reševanje nemanjšinske problematike predvsem na regionalni ravni. Toliko o volilnopolitičnem delovanju KEL.

Organizacijsko in politično je KEL povezana z Narodnim svetom koroških Slovencev (NSKS), medtem ko Zveza slovenskih organizacij (ZSO) zagovarja širše politično delovanje, torej tudi v okviru ostalih političnih strank, odvisno od možnosti uveljavitve pripadnikov slovenske narodne skupnosti v njih in njihovega angažmaja v korist slovenske narodne skupnosti. To seveda ne pomeni, da ZSO popolnoma odklanja KEL kot obliko političnega delovanja manjšine. Lahko pa vseeno poudarimo, da KEL predstavlja le del slovenske narodne skupnosti in nastopa v njenem imenu. Ta pogled na samostojno politično nastopanje s strani obeh osrednjih organizacij koroških Slovencev se kaže tudi pri ostalih volitvah. Opisani odnos se je izoblikoval v sedemdesetih letih, prej pa sta bili obe organizaciji povezani z Ljudsko stranko (NSKS) in socialistično stranko Avstrije (ZSO).

To navezanost sta obe organizaciji prekinili konec šestdesetih oz. na začetku sedemdesetih let, kar pa seveda ne pomeni, da se pripadniki narodne skupnosti ne vključujejo več v ostale politične stranke. To se posebej odraža na volitvah, ko je na dvojezičnem ozemlju jasno, da velik del slovenskih volilcev voli tako socialistično stranko, ljudsko stranko kot tudi komuniste.

^{9a} To se je po oddaji rokopisa v tisk tudi zgodilo, saj je bil koroški Slovenec Karel Smolle na volitvah 23. 11. 1986 izvoljen za poslanca v avstrijski državni zbor

Koroški Slovenci in politične stranke.

a. Socialistična stranka Avstrije

Vsekakor je v odnosu socialistov do slovenske manjšine prvotnega pomena vloga koroške organizacije avstrijske socialistične stranke. Še preden bi se omejili na manjšinsko vprašanje, še enkrat na kratko poudarimo to vlogo v avstrijskem okviru. Dejstvo je, da je strankina organizacija na Koroškem eden izmed najpomembnejših členov v celotni SPÖ, na Koroškem pa je celo povojno obdobje najpomembnejši politični faktor v deželi. Obe ugotovitvi veljata danes veliko bolj kot kdajkoli prej.

Tone Zorn je v svoji študiji o odnosu koroške SPÖ do slovenske manjšine zapisal, da je za ta odnos »značilen že sam akt predaje oblasti iz rok nacističnega gaulajterja dr. Rainerja v roke predstavnikov predvojnih demokratičnih strank, predvsem socialistov in krščanskih socialistov, tik pred razpadom tretjega rajha«.¹⁰ To vlado so Britanci potem razpustili šele na slovenske pritiske in izoblikovali nekakšen oblastni organ, ki pa je bil sestavljen iz istih ljudi.

To navajamo iz razloga, da bi opozorili na dejstvo, da se je socialistična stranka Avstrije, še posebej pa stranka na Koroškem, po drugi svetovni vojni preorientirala k srednjemu malomeščanskemu in nacionalističnemu razredno omahljivemu sloju, na Koroškem pa se je stranka naslonila tudi na tradicije iz let 1918 do 1920 in na takratni nacionalistični odnos do koroških Slovencev.¹¹ Nedvomno je, da je bil ta odnos na Koroškem povezan tudi s protikomunizmom.

Če pregledamo najpomembnejše programske dokumente avstrijske socialistične stranke po drugi svetovni vojni, zelo hitro ugotovimo, da v njih manjšinskemu vprašanju ni namenjenega dosti prostora. V akcijskem programu leta 1947 je govora le o garanciji osebne, duhovne, religiozne svobode in meščanskih pravic. Prav tako je v desetletkovnem programu leta 1952 ostalo zgolj pri splošnih formulacijah. Je pa koroška SPÖ v svojem Delovnem programu 1953–1957 (to je bil volilni program za parlamentarne volitve 1953) zapisala, »da se bo borila za spoštovanje narodnih pravic jezikovne manjšine na Koroškem.«¹² V podobnem programu leta 1956 te formulacije ne zasledimo več.

V novem strankinem programu iz leta 1958 najdemo zahtevo po možnosti, da dosežejo gospodarsko šibkejši ali socialno ogroženi soljudje enakopravnost ne glede na spol, narodnost ali raso. Konkretno o manjšinah v okviru Avstrije ne najdemo nič, po drugi strani pa je poudarjena zahteva po

¹⁰ Tone Zorn: Gradivo o odnosu socialistov do slovenske manjšine na Koroškem v letih 1945–1958. INV, Ljubljana 1964, s. 22

¹¹ Ibid., s. 2

¹² Neue Zeit, 11. 1. 1953, cit. pa Nečak: Volitve na Koroškem Ljubljana 1982

upoštevanju pravic južnotirolskega prebivalstva. Tudi v najnovejšem programskem dokumentu so se socialisti zadovoljili s splošnimi formulacijami o človekovih pravicah in uresničitvijo dejanske enakopravnosti vseh ljudi ne glede na spol, narodnost, razred, religijo ali raso.

To nam narekuje logičen sklep, da predstavlja problem manjšin avstrijski socialdemokraciji zgolj pragmatično dnevno-politično vprašanje, nikakor pa ne programskega ali ideološkega vprašanja, ki bi ga bilo potrebno izpostaviti v kakšnem strankinem dokumentu. S tem tudi ne trdimo, da ni bilo določenih poskusov, da bi se manjšinsko vprašanje ustrezneje rešilo. Ne da bi se podrobneje spuščali v avstrijsko manjšinsko politiko, katere bistveni sooblikovalec je nedvomno tudi SPÖ; omenimo samo poskus v začetku sedemdesetih let, da bi postavili dvojezične napise v nekaterih krajih na južnem Koroškem, ko je bila reakcija ostalih strank in nemškonacionalnih organizacij tako močna, da, to je bil verjetno za dolgo zadnji tovrstni poskus. Čustva, ki jih je lahko vzburiti s takšno ali drugačno manjšinsko politiko, so očitno prenevarna za koroško SPÖ in s tem seveda tudi za avstrijsko.

Da je manjšinsko vprašanje zgolj dnevno-politična tema, dokazuje tudi zelo majhna navzočnost manjšinske problematike v strankinem teoretičnem tisku.¹³

Ne da bi se posebej spuščali v ukrepe, ki jih je Avstrija sprejela na manjšinskem področju po letu 1945, lahko za vse po vrsti trdimo, da so bili sprejeti z neposrednim sodelovanjem SPO, ki je pri vseh ali sodelovala v vladi ali oblikovala samostojno vlado. Na Koroškem pa je tako ali tako vsekozi bila oz. je najmočnejša politična stranka. Kot taka je seveda tudi najvplivnejša med slovensko manjšino. Zveza slovenskih organizacij se je po letu 1956 »v dnevni politiki; pa tudi pri volitvah, vedno bolj naslanjala na socialistično stranko Avstrije, saj je v njej videla stranko odvisnega človeka, t.j. stranko delavca, malega in srednjega kmeta, stranko socialnega, kulturnega in gospodarskega napredka«.¹⁴

Lahko bi rekli, da je prišlo do prekinitve tesnejših odnosov, ko je oportunizem SPÖ do manjšine dosegel višek leta 1974, ko je takratni predsednik ZSO dr. Franci Zwitter demonstrativno izstopil iz SPÖ. Neposreden povod je bil dogovor treh avstrijskih parlamentarnih strank, da izvedejo posebno štetje za pripadnike slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji kot pogoj za izpolnitev člena 7 avstrijske državne pogodbe (17. 9. 1974). Vsekakor s tem niso bile pretrgane vse vezi med ZSO in SPÖ, vendar so se poslej ohranjale prek individualnega članstva. Dejsvo pa je, da v individualnem članstvu z izjemo deželnega poslanca v obdobju 1970–1975 (Hanzi

¹³ Primerjaj Dušan Nečak: Socialistična stranka Avstrije in koroški Slovenci v obdobju po drugi svetovni vojni. Referat na 14. koroških kulturnih dnevih. Celovec 1982

¹⁴ Sturm Marjan, Feliks Wieser: 30 let ZSO na Koroškem. Koroški koledar 1985. Celovec 1984

Ogris) Slovenci niso dosegali vidnejših funkcij in vloge v okviru koroške SPÖ. Opozoriti pa moramo tudi, da je prek individualnih članov obstajala, verjetno obstaja še danes, tudi povezava SPÖ z NSKS. Seveda je ta od nastopa KEL dalje manjša, kot je bila prej.¹⁵

Če ocenjujemo odnos SPÖ do slovenske narodne skupnosti na Koroškem v zadnjih 10–15 letih, potem moramo kot odločujočega izpostaviti tristrankarski sporazum iz leta 1976, ki je omogočil sprejemanje manjšinske zakonodaje na podlagi konsenza treh v parlamentu zastopanih političnih strank. Opozorimo naj, da je tristrankarski sporazum podpisan tako od predsednikov strank v deželi in na zvezni ravni in kot tak negira znano podajanje žogice iz zveze na deželo in obratno. Vpliv koroške SPÖ na manjšinsko politiko pa je že zaradi njenega položaja v razmerju političnih sil na Koroškem odločilen.

b. Avstrijska ljudska stranka (ÖVP)

Že na začetku lahko ugotovimo, da je ÖVP v večini svojih programskih dokumentov v nasprotju s SPÖ vsaj omenila problematiko narodnih manjšin.

Tako že v vodilih leta 1945 v drugem poglavju, sicer kot zadnjo, postavljajo zahtevo po kulturni avtonomiji za nacionalne manjšine. V programu *Alles für Österreich* iz leta 1952 sicer ni več zahteve po kulturni avtonomiji, temveč je omenjena pravica do kritja stroškov za javne ali privatne manjšinske šole. V programu *Was wir wollen* iz leta 1952 manjšinske problematike ne omenjajo, kar je po svoje razumljivo, saj je bila medtem podpisana avstrijska državna pogodba, po drugi strani pa smo bili na Koroškem priča gonji proti obvezni dvojezični šoli, ki jo je stranka v celoti podpirala. V leta 1965 sprejetem *Klagenfurter Manifestu* se v poglavju o demokraciji kot vladajoči obliki svobode zavzema tudi za varstvo manjšin. Najnovejši strankin program iz leta 1972 pa se zopet samo načelno opredeljuje proti socialnim, rasnim, etničnim in verskim predsodkom.

Seveda je bilo manjšinsko vprašanje omenjano tudi ob raznih dnevno-političnih priložnostnih govorih in izjavah pred volitvami (predvsem na Koroškem). Stranka pa je sodelovala tudi pri sprejemanju in pripravi zakonskih aktov za manjšino. To tako v obdobju, ko je bila v vladi kot v opoziciji. Podpisala pa je tudi tristrankarski sporazum leta 1976 itd.

Omeniti moramo še osnutek zakona o uporabi slovenščine pred upravnimi oblastmi (*Minderheiten-Verwaltungsamtssprachengesetz für Kärnten*¹⁶), ki ga je pripravi urad avstrijskega zveznega kanclerja spomladi

¹⁵ Npr. izstop funkcionarjev NSKS iz SPÖ leta 1976 (Warasch, Smole)

¹⁶ Objavljeno v Theodor Veiter: *Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich*. Wien 1970

1967, to je za obdobja enostranske vlade ljudske stranke, ki jo je vodil dr. Klaus. Osnutek je ostal le na papirju kot podoben iz leta 1960, ki ga je obravnavala še koalicijska vlada ÖVP/SPÖ. Osnutek se je omejeval zgolj na tisti del 7. člena državne pogodbe, ki zagotavlja enakopravnost slovenščine in uvedbo dvojezičnih topografskih napisov v sodnih in upravnih organih Južne Koroške s slovenskim in mešanim prebivalstvom. Glavne pomanjkljivosti so bile, da je zajemal samo del dvojezičnega ozemlja. O krajih, v katerih bi zakon veljal, bi glasovale stranke, zastopane v občinskih svetih.¹⁷

Kot smo ugotavljali za socialistično stranko, tako je bila tudi ljudska stranka politično povezana z delom koroških Slovencev, v tem primeru z Narodnim svetom koroških Slovencev. To sodelovanje med NSKS in ÖVP se je v nekem smislu začelo s podporo NSKS Ljudske stranke na volitvah v državni zbor leta 1949. Tovrstne podpore so se nadaljevale do konca šestdesetih let, ko je NSKS to podporo prekinil. Dejansko je odločilna pri prekinitvi (formalnih) odnosov orientacija NSKS, da zagovarja samostojni nastop tudi na deželnozborskih volitvah.¹⁸ Seveda pa ne moremo trditi, da ne obstajajo še vedno individualne povezave posameznih članov NSKS z Ljudsko stranko (in tudi z nekaterimi ostalimi strankami). To nam pa potrjuje tudi analiza volilnih rezultatov na dvojezičnem ozemlju.

Na Koroškem je ÖVP druga najmočnejša politična stranka in je po deželni ustavi sicer tudi navzoča v deželni vladi, vendar celotno povojno obdobje ni igrala pomembnejše politične vloge. Na manjšinskem področju je stranka več ali manj nastopala s pozicij nemškonacionalnih organizacij. V bistvu je v medstrankarskih dogovorih in političnih akcijah (poleg FPÖ) zastopala njihove interese. Kot primer omenimo samo leto 1972, ko je Ljudska stranka predlagala v Študijsko komisijo za probleme slovenske narodne skupine na Koroškem dr. Valentina Einspielerja, člana ÖVP in vrste nacionalističnih organizacij (KHD, KAB, Zveze Vindišarjev).¹⁹ Posebej je tovrstno »predstavništvo« prišlo do veljave (prav tako tudi prek FPÖ) po podpisu tristrankarskega sporazuma leta 1976, ko nemškonacionalne organizacije prek svojih članov strank v bistvu lahko dajo veto na vse ukrepe v korist manjšine.

Na kratko vsekakor lahko odnos ÖVP do slovenske manjšine označimo kot negativen, saj ravno bojazen pred izgubo nemškonacionalnih volilcev onemogoča vse poskuse, da bi na manjšinskem področju politiko spremenili v korist Slovencev. To nam kaže tudi dejstvo, da stranka vidi

¹⁷ Glej tudi Tone Zorn: Nekateri vidiki pravnega položaja slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem. Razprave in Gradivo, Ljubljana 1974.

¹⁸ Primerjaj tudi Janez Stergar: Narodni svet koroških Slovencev. INV, Ljubljana 1982

¹⁹ Glej tudi: Theodor Veiter: Die Kärntner Ortstafekommission, Klagenfurt 1980

uresničitev manjšinskih pravic na podlagi Zakona o narodnih skupinah iz leta 1976²⁰, pri tem pa je verjetno 7. člen ADP preteklost, ki je že pozabljena.

c. Svobodnjaška stranka Avstrije (FPÖ)

Nemškonacionalna usmeritev že predhodnice FPÖ VDU²¹, pozneje pa tudi stranke same, je odločilno vplivala na njen odnos do manjšin. V obeh programih VDU sicer direktno ne najdemo manjšinske problematike; vendar so zadosti zgovorni že nemškonacionalni citati. Isto lahko trdimo tudi za prvi program FPÖ. To seveda ne pomeni, da ena ali druga stranka temu vprašanju nista posvečali pozornosti. Manjšinsko problematiko najdemo v programskih dokumentih prvič v programu leta 1957, ko poudarjajo »da so Nemci v Avstriji mejni narod in s tem izpostavljeni mešanju s sosednjimi narodi, kot vsi ostali Nemci, ki se nahajajo v podobnih mejnih položajih. Številčno omembe vredna pa so le mešanja med Nemci in Slovenci v obmejnem delu Koroške in priseljevanje Čehov . . . To pa ni nikoli doseglo takega nivoja, da bi ogrozilo pripadnost Avstrijcev nemškemu narodu.«²² V istem programu pa se nekaj naprej zavzema za pravice južnotirolskih Nemcev.

V Bad Ischler programu iz leta 1968 najdemo manjšine v poglavju o zunanji politiki, vendar tokrat v okviru zahteve po evropski rešitvi manjšinskega vprašanja na podlagi samoodločbe in pravice do domovine, vendar je to namenjeno le nemški narodnosti na Južnem Tirolskem, katere »obstoj mora Avstrija zagotoviti z vsemi razpoložljivimi mirnimi sredstvi.«²³

V leta 1973 sprejetem svobodnjaškem manifestu najdemo podobno formulacijo, ki je razširjena s poudarjanjem pravice vsake manjšine na podlagi svobodne odločitve k določenemu narodu. Gre za poudarjanje t.i. »Bekenntnisprinzipa« oz. priznavalnega načela teorije, po kateri naj bi se pripadniki neke narodne skupnosti lahko odločili tudi za pripadnost drugemu narodu, kar je posebej prišlo do izraza na področju prijav k dvojezičnemu šolstvu. Načelo so avstrijske oblasti poudarjale tudi v stikih s SR Slovenijo.²⁴

Kot eno izmed »bolj milih« reakcij na dogodke okoli zakona o dvojezičnih topografskih napisih leta 1972 je stranka na kongresu leta 1974 sprejela posebno resolucijo k manjšinskemu vprašanju na Koroškem (Re-

²⁰ Npr. Alois Mock: Standpunkte Wien 1982. s. 131

²¹ Verland der Unabhängigen – VDU ustanovljena 1947 kot poskus oblikovanja tretje sile v Avstriji. Zaradi nesoglasij v stranki 1956 razpadla.

²² Klaus Bertchold: Österreichische Parteiprogramme 1868–1966. Wien 1967, s. 497

²³ Erich Reiter: Programm und Programmentwicklung der FPÖ. Wien 1982, s. 85

²⁴ Primerjaj: Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes. Ljubljana 1985, s. 263

solution zum Minderheiten Problem in Kärnten), v kateri zahteva preštevanje manjšine na podlagi priznavalnega načela.²⁵ To zahtevo sta sprejeli potem tudi obe ostali veliki stranki, o čemer so istega leta sklenile vse tri stranke tudi poseben sporazum.

Nenaklonjenost, lahko bi rekli tudi sovražnost, se je še bolj kot v programskih dokumentih izražala v dnevni politiki in na volitvah. Tako je bila FPÖ že leta 1958 skupaj s ÖVP na KHD soorganizatorica šolskih stavk, ki so privedle do ukinitve obveznega dvojezičnega šolstva leta 1959. V šolskem zakonu iz leta 1959 je bila uveljavljena zahteva FPÖ in KHD o preštevanju manjšine. Že leta 1969 beležimo interpelacijo FPÖ v avstrijskem državnem zboru zoper obvezno dvojezično usposobljenost učiteljev v šolah na južnem Koroškem, ki poučujejo pri dvojezičnem pouku. Leta 1972 je bila ena najsrdovitejših nasprotnic zakona o dvojezičnih topografskih napisih, s svojimi skrajnimi stališči je vplivala tudi na prekinitev dialoga med Slovenci in vlado v kontaktnem komiteju.²⁶ Leta 1983 je skupina poslancev koroške svobodnjaške stranke predložila koroškemu deželnemu zboru predlog manjšinskega šolskega zakona. Predlog se v bistvu ni razlikoval od podobnega predloga KHD in zahteva v bistvu teritorialno in količniško zmanjšanje dvojezičnega šolstva.²⁷ Podobnih primerov bi lahko našli še celo vrsto.

Poudariti moramo tudi, da je FPÖ na Koroškem neposredno povezana z osrednjo nacionalistično protislovensko organizacijo KHD, saj je zastopana v vodstvu KHD. Tukaj pride ta povezanost ob primeru tristranskega sporazuma še veliko bolj do izraza, kot smo to poudarili pri ÖVP. Lahko bi rekli, da se protislovenstvo v stranki v zadnjem času samo še stopnjuje. Na to je nedvomno vplivala tudi koalicija z SPÖ, ki ima tudi na Koroškem svoje posledice, ostra manjšinska politika pa je tudi eden glavnih adutov koroškega predsednika stranke Jörga Haiderja.

d. Komunistična stranka Avstrije (KPÖ)

Znana izjava treh komunističnih strank iz leta 1937 je vsekakor vplivala tudi na odnos do slovenske manjšine po letu 1945. Takoj po letu 1945 je bilo vzpostavljeno dobro sodelovanje med KPÖ in delom Slovencev, organiziranih v okviru OF,²⁸ vendar se je to sodelovanje kmalu začelo krha-

²⁵ Tekst glej v delu pod op. 26, s 280–281

²⁶ Avgustin Malle: Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki. Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes. Ljubljana 1985², s. 81

²⁷ Obširneje glej v Boris Jesih: Ob ljudski zahtevi KHD. Vestnik koroških partizanov. Ljubljana 1983, 3–4

²⁸ Glej tudi v Dušan Nečak: Infoirnbirojevska kriza in zamejski Slovenci. Avnoji i suverenost, Sarajevo 1984

ti, vrhunec pa je doseglo ob informbirojevskih dogodkih leta 1948, ko so pod vplivom Sovjetske zveze avstrijski komunisti popolnoma spremenili stališče do Jugoslavije in s tem tudi do slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji. Ne glede na dogodke in zadržke, ki jih je prineslo leto 1948, je imela med vsemi političnimi strankami v Avstriji, na Koroškem pa še posebej, prav KPÖ najpozitivnejši odnos do slovenske manjšine, saj tudi v tem obdobju beležimo podporo slovenski manjšini posebej na področju šolstva in uprave.²⁹

Vsekakor pa odnos med KPÖ in Slovenci ni bil bistveno boljši kljub temu, da je koroško organizacijo 1950–1963 vodil Slovenec Johan Kanzianka vse do sedemdesetih let, ko je KPÖ reagirala na izbruh nemškega nacionalizma. V tem obdobju pa se je s KPÖ povezal tudi del slovenske mladine.

Od leta 1972 je slovensko vprašanje tudi redno prisotno v teoretičnem glasilu Weg und Ziel, še posebej po dogodkih okoli dvojezičnih topografskih napisov leta 1972, ko so poudarjali, da so le komunisti za popolno enakopravnost slovenske manjšine. Prav tako pa je bilo manjšinsko vprašanje prisotno v različnih resolucijah in drugih dokumentih, ki jih je stranka sprejela v tem obdobju. Nedvomno je, da je KPÖ s tem poskušala vezati nase več slovenskega članstva in seveda še večje število slovenskih volilcev. Kot so pokazali rezultati volitev, ji je to uspelo, le deloma so pa taka prizadevanja povezana tudi z vse večjim padanjem članstva, ki je v začetku sedemdesetih let postalo še posebej izrazito.

Po zaostritvi avstrijsko-jugoslovanskih odnosov v letih 1972 in 1973 zaradi dvojezičnih krajevnih napisov je stranka zahtevala med drugim direktne avstrijsko-jugoslovanske kontakte pri reševanju problemov, sklicujoč se na vlogo, ki jo ima Avstrija kot zaščitnica nemškega prebivalstva na Južnem Tirolskem.³⁰ Predsednik stranke na Koroškem Raimund pa je istega leta poudarjal, da na Koroškem v tem času potekajo procesi zblizovanja med državami in narodi, nemškonacionalistični krogi na Koroškem podžigajo nacionalizem do koroških Slovencev in mržnjo do sosednje dežele.³¹ Sredi sedemdesetih let pa je prišlo tudi do aktivne vključitve slovenskega članstva v vodilne strukture KPÖ kakor tudi na vidna mesta kandidatnih list za volitve. To se je seveda poznalo tudi v odnosu stranke do Slovencev. Manjšinsko vprašanje v povezavi s stranko so razlagali z dveh vidikov:

- »1. Zavzemanje za nacionalno enakopravnost koroških Slovencev vidijo kot odločilni del strankinega boja proti antislovanski (ne samo nemško-

²⁹ Tone Zorn: Avstrijski komunisti in slovensko vprašanje na Koroškem v letih 1945–1958 – INV, Ljubljana 1964

³⁰ Weg und Ziel, Wien 1973, 3

³¹ Ibid. št. 10

nacionalni) miselnosti, ki je zasidrana v širokem delu koroškega prebivalstva in proti nikoli razrešeni dediščini fašizma, ki jo sistemske stranke v različnih oblikah zavestno reaktivirajo, samo da prikrijejo razredna nasprotja in socialne konflikte. To najbolj dokazuje, da se volilni boji vodijo na ramenih slovenske manjšine. Rešitev iz takega nacionalističnega poneumljanja vidijo v konsekventni vzgoji v avstrijsko patriotičnem, t.j. tudi antifašističnemu in internacionalističnemu duhu, ki predvideva in postulira združenje avstrijske in slovenske nacionalne zavesti.

2. Ta boj pa si predstavljajo tudi kot del splošnega demokratičnega boja v Avstriji za podiranje meščansko demokratičnih pravic, ki se najbolj nazorno kažejo v ignoriranju člena 7 ADP.

Ključno vprašanje za premagovanje krize v nacionalnih odnosih pa vidijo v razvoju demokratičnega solidarnostnega gibanja.³² Tudi dejansko so komunisti v solidarnostnih komitejih v sedemdesetih letih odigrali vidno vlogo.

Razumljivo je, da je stranka zavrnila tudi sedmojuljsko zakonodajo in popis prebivalstva posebne vrste. Seveda je vse to le ostalo zgolj na izvenparlamentarni podpori. Centralni komite je leta 1976 zahteval rešitev manjšinskega vprašanja po poti direktnih pogajanj z manjšinskimi organizacijami. Manjšinsko vprašanje pa je postavil kot temeljno vprašanje demokracije, demokratične pravice, ki jih zahtevajo za Južne Tirolce, je treba zagotoviti tudi hrvaškim in slovenskim sodržavljanom.³³

V programu leta 1982 posvečajo posebno poglavje pravicam narodnih manjšin, ki jih označujejo kot temeljna vprašanja svobodnjaških pravic in demokracije. Zahtevajo uresničitev pravic na podlagi člena 7 in zavračajo zakon o narodnih skupinah iz leta 1976.³⁴ Vsekakor gre za najkompletnejšo programsko podporo manjšinam tudi v okviru KPÖ.

Omenimo še resolucijo, ki so jo sprejeli konec leta 1984 na izredni deželni konferenci KPÖ v podporo ohranitve dvojezičnega šolstva na Koroškem. Lahko rečemo, da je deklarativna in tudi dejanska podpora (v okviru zmožnosti) s strani KPÖ Slovencem od začetka sedemdesetih let dalje dostikrat bila skoraj edina politična podpora, ki so je bili koroški Slovenci deležni pri kakšni organizirani politični sili v Avstriji. Seveda pa je stranka od te podpore tudi nekaj pričakovala: večjo podporo Slovencev na volitvah, kjer pa verjetno ni naletela na pričakovan odziv. To si moramo seveda razlagati tudi z dolgoletnim odnosom stranke do Slovencev, ki je imel osnovo v letu 1948, pa tudi antikomunizem je v Avstriji tako močno raz-

³² Weg und Ziel, Wien 1977, 8

³³ Ibid. št. 1

³⁴ Sozialismus in Österreich Forben. Wien 1982, s. 96–97

vit, da je vsekakor prisoten tudi med slovenskim prebivalstvom. Navsezadnje pa ideološko zelo heterogeni slovenski narodni skupnosti na Koroškem tudi težko pripišemo večji posluš za politiko KPÖ na ostalih področjih. To je pa verjetno eden glavnih razlogov za splošno neatraktivnost KPÖ tudi drugje v Avstriji.

Sklep

Če strnemo naša razmišljanja o nekaterih možnostih in oblikah politične participacije slovenske narodne skupnosti na Koroškem moramo poudariti predvsem dve stvari.

1. Prva ugotovitev, ki bistveno vpliva in pogojuje možnosti politične participacije, da tri v avstrijskem državnem zboru in tudi v koroškem deželnem zboru zastopane politične stranke (SPÖ, ÖVP in FPÖ) sprejemajo večino političnih odločitev v Avstriji. Prav v okviru teh strank pa slovenska narodna skupnost ne najde možnosti za uveljavitev niti kot posamezniki niti kot skupnost oz. so te možnosti zelo omejene. Še več lahko celo rečemo, da je bila prav politika teh strank tista, ki je privedla do današnjega neustreznega političnega in pravnega položaja.

To ne pomeni, da ostalim političnim silam v Avstriji odrekamo vsakršen pomen. Dejstvo je, da so te zaenkrat še izključene (ali so to možnost sčasoma izgubile, npr. KPÖ) iz celote političnih procesov v Avstriji, predvsem nimajo možnosti vpliva na izvajanje politike, s tem tudi ne na manjšinsko politiko. Predstavljajo pa v nekaterih primerih pomembno oporo (ali tudi obratno – np. NDP) slovenski narodni skupnosti pri prizadevanjih za uresničevanje njenih pravic. Prav zaradi tega se del slovenske narodne skupnosti poskuša organizirati v okviru manjših političnih strank oz. se samostojno politično organizira za nastope na volitvah.

2. Prav samostojno politično organiziranje pa je drugi vidik, ki ga hočemo poudariti, saj je logična posledica naštetih ugotovitev. Povedati je treba, da o tem vprašanju med manjšino ni enotnega mnenja. Samostojni volilni nastopi so po našem mnenju pomembni iz dveh vidikov. Prvič pomenijo pritisk na politične stranke, ki tako nedvomno izgubljajo del glasov na volitvah in s tem tudi del politične moči. Drugič pa samostojno nastopanje (seveda, če je uspešno) krepi politično zavest narodne skupnosti. Seveda se možnosti tovrstnega političnega vpliva narodne skupnosti manjšajo sorazmerno z ravni volitev, na katerih nastopa. Vprašanje pa je tudi, v kolikšni meri so izpolnjeni splošni politični in pravni (in tudi dodatni) pogoji, da manjšina tudi enakopravno nastopa z drugimi političnimi subjekti na volitvah.

Summary

POLITICAL PARTICIPATION AND THE MINORITY

Each national community is bound to encounter the problem of political participation, the Slovene community living in the Austrian state of Carinthia being no exception. National communities usually have the alternative of organizing themselves into independent political parties of the minorities, thus trying to achieve equality in both their political activity and their influence upon the political affairs of a given area, the other alternative being integration into the existing political parties in the framework of which – or through which – they try to assert their minority rights too.

There have been in the history of Carinthia instances of both of these alternatives. The observations about the possibilities of political participation of the Slovene national community in Carinthia can be summed up as follows:

- (1) The first fact, which affects profoundly the possibility of political participation, is that the majority of political decisions in Austria are made and affirmed by the three political parties (SPÖ, ÖVP and FPÖ) represented in both the National Assembly and the Carinthian State Assembly. Unfortunately, it is precisely within these parties that the Slovene national community has been unable to assert itself, or at best to do so only to a very limited extent, either through individuals or as a community. More than that, it is the very policy of these parties that must be held responsible for the politically and legally imbalanced situation of today.

This is not to say that other political forces in Austria are deprived of any significance. Nevertheless, so far they have not been granted the possibility (or have gradually lost it, e.g. KPÖ) of participating in all the political affairs of Austria; first and foremost, they are powerless to exert an influence on the actual implementation of policies, and thereby have been unable to attain much in the way of the minority policy. In some cases, however, they are the mainstay (or the reverse, e.g. NDP) of the Slovene national community in its strivings for asserting its rights. It is for this reason that part of the Slovene national community has been trying to enhance its influence by acting in the framework of smaller political parties, or by assuming the independent stance on the occasion of elections.

- (2) The possibility of an independent political organizing is the second aspect that we wish to underscore, because it is a logical consequence of our foregoing observations. However, the opinions about this matter vary even within the minority itself.

We believe that independent political action during the election is important for two reasons. First, it represents pressure exerted on the major political parties, their loss of a number of votes and hence of part of their political strength. Second, such an independent action (provided it is successful, of course) consolidates the political consciousness of the national community. Certainly, the possibility of this political influence of the national community decreases in proportion to the level of the election in which it competes. There is also the question of the national community decreases in proportion to the level of the election in which it competes. There is also the question of the extent to which the general political and legal conditions (as well as the additional ones) are satisfied that enable the minority to actually compete in the elections on the basis of equality with other parties.

Sonja Novak-Lukanovič

JEZIKI IN IZOBRAŽEVALNI SISTEM V SR SLOVENIJI*

UVOD

Slovenija je ena od šestih republik v večnarodnostni, večkulturni in večjezični Jugoslaviji. V njej živijo poleg avtohtonih prebivalcev – Slovencev (90,5 %), Italijanov (0,12 %) in Madžarov (0,9 %) – še pripadniki drugih narodov in narodnosti, kar je predvsem posledica migracij iz drugih delov Jugoslavije v gospodarsko se razvijajoča urbana okolja te republike.

V Sloveniji je po ustavi v uradni rabi slovenski jezik (1), na ozemlju občin, kjer živita italijanska in madžarska narodnost in je z ustavo ter s statuti občin opredeljeno kot »narodnostno mešano območje«, pa sta slovenski in italijanski oz. madžarski jezik enakopravna na vseh področjih javnega življenja. Jezikovno situacijo v Sloveniji popestrujejo poleg slovenskega, italijanskega in madžarskega jezika še jeziki drugih narodov in narodnosti, predvsem pa srbohrvaški jezik, ki ga govori tudi večina prebivalcev, ki se je v Slovenijo preselila iz različnih krajev.

»Jezikovna politika«, če lahko tako imenujemo vrsto ustavnih in zakonskih predpisov ter drugih aktivnosti v Jugoslaviji in s tem tudi v Sloveniji, sloni na enakopravnosti vseh jezikov narodov in narodnosti v Jugoslaviji. Enakopravnost teh jezikov se zrcali tudi skozi sistem vzgoje in izobraževanja, ki pripadnikom različnih narodov in narodnosti omogoča izobraževanje v materinem jeziku. Materin jezik kot učni jezik ima v vzgojnoizobraževalnem procesu posameznika zelo pomembno vlogo, saj ne nastopa samo kot sredstvo družbenega sporazumevanja in čustvenega odzivanja posameznika na okolje, ampak vpliva tudi na ohranjanje in razvijanje narodne identitete.

Kljub enotnim temeljem »jezikovne politike« na področju vzgoje in izobraževanja za pripadnike narodov in narodnosti v Jugoslaviji so se v posameznih republikah in pokrajinah v skladu s tradicijami in specifičnimi potre-

* Prispevek izhaja iz raziskovalne naloge avtorice »Narodnostna problematika v vzgojnoizobraževalnem procesu osnovne šole v SR Sloveniji«

¹ Ustava SRS, Ljubljana, 1974, člen 212: »Vsi državni organi ter drugi organi samoupravne organizacije, skupnosti in posamezniki, ki opravljajo družbeno službo na območju SRS, poslušajo v slovenskem jeziku.«

bami življenja razvili različni modeli vzgoje in izobraževanja, v katerih sta tudi vloga in položaj posameznih jezikov različno opredeljena. (Novak-Lukanovič, 1986).

Na funkcijo in vlogo posameznih jezikov v izobraževalnem sistemu v Sloveniji, na katere se bomo omejili, vplivajo med drugim jezikovna in narodna prepletenost na ozemlju Slovenije, zgodovinski vzroki, socio-ekonomski vplivi in položaj Slovenije in s tem slovenskega jezika kot jezika malega naroda v svetu, ki je zaradi raznovrstnih stikov, sprejemanja informacij ter zaradi uveljavljanja in predstavitve samega sebe (v svetu) bolj kot veliki narodi primoran, da se uči tujih jezikov.

Vse to pa daje osnovo, da lahko jezike v izobraževalnem sistemu v Sloveniji razvrstimo v

- (1) jezike, ki nastopajo kot učni jeziki;
- (2) jezike, ki se poučujejo kot učni predmeti in predstavljajo jezike narodov oz. narodnosti Jugoslavije;
- (3) tuje jezike.

Skoraj nemogoče je obravnavati oziroma prikazovati jezike brez povezave s tipom vzgojnoizobraževalne organizacije, v kateri imajo posamezni jeziki različno vlogo. Kljub enotni vzgojnoizobraževalni ureditvi v SR Sloveniji obstajajo v tipih razlike, ki pa ne izvirajo samo iz različnega učnega jezika, ampak se v manjšem obsegu razlikujejo vsebine nekaterih predmetov (na primer zgodovine, zemljepisa . . .), kot tudi pri poučevanju različnih jezikov narodov oz. narodnosti kot učnih predmetov (Novak-Lukanovič, 1986). Zato bomo v naši razpravi uporabili tipologijo, s katero bomo poskušali prikazati te »jezikovne razlike«:

- A – vzgojnoizobraževalne organizacije v SR sloveniji (izven narodnostno mešanega območja), kjer je učni jezik slovenščina;
- B – oddelki s srbohrvaškim učnim jezikom;
- C – dvojezične slovensko-madžarske vzgojnoizobraževalne organizacije na narodnostno mešanem območju v Prekmurju;
- D₁ – vzgojnoizobraževalne organizacije s slovenskim učnim jezikom na narodnostno mešanem območju na Obali (za to področje se uporablja tudi izraz Severna Istra);
- D₂ – vzgojnoizobraževalne organizacije z italijanskim učnim jezikom na narodnostno mešanem območju Obale.

Glede na jezike, ki nastopajo v vzgojnoizobraževalnem sistemu v Sloveniji, in glede na tipologijo vzgojnoizobraževalnih organizacij v Sloveniji bomo »jezikovne razlike« v izobraževalnem sistemu poskušali prikazati v okviru naslednjih sklopov:

- I. Slovenski jezik kot učni jezik in izobraževalni sistem
- II. Jeziki narodov in narodnosti Jugoslavije in izobraževalni sistem

III. Tuji jeziki in izobraževalni sistem

IV. Jeziki in izobraževalni sistem na narodnostno mešanih območjih v Prekmurju in na Obali

Prav zadnjemu sklopu pa bomo v našem prispevku posvetili največ pozornosti.

I. Slovenski jezik kot učni jezik in izobraževalni sistem

V Sloveniji je, kot smo že zapisali v popisu leta 1981, več kot 90 odstotkov vsega prebivalstva izjavilo, da je slovenskega etničnega porekla, del ostalega prebivalstva pa se je v veliki večini naučil in obvlada slovenski jezik, ki je v tej republiki na vseh področjih javnega življenja v uradni rabi. Ta jezikovna situacija pa vpliva, da največ otrok obiskuje vzgojnoizobraževalne organizacije s slovenskim učnim jezikom (tip A). v Sloveniji je na primer osnovno šolo s slovenskim učnim jezikom v šolskem letu 1983/84 obiskovalo 221379 ali 99 odstotkov vseh učencev. Le en odstotek učencev je bil vključen v vzgojnoizobraževalni proces, ki se izvaja v jeziku, ki ni slovenski (Zavod za statistiko, 1986)

Slovenski jezik ni samo učni jezik, ampak je tudi učni predmet (na nižji stopnji 5 ur tedensko, na višji stopnji 4 ure tedensko). Poleg jezikovne vzgoje, ki obsega pravopis, slovnične zakonitosti, pisno in ustno sporočanje, vsebuje tudi književno vzgojo, ki s svojo vsebino pri učencih na nek način prav gotovo vzbuja tudi zanimanje za spoznavanje drugih jezikov in s tem drugih kultur.²

II. Jeziki narodov in narodnosti Jugoslavije in izobraževalni sistem

Zakonodaja omogoča v Sloveniji pripadnikom različnih narodov in narodnosti šolanje v materinem jeziku³. Zaradi prevladujoče navzočnosti, govorcev v srbohrvaškem oz. hrvaškosrbskem jeziku v priseljeni populaciji se možnost v vzgojnoizobraževalnem sistemu v Sloveniji zaenkrat uresničuje samo v tem jeziku. Vzrok je v tem, da je srbohrvaški oz. hrvaškosrbski

² Pouk književne vzgoje pri pouku slovenščine lahko po vzgojnoizobraževalnem programu osnovne šole v SR Sloveniji razdelimo na tri temeljne vsebinske sklope:

1. nacionalna književnost
2. književnost drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti
3. svetovna književnost.

³ Zakon o osnovni šoli (Urdni list SRS, št. 5/80, člen 22) in tudi Zakon o usmerjenem izobraževanju (Urdni list SRS, št. 11/80, 21 člen) daje možnost izobraževanja v materinem jeziku tudi pripadnikom drugih narodov in narodnosti in s tem ustanavljanje oddelkov v njihovem jeziku, toda le pod pogoji, ki jih zahteva zakon za ustanavljanje in začetek dela osnovne šole.

jezik jezik štirih od šestih narodov Jugoslavije, ki predstavljajo približno 90 odstotkov vsega prebivalstva: Črnogorcev, Hrvatov, Muslimanov in Srbov.

Navzočnost srbohrvaškega oz. hrvaškosrbskega jezika v povezavi z vzgojnoizobraževalnim sistemom v Sloveniji lahko razvrstimo v tri tipe:

1. srbohrvaški oz. hrvaškosrbski jezik kot učni jezik;
2. fakultativne ure pouka srbohrvaškega oz. hrvaškosrbskega jezika s književnostjo kot materinega jezika;
3. srbohrvaški oz. hrvaškosrbski jezik kot obvezni učni predmet.

Srbohrvaški oz. hrvaškosrbski jezik je učni jezik (tip 1) samo v okviru ene osnovne šole s slovenskim učnim jezikom v Ljubljani, kjer so oddelki tudi v srbohrvaškem oz. hrvaškosrbskem jeziku (tip B) (v šolskem letu 1983/84 je bilo v 18 oddelkih od 1. do 8. razreda 457 učencev).

Poleg srbohrvaškega oz. hrvaškosrbskega jezika, ki je učni jezik in učni predmet, se učenci v teh oddelkih seznanjajo tudi s slovenskim jezikom, ki je v vseh razredih obvezen (1, 2 oz. 3 ure tedensko).

Zakonodaja dalje omogoča⁴, da se za učence, ki prihajajo iz drugih republik in pokrajin in obiskujejo osnovne šole s slovenskim učnim jezikom, organizirajo fakultativne ure pouka njihovega materinega jezika (tip 2) – lahko makedonskega, albanskega ali katerega drugega.

Zaradi vzrokov, ki smo jih že omenili, se je tudi ta možnost zaenkrat realizirala samo glede ur srbohrvaškega oz. hrvaškosrbskega jezika. Takšne ure pouka organizirajo na primer v osnovni šoli v Velenju in na Jesenicah. Srbohrvaškega oz. hrvaškosrbskega jezika kot obveznega učnega predmeta (tip 3) se obvezno učijo (2 uri na teden) vsi učenci osnovnih šol s slovenskim učnim jezikom (tip A, D₁) v 5. razredu osnovne šole, fakultativno, na podlagi prijav učencev, pa tudi v 6. do 8. razredu.

Učni program utemeljuje učenje tega jezika z nujnostjo, da se učenec »približa ta jezik in kultura drugih narodov in narodnosti Jugoslavije, s katerimi živijo v skupni državi«.

Po našem mnenju pa je vzrok tudi v dejstvu, da je ta jezik iz že omenjenih razlogov nekakšna »lingua franca«, čeprav, kot je znano, Jugoslavija nima uradnega državnega jezika in so vsi jeziki narodov in narodnosti enakovrni.

Zanimivo pa je, da se v dvojezični slovensko-madžarski šoli (tip C) in tudi v šoli s italijanskim učnim jezikom (tip D₂) ne učijo srbohrvaškega jezika, v šoli s slovenskim učnim jezikom na narodnostno mešanem območju

⁴ Na to se nanaša določba 53. člena zakona o osnovni šoli (Uradni list SRS, št. 5/80), ki se glasi:

Učencem, ki prihajajo iz drugih socialističnih republik in pokrajin, ter otrokom delavcev, ki se vračajo iz začasnega dela v tujini, posveča osnovna šola posebno skrb in po potrebi organizira zanje posebne oblike pomoči, da jim omogoča hitrejše ovladovanje razlik v učnih načrtih ter lažje vključevanje v novo okolje. Za učence, ki prihajajo iz drugih socialističnih republik in avtonomnih pokrajin, osnovna šola organizira tudi fakultativni pouk materinega jezika.

(tip D₁) pa samo v zmanjšanim obsegu (1 ura tedensko). Vzrok je verjetno v tem, da bi tako preveč obremenili učence, ki se v tem vzgojnoizobraževalnem procesu že učijo dva »domača jezika«. Ta razlog pa ne pojasnjuje, zakaj se samo učenci v šoli s slovenskim učnim jezikom na narodnostno mešanem območju poleg italijanskega jezika (L₂) učijo tudi srbohrvaški oz. hrvaškosrbski jezik.

V Sloveniji ni srednje šole s srbohrvaškim oz. hrvaškosrbskim učnim jezikom, prav tako pa se tudi učenci srednjih šol s slovenskim učnim jezikom ne učijo tega jezika — niti kot fakultativnega predmeta.

III. Tuji jeziki in izobraževalni sistem

Učenje oziroma znanje tujih jezikov ima zlasti pomembno vlogo pri narodih, katerih jeziki niso »mednarodni«, predvsem zaradi potrebe posameznikov in same družbe po mednarodni izmenjavi informacij na gospodarskem, kulturnem, znanstvenem in na drugih področjih. Jezik ima status »mednarodnega«, če ustreza trem pogojem (Braga, 1979):

- če ima funkcijo poslovnega jezika, ki se uporablja pri različnih mednarodnih kontaktih (diplomacija, gospodarstvo . . .);
- če nastopa kot jezikovni »posrednik« pri kulturni izmenjavi med različnimi jezikovnimi skupinami;
- če ustvarja neke vrste kulturno integracijo med govorniki jezikov, ki nimajo statusa mednarodnih jezikov. Prav zaradi omenjenih funkcij pa v svetu prevladuje mnenje, da je poleg francoskega jezika, ki je bil jezik mednarodnega sporazumevanja v preteklosti, ruskega, španskega in nemškega jezika najpomembnejši mednarodni jezik danes angleški. Poučevanje tujih jezikov kot učnih predmetov se v posameznih tipih šol v Sloveniji (A, B, C, D₁, D₂) ne razlikuje niti po vsebini kot tudi ne po obsegu učnih ur: tuj jezik poučujejo od 5. do 8. razreda in sicer 4, 3, oziroma 2 uri tedensko. Tuj jezik kot učni predmet ne posreduje samo znanja o tujem jeziku kot sistemu, ampak je njegova glavna naloga, da usposablja učence za ustno in pisno komunikacijo v tujem jeziku, kar pomeni, da razvija spretnosti razumevanja govorne in pisne besede, govora in pisnega sporočanja. (Učni načrt, 1983).

V osnovni šoli v Sloveniji prevladuje danes angleški jezik, ki se ga uči kar 77,1 odstotkov vseh učencev. Ostali se kot tuji jezik učijo nemški jezik in to predvsem v nekaterih osnovnih šolah v severovzhodnem delu Slovenije — na primer v Mariboru, Dravogradu in Murski Soboti (Zavod za statistiko SR Slovenije, 1986). Učenci v okviru učnega programa na stopnji srednjega izobraževanja nadaljujejo z učenjem tujega jezika, ki so se ga učili že v osnovni šoli. V nekaterih usmeritvah (na primer v naravoslovnih, družboslovnih in pedagoških . . .) pa začnejo z obveznim učenjem še enega ali pa večih tujih jezikov, odvisno od potreb v posameznih strokovnih usmeritvah. Na tej stopnji izobraževanja se pojavljajo angleški, italijanski, francoski, ruski in španski jezik.

Izbira tujih jezikov je bila v Sloveniji v preteklem obdobju preveč prepuščena samo staršem in učencem ter njihovi tradicionalni usmerjenosti predvsem v jezikovno območje nemščine, po drugi svetovni vojni pa angleščine, ki danes prevladuje kot komunikacijski jezik v svetu. Takšna usmeritev je bila vedno manj v prid francoščini in ruščini, katerih mesto in vloga sta v šolah v Sloveniji začela v petdesetih letih upadati. Ruščina je bila prevladujoča zlasti v prvih letih po osvoboditvi, pozneje pa je bila izbira tujih jezikov odvisna vse bolj od strokovne usposobljenosti učiteljev, deloma pa od odločitve učencev in staršev (Zavod za šolstvo 1978).

Poučevanje enega izmed dveh germanskih jezikov (angleškega ali nemškega v osnovni šoli) je tako bolj naključno in ni posledica nekih usmerjenih, strokovnih, gospodarsko-socialnih, vzgojno-izobraževalnih in družbenopolitičnih interesov in potreb posameznikov in družbe.

IV. Jeziki in izobraževalni sistem na narodnostno mešanih območjih v SR Sloveniji

V Sloveniji imamo dva modela vzgoje in izobraževanja, ki ju uporabljajo na narodnostno mešanih območjih:

- V Prekmurju dvojezični slovensko-madžarski pouk za vse otroke ne glede na narodnostno pripadnost ali željo posameznikov (C);
- na Obali pouk v slovenskem in italijanskem jeziku, toda z obveznim poukom jezika družbenega okolja (L_2), ki je jezik narodnosti ali jezik naroda, odvisno od učnega jezika (D_1 , D_2).

Takoj si lahko zastavimo vprašanje: Zakaj tako in kateri so bili vzroki take diferenciacije? Uvedba dveh modelov ne sloni na teoretičnih izhodiščih oz. pedagoških raziskavah, ki bi vplivale na izbor modela, ampak je poglobitve razvojne smeri pri uvajanju različnih modelov utirala predvsem politična in pravna pobuda, vzporedno pa so potekale pedagoške inovacije (Novak, 1979).

Kaj pomeni dvojezično izobraževanje oz. izobraževanje v materinem jeziku na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji? Vsi otroci se morajo dve leti pred vstopom v osnovno šolo obvezno vključiti v pripravo na šolo, ki traja 2 leti (v ostalih predelih Slovenije je to eno leto), kjer se začnejo sistematično srečevati z jezikom okolja (L_2) – madžarskim oz. slovenskim jezikom, istočasno pa si razvijajo izrazne možnosti v materinem jeziku. Ob vstopu v osnovno šolo, kjer sta oba jezika učna jezika in učna predmeta, pa prav to predšolsko seznanjanje z jezikom okolja (L_2) daje osnovo za dvojezični pouk. Otroci se v prvem razredu najprej naučijo pisati in brati v svojem materinem jeziku, kasneje pa še v nematerinem jeziku (L_2), nato se začne popolna govorna in pisna dvojezičnost. Na razredni stopnji učitelj novo učno snov pri vsakem predmetu razlaga najprej v slovenščini, nato v madžarsčini.

Na višji stopnji je dvojezičnost le delna, pouk naravoslovnih predmetov in matematike je predvsem v slovenskem jeziku (80 odstotkov), tudi

pouk zgodovine in zemljepisa poteka pretežno v slovenskem jeziku; le snov, ki vsebujejo madžarsko zgodovino in zemljepis, je podana v madžarščini, toda z dodatno slovensko terminologijo.

Na dvojezični slovensko-madžarski srednji šoli v Lendavi (pedagoška in ekonomska usmeritev) je poudarek na slovenščini večji kot pa v osnovni šoli. Učenci lahko neomejeno uporabljajo svoj materni jezik, učitelj pa ima možnost jezikovne diferenciacije pri sporazumevanju s posamezniki. V dvojezični slovenski kovinarski usmeritvi na tej šoli pa se vsi učenci obvezno učijo madžarščino. Številni učenci, ki se po končani dvojezični šoli zaradi poklicne izbire odločijo nadaljevati šolanje, imajo v nekaterih krajih izven narodnostno mešanega območja (Radenci, Murska Sobota) možnost, da obiskujejo fakultativne ure madžarskega jezika.

Drugi model (D_1 , D_2), ki se kot rečeno uporablja na narodnostno mešanem območju na Obali, sta vzgoja in izobraževanje v materinem jeziku, in sicer v slovenskem oz. italijanskem. Toda zaradi ustvarjanja sožitja med Slovenci in Italijani ter za razvijanje dvojezičnosti se učenci osnovnih in srednjih šol s slovenskim učnim jezikom učijo italijanski jezik, učenci osnovnih in srednjih šol (ekonomski, pedagoški, družboslovni, naravoslovno-matematični, kovinarsko-predelovalni usmeritvi) z italijanskim učnim jezikom pa slovenski jezik (2 oz. 3 ure tedensko).

Tudi otroci v vrtcih s slovenskim jezikom in v vrtcih z italijanskim jezikom se v obdobju, ki je po mnenju strokovnjakov za jezikovni pouk najbolj primerno, dvakrat na teden ob 20-minutnih usmerjenih zaposlitvah seznanjajo z elementi drugega jezika. Strokovnjaki ugotavljajo, da tako zastavljeni vzgojni program vzbuja velik interes otrok za jezik okolja – (L_2), ker širi vedoželjnost ob prepoznavanju novega zvočnega modela in ker popestruje vzgojno delo (Čok 1984).

– Kakšni so cilji vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem območju?

Poleg splošnih smotrov in nalog imata vzgoja in izobraževanje na narodnostno mešanem območju cilj, da ustvarjata sožitje med učenci različnih narodov in narodnosti ter da se učenci usposobijo za komuniciranje v dveh jezikih – v jeziku naroda in narodnosti. Oba cilja se med seboj dopolnjujeta in sta v medsebojni odvisnosti. Uspešnost take vzgoje in izobraževanja pa ni odvisna samo od učnega načrta, njegove vsebine ter od pedagoških pristopov, ampak je uspešnost vzgoje in izobraževanja ter s tem tudi stopnja znanja posameznih jezikov ter njihova funkcija odvisna tudi od odnosa družbe do teh vprašanj (od družbenopolitičnih ter gospodarskih razmer). Odnos družbe pa zagotovo vpliva na posameznika in na njegov odnos do sožitja in s tem tudi do dvojezičnosti.

Kako institucionalni položaj jezika v posameznih družbenih okoljih vpliva na stopnjo znanja oziroma funkcijo posameznih jezikov kaže primer SR Hrvaške, kjer na nekaterih območjih naseljenih z Italijani, ki po statutu niso opredeljena kot narodnostno mešana (npr. Pula), se italijanski jezik, kot materin (L_1) ali kot jezik okolja (L_2) poučuje samo fakultativno. S tem da

se posameznik lahko odloči za učenje italijanskega jezika ali pa ne, je »svoboden«; sprejme ali zavrne status dvojezičneža (Milani-Kruljac, 1984). V teh okoliščinah, ko je izključen ustavno-pravni položaj, ki naj bi zagotovil razvoj narodnosti, postane individualna dvojezičnost subjektivna izbira, italijanski jezik pa je v podrejenem položaju, izključen iz družbenega, političnega in administrativnega življenja območja.

Učenje materinega jezika (L_1) ter jezika okolja (L_2) oziroma dvojezično izobraževanje na narodnostno mešanem območju na Obali in v Prekmurju ustvarja pogoje za enakovredno obravnavanje obeh jezikov ter s tem tudi pogoje, da se oba jezika – jezik naroda in narodnosti – uporabljata na vseh področjih družbenega življenja. Toda čeprav izobraževalni sistem omogoča, da postanejo vsi – tako pripadniki večine kot tudi manjšine – dvojezični, pa bi težko trdili, da gre v vsakem primeru za enako obvladanje obeh jezikovnih sistemov. Mnogokrat v stikih v javnosti, v uradih in na delovnem mestu prevladuje raba slovenskega jezika. Pri tem si lahko zastavimo vprašanje, zakaj kljub objektivnim možnostim (izobraževalni sistem) ter pozitivnim dejavnikom (odnos družbe), ki vplivajo na uporabo obeh jezikov, prevladuje v nekaterih formalnih kontaktih uporaba slovenskega jezika.

Razlogov in odgovorov je lahko seveda veliko, navedli pa bomo le nekatere, ki izhajajo iz raziskav in študij. Eden, vsaj po naše, zelo indikativnih kazalcev je (Dular, 1986, Nečak-Luk, 1983), da se z razvojem družbe večinskega naroda razvija tudi specifična samoupravna terminologija, ki jo jezik narodnosti ne pozna in jo je tudi težko prevajati, zato se v nekaterih situacijah – predvsem na sestankih, na delovnem mestu – celo sami pripadniki narodnosti odločijo uporabljati slovenski jezik. Prav tako gre mnogokrat za čisto psihološke dejavnike (Miklič, 1984), ko je pri govorcu (pri tem mislimo na pripadnike večine, to je Slovence) živa zavest o lastnem neustreznem jezikovnem znanju in o svoji nemoči, da bi v novem kodu (L_2) ustrezno izrazil vsebino svojega sporočila. Ker se zaveda, da sogovorec razume tudi njegovo materinščino, se odloči za slovenski jezik, čeprav se je v letih šolanja usposobil tudi za komuniciranje v drugem jeziku (L_2).

Gotovo pa pri utemeljevanju vzrokov, zakaj se oba jezika – L_1 in L_2 ne uporabljata enakopravno na vseh področjih, ne zadoščajo odgovori, ki smo jih navedli, ampak odgovore lahko iščemo v uspešnosti vzgoje in izobraževanja, ki pa ni posledica samo ustreznih oz. neustreznih pedagoških pristopov, v odnosu družbe kot celote ter v odnosu in motivaciji posameznika za poznavanje drugega jezika – jezika okolja (L_2).

Reference

- Braga, G. (1979) International Languages: Concept and Problems. *International Journal of the Sociology of Language*, 22, 27–47
 Dular, J. (1986) Uresničevanje dvojezičnosti v vzgoji in izobraževanju v

- Dobrovniku/Dobronak. V: Slovenska in madžarska narodnost, dejavnik sožitja in sodelovanja ob meji, INV in Knjižnica »Maksim Gorki«, Ljubljana–Budimpešta, 296–341
- Čok, L. (1984) Učnovzgojni cilji izobraževanja za dvojezičnost in vzgoje za sožitje v šolah narodnostno mešanega območja obalnih občin SR Slovenije. V: Dvojezičnost, individualne in družbene razsežnosti, DUJS, Ljubljana, 183–189
- Milani–Kruljac, N. (1984) Bilinguismo e statuti comunali: la situazione Istro-Quarnerina. V: Dvojezičnost individualne in družbene razsežnosti, DUJS, 47–53
- Mikič, T. (1984) Komunikacija v drugem jeziku in jezikoslovje: ali jezikoslovje lahko prispeva k razvijanju in utrjevanju dvojezičnosti. V: Dvojezičnost – individualne in družbene razsežnosti, DUJS, 245–250
- Nečak–Luk, A. (1983) Družbene razsežnosti dvojezičnosti na narodnostno mešanem območju Prekmurja. Filozofska fakulteta Ljubljana, doktorska disertacija
- Novak, A. (1979) Ob dvajsetletnici dvojezičnega šolstva
- Novak–Lukanovič, S. (1986) Some Yugoslav experiences in asserting equality of the nations and nationalities in the field of education. Razprave in gradivo, 18, 32–89
- Novak–Lukanovič, S. (1986a) Narodnostna problematika v vzgojnoizobraževalnem procesu osnovne šole. INV, raziskovalna naloga
- Zavod SR Slovenije za šolstvo, (1978) Stanje in problemi tujih jezikov v Sloveniji, 15 str
- Zavod SR Slovenije za šolstvo, (1983) Obvezni predmetnik in učni načrt osnovne šole
- Zavod SR Slovenije za statistiko, (1986) Osnovne in srednje šole konec šolskega leta 1983/84 in ob začetku šolskega leta 1984/85, št. 379, str. 45–47

Summary

LANGUAGES AND EDUCATIONAL SYSTEM IN SR OF SLOVENIA

The function of individual languages in the educational system in Slovenia, to which we shall limit ourselves in this paper, is influenced by, among other things, by the interwoven linguistic and national nature of Slovenia, historical causes, socio-economic influences and the position of Slovenia, and hence also by the language of this small nation, which, because of the variety of contacts, the exchange of information and the need to establish itself and be represented in the wider world, is forced to learn foreign languages more than larger nations.

All this provides the basis on which the languages in the educational system in Slovenia can be classified into:

- (1) languages used as teaching languages;

- (2) languages of the peoples and nationalities of Yugoslavia which are taught as school subjects; and
- (3) foreign languages.

It is nearly impossible to discuss or illustrate the languages without reference to the type of educational organisation, in which the individual languages have different roles. In spite of the uniform educational framework in SR Slovenia, differences in type exist which do not originate solely from differences in the teaching language but, to a lesser extent, from the content of certain subjects (e.g. history, as well as the teaching of the various languages of the nations and nationalities as teaching subjects). We shall thus use a typology in our discussion by means of which we shall attempt to illustrate these »language differences«:

With regard to the languages used in the educational system in Slovenia and the typology of educational organisations in Slovenia, we shall attempt to illustrate the »language differences« in the educational system in the frame of the following headings:

- I. Slovene as the teaching language and the educational system.
- II. The languages of the peoples and nationalities of Yugoslavia and the educational system.
- III. Foreign languages and the educational system.
- IV. The languages and the educational system in ethnically mixed regions of Prekmurje and Obala.

Renata Mejak

RAZVOJ VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA NA NARODNOSTNO MEŠANEM PODROČJU V PREKMURJU

Zgodovinski pogled na razvoj manjšinske šole v Prekmurju (1919–1945)

Razvojna drugačnost prekmurskega šolstva nedvomno korenini v tisočletni pripadnosti Ogrski. Razmere na Ogrskem so usmerjali gospodarski, socialni, politični in kulturni razvoj v Prekmurju in doiločale značilnosti na področju šolstva v Prekmurju. Te značilnosti, ki so se ob priključitvi Prekmurja Jugoslaviji (12.8.1919) pokazale kot izrazite, lahko strnemo v naslednje ugotovitve:

- Slaba materialna podlaga šolstva (šolska poslopja v slabem stanju, ki ne ustrezajo higienskim zahtevam, učiteljska stanovanja revna, učil čin učnih pripomočnikov skoraj ni), kar povzroča izredne težave na šolskem področju v Prekmurju.
- Pomanjkanje učiteljev, zlasti učiteljev, ki bi bili sposobni poučevanja v slovenskih šolah. Večina učiteljev obvlada le prekmursko slovenščino, nekateri še to pomanjkljivo. Službovanje v novih razmerah v Prekmurju je bilo pogojeno z znanjem knjižne slovenščine. Učitelji, ki so želeli opravljati svoje delo, so se morali obvezati, da bodo v enem letu osvojili slovenski knjižni jezik.
- Učni jezik je bil do priključitve Prekmurja Jugoslaviji na vseh šolah, razen nekaterih cerkvenih, madžarski. Vsi učbeniki, razen veroučnih, so bili napisani v madžarskem jeziku.

Hkrati z urejanjem splošnih razmer po priključitvi Prekmurja Jugoslaviji so ustrezni organi (višji šolski svet v Ljubljani) začeli urejati manjšinsko šolstvo v Prekmurju. Razloge za organizacijo manjšinskega šolstva je narekovalo dejstvo, da so v priključenem Prekmurju živeli pripadniki nemške manjšine (po ljudskem štetju leta 1922 je bilo 1200 Nemcev) in večje število Madžarov v sedmih vaseh takratnega okraja v Murski Soboti (Hodoš, Krplivnik, Domanjševci, Središče, Prosenjakovci, Pordašinci in Čikečka vas) ter v devetnajstih naseljih lendavskega okraja (Motvarjevci, Dubrovník, Žitkovci, Kamovci, Genterovci, Radmpšanci, Banota, Zamosťe, Dolga vas, Dolnja Lendava, Čentiba, Dolina, Pince, Petišovci, Gornji in Dolji Lakos, Gaberje, Kapca in Kot). Po štetju iz leta 1910 je živelo na tem področju 29000, po štetju iz leta 1921 pa le 14429 Madžarov.

V novih razmerah v Prekmurju je bilo v središču pozornosti razmerje prekmurskega narečja do knjižne slovenščine. Številni viri pričajo o prizadevanjih¹, da bi v prekmurskih slovenskih šolah uveljavili oziroma ohranili prekmursko narečje, književna slovenščina pa naj bi imela vlogo učnega predmeta. Zagovorniki teh rešitev so dokazovali, da še ni prišel čas za prevzem knjižnega jezika. Druga stran t.j. zagovorniki knjižne slovenščine v šoli, pa je dokazovala, da je politična in kulturna združitev Prekmurja z ostalimi Slovenci mogoča le z uvedbo knjižne slovenščine v šole. Preusmeritev k rabi knjižnega jezika v šoli in javnem življenju je bila izpeljana šele z nastopom mlajše inteligence, zlasti duhovnikov, ki so se šolali v Mariboru.

V prvih povojnih letih pride do dveh velikih sprememb na jezikovnem področju, in sicer uvedba knjižnega slovenskega jezika v šole in transformacija madžarskega jezika iz večinskega v manjšinski jezik.

Na podlagi trianonske mirovne pogodbe (4.6.1920), ki je določala pravico manjšin do svojega jezika v šoli (t.j. pravico do pouka manjšinskega jezika kot predmeta v šoli), je država SHS organizirala manjšinsko šolstvo. Madžarska manjšina v Prekmurju je imela na voljo 16 osnovnih šol z 29 madžarskimi oddelki, in sicer v soboškem okraju v vaseh Hodoš/Hodos, Domanjševci/Domonkosfa, Prosenjakovci/Partosfalva; v lendavskem pa v Motvarjevcih/Hidveg, Dubrovniku/Dobronak, Genterovcih/Gönterhaza, Radmožancih/Radamos, Zamostju/Lendvahidvég, Dolgi vasi/Hosszu falu, Dolnji Lendavi/Also Lendva, Čentibi/Csente, Dolini/Völgyifalu, Petišovcih/Peteshaza, Gornjem Lakosu/Felső Lakos, Geberju/Gyertyános, in Kapci/Kapca. Na novo je bila organizirana tudi manjšinska šola v Pioncah/Pince.

V obdobju 1919–1921 so v meščanski šoli v Murski Soboti/Muraszombat neobvezno poučevali madžarski jezik 3 ure na teden. V meščanski šoli v Dolnji Lendavi/Also Lendava pa je v prvih letih po priključitvi Prekmurja Jugoslaviji potekal pouk v madžarskem jeziku, slovenski jezik pa je nastopal kot obvezni predmet na šoli.

Prvi pritiski na manjšinske šole in oddelke so se začeli po sprejetju ustave 28. junija 1921, čeprav je sama ustava omogočala manjšinam »drugega plemena in jezika« osnovni pouk v njihovem materinem jeziku ob pogojih, ki jih predpisuje zakon. Vendar do napovedanega zakona o šolstvu še nekaj let ni prišlo. Neurejene razmere so omogočale priseljenim učiteljem, ki so nemalokrat delovali z nacionalističnih pozicij, ter nenehne pritiske glede zamenjave madžarskih oddelkov s slovenskimi. Po upokojitvi starejšega domačega učiteljstva so prihajali v Prekmurje v večjem številu učitelji iz notranjosti Slovenije, ki so bili šolstvu v madžarskem jeziku nenaklonjeni.

¹ Podrobno so opisane zahteve po prekmurskem narečju kot učnem jeziku v knjigi M. Kokolj–B. Horvat, *Prekmursko šolstvo*, Pomurska založba, Murska Sobota, 1977, stran 324–328.

Znatne spremembe v manjšinskem šolstvu je povzročil odlok ministrstva za prosveto (18. junij 1925), ki je predpisoval vpis najmanj 30 učencev »tujega plemena« v razred, v kombinirane oddelke pa do 50 učencev. Glede na dejstvo, da zahtevanih pogojev v mnogih primerih ni bilo mogoče izpolniti (vpis v posamezne oddelke ni dosegel števila 30 učencev), so se madžarski oddelki nenehno krčili (večinoma so bili ukinjeni že leta 1926), število slovenskih oddelkov pa je naraščalo.

Ljudsko štetje leta 1931 je še dodatno prispevalo k zmanjševanju števila madžarskih učencev oziroma madžarskih oddelkov. Zaradi političnega pritiska in tudi zaradi ekonomske koristi (pridobitev agrarne zemlje, službe) so se številni madžarski prebivalci izrekli za »Jugoslovane«, kar je hkrati pomenilo, da svojih otrok niso več mogli vpisati v madžarske oddelke. Želja staršev, da se otroci nauče državnega jezika, je prav tako prispevala k vedno manjšemu vpisu otrok v madžarske oddelke. Do začetka druge svetovne vojne je delovala madžarska sporednica na nižji stopnji le v Hodošu/Hodos, in sicer je v začetku šolskega leta 1940/41 imela šola 79 učencev, od teh 57 Madžarov in 22 Jugoslovanov.

Nazoren primer narodnostne politike tega časa je vas Dobrovnik/Dobronak, ki je imela leta 1890 še 5 % slovenskega prebivalstva, leta 1910 je Dobrovnik/Dobronak že 100-odstotno madžarska vas s 1467 prebivalci. Po statistiki l. 1921 je prebivalo v vasi 1362 Madžarov in 112 Slovencev, leta 1931 pa 694 Madžarov in 644 Jugoslovanov (Slovenci in Madžari, ki so se vpisali kot Jugoslovani). Sem so bili všolani še sosedni Žitkovci/Zsitkoc. Leta 1890 še mešana madžarsko-slovenska vas je leta 1910 štela le 276 Madžarov, leta 1921 246 Madžarov in 39 Slovencev, leta 1931 102 Madžarov in 203 Jugoslovanov.

Učenci teh dveh madžarskih vasi so imeli spočetka pouk le v madžarskem jeziku. V šolskem letu 1934/34 je imel madžarski oddelek 62 učencev (18 + 16 + 16 + 12). Upravitelj Preiniger je s svojim nevsiljivim, a vendar zavzetim nastopom dosegel, da od 1938/39 naprej ni bilo več madžarske vzporednice za učence od 5. do 8. razreda, pač pa je učenec v nižjih razredih še nadalje pomagal v madžarščini.

Od 278 vpisanih na začetku šolskega leta 1940/41 so bili le še 4 vpisani kot Madžari, vsi ostali kot Jugoslovani.²

Na splošno lahko trdimo, da je madžarska narodna skupnost živela v stari Jugoslaviji v gospodarski, politični in kulturni izolaciji, hkrati pa je bila izpostavljena procesom načrtne in neprikrite asimilacije.

Z letom 1941 se je proces denacionalizacije madžarske narodnosti prekinil in odprla se je pot za madžarizacijo pokrajine. Preusmeritev je bila zalsti načrtno zvajana na področju vzgoje in izobraževanja, in sicer z ukrepi, kot so odpustitev vseh učiteljev »prišlekov« (obdržali so le nekaj prek-

² M. Kokolj – B. Horvat, Prekmursko šolstvo, Murska Sobota 1977, stan 352

murskih domačinov), prihod madžarskih učiteljev (160) in oživitve »vendske teorije«. Staršem je nova oblast omogočila izbiro šole z madžarskim ali vendskim jezikom. Za »vendske šole« so se odločili starši v 16 šolskih okoliših, za samo madžarske pa v 4 okoliših. V nekaterih šolah so »vendski« jezik uporabljali kot pomožni jezik.

Kratek zgodovinski oris problematike manjšinskega šolstva do osvoboditve leta 1945 lahko sklenemo z ugotovitvijo, da je bilo slovensko (jugoslovansko) in madžarsko nacionalistično pojmovanje, po katerem je treba narodno manjšino v državnem interesu odpravljati z naravno ali nasilno asimilacijo, zgrešeno.

Razvoj šolstva na narodnostno mešanem območju v Prekmurju po letu 1945

Do strpnega urejanja odnosov na podlagi idej o sožitju narodov in narodnosti je prišlo šele z osvoboditvijo leta 1945. Gospodarska rast, politični in kulturni razvoj celotnega področja so prispevali k uresničevanju sožitja, nacionalne in ekonomske enakopravnosti na narodnostno mešanem območju v Prekmurju.

Pravno podlago za delovanje manjšinskih šol predstavljajo »Smernice za rad škola nacionalnih manjina« (sprejete avgusta 1945)³ vse do leta 1958. Te smernice so imele zlasti organizacijski značaj. Kot vsebinsko določilo smernic lahko označimo le zahtevo, da morajo biti učni programi manjšinskih šol dopolnjeni z zgodovino in zemljepisom narodne manjšine.

Na področju vzgoje in izobraževanja se je nacionalna enakopravnost uveljavljala do leta 1959 na ločenih manjšinskih šolah. Kljub načelni sprejemljivosti tega načela so po večletnem delovanju ločene manjšinske šole v vseh narodnostno mešanih okoljih zašle v resno krizo. Podatki o vpisovanju otrok madžarske narodnosti v šolo najbolj ponazarjajo nastalo situacijo. V šolskem letu 1958/59 je bilo od skupnega števila 3067 učencev osnovnih šol v lendavski občini 1206 učencev madžarske narodnosti, kar je 40 % vseh učencev v občini. Ti madžarski otroci so obiskovali bodisi madžarske oddelke (825 učencev ali 69%) ali pa so predvsem iz ekonomskih razlogov obiskovali slovenske oddelke (381 učencev madžarske narodnosti ali 31 % vseh madžarskih otrok). To stanje je bilo najbolj kritično v obeh lendavskih osnovnih šolah, kjer je čez 50 % madžarskih otrok obiskovalo slovenske oddelke. Ti otroci so bili tako rekoč vsi iz okoliških vasi, saj sta samo 2 učenca madžarske narodnosti iz same Lendave/Lendva obiskovala madžarske oddelke. Vsi ostali lendavski otroci madžarske narodnosti so bili vpisani v slovenske oddelke. Madžarski starši so pač zasledovali perspektivo svojih otrok in so jih zaradi boljše organiziranosti

³ Objavljeno v Pedagoški stvarnosti, št. 5/1958, Novi Sad

slovenskih oddelkov in večjih možnosti napredovanja v srednjih šolah vpisovali v slovenske oddelke. Madžarske oddelke pa so v tem času skoraj v celoti obiskovali otroci kmečkih staršev, ki so po končani osnovni šoli ostali doma na kmetiji.

Do tega leta sta v lendavski občini potemtakem obstajali slovenska in madžarska šola v vseh nacionalno mešanih okoliših, kar je povzročalo v nekaterih šolah z malo učenci skrajne anomalije, tako da je bilo kar vseh 8 razredov osnovne šole združenih v enem oddelku z enim učiteljem (Mostje/Hidveg) ali pa po 5 in 6 razredov v enem oddelku (Pince—Marof/Pince—Marof, Petošovci/Peteshaza, Radmožanci/Radamos, Genterovci/Gönterhaza, itd.). V glavnem so bili tako močno kombinirani madžarski oddelki. Tako slovenska kot madžarska šola sta v tem letu dosegli kritično točko, saj so imeli v nekaterih manjših šolah malo učencev obeh narodnosti in še ti so bili razdeljeni v dvakrat po 8 razredov, kar je logično povzročilo visoko kombiniranost oddelkov.

Ti momenti so povzročali zelo nizko učnovzgojno storilnost, ob tem pa še močno asimilacijo madžarskih učencev, saj so bili madžarski oddelki tako organizacijsko kot kadrovsko še na slabšem kot slovenski. Nujni so bili ustrezni ukrepi. V starih organizacijskih temeljih ločene slovenske in madžarske šole ni bilo mogoče iskati kvalitetne rešitve, treba je bilo najti vsestransko bolj sprejemljivo in kvalitetnejšo organiziranost, to pa je lahko bila le dvojezična šola.⁴

Manjšinsko šolstvo, zasnovano na ločenih madžarskih oddelkih z nizkimi vzgojnoizobraževalnimi rezultati, je z gotovostjo pripravljalo »nebolečo asimilacijo«. Za uveljavljanje osebnih možnosti posameznika je bilo dobro obvladanja slovenskega jezika nujnost, manjšinske šole pa tega niso zagotavljale. Navedena pomanjkljivost je še dodatno obremenjevalo spoznanje o prešibki povezanosti manjšinskih šol z drugimi šolami, kar je oviralo medsebojno zbliževanje otrok in staršev obeh narodnosti.

Prosvetna politika si je sicer prizadevala za ustavitev vpisovanja madžarskih učencev v slovenske razrede z različnimi ukrepi (zahteva po posebni izjavi staršev za prepis učenca iz madžarskega oddelka v slovenskega, dodatni tečajji slovenščine za učence madžarske narodnosti, povečano število ur slovenščine v madžarskih oddelkih), vendar brez uspeha.

Iskanje novih rešitev — prvi koraki dvojezičnega šolstva

Iskanje novih in ustrežnejših oblik manjšinskega šolstva so vzpodbudili sklepi CK ZKJ (z dne 24. 3. 1959), ki predstavljajo idejno politično podlago dvojezične vzgoje in izobraževanja v FLR Jugoslaviji. Temeljne določbe o manjšinskem šolstvu sta določala zvezni Splošni zakon o šol-

⁴ Dvojezična osnovna šola v luči nove ustave, A efnnyelvű iskola az új alkotmányvetületében, Lendavski zvezki, 3, Lendava/Lendava 1976, stran 10

stvu⁵ in Zakon o osnovni šoli⁶. Specifičnosti manjšinskega šolstva je določal republiški zakon o dvojezičnih šolah in šolah z učnim jezikom narodnostnih manjšin v LR Sloveniji.⁷

V šolskem letu 1958/59 so družbenopolitični in prosvetni delavci vodili široke razprave na področju lendavske in soboške občine o idejni in pedagoški zasnovi dvojezične šole. Hkrati so se zvrstile tudi razprave in priprave za reformo vzgoje in izobraževanja v osnovni šoli. Politične in strokovne razprave so oblikovale stališče, da je treba ob šolski reformi v občini na nacionalno mešanem področju graditi takšno šolstvo, ki bo podlaga za bratstvo narodov in narodnosti. Šola naj bi bolj kot doslej omogočala medsebojno sporazumevanje pri delu in samoupravnih aktivnostih ter zagotavljala svoboden razvoj narodnostnosti.

Dosežke in probleme dvojezične vzgoje in izobraževanja kot dela širše dvojezične problematike in bistvene sestavine prizadevanj za urejanje mednacionalnih odnosov na temelju enakopravnosti je najprimerneje proučevati skozi njen 27-letni razvoj.

Podobo prvih let, ki jih lahko označimo kot leta iskanja ustreznega pedagoškega modela dvojezičnega šolstva, nazorno riše tale prikaz: »Po dvoletnih predhodnih oblikah uvajanja enega predmeta, ki se je v madžarskih oddelkih poučeval v slovenščini (zemljepis ali biologija in madžarski jezik v slovenskih oddelkih od 5. razreda dalje), so po temeljitih političnih in strokovno organizacijskih pripravah (slednje je vodil Zavod za šolstvo v Murski Soboti) v jeseni 1959 pričeli prvi poskusni delati dvojezični oddelki v prvih razredih v Čentibi, Petišovcih, Gaberju, Dolgi vasi, Genterovcih in Dobrovniku; v sami Lendavi pa varianta dvojezičnega pouka, da so se združeni slovenski in madžarski otroci v prvem razredu vsi opismenili v slovenskem jeziku, naslednje leto pa še dodatno v madžarskem jeziku. Pri ostalih predmetih je seveda že v prvem razredu potekal pouk v obeh jezikih. Pri ostalih predmetih je seveda že v prvem razredu potekal pouk v obeh jezikih. Takoj so se začele priprave za izdajo dvojezičnih čitank, ki so jih sestavili učitelji praktiki iz teh šol in prosvetni svetovalci, ki so se ukvarjali z dvojezičnim šolstvom. Le-te so v naslednjih letih bile pomembna opora dvojezičnemu pouku. Istočasno so se v občini vrstili pomembni premiki v organizaciji šolstva po pravilu, v enem dvojezičnem oddelku le en razred z največ 25 učenci. S prehodom na prve osnove dvojezičnega pouka se je pričela tudi akcija ustanavljanja dvojezičnih vrtcev, ki bi naj praviloma bili obvezni za otroke na dvojezičnem področju in bi naj nudili poleg vzgoje tudi osnove obeh jezikov za čim lažje vključevanje otrok v dvojezično šolo.

⁵ Splošni zakon o šolstvu, Uradni list FLRJ, 28/58

⁶ Zakon o osnovni šoli, Uradni list LRS, 32/59

⁷ Zakon o dvojezičnih šolah in šolah z učnim jezikom narodnostnih manjšin v LRS (Uradni list, 13/62)

Dvojezično šolo je mladina ne oziraje se na narodnost takoj sprejela brez najmanjše težave, pri odraslih pa je naletela na različne odmeve. Nacionalna pestrost, nobenih izkušenj z dvojezično šolo, ne praktičnih in tako rekoč zelo malo teoretičnih, bojazen pred slabo kvaliteto dvojezičnega pouka in seveda tudi ozka nacionalistična gledanja, ki so izhajala iz izkušenj preteklosti, so vsem dejavnikom, ki so usmerjali dvojezični pouk, jasno nakazovali, da bo le kvaliteten dvojezični pouk in predvsem znanje in uspešna vzgoja na dvojezičnih oddelkih učinkovit adut proti vsakemu malodušju in dvomom v uspeh dvojezične šole. Res, dvojezična šola na začetku ni imela drugega kot jasno politično usmeritev in dobro voljo ter pripravljenost učiteljev...⁸ V prvih letih uvajanja dvojezičnega šolstva so največ pozornosti posvetili dvojezični osnovni šoli, ki se je skozi reformne procese osnovnih šol v SR Sloveniji posodabljala. Na podlagi desetletnih strokovnih izkušenj se je leta 1968 izoblikovala celovita pedagoška podoba dvojezične osnovne šole. Predmetnik in učni načrt dvojezične osnovne šole je konkretiziral temeljni smoter dvojezične šole, in sicer, da si učenci pridobijo enakovredno znanje obeh jezikov in se enakovredno seznanijo z glavnimi pridobitvami kulture in zgodovino obeh narodov.

Vsa poročila iz prvih let uvajanja dvojezičnega pouka navajajo kot največji problem pomanjkanje učnega osebja, ki bi bilo usposobljeno za dvojezični pouk. Kljub velikim naporom za kadrovske krepitve dvojezičnega šolstva (prizadevanja prosvetno-pedagoške službe v Murski Soboti, Učiteljska v Murski Soboti, pozneje Pedagoške akademije v Mariboru) je pomanjkanje ustreznih kadrov, ki bi obvladali oba jezika, trajno spremljalo dvojezično šolstvo. Vse ostale težave, ki so spremljale to inovacijo na področju šolstva v narodnostno mešanem okolju v Prekmurju, je bilo mogoče lažje in v krajšem času obvladovati (pripraviti učbenike in učna sredstva, zbrati in ovrednotiti metodična spoznanja in izkušnje pri pedagoškem delu) kot usposobiti zadostno število učiteljev za naloge dvojezične vzgoje in izobraževanja.

Prvo desetletje uresničevanja koncepta dvojezičnega šolstva lahko torej označimo kot težavno, posebej še, ker se je razvojnimi problemom, ki so spremljali pedagoško profiliranje dvojezične šole, pridružilo latentno nezaupanje staršev, zlasti slovenskih.

Leta 1969 se je sprožila organizirana javna kritika dvojezične šole na podlagi vloge 681 občanov iz Lendave/Lendava in slavističnega društva.

Bistveni očitki dvojezični šoli so bili naslednji:

- pri uvajanju dvojezičnosti nihče ni vprašal niti staršev niti otrok, niti »večine« niti »manjšine«;
- učenci so prikrajšani za osnovno pravico, da se v osnovni šoli uče v materinščini;

⁸ Dvojezična osnovna šola v luči nove ustave, Lendavski zvezki 3, Lendava/Lendva 1976, stran 2

- vprašljiv je celotni sistem dvojezičnega pouka, ker ni bil eksperimentalno proučen, strokovnjaki pa še niso o njem izrekli nobene besede;
- niso bile upoštevane izkušnje v AP Vojvodini;
- zaradi dveh jezikov so otroci moteni in zavrti, ne razumejo, kaj se se učijo, in zaostajajo v znanju;
- raven pouka je nizka, nadaljnja izobraževalna pot otrok je ogrožena;
- učni načrti so prezahtevni, pouk metodično reven, učenci so preobremenjeni;
- narodnostna in kvalifikacijska struktura učiteljev ne ustreza, učitelji niso ustrezno strokovno in jezikovno usposobljeni;
- šole in učitelji niso dobili dovolj strokovne pomoči;
- dvojezično šolstvo je za lendavske občane dodatno finančno breme;
- zaradi dvojezičnosti postaja Lendava zaprto področje (slepi žep Slovenije), strokovnjaki s šoloobveznimi otroki zapuščajo mesto;
- vrtci niso urejeni, zato je bilingvistična osnova v osnovni šoli nezadovoljiva;
- bilingvistični pouk se vsiljuje tudi čisto slovenskim naseljem (Kobilje, Benica).

Ustrezni republiški organi so na podlagi kritičnih ocen dvojezičnega šolstva sprejeli sklep, da je treba vsestransko proučiti vlogo, pogoje in uspešnost dvojezične šole v Prekmurju.

Na podlagi te zahteve je bila koncipirana prva temeljita raziskava o slovensko-madžarskem dvojezičnem šolstvu⁹, ki je ugotavljala okoliščine, dejavnike in rezultate dvojezičnega vzgojnoizobraževalnega procesa in primerjala rezultate z uspehi učencev enojezičnih šol. Raziskava je bila kompleksna, in sicer politološka, sociološka in pedagoško-psihološka.

Raziskava je bila izvedena v šolskem letu 1969/70, ko sta končali osnovno šolanje že dve generaciji učencev dvojezične šole.

Bistvenega pomena za objektivno spoznavanje stanja je bilo, da je raziskava primerjalno ugotavljala dejavnike in rezultate dvojezične šole (Lendava/Lendva) in enojezičnosti osnovnih šol (Gornja Radgona, Ljutomer), t.j. osip, delež učencev iz mesta in vasi, socialnokulturni položaj družine, umske sposobnosti učencev in njihovo znanje.

Gledano z vidika daljšega časovnega razmaka (od izvedbe raziskave je preteklo 16 let) menimo, da bi raziskava na objektivnosti rezultatov pridobila, če bi vzorec raziskave poleg najbolj razvite centralne dvojezične osnovne šole v občinskem centru (Lendava/Lendva) vključila tudi podeželske osnovne šole (na primer Dobrovnik/Dobronak).

Na podlagi rezultatov celotnega preverjanja vzgojnoizobraževalne uspešnosti dvojezične šole in okoliščin, v katerih je le-ta delala, se je izobli-

⁹ Alojz Novak, Strokovna analiza dvojezičnega (slovensko-madžarskega) šolstva v Pomurju I. in II. del, Zavod za šolstvo SRS, Ljubljana 1970
Pedagoški in psihološki del naloge so opravili strokovni delavci Zavoda za šolstvo SRS ob sodelovanju učiteljev s Pedagoške akademije v Mariboru ter učiteljev najrazličnejših strok)

kovala splošna ugotovitev, da dvojezična šola v glavnem uresničuje svoje pedagoške cilje in da vsebuje dovolj skritih rezerv, na osnovi katerih se lahko odpravijo njene pomanjkljivosti in izboljšajo rezultati dela. Na podlagi ugotovitev raziskave je Zavod SR Slovenije za šolstvo na razpravi Ustavnega sodišča SR Slovenije (junij 1970) o problematiki dvojezičnega šolstva zagovarjal stališče, da rezultati pedagoškega dela dvojezične šole govore v prid njeni ohranitvi in nadaljnjem razvoju.¹⁰

Dopolnjevanje in razvijanje koncepta dvojezične vzgoje in izobraževanja

Kritika in problematizacija dvojezičnega šolstva je dala pobudo za hitrejši razvoj in odprla pot v zrelejšo razvojno fazo dvojezične vzgoje in izobraževanja. Dogajanja v zvezi z dvojezičnim šolstvom so potrdile ugotovitve, da »... sprejemanje skupnega novega in ohranjanje ter razvijanje posebnega v stikih med različnimi kulturami ne potekajo brez nasprotij in konfliktov. Medsebojno prilagajanje in sodelovanje je povezano z mnogimi nasprotji in konflikti, katerih reševanje je mogoče usmerjati k integrativnim učinkom teh nasprotij in konfliktov. Razvitejša adaptacija se poraja, če se napetosti sproščajo in če se latentni konflikti spreminjajo v manifestne. Temeljne vrednote v globalni družbi, ki se ohranjajo in razvijajo prek spopadov, so bolj trdne in zagotavljajo kohezivnost družbe.«¹¹

Rezultati raziskave dvojezičnega šolstva kakor tudi mnenje in predlogi Ustavnega sodišča SR Slovenije in Skupščine SR Slovenije so spodbudili spremembe in premike na normativnem področju, urejanje materialno-kadrovskih problemov kakor tudi v organizacijo in vsebinsko osnovo dvojezične vzgoje in izobraževanja.

Za izgrajevanje sistema dvojezičnega šolstva so velikega pomena normativni akti, ki so omogočili širši in kvalitetnejši razvoj dvojezične vzgoje in izobraževanja. Pravna osnova, na podlagi katere se je razvijalo dvojezično šolstvo po letu 1970, predstavlja Zakon (leta 1970) o vzgojnoizobraževalnih organizacijah z italijanskim oziroma madžarskim jezikom in o dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacijah v SR Sloveniji, zlasti pa sistemski zakoni, sprejeti leta 1980 (Zakon o vzgoji in varstvu predšolskih otrok, Zakon o osnovni šoli, Zakon o usmerjenem izobraževanju). Vsi ti zakoni obravnavajo vzgojo in izobraževanje za pripadnike italijanske in madžarske narodnosti kot del enotnega vzgojnoizobraževalnega sistema.

Sistemski zakoni s področja vzgoje in izobraževanja (iz leta 1980) so narekovali pripravo novega zakona o uresničevanju posebnih pravic pri-

¹⁰ Alojz Novak, Pravne osnove in pedagoški profil dvojezičnega (slovensko madžarskega) šolstva v Pomurju, Ob 20-letnici dvojezičnega šolstva, Lendava 1979, stran 28

¹¹ Dr. Peter Kinar, Sociološki vidiki multikulturalizma, referat na Mednarodni konferenci o vzgoji in izobraževanju v večkulturnih družbah, Ljubljana 1985

padnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja leta 1980.¹²

O nenehni skrbi za razvoj šolstva narodnosti v SR Sloveniji pričajo med drugim tudi sklepi Skupščine SR Slovenije leta 1986, ki povzemajo naloge na tem področju takole:

1. Izvršni svet Skupščine SR Slovenije in družbenopolitične skupnosti na narodnostno mešanih področjih naj v okviru svojih pristojnosti pospešeno zagotovijo, da bodo prostorski pogoji dvojezičnih šol v Pomurju in šol z italijanskim učnim jezikom na Obali ustrezno urejeni.
2. V vzgojno-varstvenih in vzgojno-izobraževalnih organizacijah na narodnostno mešanih območjih je potrebno dati večji poudarek znanju jezikov narodnosti in zagotoviti ustrezno strokovno in jezikovno izobraževanje vzgojiteljev in učiteljev.

Opredeliti je potrebno rešitve za pouk jezikov narodnosti zunaj narodnostno mešanih območij. S tem v zvezi naj Izvršni svet Skupščine SR Slovenije oceni ustreznost 14. člena zakona o posebnih pravicah pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja z vidika boljših rešitev za nadaljnji pouk madžarskega jezika.

Novi učbeniki naj bodo oblikovani tako, da bo tudi v šolah večinskega naroda mogoče krepiti znanje in zavest o tem, da v SR Sloveniji živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda pripadniki italijanske in madžarske narodnosti.

3. Sistemsko ustrezno zastavljeno financiranje vzgoje in izobraževanja pripadnikov narodnosti je treba dograjevati in sproti preverjati merila ter uveljavljati izjeme v standardih in normativih v Skupnosti otroškega varstva Slovenije in v izobraževalni skupnosti Slovenije, s čimer bo doseženo, da bodo te šole zaradi svoje specifičnosti dobivale ustrezna sredstva za izvajanje vzgojno-varstvenih in vzgojno-izobraževalnih programov.

Poleg novih normativnih aktov, organizacijskih in programskih rešitev na podlagi uresničevanja zakona o posebnih pravicah pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja lahko prikažemo bistvene premike dvojezične vzgoje in izobraževanja v 80. letih na teh področjih:

Aktivno sodelovanje Samoupravne interesne skupnosti (SIS) za prosveto in kulturo pripadnikov madžarske narodnosti pri oblikovanju izobraževalne politike, ki sodeluje prek svojih delegatov pri delu strokovnih, samoupravnih, upravnih organov s področja vzgoje in izobraževanja. To pomeni, da pripadniki madžarske narodnosti aktivno sodelujejo pri oblikovanju vzgojno-izobraževalnih programov, pri odločanju o mreži šol ter

¹² Zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja (Uradni list SRS, 12/1982)

pri sprejemanju standardov in normativov za vzgojno-izobraževalno delo. Na ta način SIS aktivno sooblikuje izobraževalno politiko za pripadnike narodnosti.

Večje zanimanje in naklonjenost teoretične misli dvojezični vzgoji in izobraževanju v 70. in 80. letih, čeprav raziskovalnih rezultatov ni mogoče enostavno posploševati zaradi specifičnih okoliščin posameznega dvojezičnega okolja. Za konkretizacijo spremenjenega odnosa do vprašanj dvojezičnosti je na voljo obsežna znanstvena literatura, dosegljiva tudi pri nas. Zato v zvezi s tem navajam le dva primera:

»Poglobljene raziskave v različnih delih sveta so podčrtale celo vrsto pozitivnih dejavnikov pri praksi zgodnje dvojezičnosti, od katerih navajam samo nekatere:

- Uporaba dveh ali več jezikovnih kodov v prvih fazah razvojnega obdobja zahteva več kot golo in običajno sposobnost (ki je sama po sebi pozitivna) branja in govorjenja več jezikov. Raziskovalci so odkrili, da imajo dvojezični otroci razvitejšo levo možgansko poloblo, medtem ko se pri enojezičnih razvija večinoma le desna.
- Za dvojezično osebo postaja vsaka lingvistična situacija izbira: vsaka funkcionalna jezikovna možnost se podvaja, kar pomeni razpolaganje z dvema komunikacijskima kanaloma, ki sta medsebojno povezana. S tem postaja dvojezični um občutljivejši za širši spekter vhodnih signalov.
- Dvojezična oseba je sposobna večjega razlikovanja med slušnimi in vidnimi (figura-ozadje) dražljaji in kaže očitno splošnejšo neodvisnost.
- Dvojezična oseba je posebno nagnjena k odkrivanju pravil in določanju zahtev okoliščin in v praksi izkazuje večjo miselno sposobnost glede na normalno definicijo inteligence.¹³

V zadnjih dvajsetih letih je v najbolj razvitih zahodnih državah (Zahodna Evropa, ZDA, Kanada) število študentov in učencev z manjšinskim jezikom izredno naraslo. Zato so se znanstvene raziskave osredotočile na vprašanje, kako naj šolski sistem ustrezno rešuje kulturno in jezikovno različnost študentov in učencev.

Raziskovalni rezultati teh pojavov so spremenili vrednotenje bilingvizma. Zlasti pomembna je ugotovitev raziskovalca bilingvizma J. Cumminsa, da »učenje v dveh jezikih ni bolj konfužno kot učenje v enem jeziku.«¹⁴ Spremenjen odnos do bilingvizma ponazarjajo naslednje misli istega znanstvenika: »V preteklosti so gledali na bilingvizem manjšinskih otrok kot na

¹³ Rihard Ruttar, Dvojezičnost v Benečiji – obogatitev ali ovira? Zbornik Dvojezičnost-individualne in družbene razsežnosti, Ljubljana 1984, stran 145

¹⁴ Jim Cummins, Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy (Multilingual Matters 6), Clevedon, England, stran 265

izvor kognitivne zmede in jezikovnih ovir. To je služilo za 'razlago' za slab šolski napredek. Te podmene, navidezno podprte z 'znanstvenimi' raziskavami, so služile kot opravičilo šolam pri zatiranju dvojezičnosti otrok, pogosto tudi s sredstvi fizične kazni. Z drugimi besedami, dvojezičnost so izrabljali za izgovor pri uzakonitvi in ohranjanju diskriminacijske izobraževalne prakse. Socio-politične funkcije teh podmen so bile osvetljene z dejstvi raziskav, vodenih v zgodnjih 60. letih v šolah, ki nakazujejo, da v primerih, ko se oba jezika neprenehoma razvijata v šoli, bilingvizem omogoča stopnjevanje jezikovnih aspektov in morebitno kognitivno rast otroka.¹⁵

Razkrivanje razsežnosti problematike dvojezičnosti v referatih na Mednarodni konferenci o vzgoji in izobraževanju v večkulturnih družbah je izzvenelo v prid dvojezični vzgoji in izobraževanju.¹⁶

Na splošno lahko rečemo, da so strokovnjaki danes bolj kot v preteklosti naklonjeni dvojezičnosti, razhajajo se pa mnenja pri iskanju najbolj ustrezne politike dvojezičnega šolstva. To pa je tudi razumljivo, saj so konkretne rešitve vselej tesno povezane z različnimi zgodovinskimi, socialnimi, ekonomskimi in pedagoškimi okoliščinami.

Izboljšana kadrovska struktura v dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacijah

Dvojezična pedagoška dejavnost, kjer poteka delo v dveh jezikih, je zapletena in odvisna od mnogih dejavnikov (socialna in kulturna raven staršev, interes staršev za dvojezičnost, individualna nadarjenost učenca za jezike, socialna motivacija, družbeno okolje, itd.) odvisna aktivnost. Zajema delo v razredu in tudi zunajrazredne dejavnosti. Pedagoško delo v dvojezični šoli je organizacijsko, vsebinsko in didaktično.

V preteklosti je bila usposobljenost pedagoškega kadra za naloge dvojezične šole ostro kritizirana. Zato so se vsa družbena in strokovna prizadevanja osredotočila na izboljšanje kadrovske strukture dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij. Večletna prizadevanja so bistveno izboljšala kadrovsko strukturo učnega osebja.

Vse vzgojiteljice v dvojezičnih vzgojno-varstvenih organizacijah imajo ustrezno strokovno izobrazbo in se redno vključujejo v strokovno izpopolnjevanje (jezikovno in pedagoško).

Med osnovnošolskimi učitelji jih je približno 13 % z neustrezno izobrazbo (podatki za šolsko leto 1984/85). Učitelji, ki še nimajo ustrezne izobrazbe, se izobražujejo ob delu ali pa so absolventi fakultet oziroma Pedagoške akademije.

¹⁵ Jim Cummins, isto, stran 5

¹⁶ Razprave in gradivo/Treatis and Dokuments 18, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986 (referat L. Horvat: The Role of Pre-School Education and Preparatory Classes in a Bilingual Environment and the Child's, Cognitiv and Socio-Emotional Development, stran 121)

Strokovno rast učnega osebja nazorno dokumentirajo primerjave o kvalifikacijski strukturi. V šolskem letu 1969/70 je povprečje ustrezne strokovne zasedbe pouka v Lendavi/Lendva na predmetni stopnji 44 %, na dvojezični osnovni šoli pa 45 %. Na vseh ostalih dvojezičnih osnovnih šolah na podežlju narodnostno mešanih področij v občini Lendava/Lendva in Murska Sobota je v letu 1970 kvalificiranost dosegla le 6,5 %.¹⁷ V zadnjih letih se je izboljšala kadrovska struktura tudi na dvojezični srednji šoli Lendavi/Lendva, kjer je v šolskem letu 1984/85 opravljalo vzgojno-izobraževalno delo skupaj 16 učiteljev, dva od teh z neustrezno strokovno izobrazbo.

Med temeljne prvine kakovostne vzgoje in izobraževanja spada nedvomno strokovna usposobljenost učnega osebja. Uspehi na tem področju so najbolj očitni v osrednji dvojezični šoli v Lendavi. Šole v podeželskem okolju teže zagotove ustrezno usposobljeno učno osebje za ureničevanje nalog dvojezičnega šolstva.

Učitelji dvojezičnih osnovnih šol in srednje šole se redno udeležujejo strokovnega in jezikovnega izpopolnjevanja, ki poteka v SR Sloveniji in v LR Madžarski na podlagi programa prosvetno-kulturnega sodelovanja med SR Slovenijo in LR Madžarsko.

Materialna podlaga dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij

V zadnjih letih se je v skladu s stališči o pomenu zgodnjega vključevanja v organizirano dvojezično predšolsko vzgojo dograjevala mreža vzgojno-varstvenih organizacij z namenom, da bi bile te vzgojne organizacije čim bliže vsem otrokom, pripadnikom narodnosti.

Od 1977 do 1984 so bile zgrajene nove stavbe za vzgojnovarstvene organizacije v Dobrovniku/Dobronak, Dolgi vasi/Hosszu falu in v Lendavi/Lendva ter ustrezno urejeni prostori za dvojezično vzgojnovarstveno dejavnost v Petišovcih/Petesháza, Prosenjakovcih/Pártosfalva, Domanjševcih/Domonkosfa in na Hodošu/Hodos.

Tudi dvojezične osnovne šole delujejo v ustreznih pogojih. Od 1977 do 1984 je bila zgrajena nova stavba za dvojezično osnovno šolo v Prosenjakovcih/Pártosfalva, več stavb pa je bilo povečanih s prizidki ali adaptiranih (osnovna šola Drago Lugarič v Lendavi/Lendva, Dobrovnik/Dobronak, Genterovci/Gönterhaza).

Tudi v podružničnih šolah (Hodoš/Hodos, Domanjševci/Domonkosfa, Petišovci/Peteshaza) so bili ustvarjeni pogoji za delo v eni izmeni. Danes se v vseh dvojezičnih osnovnih šolah izvaja vzgojno-izobraževalno delo v eni izmeni. Vse osnovne šole imajo tudi specializirane učilnice za sodobno zasnovan pouk naravoslovnih predmetov. Srednja šola v Lendavi/Lendva

¹⁷ Zavod za šolstvo SRS, Ljubljana 1970, Izvleček iz pedagoške strokovne analize dvojezičnega (slovensko-madžarskega šolstva v Pomurju, stran 2)

(v šoli delujejo od šolskega leta 1981/82 tudi dvojezični oddelki) ima urejene prostorske pogoje. Pred začetkom uvajanja dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih programov je bil zgrajen prizidek s specializiranimi učilnicami, delovnimi prostori za učitelje in sejno dvorano. Posodobljeni so bili tudi zunanji prostori šole in igrišče za telesno vzgojo.

Vse dvojezične šole so dobro opremljene z avdiovizualnimi sredstvi in drugimi učnimi pripomočki. Dobra opremljenost nedvomno bistveno prispeva k uspehu vzgojno-izobraževalnega dela, ker omogoča različne oblike in metode pedagoškega dela.

Šolske knjižnice so nadpovprečno dobro založene s knjigami v obeh jezikih. V dvojezičnih osnovnih šolah je celoten fond knjig v šolskem letu 1983/84 obsegal 43.896 knjig, od tega 42,3 % v madžarskem jeziku. V povprečju pride na učenca 25,6 knjige.

Dvojezične vzgojno-izobraževalne organizacije

Razprave ob strokovni analizi Zavoda za šolstvo SR Slovenije (mnenja in predlogi Ustavnega sodišča SR Slovenije, stališč, priporočil in sklepov Skupščine SR Slovenije (1977) so izostrile spoznanja, da je potrebno za večjo pedagoško učinkovitost dvojezične vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem področju:

- zajeti v razširjeno mrežo vzgojnovarstvenih organizacij in malih šol vse otroke,
- razviti dvojezično posebno šolo v Lendavi/Lendva, ki naj zajema vse učence dvojezičnega področja z razvojnimi težavami,
- preučiti možnosti za ustanovitev ustreznih dvojezičnih nadaljevalnih šol (srednje šole) oziroma oddelkov.

Z organiziranimi družbenimi in strokovnimi prizadevanji je uspelo v 70., zlasti pa v 80. letih uresničiti splošne usmeritve glede širjenja dvojezičnih vzgojnih in izobraževalnih organizacij. Postopoma se je razvila mreža dvojezičnih vzgojnovarstvenih organizacij, pedagoški koncept dvojezične osnovne šole se je izpopolnil, zamisel o dvojezični osnovni šoli s prilagojenim programom in o dvojezični srednji šoli se je uresničila.

Nove sistemske in programske usmeritve konkretizirajo ustavna načela o sožitju in enakopravnosti jezikov in kultur na narodnostno mešanem področju v Prekmurju in omogočajo, da se mladina že od zgodnjega otroštva vzgaja v duhu sožitja in medsebojnega razumevanja. Na podlagi znanja drugega jezika kot bistvene sestavine in smotra dvojezičnosti sta mladim omogočena enakovredna komunikacija in neposreden stik v šoli in zunaj nje.

Dvojezične vzgojnovarstvene organizacije na narodnostno mešanem območju obiskujejo vsi otroci dve leti pred vstopom v osnovno šolo (zunaj dvojezičnega območja traja mala šola samo eno leto). Vzgojni program pri-

prave na dvojezično osnovno šolo izvajajo dvojezične vzgojnovarstvene organizacije od leta 1982.

Poleg skrbi za splošen razvoj otroka dvojezična vzgojnovarstvena organizacija razvija bilingvistično osnovo otrok. Vzgojno delo, ki je poglobljeno s specifičnimi vsebinami vzgoje za sožitje, poteka v slovenskem in madžarskem jeziku. Do vstopa v šolo v vzgojnovarstvenih organizacijah optimalno razvijajo sposobnost izražanja v materinem jeziku, hkrati pa se seznanijo z drugim jezikom. Seznanjanju z drugim jezikom sta tedensko namenjeni dve usmerjeni zaposlitvi po trideset minut. Ostale vzgojne dejavnosti potekajo v obeh jezikih.

Skupine otrok so že v vrtcu narodnostno mešane, vendar vzgojiteljice z vsakim otrokom do njegovega četrtega leta govorijo samo v jeziku, ki ga prinese otrok od doma.

Učitelji osnovnih šol ugotavljajo, da uvajanje elementov drugega jezika v organizirane oblike predšolske vzgoje daje pozitivne rezultate v osnovni šoli. Normativi v dvojezični vzgojnovarstveni organizaciji so v primerjavi z enojezično znižani. Tudi prostorski pogoji so ugodni, tako da na sprejem v vrtec ni potrebno čakati.

Dvojezične osnovne šole uresničujejo vsebinsko zasnovo na podlagi dodatnih vzgojnoizobraževalnih smotrov (usposabljanje učencev za rabo obeh jezikov, poglobljanje sožitja in zbliževanja, spoznavanje kulture naroda in narodnosti), dopolnjenega predmetnika, s smernicami za življenje in delo, prilagojenimi učnimi načrti, dodatnim madžarskim narodnostnim programom in ustreznimi didaktičnimi sredstvi.

Osrednje mesto v konceptu dvojezičnega vzgojno-izobraževalnega dela zavzemata slovenski in madžarski jezik. Materin jezik se pojavlja v dvojezični šoli vedno kot obveza, drugi jezik pa kot možnost. Učenec ima v vseh fazah vzgojno-izobraževalnega procesa možnosti za sodelovanje v svojem materinem jeziku. Didaktična koncepcija dvojezičnega vzgojno-izobraževalnega dela v osnovni šoli se izvaja takole:

V prvem razredu je ločena opismenitev glede na jezik, ki ga učenec pretežno govori doma. Pri vseh ostalih predmetih poteka ustno dvojezično delo, zapis pa v jeziku, v katerem se učenec lahko pisno izraža. Na začetku drugega razreda se opravi obratna opismenitev in nadaljuje sistematično spoznavanje strukture obeh jezikov. Na razredni stopnji je polna dvojezičnost pri vseh predmetih, pri pouku se uporabljajo dvojezični učbeniki ter delovni zvezki.

Na predmetni stopnji se nadaljuje sistematično spoznavanje jezikovne strukture in književnosti obeh jezikov. Pri ostalih predmetih poteka obravnava snovi v slovenskem jeziku, poglobljanje, utrjevanje in povzetki z zapisom izrazoslovja pa tudi v madžarskem jeziku. Obravnava madžarskega narodnostnega programa poteka v madžarskem jeziku, poglobljanje, utrjevanje in povzetki z zapisom izrazoslovja pa v slovenskem jeziku. Pri dobljeno izrazoslovje vključujejo učitelji v pisno in ustno izražanje učencev.

Pri vseh predmetih, kjer uporabljajo tabelsko sliko, so vsi napisi posredovani v obeh jezikih.

Učni načrti osnovnih šol SR Slovenije so osnova za vzgojno-izobraževalno delo dvojezičnih osnovnih šol. Pri posameznih predmetih so izpeljane prilagoditve in dopolnitve (madžarski narodnostni program, učni načrt za madžarski jezik, posamezna poglavja pri spoznavanju narave in družbe, spoznavanju družbe, zgodovinske in geografske teme, geografija Madžarske, spoznavanje glasbene in likovne ustvarjalnosti ter teme iz družbeno-moralne vzgoje).¹⁸

Dvojezične osnovne šole namenjajo posebno skrb interesnim dejavnostim, zlasti tistim, ki povezujejo kulturi obeh narodov.

V šolskem letu 1983/84 je bilo na dvojezičnih šolah 193 skupin raznih interesnih dejavnosti, ki jih je usmerjalo 159 mentorjev.

Šolske prireditve in proslave so vse v celoti dvojezične. Dvojezične osnovne šole se že več kot 10 let povezujejo z osnovnimi šolami iz LR Madžarske (pripravljajo skupne kulturne in športne prireditve, taborjenja itd.).

Učenci dvojezičnih šol se udeležujejo ekskurzij po LR Madžarski, kjer se seznanjajo s kulturnimi in naravnimi znamenitostmi.

Sodelovanje je živahno tudi med učitelji dvojezičnih šol in sosednjih šol na Madžarskem, in sicer na področju izmenjave izkušenj in raznih oblik strokovnega izpopolnjevanja.

Dvojezična osnovna šola s prilagojenim programom v Lendavi/ Lendva vključuje učence celotnega dvojezičnega področja v občini Lendava/Lendva. Vzgojno-izobraževalno delo poteka osem let na podlagi prirejenega predmetnika in učnega načrta šol s prilagojenim programom.

Vzgojno-izobraževalnem procesu in pri delovnem usposabljanju uporabljajo učitelji in učenci slovenski in madžarski jezik.

Srednja šola v Lendavi/Lendva je v šolskem letu 1981/82 začela z izvajanjem dvojezičnega programa ekonomske in pedagoške usmeritve.

Število učencev v obeh dvojezičnih usmeritvah iz leta v leto narašča. V šolskem letu 1983/84 je obiskovalo dvojezični program srednje šole v Lendavi 64 učencev v 4 oddelkih.

Dvojezični programi v srednji šoli v Lendavi izobražujejo vzgojitelje, učitelje (v teh oddelkih izobražujejo tudi bodoče dvojezične učitelje) in delavce za poslovno finančno dejavnost. Učenci, vpisani v program vzgojitelj, nadaljujejo po drugem letu šolanja v Lendavi izobraževanje na srednji pedagoški šoli v Mariboru, kjer imajo možnost nadaljnjega učenja madžarskega jezika.

Učenci, ki se izobražujejo po enojezičnem programu (kovinarstvo in strojništvo) v srednji šoli v Lendavi, imajo obvezen pouk madžarskega jezika.

¹⁸ Sožitje – Együttélés, Lendava/Lendva 1984, stran 12

ka. Možnost nadaljevanja dvojezične vzgoje in izobraževanja po končani osnovni šoli v srednji šoli v Lendavi uresničuje dolgoletno željo učencev, staršev, učiteljev, pedagoške službe in družbenih dejavnikov v Lendavi. Vertikalna rast dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij vzbuja zaupanje v teorijo in prakso dvojezičnosti ter daje trdno podlago za jezikovni, kulturni in narodnostni razvoj.

Učenci imajo možnost nadaljnega učenja madžarskega jezika tudi po končani dvojezični osnovni šoli zunaj narodnostno mešanega območja. Kljub organizacijskim in kadrovskim težavam poteka pouk madžarskega jezika za učence srednjih šol v Murski Soboti, Mariboru in Radencih.

Višje in visoke šole

Po dvojezičnem izobraževanju v srednji šoli v Lendavi (program učitelj) absolventi lahko nadaljujejo izobraževanje na Pedagoški akademiji v Mariboru.

Novi visokošolski programi (sprejeti v letu 1985) predvidevajo že v šolskem letu 1985/86 začetek izobraževanja za učitelja za madžarski jezik in književnost na VII. zahtevnostni stopnji (profesor) na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Po končani srednji šoli je učenje madžarskega jezika omogočeno za vse študijske skupine v okviru lektorata za madžarski jezik na Pedagoški fakulteti univerze v Mariboru in na Filozofski fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Učbeniki in učna sredstva

Posodabljanje učnih načrtov in vzgojno-izobraževalnega dela, specifične strokovne in kadrovske težave povzročajo, da kljub stalnim prizadevanjem doslej še ni bilo mogoče zagotoviti vseh potrebnih učbenikov. Hkrati pa velja opozoriti na nenehno rast števila učbenikov in tudi na številne vsebinske spremembe oziroma ne zamenjavo učbenikov z novimi, kar je povezano s procesi posodabljanja vzgojno-izobraževalnega procesa.

Za pisanje izvirnih učbenikov za potrebe dvojezičnega pouka je težko pridobiti avtorje. Težave nastajajo tudi s prevodi učbenikov (prevajalec mora dobro poznati ne le jezik, temveč tudi stroko) in s pridobivanjem ustreznih recenzentov.

Ne glede na vse težave, ki so povezane s pripravo in izdajo učbenikov, se je oskrba z učbeniki v zadnjih letih bistveno izboljšala.

Za potrebe dvojezičnih osnovnih šol je po letu 1979 izšlo 18 učbenikov, od tega 3 izvirni, 12 prevodov slovenskih učbenikov in 3 prevodi povzetkov slovenskih učbenikov za nekatere predmete v višjih razredih osnovne šole. Za madžarski jezik kot materin jezik uporabljajo učenci v osnovni šoli in v srednjem izobraževanju učbenike, ki jih je izdal Pokrajinski zavod za izdajo učbenikov v Novem Sadu/Ujvidek.

Za dodatni narodnostni program so izdelana posebna gradiva (zgodbina, zemljepis, glasbena vzgoja). Na razredni stopnji so učbeniki in delovni zvezki napisani dvojezično (snov na levi strani v slovenščini, na desni strani v madžarščini). Na predmetni stopnji so učbeniki slovenski, njihova vsebina pa je za večino predmetov povzeta v posebnih gradivih v madžarščini.

Za srednje izobraževanje nastajajo postopoma še dodatna gradiva za madžarski jezik in književnost, zgodovino, zemljepis in umetnostno vzgojo.

Dvojezične vzgojno-izobraževalne organizacije nenehno dopolnjujejo svojo zbirko učnih pripomočkov.

V minulem obdobju je bilo največ finančnih sredstev namenjenih gradnji in opremljenosti prostorov. To pomeni, da bo treba v prihodnje več sredstev kot doslej nameniti za boljšo opremljenost oddelkov z didaktičnimi sredstvi, zlasti bo treba priskrbeti več sodobnih pripomočkov za jezikovno vzgojo.

Didaktične materiale v madžarskem jeziku in LR Madžarske je zadnja leta zaradi težav z uvozom teže dobiti, založbe v Vojvodini pa nimajo dovolj pestre izbire.

Učni uspehi in učenci

Po podatkih Zavoda SR Slovenije za šolstvo so učni uspehi učencev dvojezičnih osnovnih in srednjih šol nekoliko višji od učnega uspeha učencev v drugih slovenskih šolah.

V osnovnih šolah (šolsko leto 1983/84) je odstotek uspešnih učencev razmeroma visok (v povprečju 99,1 %), v srednjih šolah pa je višji v pedagoški usmeritvi (95,7 %) in nekoliko nižji pri ekonomski usmeritvi (81 %).

Dobre učne uspehe učencev dvojezičnih šol lahko pojasnimo s povečano družbeno skrbjo za šolstvo narodnosti, izboljšanimi materialnimi in kadrovskimi pogoji ter posodabljanjem vzgojno-izobraževalnega procesa.

Objektivno oceno o doseženi kvaliteti izobraževanja bo lahko dalo le temeljito raziskovalno delo in sistematično spremljanje nadaljnje izobraževalne poti oziroma vključevanje absolventov dvojezičnih šol v svet dela.

Na podlagi preliminarних podatkov (študijo o nadaljnji izobraževalni poti učencev dvojezičnih šol pripravlja Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani) lahko povzamemo, da so se absolventi dvojezičnih šol uspešno vključevali v nadaljnje šolanje na raznih srednjih šolah v Prekmurju kot tudi zunaj narodnostno mešanega območja.

Število učencev dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij

Zdi se, da je v sedanjí razvojni fazi dvojezičnega šolstva najbolj žgoče vprašanje naravne rasti števila učencev (in prebivalcev na sploh) na narodnostno mešanem območju Prekmurja.

Primerjava podatkov o številu učencev dvojezičnih šol za daljše časovno obdobje (1958–1974) zrcali splošne demografske karakteristike

Prekmurja (staranje prebivalstva, migracije, nizko število otrok v družinah). Šele v zadnjih letih (od 1979 dalje) lahko ugotavljamo rast števila šoloobveznih otrok. Trendi rasti so očitni zlasti v vzgojnovarstvenih organizacijah, kjer se je število otrok v zadnjih letih bistveno zvišalo.

**Dvojezične
vzgojnovarstvene organizacije**

Preglednica 1

1979	
Občina Murska Sobota	57 otrok
Občina Lendava/Lendva	424 otrok
skupaj	481 otrok
1984	
Občina Murska Sobota	64 otrok
Občina Lendava/Lendva	563 otrok
skupaj	627 otrok

Naslednja preglednica, ki vključuje tudi podatke o številu učencev pred uvedbo dvojezične šole (1958/59), nazorno kaže padec števila otrok kakor tudi trende rasti v zadnjih letih.

Dvojezične osnovne šole¹⁹

Preglednica 2

Šolsko leto	Skupno število učencev	Slovenci	Madžari
1958/59	3067	1861	1206
1962/63	2786	1359	1427
1963/64	2742	1306	1436
1964/65	2606	1223	1383
1965/66	2496	1172	1324
1966/67	2359	1087	1272
1969/70	1813	720	1039
1972/73	1592	600	954
1974/75	1404	480	877
1975/76	1300	534	766
1979/80	1303	531	772

¹⁹ Informacija Zavoda za šolstvo Murska Sobota o slovensko-madžarskem dvojezičnem šolstvu na narodnostno mešanem območju občin Lendava in Murska Sobota, junij 1967 (Dokumentacija INV)

- Lendavski zvezki (Lendvai füzetek 3), 1976,
- Ob 20-letnici dvojezičnega šolstva, Lendava/Lendva 1979
- Sožitje-Együttélés, Lendava/Lendva 1984

Večji porastek zasledimo šele v šolskem letu 1983/84, ko znaša skupno število učencev dvojezičnih šol 1583.

Preglednica 2 kaže, da se je število učencev (posebej še pripadnikov slovenske narodnosti) v 70. letih izredno znižala.

Strokovno in raziskovalno delo

Pedagoški nadzor in svetovanje za področje dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij opravlja Zavod SR Slovenije za šolstvo, Organizacijska enota v Murški Soboti. Za spremljanje življenja in dela dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij ima Organizacijska enota v Murški Soboti/Muraszombat strokovnjake (pedagoške svetovalce), za posamezna predmetna področja (zlasti za madžarski jezik in književnost) opravljajo pedagoški nadzor in svetovanje z zunanjimi sodelavci – strokovnjaki za madžarski jezik in književnost ter za dvojezičnost.

Za uresničevanje programa življenja in dela dvojezičnosti vzgojno-izobraževalne organizacij prireja Zavod za šolstvo SRS (OE M. Soboti) seminarje in sestanke strokovnih aktivov za posamezna predmetna področja s sodelovanjem strokovnjakov iz SR Slovenije, AP Vojvodine in LR Madžarske.

Pomembna je vloga Zavoda SRS za šolstvo pri pripravi učnih načrtov, učbenikov, delovnih zvezkov, slovarjev in drugih didaktičnih sredstev za potrebe dvojezičnih organizacij.

Raziskovalno delo za področje dvojezične vzgoje in izobraževanja je organizirano na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Inštitutu za sociologijo, Pedagoškem inštitutu in pri pedagoško znanstvenih enotah posameznih fakultet. Raziskave s tega področja preučujejo dvojezičnost v vzgoji in izobraževanju na širši družbeni in individualni ravni. O nekaterih projektih in raziskovalnih rezultatih so nosilci projektov že poročali na znanstvenih srečanjih:

- Dvojezičnost – individualne in družbene razsežnosti (gradivo je objavljeno v zborniku z istim naslovom, Ljubljana 1984) v organizaciji Društva za uporabno jezikoslovje Slovenije, Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Inštituta za sociologijo v Ljubljani;
- Mednarodni seminar Vzgoja in izobraževanja v večkulturnih družbah (Ljubljana 1985) v organizaciji Inštituta za narodnostna vprašanja in OECD centra za raziskovanje vzgoje in izobraževanja. Gradivo posvetovanja je objavljeno leta 1986 (Gradivo in razprave 18, Inštitut za narodnostna vprašanja)

Že v razpravah o izpolnjevanju sistema dvojezične vzgoje in izobraževanja (leta 1970) je bilo poudarjeno, da je raziskovalno delo bistvenega pomena za nadaljnji razvoj vzgoje in izobraževanja za pripadnike narodnosti. Zavest o nujnosti raziskovalnega pristopa k problematiki dvojezičnosti se je posebej utrdila v 80. letih in je izraz zrelosti. Želja po razvijanju dvoje-

zičnosti na podlagi znanstvenih spoznanj in usmeritev je premagala bojazen pred prodorom raziskovalca v zapleteni svet dvojezičnosti.

Današnja stopnja razvitosti raziskovalnega dela za potrebe dvojezične vzgoje in izobraževanja kaže, da bo v prihodnje mogoče bolj kot doslej preučiti uresničevanje vseh temeljnih načel dvojezične vzgoje in izobraževanja, oblikovati konkretne strokovne rešitve, alternative in strokovne usmeritve na podlagi rezultatov znanstveno raziskovalnega dela.

Sklepne misli

Dvojezična vzgoja in izobraževanje sta del širše družbene problematike in sestavina prizadevanj za urejanje mednacionalnih odnosov na temelju enakopravnosti, sožitja, jezikovnega in kulturnega razvoja.

Temeljno poslanstvo dvojezične vzgoje in izobraževanja je vzgoja v sožitju in zbliževanju slovenskega naroda in madžarske narodnosti, ki ju dvojezična šola uresničuje tako, da omogoča celovit razvoj osebnosti ob upoštevanju vloge materinega jezika v tem razvoju, zagotavlja in uresničuje enakopravnost slovenskega in madžarskega jezika, enakopravnost pripadnikov slovenskega naroda in madžarske narodnosti ter ploden razvoj njihove kulture.

Dosedanji 27-letni razvoj dvojezičnega šolstva je uresničil velike premike na normativni ravni (zakonodaja, predmetniki, učni načrti, smernice za življenje in delo), na področju izgrajevanja mreže dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij (zlasti odpiranje možnosti izobraževanja po končani dvojezični osnovni šoli) in pri uveljavljanju možnosti učenja madžarskega jezika zunaj narodnostno mešanega področja. Nove možnosti za izobraževanje učiteljev dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij so se odprle z uveljavljanjem usmerjenega izobraževanja.

Za specifičnosti dvojezičnega vzgojno-izobraževalnega dela je Izoobraževalna skupnost Slovenije zagotavljala potrebna sredstva. Nenehna družbena skrb za razvoj dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij je ustvarila sodobne pogoje dela, kar omogoča vključenost dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij v procese posodabljanja pedagoškega dela. Nizko število učencev v oddelkih zlasti omogoča individualizacijo in diferenciacijo vzgojno-izobraževalnega dela, kar prispeva k premagovanju razlik v jezikovnem znanju učencev.

Dvojezična vzgoja in izobraževanje predstavljata izziv tudi za raziskovalno delo, ki se je sicer z zamudo, vendar intenzivno vključilo v spremljanje in vrednotenje dvojezične vzgoje in izobraževanja.

LITERATURA:

- Miroslav Kokolj, Prekmurski Slovenci 1919–1941, Pomurska založba, Murska Sobota 1984
- M. Kokolj–B. Horvat, Prekmursko šolstvo, Pomurska založba, M. Sobota 1977
- Alojz Novak, Strokovna analiza dvojezičnega (slovensko madžarskega) šolstva v Pomurju I. in II. del, Zavod za šolstvo SRS, Ljubljana 1970
- Dvojezičnost individualne in družbene razsežnosti (Prispevki konference), Ljubljana 1984
- Dvojezična šola v luči nove ustave (A kétnyelvű iskola az új alkotmányvetületében) Lendavski zvezki/Lendvai Füzetek 3/1976
- Jim Cummins, Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy, Multilingual Matters 6, Clevedon 1984
- E. Petrič, Analiza položaja madžarske in italijanske narodnostne manjšine ob upoštevanju dinamike razvoja za obdobje 1953–1962 (Dokumentacija INV, 1962)
- Poročilo o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področje vzgoje in izobraževanja, Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo, Ljubljana 1985
- Ob 20-letnici dvojezičnega šolstva, A kétnyelvű oktatás 20 éve, Lendava/Lendva 1979
- Sožitje, organiziranost in življenje dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih organizacij, Lendava/Lendva 1984

Summary

THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE
ETHNICALLY MIXED AREAS OF PREKMURJE

The introductory part of this paper outlines the distinctive characteristics of the development of minority schooling in the region of Prekmurje after the year 1919. The basic characteristics of the educational system of Prekmurje after its annexation to Yugoslavia were poor material basis, lack of teachers qualified to do their schoolwork in the Slovene language, and change in the status of Hungarian from a majority language to a minority language.

In the years after the formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, minority schooling already existed for the benefit of the Hungarian minority living in Prekmurje. After 1921, and especially after 1925, the Hungarian divisions were continuously on the decrease. Until the outbreak of World War II, Hungarian divisions of grades one through four existed only at Hodoš/Hódos. In prewar Yugoslavia, the Hungarian national community lived in economic, political and cultural isolation while being at the same time exposed to processes planned assimilation.

In 1941 the process of denationalization of the Hungarian nationality was interrupted, to be replaced by intensive Magyarization of Prekmurje.

Such regulations of this matter as were based on the ideas of tolerance and the coexistence of peoples and nationalities were first adopted only after the Liberation, in 1945. In the field of education, ethnic equality was until 1959 asserted in separate minority schools located in ethnically mixed areas. Even though this solution was quite unobjectionable in principle, separate minority schools got into a grave crisis after several years of continuous operation.

Since the Slovene divisions were better organized and more promising with respect to successful work in the secondary school, the Hungarians enrolled their schoolchildren in Slovene divisions. For this reason, Hungarian divisions consisted almost exclusively of peasant children who after completing their elementary education mostly stayed at home to work on the farm. The low number of pupils in Hungarian divisions resulted in highly combined divisions, which in turn occasioned poor educational efficiency while also paving the way for a »painless assimilation«. Furthermore, the interlinkage between minority schools and other schools was also deficient in a number of ways (contact among parents, teachers and pupils belonging to different nationalities was weak and far from genuine).

The search for better types of minority schooling was given an impetus by the sociopolitical documents of 1959. Political and professional discussions reinforced the realization that elementary school reform had to be accompanied, in ethnically mixed areas, by the development of the kind of schooling which would enable mutual understanding at work and in self-management activities, thus underlying an untrammelled and natural development of the nationality.

In the course of the early years of the introduction of bilingual schooling most of the attention was devoted to the bilingual elementary school. The basic objective of the bilingual school, laid down in the relevant syllabus and curricula, was that pupils acquire such knowledge of the two languages as balanced each other and become acquainted with the achievements, also on equal terms, of the culture and history of the two nations.

The introduction of bilingual education was beset with difficulties (staffing, financing, parents' distrust). In 1969 was launched organized public criticism of the bilingual school. On the basis of critical assessments a decision was made that the role, conditions and the overall success of the bilingual school in Prekmurje was to be subjected to a thorough investigation. Research results showed that the bilingual school was in the main successful in implementing its educational objectives, and that the potential it held in reserve was an adequate basis for eliminating its deficiencies and improving the results of educational work.

The 1970s and the early 1980s witnessed important changes in the field of bilingual education in Prekmurje. These changes could be made thanks to fresh organizational and programmatic solutions on the basis of new normative deeds, as well as to the active participation of the Self-Managing Community of Interest for culture and education of the Hungarian nationality in shaping the educational policy. Other factors that facilitated these changes were: The fact that authors of theoretical studies became more interested in and favorably disposed to the idea of bilingual education, increased number of skilled personnel in bilingual educational institutions, better school equipment, and particularly the extension of the network of bilingual educational institutions.

Organized social and professional efforts have succeeded in actualizing the guidelines to the expansion of bilingual educational institutions. Gradually, a network of education-cum-childcare institutions has come into being (where bilingualism represents a major component of educational work aiming at a

many-sided personality development); moreover, the educational concept of the bilingual elementary school was elaborated and completed, and the ideas of a bilingual elementary school with a specially adapted program and of the bilingual secondary school (the school year of 1981/82 having inaugurated the implementation of the bilingual program in the teacher-training and commercial branches of the secondary school) became a reality.

At the same time, possibilities were raised of studying Hungarian after the completion of the bilingual elementary school, outside ethnically mixed areas, most notably at the Teacher-Training College of Maribor University and at the College of Liberal Arts of Edvard Kardelj University in Ljubljana. The new university curricula (adopted in 1985) offer, among other things, a complete course in the Hungarian language and literature (leading to an associate degree or a B.A. degree), organized at the Teacher-Training College in Maribor.

New systemic and program orientations concretize the constitutional principles of the coexistence and equality of languages and cultures in the ethnically mixed areas of Prekmurje; they also enable the young to enjoy the upbringing and education in the spirit of coexistence and mutual understanding since their early youth. Also, knowledge of the other language regarded as an essential component and objective of bilingual education enables the young generations to communicate equally in both languages and to establish direct contact in school and in the social environment. Despite all the changes in the realms of organization, programing and staffing, however, there remain a large number of unsolved questions of bilingualism (especially those pertaining to content and those associated with the demographic features of Prekmurje). These questions represent a challenge to responsible research work that has started to minor and evaluate bilingual education very intensively, if belatedly.

Nada Vilhar

ORIS GOSPODARSKE STRUKTURE NASELJA DOBROVNIK/ DOBRONAK V OKVIRU SOCIALNOEKONOMSKE STRUKTURE NARODNOSTNO MEŠANEGA OZEMLJA V PREKMURJU (Z VKLJUČITVIJO ANKETE, KI JE BILA OPRAVLJENA V DOBROVNIKU/DOBRONAK LETA 1984)

Socio-ekonomske in geografske značilnosti narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju

Narodnostno mešano ozemlje v Prekmurju se prostorsko deli na dva dela:

- na južni del v občini Lendava/Lendva na jugovzhodnem delu Prekmurja in
- na severni del v občini Murska Sobota na vzhodnem in severovzhodnem delu Prekmurja.

V občini Lendava obsega nacionalno mešani teritorij večji del ozemlja, v občini Murska Sobota pa je obseg nacionalno mešanega teritorija in števila naselij v primerjavi s slovenskim teritorijem in slovenskimi naselji zelo majhen.¹

V južnem delu narodnostno mešanega ozemlja opravlja funkcijo gospodarskega in zaposlitvenega centra mesto Lendava/Lendva s 3669 prebivalci ob popisu leta 1981, severni del pa je del gravitacijskega zaledja mesta Murska Sobota. Murska Sobota je imela leta 1981 12148 prebivalcev, leži zunaj nacionalno mešanega ozemlja, opravlja pa večino centralnih funkcij za celotno narodnostno mešano ozemlje in tudi slovenski del območja Murske Sobote. V zadnjih letih dobiva funkcijo centralne kraja tudi vas Prosenjakovci/Pártosfalva, ki leži na narodnostno mešanem ozemlju.

Severno murskosoboško narodnostno mešano območje nima lastnega pomembnejšega centralnega kraja z večjim številom delovnih mest in leži daleč stran od svojega občinskega središča, Murske Sobote. V zadnjih dveh desetletjih pa prerašča agrarno naselje Prosenjakovci/Pártos-

¹ Vladimir Klemenčič, Marija Nose s sodelavci Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani: Socialno geografska analiza narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju s posebnim oziranjem na demogeografske razmere. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1964, str.3.

falva v industrijsko naselje, ki opravlja hkrati tudi lokalne funkcije centralnega naselja narodnostno mešanega ozemlja občine Murska Sobota. Prosenjakovci/Pártosfalva imajo poleg industrijskega obrata tudi popolno osnovno šolo, trgovino, zdravstveno postajo, zadrugo in odkupne postaje za mleko in kmetijske pridelke ABC Pomurke.

Južni del narodnostno mešanega ozemlja na območju občine Lendava/Lendva ima ugodnejši prometno-geografski položaj, več zloženega in za kmetijsko obdelavo primerne zemljišča. Prednost tega področja pred severnim delom narodnostno mešanega ozemlja je tudi v tem, da ima lastni osrednji kraj Lendavo/Lendva, ki je tudi občinsko središče z večjim številom delovnih mest v najrazličnejših gospodarskih in negospodarskih dejavnostih. Gospodarski položaj južnega dela narodnostno mešanega ozemlja na območju občine Lendava/Lendva pa je le relativno boljši od severnega narodnostno mešanega ozemlja, močno pa zaostaja v svojem razvoju za večino slovenskih občin. Lendava/Lendva lahko uveljavlja zaradi svojega šibkega razvoja svoj vpliv na gospodarski in socialni razvoj razmeroma ozkega pasu le majhnega števila okoliških naselij.²

Narodnostno mešano obmejno ozemlje obeh navedenih občin ni sklenjeno. Loči ga vmesno, s Slovenci poseljeno ozemlje v vasi Kobilje in deloma Strehovci. Glede na lego v občinskem okviru se obe območji med sabo močno razlikujeta. Območje narodnostno mešanega prebivalstva v občini Lendava/Lendva se pretežno razprostira ob urbanem središču in magistralnih ali regionalnih cestah, narodnostno mešana naselja soboške občine pa imajo v občinskem merilu skrajno obrobno lego. Relativno razlike v razvoju posameznih območij prihajajo do izraza samo v pomurskem okviru. Če razvoj primerjamo s SR Slovenijo kot celoto, je pretežni del občin Pomurja manj razvit tako v gospodarskem kot v družbenem pogledu.³

Splošna značilnost narodnostno mešanega ozemlja Prekmurja je relativno zaostajanje v gospodarskem razvoju za drugimi predeli SR Slovenije. To področje ima razmeroma večji prirodni prirastek prebivalstva kot večina ostalih delov Slovenije. Gospodarski razvoj in z njim povezano odpiranje delovnih mest ne more zadostiti željam in potrebam po zaposlitvi prirastka odraslega prebivalstva, na novo iz kmečkega poklica preslojenega prebivalstva ter vse večjim težnjam po zaposlitvi žensk. Vsi ti viški delovne sile so v stalnem porastku še posebej zaradi vse večje težnje po zaposlitvi kmečkega prebivalstva, ki mora iskati zaposlitev izven narodnostno mešanega ozemlja v drugih krajih Slovenije in v tujini.

² Vladimir Klemenčič s sodelovanjem Mirka Paka: Demografska struktura mešanega ozemlja v Prekmurju. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 1970, str. 2

³ Družbenoekonomski razvoj narodnostno mešanih območij v Pomurju. Pomurski medobčinski svet SZDL, Komisija za narodnostna vprašanja in obmejne stike. Murska Sobota, Lendava/Lendva, 6. 5. 1986, str. 1

Posebnost in ugodnost narodnostno mešanega območja v občini Lendava/Lendva je v tem, da je tudi občinsko središče Lendava/Lendva, ki je upravno-politično in gospodarsko središče občine, na narodnostno mešanem območju. Leži nekako v sredini tega območja, s tem da je Dobrovnik/Dobronak kot skrajno severovzhodno območje nekoliko bolj oddaljeno od občinskega središča. Od vseh delovnih mest v občini Lendava/Lendva jih je 82,4 % na narodnostno mešanem ozemlju, oziroma 78,4 % v mestu Lendava/Lendva. Mesto Lendava/Lendva je z drugimi naselji na narodnostno mešanem ozemlju in na ostalem območju občine zelo dobro povezano s cestno infrastrukturo.

Večina naselij je ob magistralnih ali regionalnih cestah ali v njihovi neposredni bližini, tako da je za prihod na delo v Lendavo/Lendva z javnim prevozom potrebnih največ 20 do 30 minut. To omogoča, da delavci nemo-teno migrirajo dnevno na delo v Lendavo/Lendva. Zato je kljub nagli dea-grarizaciji vas ohranila videz polurbanega naselja. Kljub hitri razslojitvi ima vas razmeroma visok odstotek avtohtonih prebivalcev. Naselja z najmanj kmečkega prebivalstva so v bližini Lendave/Lendva (Petišovci/Peteshaza, Lendavske gorice/Lendvahegy, Čentiba/Csente, Trimlini/Harmasmalom, Dolnji Lakoš/Alsolakos, in Dolga vas/Hosszufalu). To so naselja, od koder je najmočnejša dnevna migracija na bližnja delovna mesta v Lendavo/Lendva. V nekoliko slabšem položaju je območje Dobrovnik/Dobronak, kjer je vpliv centralnosti mesta Lendava/Lendva manjši, kar je razvidno tudi iz podatkov dnevne migracije delavcev v Mursko Soboto (po popisu leta 1981 smo zabeležili 110 dnevnih migrantov, kar predstavlja 37,7 % zaposlenih s stalnim prebivališčem v naselju Dobrovnik/Dobronak). Zato bo treba na območju Dobrovnik/Dobronak zagotoviti takšno gospodarsko zasnovo kraja, ki bo bistveno zmanjšala stopnjo dnevne migracije.

V preteklosti na narodnostno mešanem območju občine Murska Sobota ni bilo možnosti za zaposlovanje v nekmetijskih dejavnosti, slabe prometne povezave pa niso omogočale dnevne migracije na delo. V zadnjem času pa sta modernizacija prometne infrastrukture in razvoj industrijskih obratov v Prosenjakovcih/Pertosfalva, Križevcih in Gornjih Petrovcih dala boljše zaposlitvene možnosti.

Moramo poudariti, da sta občina Lendava/Lendva in obmejno območje občine Murska Sobota po Zakonu o skladnejšem regionalnem razvoju v SR Sloveniji še vedno manj razviti območji. Kot takšni sta bili in sta deležni ukrepov politike pospeševanja gospodarskega razvoja.⁴ Osnovni problem razvoja teh območij je zagotavljanje zadostnega števila

⁴ Podrobnejše analize so opravljene v raziskovalni nalogi Nada Vilhar: Prikaz narodnostno mešanega ozemlja, kjer živi madžarska narodnost, v luči politike družbeno gospodarskega razvoja SR Slovenije in regionalnih okoliščin. Skupna jugoslovansko-madžarska raziskava Gornji Senik/Felsőszőlőnk – Dobrovnik/Dobronak, 1986, 75 strani, 21 preglednic

delovnih mest v razmeroma agrarni okolici. Trenutno zaradi splošno poslabšanih gospodarskih razmer ni mogoče zagotoviti toliko novih delovnih mest, da bi zaposlili celotni generacijski priliv mlade generacije, zato se problem nezaposlenosti kaže tudi pri pripadnikih madžarske narodnosti. Stopnja brezposelnosti v občinah Lendava/Lendva in Murska Sobota je med najvišimi v SR Sloveniji.

Ker je bilo narodnostno mešano ozemlje v Prekmurju manj razvito in obmejno območje, je bilo deležno pozornosti pri pospeševanju gospodarskega razvoja kar s treh aspektov: narodnostne pomešanosti, obmejnosti in gospodarske nerazvitosti. Prav to pa je prispevalo k izboljšanju gospodarskih in socialnih razmer na narodnostno mešanem ozemlju. Pozitivne tendence gospodarskega razvoja Pomurja se zlasti kažejo v rasti delovnih mest v industriji in širjenju mreže krajev z industrijo. V celotnem Pomurju je bilo leta 1951 2274 delovnih mest, leta 1961 že 3879, leta 1984 pa 20300. Industrializacija se je širila tudi na narodnostno mešano ozemlje: leta 1961 je bilo na narodnostno mešanem ozemlju 1157 delovnih mest, leta 1984 pa je njihovo število naraslo na 3645. V razdobju med leti 1961 in 1981 se kažejo pozitivne tendence gospodarskega razvoja tudi z rastjo števila izven kmetijstva zaposlenega prebivalstva. Medtem ko je v celotnem Pomurju naraslo število izven kmetijstva zaposlenega prebivalstva od leta 1961, ko je število znašalo 13559, na 24873 leta 1981, pa je na narodnostno mešanem ozemlju hkrati močno naraščalo število tega tipa prebivalstva. Leta 1961 je število izven kmetijstva zaposlenega prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju znašalo 2822 prebivalcev, leta 1981 pa se je njegovo število povečalo na 4598. Medtem ko je v Prekmurju v celoti nazadovalo absolutno število kmečkega prebivalstva od 62174 leta 1961 na 28266 leta 1981, se je na narodnostno mešanem ozemlju zmanjšalo število kmečkega prebivalstva za več kot dve tretjini – od 9154 leta 1961 na 3266 leta 1981.⁵

Na narodnostno mešanih območjih v Pomurju so bili v preteklem obdobju vloženi veliki napori v izboljšanje družbenega standarda. Tako so večinoma zgrajeni vrtci, osnovne šole, dostopnost do osnovnih zdravstvenih storitev je bistveno izboljšana (pri čemer je narodnostno mešano območje v občini Murska Sobota nekoliko na slabšem). Osnovna preskrba občanov na narodnostno mešanih območjih je zadovoljivo rešena – razen v nekaterih odmaknjenih vaseh v občini Murska Sobota (Motvarjevci/Szentlászlo, Domanjševci/Domonkosfa).⁶

⁵ Družbenoekonomski razvoj narodnostno mešanih območij v Pomurju. Pomurski medobčinski svet SZDL. Komisija za narodnostna vprašanja in obmejne stike. Murska Sobota, Lendava/Lendva, 6. 5. 1986

Prostorsko-urbanistični prikaz naselja Dobrovnik/Dobronak

Prekmurje, kjer leži naselje Dobrovnik/Dobronak, je tako po naravnih kot tudi po zgodovinskih, kulturnih in etnografskih značilnostih nedvomno najbolj tipična panonska pokrajina v Sloveniji. V morfološkem pogledu sta v Prekmurju le dva elementa: gorice in ravnina. Ravnilo ali Mursko ravan navadno delimo na dva dela – na Ravensko in Dolinsko. Dobrovnik/Dobronak leži na skrajnem vzhodnem delu Ravenskega. Ravninski svet je tukaj širok, le malo razgiban in pretežno sušen, zato pa zelo prikladen za obdelovanje in dobro obljuden ter po veliki večini spremenjen v polja; nikjer na Slovenskem nimamo tako širokih ravnin in tako sklenjenih polj, kot so tu. Naselje Dobrovnik/Dobronak leži prav na stiku skrajnih jugovzhodnih odrastkov Goričkega in Ravenskega, v literaturi za ta predel večkrat zasledimo tudi poimenovanje Dobrovniško-Dolinsko. Tik ob Dobrovniku/Dobronaku je Dobrovniško gričevje z goricami, ki pa dosega le nekaj čez 230 metrov nadmorske višine.

Po obliki je Dobrovnik/Dobronak tipična obcestna vas, ki se širi ob glavni prometni žili v smeri Lendava/Lendva ali Murska Sobota. Pročelja hiš so obrnjena proti cesti, za hišo pa so dvorišče in gospodarsko poslopje ter tipična parcelizirana kmetijska zemljišča. Kmečke hiše v Dobrovniku/Dobronaku so značilne oblike ter enonadstropne. Nove stanovanjske hiše stojijo po celem naselju, največ jih je ob cesti Lendava/Lendva – Murska Sobota in v starem jedru vasi. Opuščenih hiš je največ ob cesti Dobrovnik/Dobronak – Beltinci, adaptirane kmečke hiše pa so skoraj enakomerno razporejene po vsem naselju.⁷

Razvoj naselja Dobrovnik/Dobronak v družbenem planu razvoja občine Lendava/Lendva

Po funkciji naselja glede na oskrbno-storitvene dejavnosti spada naselje Dobrovnik/Dobronak med vodilna lokalna središča. Značilne funkcije lokalnega središča, ki jih izpolnjuje tudi Dobrovnik/Dobronak, so popolna osnovna šola, zdravstvena postaja (zdravnik, zobozdravnik, lekarna), trgovina osnovne preskrbe, specializirana trgovina za splošne potrebe gospodinjstva, trgovina s kmetijskim repromaterialom, odkupna postaja za kmetijske pridelke, storitvene obtri, krajevni urad – sedež krajevnih skupnosti, kulturni dom s knjižnico, dvorano in klubi, športna igrišča, gasilci, pošta. Izmed funkcij, ki naj bi jih opravljalo vodilno središče, je potrebno urediti v naselju Dobrovnik/Dobronak še servis za poljedelske stroje, zgraditi ob osnovni šoli še telovadnico, novo enoto banke in poskrbeti za gostišče s prenočišči. Funkcije vodilnega naselja, ki jih je potrebno

⁷ Prostorsko-urbanistični prikaz naselja Dobrovnik/Dobronak je obširneje obdelal Peter Repolusk, sodelavec Inštituta za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani

še rešiti v naselju Dobrovnik/Dobronak, nameravajo krajani uresničiti v srednjeročnem obdobju 1986–1990.⁸

Glede na sedanjo in predvideno stopnjo razvitosti proizvodnih (industrijskih in obrtnih) dejavnosti se Dobrovnik/Dobronak uvršča med naselja z monostrukturno proizvodno dejavnostjo. Od vodilnih naselij v občini imajo vsa, razen Dobrovnika/Dobronak, vsaj eno industrijsko organizacijo združenega dela. Zato so si v družbenem planu razvoja občine 1981–1985 začrtali, da bodo pri ustanovitvi naslednjega industrijskega obrata izven občinskega središča dali prednost Dobrovniku/Dobronak. Že v preteklem srednjeročnem obdobju so si prizadevali za pridobitev industrijskega obrata za naselje Dobrovnik/Dobronak. Doslej še niso uspeli najti primerne proizvodnega programa oziroma OZD, ki bi prispevala nek proizvodni program. Postavitev proizvodnega obrata naj bi bila v prihodnje ena od prioritetnih nalog.

V družbenem planu občine za obdobje 1986–1990 pa so si za naselje Dobrovnik/Dobronak začrtali še vrsto drugih nalog na področju kmetijske dejavnosti in modernizacije in posodobitve infrastrukturne opremljenosti naselja.⁹

Zgradbena struktura in opremljenost gospodinjstev v naselju Dobrovnik/Dobronak

Več kot tretjina hiš v Dobrovniku/Dobronak je zidanih kmečkih hiš, kar je razumljivo, saj je Dobrovnik/Dobronak pretežno agrarno naselje. Sledijo nove stanovanjske hiše, adaptirane hiše, nekaj je opuščenih hiš, manj pa stavb z nestanovanjsko funkcijo.

Po popisu leta 1981 je bilo v Dobrovniku 323 stanovanj, v katerih je živelo 333 gospodinjstev, od tega je imelo 264 gospodinjstev kmečko gospodarstvo. Največ stanovanj v Dobrovniku/Dobronak je bilo zgrajenih v obdobju 1961–1970 (22,3 % vseh stanovanj), sledi visoko število zgrajenih stanovanj v obdobju 1919–1945, kar 21,4 % stanovanjskega fonda, ki je danes verjetno že potreben obnove. Novejših stanovanj, zgrajenih po letu 1975, je v Dobrovniku/Dobronak 9,6 % stanovanjskega fonda. Stanovanjske zgradbe so zgrajene po večini na temeljih iz betona in opeke, zidovi so prav tako zidani iz opeke in betona, strehe so tudi večidel krite s strešniki iz opeke ali s salonitnimi ploščami. Zgradba stanovanjskega fonda v naselju tako kaže, da so stanovanjske hiše zgrajene po večini iz sodobnih grabenih materialov ali pa so bile pozneje adaptirane in obnovljene.

⁸ Družbeni plan razvoja občine Lendava za obdobje 1981–1985. Skupščina občine Lendava, Lendava/Lendva, marec 1981

⁹ Družbeni plan občine Lendava/Lendva za obdobje 1986–1990, osnutek, januar 1986

Kmečko gospodarstvo je v Dobrovniku/Dobronak sestavljeno iz naslednjih objektov: hlev, svinjak, kurnik, skedenj in silos.

V obdobju od konca 2. svetovne vojne do danes je bilo v Dobrovniku/Dobronak obnovljenih več kot pol stanovanjskih hiš in nekaj gospodarskih poslopij. Največ obnovitvenih del so opravili po letu 1970.

Opremljenost gospodinjstev v naselju Dobrovnik/Dobronak smo analizirali glede na opremljenost s tekočo vodo, električno napeljavo in sanitarnimi prostori v stanovanjski hiši, sodobnejšimi vrstami ogrevanja ter številom prostorov v stanovanjski hiši ter opremljenost s tehničnimi in gospodinjstskimi aparati ter prevoznimi sredstvi.¹⁰

V Dobrovniku je sodobno opremljenih 56,9 % stanovanj, saj imajo v stanovanju vodovod, kanalizacijo in električni tok. Samo vodovod in električni tok ima po popisu prebivalstva 1981 19,6 % stanovanj, samo električni tok brez ostalih napeljav pa 20,2 % vseh stanovanj. Brez napeljave je bilo po popisu 1981 3,3 % stanovanj v Dobrovniku/Dobronak.

Analiza števila in vrste prostorov v stanovanjskih hišah kaže, da so stanovanja v Dobrovniku/Dobronak zelo prostorna, saj ima 85,1 % stanovanj štiri prostore ali več. Nove stanovanjske hiše v Dobrovniku/Dobronak so enonadstropne in imajo osem ali celo devet prostorov. Po opravljeni anketi leta 1984 smo zabeležili 14,9 % takšnih stanovanjskih hiš.

Kmetijska dejavnost v naselju Dobrovnik/Dobronak

Pri Dobrovniku/Dobronak prehaja Goričko gričevje v nižinsko Pomurje. Naravni pogoji so ugodni za kmetijstvo. Prst je rodovitna, temperaturni in padavinski cikel se ujema z rastjo kmetijskih kultur.

V Dobrovniku/Dobronak je bilo po popisu leta 1981 od skupnega števila 79,3 % gospodinjstev, ki so imela kmečko gospodarstvo. Skoraj polovica teh gospodinjstev proizvodno sodeluje s kmetijsko zadrugo ali OZD.

V Dobrovniku/Dobronak prevladujejo manjše zemljiške posesti. Značilna je drobna parcelizacija; najpogostejša je zemljiška razdelitev na proge in delce. Vzroke za to drobljenje moramo iskati v tradicionalnem dednem pravu. V parcelizaciji lahko ugotovimo nekatere značilnosti. Najbližja okolica vasi ima razdelitev na delce, ki prehaja dlje od vasi v razdelitev v proge. Obrobne gorice imajo v osnovi drobno razparceliranost. Povprečna zemljiška posest gospodinjstva je manjša od 3 ha. Ta drobna razparceliranost ovira tudi boljše in smotrnejšo obdelavo zemlje ter uporabo kmetijskih strojev. Položaj bi se lahko izboljšal le z združevanjem parcel, kar bi omogočilo uporabo sodobnejših načinov kmetijske obdelave.

¹⁰ Analize so opravljene v raziskovalni nalogi Nada Vilhar: Prostorsko-urbanistični, demografski in socio-ekonomski prikaz naselja Dobrovnik/Dobronak ter perspektive gospodarskega razvoja. Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Ljubljana, 1985, 85 strani, 32 preglednic

Kmečka gospodarstva so sodobno opremljena in modernizirana s številnimi kmetijskimi stroji. Izmed anketiranih gospodinjstev je 5 gospodinjstev imelo kombajn, polovica gospodinjstev traktor, manjše kmetijske stroje ima večina gospodinjstev. Analiza intenzivnosti obdelave kmetijskih površin nam pokaže, da 85,1 % gospodinjstev vso zemljo, ki jo poseduje, intenzivno obdelava, le 1,1 % gospodinjstev ima svoje kmetijske površine v celoti opuščene, 2,1 % gospodinjstev pa ima intenzivno obdelan le del zemljišča.

Glavni kupec kmetijskih pridelkov in živine je kmetijska zadruga, vendar bi se lahko v prihodnje sodelovanje s kmetijsko zadrugo še okrepilo. Poleg kmetijske zadruge, ki ponuja kmetovalcem raznovrstne usluge, je v vasi organizirana tudi kmetijska pospeševalna služba.

Kmetovanje je v Dobrovniku/Dobronaku polikulturno. Med poljedelskimi kulturami pridelujejo največ koruze, pšenice, rži, pa tudi ovsu in sladkorne pese. Tudi živinoreja je pomembna dejavnost prebivalstva Dobrovnik/Dobronak. Ukvarjajo se predvsem z govedorejo in s prašičerejo, imajo pa tudi veliko perutnine in druge drobnjadi.

V anketi, ki smo jo opravili leta 1984 v Dobrovniku/Dobronaku, je v 35 gospodinjstvih (37,2 % anketiranih gospodinjstev) gospodar zaposlen na kmetiji ves delovni čas. Ostala gospodinjstva lahko prištevamo k tipu delavsko-kmečkega gospodinjstva (54,3 % anketiranih gospodinjstev). Gospodar je zaposlen polovico delovnega časa v tovarni, polovico delovnega časa pa posveča delu na kmetiji. Kmečki tip gospodinjstva so danes v Dobrovniku/Dobronaku gospodinjstva, v katerih sta gospodar in njegova žena že starejša generacija. Ker v večini kmečkih gospodinjstev s starejšo generacijo danes živi že mlajša generacija, to so otroci s svojimi družinami, si je večina kmečkih gospodinjstev obnovila in povečala stanovanjske hiše oziroma zgradila nove. Če si ogledamo število prostorov v stanovanjskih hišah za kmečki tip gospodinjstva, lahko ugotovimo, da danes po ničemer ne odstopa od delavsko-kmečkega tipa gospodinjstva.

V kmečkih gospodinjstvih v Dobrovniku/Dobronaku danes narašča predvsem število tistih, ki poleg redne zaposlitve pomagajo na kmetiji. Na kmetiji je vedno bolj zaposlena le starejša generacija, lastnik kmetije in njegov zakonski tovariš. Otroci se vse bolj zaposlujejo v izvenkmetijski dejavnostih in poleg redne zaposlitve jih le malo pomaga v prostem času na kmetiji. Kot kaže anketa, je le majhen delež otrok v družini pripravljen nadaljevati s kmetovanjem. Predvsem je največ otrok pripravljenih nadaljevati delo na kmetiji kot polkmetje, to pomeni, da bi bili polovico delovnega časa zaposleni v izvenkmetijski dejavnosti (35,1 %), v 23,4 % anketiranih gospodinjstev pa noben član mlajše generacije ni pripravljen nadaljevati dela na kmetiji staršev. Le v 9,6 % gospodinjstev je vsaj en član mlajše generacije pripravljen nadaljevati s kmetovanjem kot kmet, kar pomeni, da bi mu bilo delo na kmetiji edina zaposlitev.

Oskrba prebivalcev Dobrovnika/Dobronak in storitvene dejavnosti

Trgovina spada med najbolj značilne storitvene dejavnosti, ker opravlja eno osnovnih oskrbovalnih funkcij. Podobno kot omrežje naselij in drugih dejavnosti se tudi omrežje oskrbovalnih centrov prilagaja prometni povezanosti, kupni moči prebivalcev, dnevni migraciji in socialnoekonomski strukturi prebivalstva. Omrežje in struktura oskrbovalnih centrov imata na celotnem območju Prekmurja naslednje značilnosti: enostranska usmerjenost trgovine, nezadostna razvitost trgovin v večjih centralnih naseljih, razvoj novih obmejnih trgovskih središč.

Za načrtovanje razvoja kraja je potrebno poznavanje vseh dejavnikov njegovega razvoja; med njimi izstopata oskrba in še zlasti trgovina. Sta nepogrešljivi del celotne opremljenosti prostora, ki v mnogočem soodloča pri regionalnem in urbanističnem razvoju ter je hkrati rezultat in pogoj za določeno stopnjo razvitosti.

V preteklem srednjeročnem obdobju se je v naselju Dobrovnik/Dobronak zelo razvila trgovska dejavnost. Naselje ima danes sodobno samopostrežno trgovino s prehrabnenimi izdelki, tobačnimi izdelki, igračkami in drugimi izdelki, trgovino z mešanim blagom (tekstil, kovinski izdelki, tehnični artikli, gradbeni material in kuriva), v začetku leta 1986 pa je bila realizirana rekonstrukcija skladiščnih prostorov sedanje tehnične trgovine za potrebe tehnične trgovine v izmeri 500 m².

Prav tako pomembna dejavnost v naselju je obrt. Veliko pripomore k pomembnosti naselja in sodeluje s svojimi funkcijami pri ustvarjanju njegovega vplivnega območja. V naselju Dobrovnik/Dobronak so naslednji obrtniki: kovač, čevljar, krojač, slaščičar, in frizer. Obrtni delavnici pa sta avtomehanična delavnica za popravilo osebnih avtomobilov v zasebni lasti in mizarska delavnica za izdelavo stavbnega pohištva in za manjša popravila – tudi v zasebni lasti. Potrebno bi bilo stimulirati razvoj novih obrtnih dejavnosti glede na kvalifikacijsko strukturo aktivnega prebivalstva in potrebe kraja in širše okolice. Obrtne delavnice bi tako omogočile zaposlitev delovne sile v domačem kraju in zmanjšale število dnevnih migrantov na delo v druge kraje.

Nekdaj so se, predvsem pozimi, ko so bila končana vsa poljska opravila, številna gospodinjstva v Dobrovniku/Dobronak ukvarjala s tradicionalno obrtjo predvsem za lastne potrebe. V nekaterih gospodinjstvih so se še od takrat ohranile nekatere oblike tradicionalnih obrti. Izmed anketiranih gospodinjstev smo zasledili še 8,5 % gospodinjstev, ki izdelujejo lesene vile in grablje, 11,7 % gospodinjstev se še ukvarja s pletenjem stolov, drevenk in košar, 10,7 % gospodinjstev še izdeluje košare in cekarje, z ostalimi vrstami tradicionalne obrti pa se v glavnem ne ukvarjajo. Izdelke tradicionalne obrti gospodinjstev izdelujejo predvsem za lastne potrebe. Razvitejša tradicionalna obrt z možnostjo prodaje izdelkov v Dobrovniku/Dobronak ni razvita.

Izmed storitvenih dejavnosti je v naselju tudi dobro organizirana zdravstvena služba. Tu je zdravstvena postaja s splošnim zdravnikom in zobozdravnikom in patronažno babiško službo ter z lekarno. Zdravstvena postaja Dobrovnik/Dobronak pokriva naselja Dobrovnik/Dobronak, Žitkovci/Zsitkoc, Kamovci/Kamahaza, Genterovci/Gönterhaza, Kobilje in Strehovci. Celotno Prekmurje pa je vezano na murskosoboško bolnišnico.

Demografska struktura naselja Dobrovnik/Dobronak

V obdobju, ki smo ga analizirali (1948–1981), se število prebivalcev v naselju stalno zmanjšuje. Leta 1948 je bilo v naselju Dobrovnik/Dobronak skupaj 1350 prebivalcev, do leta 1953 se je njihovo število povečalo na 1413 prebivalcev, od tega leta dalje pa beležimo stalno zmanjševanje. Leta 1981 je bilo v naselju Dobrovnik/Dobronak 1185 prebivalcev, kar predstavlja zmanjšanje v primerjavi z letom 1953 na 228 prebivalcev ($I=84$). Med letom popisa 1981 in letom naše raziskave 1984 se je število prebivalcev naselja še zmanjšalo, tako da je bilo leta 1984 stalno prijavljenih prebivalcev v naselju Dobrovnik/Dobronak le še okrog 1090.

Če si ogledamo starostno strukturo prebivalstva naselja v obdobju 1961–1981, vidimo, da se prebivalstvo naselja Dobrovnik/Dobronak stara. Povečuje se delež starega prebivalstva v skupnem številu prebivalstva, zmanjšujejo pa se deleži prebivalstva nižjih starostnih kategorij. Starostne piramide so se zadnja popisna leta začele širiti proti vrhu, kar kaže na povečanje deleža najvišjih starostnih kategorij. Leta 1961 je bil indeks staranja v naselju Dobrovnik/Dobronak 34, kar pomeni, da je imel veliko mladega prebivalstva, leta 1971 se je indeks staranja že povečal in je znašal 89, leta 1981 pa znaša indeks staranja v naselju Dobrovnik/Dobronak 83, kar pomeni, da je v naselju še dovolj mladega prebivalstva.

Naselje Dobrovnik/Dobronak ima okoli tretjine slovenskega in okoli dveh tretjin madžarskega prebivalstva. Delež Slovencev se povečuje v opazovanem obdobju 1961–1981 z 18,1 % leta 1961 na 26,7 % leta 1981. Delež Madžarov je leta 1961 znašal 79,9 %, leta 1981 pa 70,7 %. Zmanjšuje se tudi absolutno število in delež Hrvatov v naselju z 1,2 % leta 1961 na 0,5 % leta 1981. Delež prebivalstva ostalih narodov in narodnosti v opazovanem obdobju v naselju Dobrovnik/Dobronak rahlo narašča.

V opazovanem obdobju 1961–1981 lahko opazimo bistvene spremembe v izobrazbeni strukturi prebivalstva naselja Dobrovnik/Dobronak. Leta 1961 je prevladovalo število prebivalcev z nepopolno osnovno šolo, leta 1981 pa se povečuje število prebivalcev s končano osnovno ter srednjo šolo. V opazovanem razdobju se je zelo povečevalo število prebivalstva s srednjo oziroma višjo izobrazbo. Posebno se je v tem obdobju povečevalo število prebivalstva nad 15 let s končano poklicno šolo ($I=291$), število prebivalstva s končano srednjo šolo ($I=283$), posebno visok indeks rasti pa beležimo v številu prebivalstva z višjo izobrazbo ($I=500$), čeprav je število prebivalstva z višjo izobrazbo v naselju še relativno nizko.

Socialnoekonomska struktura prebivalstva naselja Dobrovnik/Dobronak

Po popisih prebivalstva leta 1953, 1961, 1971 in 1981 prevladuje v Dobrovniku/Dobronaku aktivno prebivalstvo, to so predvsem zaposleni kot delavci ali kot kmetje. Največji delež aktivnega prebivalstva smo zabeležili s popisom prebivalstva leta 1971 – 67,2 % od celotnega prebivalstva. Pri popisu prebivalstva leta 1971 smo zabeležili 31,5 % vzdrževanega prebivalstva in le 1,2 % oseb, ki imajo lastne dohodke, kot so pokojnine, socialne podpore in podobno. Delež aktivnega prebivalstva je rasel v celotnem opazovanem razdobju od popisa prebivalstva leta 1953 do leta 1971. Delež vzdrževanega prebivalstva se je v celotnem opazovanem obdobju zmanjševal. Delež oseb, ki imajo lastne dohodke, se je malenkostno povečeval. Večje spremembe zasledimo pri popisu prebivalstva leta 1981. Zmanjšal se je delež aktivnega in vzdrževanega prebivalstva, bistveno pa se je povečal delež oseb, ki imajo lastne dohodke. Po popisu prebivalstva leta 1981 je znašal delež oseb, ki imajo lastne dohodke, 10,7 % (+9,5 %), zmanjšal pa se je predvsem delež aktivnega prebivalstva (59,5 %, -7,7 %) ter delež vzdrževanega prebivalstva (29,8 %, -1,7 %). Spremembe lahko pripisujemo dejstvu, da so se v tem obdobju spremenili pogoji za pridobitev pokojnine kmetov in njihovih zakonskih tovarišev. Z novimi, ugodnejšimi pogoji si je lahko večje število kmetov pridobilo pokojnino, zato v tem obdobju beležimo tudi nagel porast oseb, ki imajo lastne dohodke.

Med zaposlenim prebivalstvom Dobrovnika/Dobronaka prevladujejo zaposleni v industriji (48,3 %). V proizvodnih dejavnostih kmetijstva je zaposlenih 7,5 % prebivalstva, v gradbeništvu 5,5 %, v trgovini 8,9 %, v gostinstvu 3,4 %, na področju kulture in izobraževanja 5,1 %, v zdravstvu in socialnem varstvu 6,6 % in v družbenopolitičnih dejavnostih 5,1 % prebivalstva.

V proizvodnih obratih oziroma v ostalih ustanovah na območju krajevne skupnosti Dobrovnik/Dobronak, ki zajema poleg naselja Dobrovnik/Dobronak še naselja Žitkovci/Zsitkóc in Strehovci, je bilo leta 1984 iz teh krajev zaposlenih 135 prebivalcev. Ostala delovna sila teh krajev dnevno migrira na delo v bližnje razvitejše kraje, ki imajo večje število delovnih mest, kot so Lendava/Lendva in Murska Sobota.

Med zaposlenimi v proizvodnih dejavnostih je 19,9 % zaposlenih v naselju stalnega bivališča, to je v Dobrovniku/Dobronaku, 40,4 % je zaposlenih v drugem naselju v občini Lendava/Lendva in 39,7 % v drugih občinah SR Slovenije. Kot vidimo, se kar 80 % zaposlenih s stalnim bivališčem v Dobrovniku vozi dnevno na delo v druge kraje občine, oziroma so zaposleni v drugih krajih SR Slovenije.

Glede na obstoječo in predvideno stopnjo razvitosti proizvodnih (industrijskih in obrtnih) dejavnosti v naseljih z monostrukturno proizvodno

dejavnostjo, med katera spada tudi naselje Dobrovnik/Dobronak, in glede na visoko število dnevnih migrantov iz naselja Dobrovnik/Dobronak v druge industrijsko razvitejše kraje, bi bilo potrebno v naselju zagotoviti nova delovna mesta z ustanovitvijo industrijskega obrata. Proizvodni program, ki bi ga pridobili za naselje Dobrovnik/Dobronak, naj bi ustrezal že oblikovani kvalifikacijski strukturi aktivnega prebivalstva naselja. Kot smo ugotovili, je med zaposlenimi, ki se dnevno vozijo na delo v druge kraje, največ delavcev v tekstilni, usnjarski, kovinsko-predelovalni in gumarski industriji pa skladiščni delavci, delavci v prehrabeni industriji, mehaniki in električarji – skupaj 56,3 % dnevnih migrantov. Med strokovnjaki – kemiki, tehniki in tehnologi – je 10,0 % dnevnih migrantov, 11,7 % dnevnih migrantov je trgovcev in gostincev, iz ostalih skupin poklicev je manjše število dnevnih migrantov. Iz tega je razvidno, da je dovolj visoko kvalificirane delovne sile, ki bi jo bilo mogoče zaposliti v novem industrijskem obratu. Poleg tega je v samem kraju dovolj delovne sile, ki bi se lahko zaposlila ob morebitnem odprtju turističnega gostinskega obrata s prenočišči. S tem bi se v Dobrovniku/Dobronak lahko začela razvijati tudi turistična dejavnost. V družbenem planu občine Lendava/Lendva so kot območje počitniškega naselja in novo rekreacijsko območje predvideli tudi razvoj okolice Bukovniškega jezera, kjer naj bi zgradili počitniške hišice. S tem bi začel razvijati turizem tudi na področju Dobrovnika/Dobronak. Z razvojem turizma bi se začela lahko tudi gospodinjstva ukvarjati s kmečkim turizmom. Sam kraj daje veliko naravnih možnosti za razvoj turizma, vendar doslej v naselju še ni turistične infrastrukture, ki bi lahko v te kraje privabila goste. Številne na novo zgrajene stanovanjske hiše pa bi že takoj lahko začele razvijati kmečki turizem. Kot smo v anketi ugotovili, so mlajša gospodinjstva v modernejših hišah v Dobrovniku/Dobronak pripravljena začeti razvijati kmečki turizem (13,8 % anketiranih gospodinjstev).

Če si ogledamo še starostno strukturo dnevnih migrantov iz Dubrovnika/Dobronak, vidimo, da je to predvsem mlada delovna sila: prevladujejo dnevni migranti v starosti 30–39 let (28,6 %), sledijo zaposleni v starosti 20–24 let (20,3 %). Kot vidimo, se vedno več mladine, ki konča šolanje, zaposli izven kraja bivališča in se dnevno vozi na delo v bližnje in bolj oddaljene kraje v občini Lendava/Lendva in Murska Sobota. Majhno število delovnih mest v Dubrovniku/Dobronak ne more zaposliti vseh mladih, ki prihajajo iz šol, zato si morajo poiskati delo v drugih krajih občine Lendava/Lendva ali izven narodnostno mešanega ozemlja.

Posebej moramo omeniti še delavce s stalnim bivališčem v naselju Dobrovnik/Dobronak, ki so trenutno na začasnem delu v tujini. Od leta 1961 je močno naraščalo število delavcev, ki so se začasno zaposlovali v tujini. Leta 1961 jih je bilo iz Dobrovnika/Dobronak zaposlenih v tujini le 28, že leta 1971 pa je njihovo število naraslo na 134. Leta 1981 se je število nekoliko zmanjšalo, vendar je v tujini zaposlenih še 129 delavcev s stalnim bivališčem v Dobrovniku/Dobronak. Te delavce bi bilo potrebno motivirati za sodelovanje pri izgradnji industrijskega obrata v naselju oziroma za

odpiranje samostojnih obrtnih delavnic v naselju stalnega bivališča. S tem bi rešili problem zaposlitve delavcev na začasnem delu v tujini z zaposlitvijo v domačem kraju, hkrati pa bi prispevali h gospodarskemu razvoju kraja.

Razvoj industrijskega obrata pa bi poleg gospodarskega razvoja omogočil tudi razvoj kmetijske dejavnosti v naselju. Kot smo v naših analizah ugotovili, je na kmetijah vedno bolj zaposlena le starejša generacija, lastnik kmetije in njegov zakonski tovariš. Otroci se vedno bolj zaposlujejo v izvenkmetijskih dejavnostih in tudi poleg redne zaposlitve jih le malo pomaga v prostem času na kmetiji. Ker večina mladih migrira na delo v kraje izven kraja stalnega bivališča, se po končanem delu pozneje vračajo domov in tako jim preostane le malo časa za delo na kmetiji. Posledica je vedno manj članov posameznih gospodinjstev v naselju Dobrovnik/Dobronak, ki so pripravljeni nadaljevati z delom na kmetiji. S tem sta povezana tudi prodaja zemlje in zmanjševanje kmetijskih površin: po opravljeni anketi je 26,6 % gospodinjstev prodalo zemljo kmetijski zadrugi ali zasebnikom, 8,5 % gospodinjstev pa svojo zemljo daje v najem. Glede načrtov v zvezi s kmečkim gospodarstvom, predvsem pa z zemljiško posestjo, ki jo posedujejo gospodinjstva v Dobrovniku/Dobronak, smo ugotovili, da namerava še 6,4 % gospodinjstev prodati zemljo. Zaposlitev delovne sile v domačem kraju bi v veliki meri zaustavila te negativne razvojne trende naselja in omogočila hitrejši gospodarski razvoj naselja Dobrovnik/Dobronak.

Summary

AN OUTLINE OF THE ECONOMIC STRUCTURE OF THE LOCALITY OF DOBROVNIK/DOBRONAK WITH REGARD TO THE SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE OF THE ETHNICALLY MIXED PREKMURJE REGION AND THE SURVEY WHICH WAS CARRIED OUT IN DOBROVNIK/DOBRONAK IN 1948

The locality of Dobrovnik/Dobronak, which was the aim of our research, is situated in the ethnically mixed Prekmurje region, in the commune of Lendava/Lendva. This commune is the economic and employment centre of the southern part of the ethnically mixed region, whereas the northern part gravitates towards the town of Murska Sobota. Although this town lies outside the area with mixed population, it functions as its centre in which the Slovene part of the Murska Sobota region is included. In the past few years the village of Prosenjakovci/Partosfalva, which lies in an area with mixed population, has been gaining ground as an important centre. Because the ethnically mixed area of Prekmurje was an underdeveloped area lying close to the border, its economic development was furthered, which contributed to the improvement of economic and social conditions. Positive trends in the economic development of Pomurje can be seen in the increasing employment rate in industry and the growing numbers of people employed outside farming, as well as in the rising standard of living. For the past twenty years, all these trends of economic

development have been equally evident in the ethnically mixed region of Prekmurje.

The housing structure of Dobrovnik/Dobronak points to a fast-developing locality. There are many newly-built houses and most of the old ones have been renovated. The majority of the households are equipped with modern facilities. In Dobrovnik/Dobronak there are at present more than one half of the households with water supply, sewers and electricity.

Housing facilities in the locality are spacious. Most flats consist of four or more rooms. The new houses have two floors, the ground-floor and the first floor, with eight or even nine rooms.

Most households in Dobrovnik/Dobronak are to be found on farms. Half of them are linked with the co-operative farming organization. Farms are equipped with modern agricultural machines. The average land property of such a household is small, which impedes better and more rational farming as well as the use of machines. The situation could be improved by the joining of lots. Farming in Dobrovnik/Dobronak is polycultural. People also go in for breeding cattle. On a farm, the older generation i.e. the owner and his spouse, do the work. The children tend to find employment outside farming.

During the past mid-term period, the development of trade became evident in Dobrovnik/Dobronak. Skilled work became an important activity in the locality; it enhanced the importance of the village. Skilled workers had influenced the development of the area. In the locality, there is also a well organized health service. There is a health centre with a general practitioner, a dentist, a midwife and a chemist. The settlement has its own veterinary surgeon.

At the time when the analysis was made, the population rate was steadily falling. The analysis also showed that the population of Dobrovnik/Dobronak was getting older. The number of old people out of the total number is still growing whereas the rate of the younger age group is falling. In Dobrovnik/Dobronak there is one-third of Slovenes and about two-thirds of Hungarians. Significant changes can be observed in the education structure of the population.

There are more and more people over 15 who have finished a vocational or some other secondary school, or have graduated from an institutions of higher education (junior colleges).

19.9 % of the people employed in their home town, live in Dobrovnik/Dobronak. Others commute daily to work in other country towns of the communes of Lendava/Lendva, Murska Sobota or other places in Slovenia.

Given the present and expected degree of development in industry and trade in localities with a monostructured production among which Dobrovnik/Dobronak has its place and in view of the high numbers of daily commuters, it would be necessary to open new jobs by means of a new industrial enterprise. The production plan to be adopted for the locality should correspond to the skills of the working population. There are enough migrant workers who could find employment, for instance, in a new restaurant where rooms should be available, too. Thus, the development of tourism would be furthered. This would introduce tourist farms in whose activities the households of the locality could be included. A survey shows that younger people living in newly-built houses are interested in the development of tourism. Daily commuters are mainly young persons who cannot get employment at their place of residence because there is no work for them.

People whose permanent residence is at Dobrovnik/Dobronak and who are temporarily employed abroad, deserve special mention. Such persons should be drawn into co-operation in the building of small industries in the locality or opening independent workshops in Dobrovnik/Dobronak. In this way the problem of workers who are temporarily employed abroad could be solved. At the same time, this solution would promote the economic development of the place.

The installation of an industrial enterprise would, apart from furthering economic development, make farming more attractive.

As it has been established by our analyses, the rate of older persons i.e. the farm-owners and their spouses, has been increasing. Their children get employment in other fields of work and very few of them use their spare time to work on farms. The number of people who are willing to stay on farms has been falling. Thus, farmland is being sold and farmland is getting smaller. These negative trends could be stopped if people were employed in their home town or village. In this way, a faster economic development of Dobrovnik/Dobronak could be guaranteed.

Renata Mejak

SEZNANJANJE Z ELEMENTI MADŽARSKE IN SLOVENSKE KULTURE V DVOJEZIČNIH ŠOLAH

V okviru obsežne raziskave »Dvojezična vzgoja in izobraževanje – dejavnik osebnostnega in družbenega razvoja«* smo s sklepnim delom vprašalnika za učence dvojezičnih šol v Prekmurju želeli ugotovljati, kako se uresničuje pomemben smoter dvojezične vzgoje in izobraževanja – poznavanje madžarske in slovenske kulture. Medsebojno poznavanje kulturnih vrednot predstavlja podlago za poglobljanje sožitja med pripadniki madžarske narodnosti in slovenskega naroda.

Z namenom, da bi dobili temeljne informacije o poznavanju nekaterih osnovnih elementov madžarske in slovenske kulture, smo se odločili za izvedbo ankete, ki ima karakteristike sondaže. Anketiranje je sicer zajelo vse učence 7. in 8. razreda dvojezičnih osnovnih šol v Prekmurju in učence 1., 2. in 3. letnika dvojezične srednje šole v Lendavi, vendar je izbor vprašanj madžarske in slovenske kulture preskromen, da bi na podlagi zbranih rezultatov lahko oblikovali celovito podobo o poslanstvu dvojezične šole na področju poznavanja in zbliževanja dveh kultur. Ne glede na to omejitvev rezultati maloštevilnih vprašanj vendar kažejo bistvene probleme in opozarjajo na pomanjkljivosti, pa lahko orientirajo učitelje slovenskega in madžarskega jezika, zgodovine in umetnostne vzgoje pri nadaljnjem delu zlasti pri prizadevanjih, da učenci dvojezičnih šol trajno osvojijo temeljne in nepogrešljive elemente madžarske in slovenske kulture.

Kratek in strnjen sondažni značaj ankete je narekovalo dejstvo, da so bili ostali deli ankete raziskave Dvojezična vzgoja in izobraževanje – dejavnik osebnostnega in družbenega razvoja (ki so preverjali znanje in uporaba slovenskega in madžarskega jezika, odnos učencev do dvojezične vzgoje in izobraževanja in specifičnih vrednot, ki so povezane z dvojezično vzgojo in izobraževanjem) dokaj obsežni in mestoma tudi zahtevni.

Anketa o poznavanju elementov madžarske in slovenske kulture je bila sestavljena na Zavodu SR Slovenije za šolstvo, oragnizacijska enota Murska Sobota, pod vodstvom svetovalca za dvojezične šole Janeza Kerčmarja. Pri analizi rezultatov anketnih vprašanj, ki zajemajo področja madžarske kulture, je sodeloval lektor za madžarski jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani György Juhasz.

* Raziskava je potekala na Pedagoškem inštitutu pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani v letu 1984

1. Značilnosti vprašalnika

Za pridobivanje podatkov o poznavanju obeh kultur smo uporabili vprašalnik odprtega tipa, ki je zajemal področja književnosti, narodne zgodovine in glasbene ustvarjalnosti. Pričakovano število pravih odgovorov na primerjalno postavljena anketna vprašanja (primerjave med madžarsko in slovensko literaturo, zgodovino, glasbeno ustvarjalnostjo v enakem časovnem obdobju) je najmanj 12. Vprašanja iz književnosti so usmerjala učence k naštevanju književnih del, kar pomeni, da so anketiranci lahko močno zvišali število pravih odgovorov.

Anketna vprašanja so zajemala (zlasti iz književnosti in zgodovine) **temeljne vzgojno izobrazbene vsebine**, s katerimi se učenci srečujejo že v nižjih razredih osnovne šole (zlasti v okviru književne vzgoje), sistematično pa jih obdelajo v 7. razredu osnovne šole, in sicer v prvem polletju.

Anketna vprašanja lahko označimo za lahka; ne zahtevajo večjega miselnega napa od učencev. Za nekoliko zahtevnejša lahko označimo vprašanja s področja poznavanja glasbenih stvaritev slovenskih in madžarskih skladateljev s konca 19. in začetka 20. stoletja.

Vprašalnik je izpolnilo 366 učencev, in sicer iz naslednjih dvojezičnih šol:

Osnovna šola Genterovci	22 učencev
Osnovna šola Dobrovnik	30 učencev
Osnovna šola Lendava	76 učencev
Srednja šola Lendava	76 učencev
Osnovna šola Prosenjakovci	27 učencev
Skupaj	366 učencev

Anketarji so ponudili učencem vprašalnik v slovenskem in madžarskem jeziku. Učenci so se prostovoljno odločali glede izpolnjevanja vprašalnika v slovenskem ali madžarskem jeziku. Pri tem moramo pripomniti, da so se učenci odločali, kljub opozorilom anketarjev o možnosti izbire, za slovenske ankete v tako velikem številu (79,5 %), da je teh anket zmanjkalo (srednja šola v Lendavi), zato je 5 učencev izpolnilo ankete v madžarskem jeziku. To pojasnjuje tudi dejstvo, da je nekaj anket v madžarskem jeziku izpolnjenih v slovenskem jeziku.

Iz podatkov lahko sklenemo, da so tudi učenci, pripadniki madžarske narodnosti, dali prednost anketi s slovenskim besedilom.

Z namenom, da bi si ustvarili celovitejšo podobo o poznavanju elementov madžarske in slovenske kulture, smo anketne odgovore ovrednotili skupaj in jih po kvaliteti posredovanih odgovorov razvrstili po kategorijah (od 1 do 6), hkrati pa smo še posebej kvantitativno in kvalitativno obdelali prvo in tretje vprašanje ankete (to so vprašanja o Prešernu, Krstu pri Savici, slovenskem narodnem programu in o zahtevah madžarskih revolucionar-

jev), ki po našem mnenju zajemata najosnovnejša znanja iz književnosti in zgodovine.

Odgovore učencev dvojezičnih šol na anketo o poznavanju elementov madžarske in slovenske kulture smo vsebinsko ovrednotili in razvrstili v skupine. Za razvrstitev v posamezne skupine smo upoštevali naslednje kriterije:

- Zelo šibko (2–3 pravilna odgovora)
- Odgovori delno ustrezajo (4–5 pravih odgovorov)
- Dobro (6–9 pravih odgovorov)
- Zelo dobro (več kot 10 pravih odgovorov)

Razvrščeni vprašalniki po kriterijih so dali rezultate prikazane v tabeli 1.

Rezultati ankete so zaskrbljujoči in nas opozarjajo na pomanjkljivo osvojitve temeljnih vzgojno izobraževalnih vsebin, določenih v učnih načrtih osnovne šole. Hkrati pa ti rezultati kažejo na razlike glede znanja med posameznimi šolami. Na splošno lahko trdimo, da sta najslabše rezultate dosegli šoli Dobrovnik in Prosenjakovci. Zbrani rezultati kažejo, da ni učenca iz Dobrovnika in Prosenjakovcev, čigar odgovore bi lahko uvrstili v kategorije delno ustrezno, dobro, zelo dobro.

2. Poznavanje slovenske in madžarske književnosti

Posebej zaskrbljujoče je dejstvo, da je število učencev, ki so pravilno odgovorili na prvo in tretje vprašanje (to sta po našem mnenju nosilni vprašanji ankete), izredno nizko.

Zaradi pomena, ki ga pripisujemo vprašanju iz književnosti in iz narodne zgodovine, smo odgovore na ti vprašanji še posebej obdelali. Vprašanje iz književnosti se je glasilo:

V madžarski književnosti je največji pesnik Petőfy Sándor. Med njegovimi najbolj znanimi deli je tudi zgodovinski ep János Vitéz. Na črti napiši ime in priimek največjega slovenskega romantika in naslov njegovega zgodovinskega epa.

Pravilni odgovori, razvrščeni po posameznih šolah, so prikazani v tabeli 2.

Odgovori na to vprašanje izkazujejo pomanjkljivo znanje. Nekoliko boljši so rezultati pri prepoznavanju najpomembnejšega slovenskega pesnika F. Prešerna (51,0 %). Če pri tem odgovoru odštejemo odgovore srednješolcev, ki so znatno povišali skupni rezultat, dobimo rezultat osnovnih šol, in sicer 115 (oziroma 39,6 %) pravih odgovorov.

Z navedbo Prešernovega zgodovinskega epa je imelo kar 70 % učencev težave. To pomeni, da večina anketiranih učencev sploh ni odgovorila na vprašanje v celoti. Številni učenci so sicer navedli neko Prešernovo pesnitev (n. pr. Zdarvljico, Sonetje nesreče, Sonetni venec, Vrbo itd.),

Tabela 1

ŠOLA	Brez odgovora		Vsi odgovori nepravilni		Zelo šibko		Odgovori delno ustrezajo		Dobro		Zelo dobro		Skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Dobrovnik	1	3,3	8	26,7	21	70,0	–	–	–	–	–	–	30	8,1
Genterovci	–	–	–	–	14	63,6	5	22,8	3	13,6	–	–	22	6,2
Lendava (osn. šola)	42	19,9	14	6,6	132	62,5	15	7,3	7	3,3	1	0,4	211	57,6
Lendava (sred. šola)	–	–	–	–	18	23,6	38	48,6	17	22,3	3	3,9	76	20,8
Prosenjakovci	6	22,2	3	11,2	18	66,6	–	–	–	–	–	–	27	7,3
Skupaj	49	13,4	25	6,8	203	55,4	58	15,8	27	7,4	4	1,2	366	100

Tabela 2

Pravilni odgovori	Genterovci		Dobrovnik		Prosenjakovci		Lendava osn. šola		Lendava sred. šola		Skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
France Prešeren	10	45,4	15	50,0	3	11,1	87	41,2	74	97,3	189	51,0
Krst pri Savici	3	13,6	1	3,3	0	0	42	19,9	64	84,2	110	30,0

nekateri pa so napravili miselne spodrsrljaje, saj so zapisali kot odgovor: Slap pri Savici, Most pri Savici itd. Nekateri učenci so pripisali zgodovinski ep Valentinu Vodniku, Simonu Jenku ali Finžgarju. Med vsemi neustreznimi odgovori so najbolj (zaskrblijujoči odgovori učencev 7. in 8. razredov, ki so napisali tako: »nevem« ali »nebi« znal odgovoriti na to vprašanje. Na vprašanje o stvaritvah slovenskih in madžarskih književnikov (Kersnik, Arany, Jenko, Jókai) so dajali učenci bolj kakovostne odgovore. Lahko celo trdimo, da so bili anketiranci najbolj uspešni pri dajanju odgovorov na ta vprašanja. — Iz teh rezultatov lahko sklepamo, da so učenci aktivni pri izvedbi programov domačega branja, bralne značke in obiskovanju šolske knjižnice, kar je prispevalo, da so se spoznali s pomembnimi deli slovenske in madžarske književnosti.

To trditev lahko dopolnimo še z ugotovitvijo, da je spoznavanje literarnih del izrazito v korist madžarskih pisateljev. Skoraj ne najdemo učenca, ki ne bi navedel vsaj enega izmed del Arany Jánosa (večina je to Toldi) in Jókai Móra (pretežno navajajo A köszívű ember fia, Az arany-ember). Število navedenih slovenskih književnih del je skromnejše in tudi število pravih odgovorov je manjše. Analiza odgovorov torej kaže, da so učenci o delih madžarskih pisateljev bolje informirani (gre za Arany Jánosa in Jókai Móra) kot o delih slovenskih pisateljev (Kersnik, Jenko).

3. Poznavanje slovenske in madžarske zgodovine

Odgovori učencev na vprašanja iz slovenske in madžarske narodne zgodovine kažejo na izredno slabo znanje, pri nekaterih učencih pa tudi zasledimo tudi pojmovne nejasnosti, časovno in prostorsko konfuzivnost, itd. O teh pojavih najbolj dokumentirano govore opisni odgovori učencev, ki kažejo, da nemalo število učencev ni usvojilo nekatere bistvene elemente pojmovnega aparata zgodovinskega pouka.

Vprašanja iz slovenske in madžarske zgodovine sta zajemala vzgojnoizobraževalno vsebino, ki je označena v učnemnačrtu zgodovine za 7. razred (prvo polletje) kot temeljno. Glasilo se je tako: Leto 1848 je imelo svoj odmev tudi na današnjem ozemlju Slovenije in Madžarske. Kaj je predvideval za Slovence prvi narodni program? Kaj so zahtevali madžarski revolucionarji?

Odgovori na vprašanja iz madžarske in slovenske zgodovine so še znatno slabši kot rezultati poznavanja elementov madžarske in slovenske literature.

TABELA 3

Za ilustracijo navajamo nekaj odgovorov učencev dvojezičnih osnovnih šol, ki zgovorno kažejo nerazumevanje zgodovinskih dogodkov v letu 1848:

- madžarski revolucionarji so zahtevali, da ne bi bilo revolucije;
- madžarski revolucionarji so hoteli, da bi v Jugoslaviji priznavali tudi Madžare;

ODGOVORI IZ SLOVENSKE IN MADŽARSKE ZGODOVINE

Tabela 3

	Genterovci 22 učencev				Dobrovnik 30 učencev				Prosenjakovci 27 učencev				Lendava osnovna šola 211 učencev				Lendava srednja šola 76 učencev				Skupaj 366 učencev			
odgovori na vpr. iz zgodovine	BO		NEPO		BO		NEPO		BO		NEPO		BO		NEPO		BO		NEPO		BO		NEPO	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Kaj je predvideval za Slovence prvi narodni program	18	81,8	4	18,2	30	100	—	—	212	81,4	2	7,4	182	86,2	16	7,5	18	23,6	31	23,7	270	73,8	53	14,4
Kaj so zahtevali madžarski revolucijonarji	17	77,3	4	18,2	28	93,3	2	6,6	19	70,3	5	18,5	169	80,0	33	15,6	25	32,9	39	51,3	258	70,5	83	22,7

Pravilne odgovore na vprašanje A so posredovali le učenci dvojezičnih šol v Lendavi, in sicer 4 učenci osnovne šole Lendava in 27 učencev dvojezične srednje šole v Lendavi, skupaj 31 (8,5%) učencev. Na vprašanje je popolnoma napačno odgovorilo 12 učencev (3,3%).

Na vprašanje B sta pravilno odgovorila 2 učenca osnovne šole Lendava; 1 učenec osnovne šole Genterovci in 12 učencev dvojezične srednje šole, skupaj 15 (4,1%) učencev. Na vprašanje je popolnoma napačno odgovorilo 10 (2,7%) učencev.

BO = Brez odgovora
NEPO = Nepopolni odgovori

- želeli so (madžarski revolucionarji), da bi se revolucija končala in da bi bil mir;
- želeli so, da bi vključili Slovenijo v Jugoslavijo;
- zahtevali so kruh in vodo;
- zahtevali so priključitev Prekmurja Madžarski;
- zahtevali so neuvrščenost;
- zahtevali so odpravo revolucije in da bi bili pod Avstrijo;
- zahtevali so večjo plačo;
- prvi narodni program za Slovence je predvideval, da bi vsi govorili oba jezika enakomerno;
- prvi narodni program je za Slovence predvideval, da bi se slovenska plemena združila;

Prvi narodni program je po mnenju anketirancev predvideval za Slovence:

- neuvrščenost,
- svobodo in kulturno življenje,
- lastno državo, da bi sami postali svoji gospodarji,
- osvoboditev izpod monarhije,
- svetovno svobodo,
- zedinjenje jugoslovanskih narodov.

Na podlagi tabele 4, ki podrobneje prikazuje rezultate poznavanja elementov slovenske in madžarske narodne zgodovine, lahko razberemo, da večina učencev sploh ni odgovorila na vprašanje. Posebej preseneča podatek, da nihče izmed učencev osnovne šole iz Dobrovnika ni odgovoril na vprašanje o prvem slovenskem narodnem programu. Mnogi odgovori kažejo, da učenci nimajo ustreznih časovnih predstav o zgodovinskih dogodkih. Za leto 1848 nekateri učenci navajajo avstroogrsko monarhijo, drugi pa celo staro Jugoslavijo.

Če primerjamo rezultate vprašanj slovenske in madžarske narodne preteklosti, ugotovimo lahko nekoliko boljše rezultate v korist poznavanja madžarske zgodovine. Te razlike najbolj pridejo do izraza na osnovni in srednji šoli v Lendavi, kjer rezultati kažejo na boljšo informiranost o zahtevah madžarskih revolucionarjev kot o sestavinah prvega slovenskega narodnega programa.

Odgovori učencev, ki smo jih navedli kot ilustracijo za popolno nerazumevanje zgodovinskega dogajanja, narekujejo v prihodnje potrebo po trajnem spremljanju, vrednotenju in organiziranem dvigu kvalitete zgodovinskega pouka, ki ima med drugim na narodnostno mešanem ozemlju posebno povezovalno vlogo med pripadniki slovenskega naroda in madžarske narodnosti.

Glede na dejstvo, da vprašanja iz zgodovine zajemata temeljne vzgojnoizobraževalne vsebine, predpostavljamo (ne glede na visoko število učencev, ki sploh niso odgovorili na ti vprašanja, t.j. 73,8 % in 70,53 % učencev), da so se učenci pri pouku seznanili s to snovjo, vendar je **niso**

trajno osvojili. Časovna distanca (v primeru 7. razredov je to le nekaj mesecev) je znanje pri večini učencev, ki ni bilo ustrezno interiorizirano, v celoti zabrisala.

4. Anketni rezultati, razvrščeni po posameznih dvojezičnih šolah

Osnovna šola Genterovci

Vsi učenci 7. in 8. razredov so odgovarjali na vprašanja (22 učencev), vendar je več kot polovica učencev (63,6 %) posredovala odgovore, ki smo jih komaj razvrstili v kategorijo ZELO ŠIBKO! Preseneča, da 12 učencev ni znalo odgovoriti niti na vprašanje o Francetu Prešernu.

Na vprašanje o slovenskih in madžarskih književnikih in njihovih delih (Janko Kersnik, Arany János, Simon Jenko, Jókai Mór) so posredovali odgovore nekoliko bolj kvalitetno. Učenci so o delih madžarskih pisateljev bolje informirani kot o delih J. Kersnika in S. Jenka.

Vprašanja iz zgodovine kažejo na zelo šibko znanje. Kljub temu, da omogoča dvojezična šola odlične možnosti za primerjalno in hkratno obravnavo leta 1848 kot izjemno pomembnega obdobja v zgodovini narodov pod Avstrijo, opazimo, da učenci ne znajo vzpostaviti (ali ne razumejo) povezav med zgodovinskimi dogodki in procesi.

Med glasbenimi vprašanji nekateri učenci navajajo imena Kodály Zoltana, Bartok Béle ali Liszt Ferenc. Nihče od anketiranih učencev pa ni navedel imen slovenskih skladateljev.

Osnovna šola Dobrovnik

Rezultati ankete so zaskrbljujoči in spadajo med najbolj šibke v primerjavi z ostalimi dvojezičnimi šolami. Iz odgovorov smemo sklepati, da učenci Prešerna komaj poznajo, Krst pri Savici pa pozna le en učenec. Tudi rezultati ostalih vprašanj iz književnosti dajejo zaskrbljujočo podobo o ravni poznavanja nekaterih temeljnih elementov slovenske in madžarske kulture. Na splošno lahko ugotovimo, da učenci mešajo pisatelje in njihova dela. Nihče ne pozna S. Jenka. Pri madžarskih pisateljih Jókai in Arany navajajo le eno delo (Köszivü ember fia, Toldi), čeprav primerjava z drugimi šolami kaže, da učenci drugih dvojezičnih šol navajajo vrsto znanih del teh dveh pisateljev.

Glede vprašanj iz zgodovine dobimo vtis, da učenci sploh niso razumeli ali se niso potrudili razumeti vprašanj. To dokazuje dejstvo, da na vprašanje iz slovenske zgodovine nismo dobili nobenega (niti nepopolnega ali napačnega) odgovora. Na vprašanje iz madžarske zgodovine sta poskušala odgovoriti le dva učenca z nepopolnimi, skrajno šibkimi odgovori.

Na glasbena vprašanja smo dobili 4 nepopolne odgovore, pri čemer le en učenec pozna Bartok Bélo. Vsi nepopolni odgovori se nanašajo na madžarske skladatelje, imena slovenskih skladateljev niso niti enkrat zapisana.

Osnovna šola Prosenjakovci

Vprašalniki, ki so jih izpolnili (ali pustili neizpolnjene) učenci dvojezične osnovne šole v Prosenjakovcih, kažejo, na pomanjkljivosti vzgojnoizobraževalnega dela na področju književne vzgoje, zgodovine in umetnostne vzgoje.

F. Prešerna so prepoznali v zastavljenem vprašanju le trije učenci. Na vprašanje o njegovem zgodovinskem epu ni uspel odgovoriti nobeden od učencev te šole.

Prav tako zaskrblijujoči so šibki odgovori oziroma ankete brez odgovora na vprašanja iz slovenske in madžarske zgodovine. Večina učencev na vprašanje sploh ni odgovorila (81,4 % in 70,3 %), skromni in nepopolni odgovori so nekoliko višji pri vprašanjih iz madžarske zgodovine. Imena slovenskih in madžarskih skladateljev so popolnoma nepoznana učencem, navajajo pa Bacha in Wagnerja kot madžarska oziroma slovenska skladatelja.

Osnovna šola Lendava

Več kot polovica učencev spada v kategorijo, ki smo jo lahko glede na sprejete kriterije uvrstili v ZELO ŠIBKO (62,5 %). Če v tej kategoriji prištejemo odgovore učencev, ki so posredovali nepravilne odgovore (6,6 %) in ankete brez odgovora (19,9 %) lahko ugotovimo, da kar 89,9 % učencev ni znalo ustrezno odgovoriti na vprašanja, ki zajemajo temeljne vzgojnoizobraževalne vsebine 7. razreda osnovne šole. Pri obdelavi odgovorov smo najbolj pozorno preučili rezultate na vprašanja iz književnosti (zlasti o Prešernu in Krstu pri Savici) in zgodovine.

Med odgovori na vprašanja iz glasbene vzgoje smo zasledili edini v celoti pravičen odgovor, ki navaja skladatelja in delo (Bartok Béla-Gyerekeknek). Med odgovori na glasbena vprašanja najdemo tudi nekaj neresnih zapisov (beat glasba) in nekaj kaotičnih odgovorov. Pri primerjavi anketnih odgovorov lahko opazimo ponavljajoče se napake in nesmiselne odgovore, kar kaže na to, da so učenci kljub opozorilom anketarjev prepisovali odgovore.

Odgovori učencev te šole kažejo na pomanjkljivo znanje temeljnih vsebin učnega načrta (dejstev, dogodkov in osnovnih podatkov), zato primerjave elementov slovenske in madžarske kulture niso bili sposobni izpeljati. Odgovori vzbujajo dvom v uresničevanje nekaterih temeljnih smotrov dvojezične vzgoje in izobraževanja in terjajo nadaljnje poglobljeno raziskovanje rezultatov in problemov dvojezičnega šolstva.

Srednja šola v Lendavi

Dvojezični oddelki srednje šole v Lendavi so dosegli med anketiranimi šolami najboljše uspehe. Razliko pri doseženem uspehu pogojuje dejstvo, da so v raziskavo vključeni srednješolci zrelejši (sodelovali so učenci 1., 2. in 3. letnika), s širšim in bolj poglobljenim znanjem.

Odgovori anketirancev kažejo, da učenci bolje poznajo temeljne vzgojnoizobraževalne vsebine, ki jih na podlagi koncentrično zasnovanega učnega načrta obravnavajo v srednji šoli drugič. Zlasti velja ta ugotovitev za področje književnosti, v mnogo manjši meri pa za zgodovinsko dogajanje.

Iz odgovorov lahko razberemo, da učenci bistveno več berejo, navaajo več del pisateljev (zlasti poznajo dela Arany Jánosa in Jókai Móra – navajajo 4–5 njihovih del), hkrati pa poznajo tudi skladatelje, o katerih smo jih vprašali (zlasti velja ta ugotovitev za madžarske skladatelje).

Navječ težav so imeli učenci glede vprašanj iz zgodovine. V skupino Brez odgovora ali v skupino Vsi odgovori nepravilni ni bil uvrščen nihče, najštevilnejša je bila kategorija Zelo šibko (23,6 %), Odgovori delno ustrezno (48,6 %) in Dobro (22,3 %). Ti rezultati so sicer mnogo boljši kot pri anketiranih učencih osnovnih šol, vendar pa so še vedno pod realnimi pričakovanji glede na preprostost in nezahtevnost vprašanj. Le majhno število učencev je znalo nakazati povezanost med dogajanjem v letu 1848.

Pravilni in delno pravilni odgovori učencev so zelo skopi in kratki, z mnogimi pravopisnimi napakami. Zlasti šepa poznavanje pravil madžarskega pravopisa (imena znanih ustvarjalcev Arany in Kodaly so nemalokrat zapisana napačno, površno so uporabljeni tudi poudarki).

Na podlagi anketnih odgovorov lahko sklepamo, da so pri posredovanju snovi s področja slovenske in madžarske kulture elementi premalo povezani in primerjalno zasnovani. Primerjalni pristop pri obravnavi kulturnih dosežkov slovenskega in madžarskega naroda ima velik pomen pri uresničevanju specialnih smotrov dvojezične šole, hkrati pa omogoča tak pristop boljše prostorsko in časovno opredelitev stvaritev oziroma dogajanj.

Tudi za srednjo šolo v Lendavi velja, da so učenci bolj seznanjeni z madžarskimi (več berejo, gledajo in poslušajo) književnimi deli, zgodovino in glasbo kot s slovenskimi.

Preverjanje poznavanja elementov slovenske kulture v šolah, ki delujejo v enojezičnem (jezikovno homogenem) okolju

Skromni rezultati poznavanja nekaterih elementov slovenske in madžarske kulture, zbrani na podlagi ankete v dvojezičnih šolah v Prekmurju, so narekovali odločitev za preverjanje teh vsebin v šolah, ki opravljajo vzgojnoizobraževalno delo v enojezičnem okolju v Prekmurju.

Organizacijska enota Zavoda SR Slovenije za šolstvo v Murski Soboti je februarja 1985 pod vodstvom svetovalca Janeza Kerčmarja izvedla anketo v 7. in 8. razredih osnovnih šol in v srednji šoli v Murski Soboti. Sodelovale so naslednje šole:

– Osnovna šola Bogojina	(51 učencev)
– Osnovna šola Edvard Kardelj Murska Sobota	(48 učencev)
– Srednja šola ŠTCPU Murska Sobota	(59 učencev)
– Osnovna šola Šalovci	(59 učencev)

Skupaj je v anketi sodelovalo 182 učencev.

Učenci šol, ki delujejo v enojezične okolju, so odgovarjali le na vprašanja, ki zajemajo področja slovenske kulture.

Odgovore učencev na vprašanja, ki zajemajo slovensko književnost, narodno zgodovino in glasbeno ustvarjalnost, smo vsebinsko ovrednotili in razvrstili v naslednje skupine:

Zelo šibko	= 1 pravilen odgovor,
Odgovori delno ustrezajo	= 2 pravilna odgovora ali več delno pravih odgovorov,
Dobro	= 3–4 pravilni odgovori,
Zelo dobro	= 5 ali več kot 5 pravih odgovorov.

Pričakovano število pravih odgovorov (v primeru, če je učenec zapisal k vsakeu vprašanju le 1 pravilen odgovor) je 6. Pri obdelavi smo ustrezno vrednotili, ko so učenci posredovali na vprašanje več pravih odgovorov.

Primerjava anketnih rezultatov enojezičnih in dvojezičnih šol kaže naslednje značilnosti:

- 1) V enojezičnih šolah nismo zasledili ankete brez odgovora. V dvojezičnih šolah 13,4 % učencev ni odgovorilo na vprašanje o poznavanju elementov kulture.
- 2) Glede števila nepravilnih odgovorov ni večjih razhajanj med eno- in dvojezičnimi šolami. Rezultati so celo v prid dvojezičnih šol, kjer je 6,8 % učencev posredovalo v celoti nepravilne odgovore. Na enojezičnih šolah je v celoti nepravilno odgovorilo 9,4 % učencev.
- 3) Enaka ugotovitev velja tudi za kategorijo »zelo šibko«. Na dvojezičnih šolah smo uvrstili v to skupino 55,4 % učencev, v enojezičnih šolah pa 56,3 %.
- 4) Do nekoliko večjega razhajanja pride pri kategoriji »Odgovori delno ustrezajo«, in sicer v prid enojezičnih šol (21,6 %). Dvojezične šole so v tej skupini dosegle rezultat 15,8 %.
- 5) Za kategorijo »Dobro« velja ista ugotovitev kot za skupino »Odgovori delno ustrezajo«. Ponovno so rezultati v prid enojezičnih šol in je rezultat 12,2 %. Dvojezične šole so dosegle dokaj nižji uspeh (7,4 %).
- 6) V skupino »Zelo dobro« se niso uspeli uvrstiti v večjem številu niti učenci enojezičnih (0,5 %) niti učenci dvojezičnih šol (1,2 %).

Na podlagi analize rezultatov lahko ugotovimo, da je število učencev z nepravilnimi ali zelo šibkimi odgovori višje na enojezičnih šolah; vendar moramo pri tem upoštevati dejstvo, da so vsi učenci enojezičnih šol posredovali odgovore, število anket brez odgovora z dvojezičnih šol pa je dokaj visoko (13,4 %).

Pri primerjavi rezultatov smo upoštevali dejstvo, da 13,4 % učencev dvojezičnih šol ni odgovorilo na vprašanja o poznavanju elementov kulture. To pomeni, da znaša seštevek prvih treh kategorij (t.j. skupin »Brez odgo-

vora», »Vsi odgovori nepravilni«, »Zelo šibko«) 75,6 % na dvojezičnih šolah. Na enojezičnih šolah je ta rezultat 65,7 %.

Iz podatkov lahko sklenemo, da celostna osvetlitev kategorij, ki izkazujejo negativne rezultate, kaže **večje zaostajanje pri poznavanju elementov kulture v dvojezičnih šolah**. V našem primeru je to 9,9 % v prid enojezičnih šol.

Rezultati kategorij »delno ustrezni odgovori« in »dobro« kažejo na boljše rezultate v enojezičnih šolah. Ta razlika je sicer majhna (5,8 % in 4,8 %). Rezultati šol so v celoti gledano nezadovoljivi tako na eno- kot na dvojezičnih šolah.

Analiza podatkov **nas usmerja v razmišljanje, da vzroke neuspehov iščemo tudi v socialnem okolju in v kvaliteti vzgojnoizobraževalnega dela v mestu in na podeželju**. Vzrokov negativnih rezultatov ne bi smeli pripisati le fenomenu dvojezičnosti, ki sicer v sedanjí razvojni fazi potrebuje sistematično znanstveno-pedagoško osmišljanje in razvijanje. Zamisliti se moramo namreč nad podatkom, da v skupino »dobro« nismo mogli uvrstiti odgovorov s podeželskih enojezičnih šol, t.j. z osnovnih šol Bogojina in Šalovci. Ista ugotovitev velja tudi za dvojezične šole, ki delujejo v vaškem okolju (Dobrovnik, Prosenjakovci). Z obeh dvojezičnih šol, ki delujejo v podeželskem okolju, se nihče ni uvrstil v kategorijo »Odgovori delno ustrezajo« in »Dobro«.

Nadaljnjo primerjavo poznavanja elementov kulture v dvojezičnih in enojezičnih šolah smo ugotavljali na podlagi odgovorov iz književnosti (France Prešeren, Krst pri Savici) in zgodovine (Slovenski narodni program iz leta 1848).

Pravilni odgovori iz slovenske književnosti, razvrščeni po posameznih šolah so podani v tabeli 4.

Primerjava doseženih rezultatov šol s slovenskim učnim jezikom z dvojezičnimi šolami kaže na bistveno boljši rezultat enojezičnih šol. Učenci enojezičnih šol so dosegli pri prvem vprašanju (France Prešeren) za 19,8 % višji rezultat kot učenci dvojezičnih šol. Ne glede na znatno boljši uspeh enojezičnih šol moramo pripomniti, da zaradi vsebinske nezahtevnosti vprašanja ne moremo biti zadovoljni z izkazanim uspehom enojezičnih šol. Kot olajševalno okolnost za dokaj nespodbuden rezultat enojezičnih šol lahko upoštevamo dejstvo, da je bilo vprašanje z vidika učencev enojezičnih šol zapleteno in indirektno formulirano, to pa je lahko povzročilo premajhno odzivnost in nezadostno miselno osredotočenost učencev na jedro vprašanja. Kljub tej ugotovitvi ostaja dejstvo, da je razlika v prid znanja učencev dvojezičnih šol signifikantna. Ta razlika v prid enojezičnih šol prihaja do izraza pri vprašanju o F. Prešernu, nekoliko manj pa pri poznavanju zgodovinskega epa Krst pri Savici (38,4 % enojezične šole in 30,0 % dvojezične šole).

Primerjava podatkov o znanju zgodovine (Prvi slovenski narodni program leta 1848) učencev enojezičnih šol prikazuje tabela 5.

Tabela 4

Pravilni odgovori	Bogojina		M. Sobota Osn. šola E. Kardelja		Šalovci		M. Sobota Sred. šola 1 P2r		Skupaj enojez. šola		Skupaj dvojez. šole	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
France Prešeren	23	45,0	35	72,9	47	79,6	24	100,0	129	70,8	189	51,0
Krst pri Savici	13	25,4	17	35,4	24	40,6	16	66,6	70	38,4	110	30,0

tabela 5

Vprašanje iz zgodovine Kaj je predvideval za Slovence prvi narodni program	Brez odgovora		Napačni odgovor		Nepopolni odgovor		Pravilni odgovor		Skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Bogojna 7. razred 8. razred	11 7	37,9 31,8	7 15	24,2 68,2	9 —	31,1 —	2 —	6,8 —	29 22	100 100
M. Sobota osn. šola E. Kardelj 7. razred 8. razred	7 4	25,9 19,1	2 1	7,4 4,7	3 4	11,2 4,7	15 12	55,5 57,1	27 21	100 100
Šalovci 7. razred 8. razred	7 7	23,4 24,2	1 17	3,3 58,6	12 5	40,0 17,2	10 —	33,3 —	30 29	100 100
Murska Sobota srednja šola ŠCTPU – 1 P ₂ razr. Skupaj	7 50	29,2 27,5	4 47	16,6 25,7	10 43	41,6 23,6	3 42	12,6 23,0	24 182	100 100

Odgovore učencev enojezičnih šol smo enako kot pri obdelavi podatkov z dvojezičnih šol kategorizirali, ker so učenci posredovali več opisnih odgovorov, ki jih je bilo treba razvrstiti in ovrednotiti.

Primerjava rezultatov med eno- in dvojezičnimi šolami (vprašanje o slovenskem narodnem programu) omogoča naslednje ugotovitve:

- 1) Na to vprašanje ni dalo nobenega odgovora kar 73,8 % učencev dvojezičnih šol, kar je nedvomno zelo zaskrbljujoče. Na isto vprašanje ni dalo nobenega odgovora 27,5 % učencev enojezičnih šol. Razlika v rezultatu med eno- in dvojezičnimi šolami je **bistvena**, in sicer v korist enojezičnih šol.
- 2) Nepopolne odgovore (t.j. odgovore, ki vsebujejo elemente znanja o slovenskem narodnem programu iz leta 1848) je posredovalo 23,6 % učencev enojezičnih in 14,4 % dvojezičnih šol. To pomeni, da so rezultati tudi v tej kategoriji v prid učencev enojezičnih šol.
- 3) Pravilne odgovore na vprašanja so posredovali učenci eno- in dvojezičnih šol v premajhnem številu, tako da na sploh ne moremo biti zadovoljni z rezultati. Primerjava rezultatov enojezičnih in dvojezičnih šol vendarle kaže na razlike. Dvojezične šole so dosegle pri odgovorih na vprašanje o slovenskem narodnem programu kritično nizke rezultate (8,5 %); znatno boljši, čeprav še nezadovoljiv, je rezultat enojezičnih šol (23,0 %).

Sklepne ugotovitve

Na podlagi kvantitativne in kvalitativne analize odgovorov na anketna vprašanja lahko strnemo naša spoznanja o poznavanju elementov slovenske in madžarske kulture pri učencih dvojezičnih šol v Prekmurju v naslednje ugotovitve:

- Večina učencev ne obvlada nekaterih temeljnih vzgojnoizobraževalnih vsebin učnega načrta, in sicer iz slovenske književnosti, madžarske književnosti in zgodovine
- Najslabši so rezultati dvojezičnih šol, ki delujejo v vaškem okolju (zlasti Dobrovnik in Prosenjakovci)
- Rezultati kažejo na to, da so učenci bolje seznanjeni z madžarskimi kot slovenskimi književnimi deli, zgodovino in glasbo.
- Iz odgovorov učencev lahko sklepamo, da dvojezična vzgoja in izobraževanje ne poteka (oziroma se prešibko orientira), kot bi bilo didaktično najbolj ustrezno, **v smislu paralelne obravnave slovenske in madžarske kulture na kvalitativni ravni**. Odgovori učencev kažejo, da niso sposobni nakazati primerjav med obema kulturama, jih postaviti v ustrezen časovni okvir in dojeti zgodovinsko povezanost družbenega dogajanja.
- Primerjalne analize rezultata eno in dvojezičnih šol, gledano v celoti, niso na ravni pričakovani. Pri tem vrednotenju rezultatov ne smemo pre-

zreti pomembnega dejstva, da učenci dvojezičnih šol pridobivajo tudi spoznanja o elementih madžarske kulture.

- Podatki kažejo po eni strani na znatno nižje dosežke dvojezičnih šol, po drugi strani pa so tudi enojezične šole, ki delujejo v vaškem okolju, dosegale izredno nizke rezultate. To pomeni, da je treba vzroke neuspelih iskati tudi v socialnem okolju, ki rezultira vidne razlike v kvaliteti vzgojnoizobraževalnega dela v škodo šol, delujočih na podeželju.

Summary

ELEMENTS OF HUNGARIAN AND SLOVENE CULTURES IN BILINGUAL SCHOOLS

In order to obtain basic information about some elements of Hungarian and Slovene cultures in the fields of literature, national history and music we decided on carrying out a survey within the framework of an extensive research project concerning bilingual education, a factor in personal and social development. The survey included all children attending the 7th and 8th classes of bilingual primary schools and the 1st, 2nd and 3rd years of bilingual secondary schools in Lendava/Ledva. The total number of students who answered the questionnaire was 366.

The students pointed out the deficiencies of primary education which are evident from the primary school syllabus. It can be seen, however, that the questions concerning the Hungarian and Slovene cultures were not extensive enough. Thus the results obtained could not render a complete picture of the importance of bilingual education where two neighbouring cultures were concerned. It is evident from the results of the survey that the students coming from different schools differ in their knowledge of subjects. The worst results were obtained from country schools.

It can be concluded from the students' answers that they take an active part in pursuing the home reading programme, in acquiring the reader's badge and in visiting the school library. They have a somewhat better knowledge of Hungarian than Slovene writers.

In spite of the fact that the questions dealing with Slovene and Hungarian national history are an important part of the syllabus, the students' answers show a poor knowledge of the subject. Some students are not clear about several points and show a considerable confusion of time and space. They are barely acquainted with Slovene and Hungarian composers; nevertheless, they know more Hungarian (Bartók, Kodály, Liszt) than Slovene composers.

We compared the results obtained from different schools. They were very poor in the country (Dobrovnik, Prosenjakovci).

The poor results in the basic knowledge of Slovene and Hungarian cultures in some schools led to the decision to check the knowledge in schools situated outside the ethnically mixed areas. A survey was carried out in three primary schools and one secondary school in a monolingual environment in Prekmurje. The students in these schools only answered the questions which dealt with Slovene culture.

When comparing the results obtained in the monolingual and bilingual schools, we can see that they do not meet our expectations. The results obtained in bilingual schools are very poor. On the other hand, they are no better in the monolingual village schools. The causes of the poor results can be found

in the social environment which influences any endeavours in education in the village schools.

By analysing the answers elicited from students in bilingual education we arrived at the conclusion that this education is pedagogically unsatisfactory. It is not successful in the parallel teaching of both the Slovene and Hungarian cultures. The students are not capable of comparing both cultures adequately, or putting them within the framework of time and understanding the historical and social links. Further research should show whether the cause of the present state of affairs is not in the overloaded syllabuses.

Silvo Devetak

**TRANSFRONTIER REGIONAL COOPERATION BETWEEN
AUSTRIA, ITALY, YUGOSLAVIA
AND HUNGARY – A STARTING POINT FOR PAN-EUROPEAN
EAST-WEST REGIONAL CONTACTS AND EXCHANGE***

Regionalism – as a theoretical concept dealing with life values and developmental issues within a given geographical area, as well as its practical applications in Europe – has different dimensions.

It is most often considered from the point of view of pinpointing and analysing economic problems, space planning, ethnic, cultural and linguistic issues, and a number of similar problems in the development of an area and of the population that lives there and frequently identifies with it. It can be considered also from the point of view of settling the relationships within one country, which necessarily brings us to the question of the political system, decentralisation of power, relations between the central government and local or regional authorities. The experts also deal with the aspect of regionalism that concerns the cooperation between the borderland regions that are linked by historical, economic, infrastructural, ethnic and cultural ties. Most frequently the state border, determined by wider political and international events, has severed natural ties; therefore the transfrontier regional cooperation is one of the most relevant ways to mitigate the consequences of the separation of common vital interests of the populations of individual regions.

Quite frequently, the transfrontier regional cooperation is also the best reply to the present-day developmental needs of a given geographical region for which the remote mechanisms of central bureaucracy are unable find – in their global foreign policy – the right solutions due either to the lack of creative drive or due to the fact that problem-solving in today's world requires direct creative participation of the populations whose vital interests are affected by these solutions.

Pan-European dimension

There is, however, another important dimension of regionalism which has been dealt with scantily in the literature, viz. the impact of transfrontier regional cooperation on the relations between the European countries and

* This paper was delivered at the eighth convention »Europe of regions«, Copenhagen, sept. 1985

on peace and security in Europe in general, and especially on the relations between European East and West. When speaking about Europe, we, in fact, often tend to forget about the socialist countries of Eastern and South-Eastern Europe. Regardless of the question to what extent the principles of regionalism — which have emerged during the last twenty years and in certain parts of western Europe also got implemented — can be asserted today on the all-European level, it is necessary, at least in a theoretical analysis of regionalism, to cover Europe as a whole.

One of such questions concerns the possible impact of the transfrontier regional cooperation on the complex East-West relations in Europe, and especially on the relations between those countries that are members of different politico-military blocs. Positive solutions to these problems might also create a convenient political basis for finding a way to general détente in Europe.

The historical experiences show that the global political climate in any two countries can often be improved much more by everyday contacts between ordinary people that live on the borderland and by settling their common life problems, than by the high-sounding political declarations of statesmen, which, unfortunately, do not always derive from realistic analyses of the actual state of affairs. It would be unrealistic, of course, to expect in the present-day European political circumstances changes in strategic decisions and reorientations of central systems to be carried out solely by supporting the idea of regionalism and transfrontier regional cooperation. Both poles of this global situation in the international relations are interrelated and therefore have to be analysed together if we are to identify their inter-connecting elements and points of division.

In view of this fact, we are convinced that the growth of the idea of regionalism and transfrontier East-West cooperation in Europe will, if not change, at least politically stimulate new efforts at reestablishing the global strategic balance between the two blocs in Europe. The already developed transfrontier cooperation will sprout deeper roots in the soil of borderland communities that will not be easy to eradicate owing to the needs of global international policy of any given country or system as a whole.

Transfrontier regional cooperation figures in all the »baskets« of the Helsinki Final Act adopted at the conclusion of the European Conference on Security and Cooperation in 1975, although it is not explicitly mentioned. As we have already mentioned, transfrontier cooperation creates security and fosters a climate conducive to general cooperation, which is the contents of the first »basket«. There is no need to prove that the promotion of transfrontier regional cooperation is a very good way to implement the recommendations of the second »basket« which covers the cooperation in the fields of economy, science, technology, protection of the environment, trade, industry, projects of joint interest, tourism, and the solving of social and other problems of migrant workers.

The contents of the third »basket« – the cooperation in humanitarianism and similar fields – has by now already become one of the basic guidelines in the program of the regional communities in Europe. Contacts between people, cooperation in the field of information and culture, cooperation and exchange in education etc., all appear in the recommendations of the third Helsinki »basket«. However, they acquire their true meaning and vital importance especially if considered from the viewpoint of deepening the contacts and cooperation between the people that live close to each other but are artificially separated from each other by state borders.

This, of course, does not at all mean that we are trying to diminish the far-reaching importance of these recommendations for the reconciliation of the European nations and cultures in general. The implementation of the Helsinki recommendations will require the elimination not only of regional, but state-political and other obstacles hampering man's creativity and civilisation. Culture cannot simply go hand in hand with borders and limitations since it is inherently universal, global and owned by all mankind. Therefore it can perform its panhuman function of opening new perspectives and giving mankind a meaningful existence only under the conditions of total and universal orientation to planetary issues of Man and not to the issues invented by »care-takers« of man's thought and creativity, who try to implant them in everyday practice in different systems of political and economic power.

Regional co-operation in the heart of Europe

In the following section we shall examine two important forms of implementing transfrontier regional co-operation between Austria, Hungary, Italy and (to some extent) Federal Republic of Germany. The first form is the so-called Working Community of Alpe-Adria, (Alps-Adriatic), and the second consists of cultural-history meetings known as »Mogersdorf's meetings«, named after the Austrian town where these meetings were first organized.

The Alps – Adriatic romance and reality

The »Working Community of Regions (**Länder, regioni** and republics) of the Eastern Alps« was founded in Venice on 20 November 1978.

The members of this community are the following regions – In Italy: Trentino-Alto Adige, Veneto and Friuli-Venezia Giulia; in Yugoslavia: Socialist Republic of Slovenia and Socialist Republic of Croatia; in Austria: the states of Carinthia, Styria and Upper Austria. The states of Salzburg and Bavaria and the region of Lombardy have the observer status. The Hungarian districts of Vas and Zala have also shown interest in the community.

Compatible variety

In the field of economy, specific features of these regions should be mentioned as regards their economic systems and their integration into international politico-economic communities and associations.¹

There are also great differences among these regions as regards the competences and authority that they have within the political and constitutional systems of the countries they belong to.²

We should not, of course, simply forget the history of these countries which formed until the First World War (except Bavaria) part of the Austro-Hungarian empire. More or less sentimental feelings of varying intensity, towards this common past are present in these regions. People from these

¹ The economies of Italy and Austria are based, as is well-known, on the free market and privately-owned means of production. (However, we should not forget the great economic potential in the hands of the state.) The Yugoslav economy, on the other hand, is characterized by social (and not state!) ownership of means of production (private property also exists) and socialist selfmanagement of workers as a system of management of economy, controlled market, social planning carried out directly by subjects of social and economic development (from the bottom upwards). The Yugoslav enterprises all have the possibility of trading abroad directly and on their own behalf in all the fields, of international cooperation as well as of setting up their own enterprises abroad. The Hungarian economy is based on state-owned means of production. The planning is in the hands of the state which also determines all the other basic lines in economy. However, we should bear in mind that new forms of management and planning have been introduced there. Workers have a greater participatory share in the management of enterprises. Planning is done with considerable participation of basic economic cells. Personal initiative in economy is increasing and market laws are being gradually introduced as a means of evaluating good working results of individual enterprises.

Considered from the international point of view Italy is a member of the E.E.C., Austria is a member of the E.F.T.A, Hungary of the COMECON. Yugoslavia has special agreements with the E.E.C. and the COMECON and has developed economic ties with the EFTA countries.

² According to the Yugoslav federal system SR Slovenia and SR Croatia are federal units with a status of a state that are vested with important powers regarding decision-making in all social matters that are relevant to their development. However, certain domains are left to the authority of the federal government, such as the foreign policy, the basic rules of economic system, financial affairs, foreign trade and foreign currency system, national defense, etc. These questions are also dealt with by the bodies of the Federation in cooperation with the socialist republics and provinces which make up the Yugoslav federation. On the other hand, the Hungarian districts have, in the context of a centralized country, very limited possibilities of independent decision-making in matters concerning their development, especially so in the field of transfrontier regional cooperation. The regional identity of the population in an Austrian land is quite strong and is reflected in historical tradition as well as in considerable constitutional powers. However, in our opinion the fundamental matters are decided by the federal bodies in power or in political centres that are in power. The same holds true for the two Italian regions that have the status of regions with special statutes. Nevertheless, these two regions, viz. Friuli-Venezia Giulia and Trentino-Alto Adige, have a more favourable position in relations to central power than the regions that do not enjoy this status, for example Veneto and Lombardy. A special case is the Free State of Bavaria which has, according to the West-German constitutional law, important powers in both internal affairs and foreign affairs: it makes contact independently and may conclude even certain international treaties as well as establish its own diplomatic relations with foreign countries.

regions view this question differently. Those circles from Trieste who are unhappy with the present, for instance, remember with nostalgic bitterness the splendid times when the port of Trieste was one of the most important seaways on the way to the great world. This brought the economic flourishing to the city and well-being to the population. The Slovene and Croatian nations, on the other hand, were repressed in their national ambitions by the monarchy that imposed restrictions on their political, ethnic and cultural development. For certain Austrian circles the memories of monarchy are not unpleasant, for those were the times when tiny Austria was the centre of events on a world-wide scale and controlled the affairs in the Balkans, part of the Italian peninsula, and in the east of the Mediterranean as well. For certain Hungarians, this was a period in history when, at least in their opinion, Hungary was deciding, after 1867, on a par with others, about matters concerning the great empire. Thanks to such a position Hungary itself asserted its own (often imperialistic) interests in dealing with its neighbouring nations and countries.

In our opinion, the foregoing vestiges of the past do not have an essential impact on present-day choices and decisions. However, the ideas that seemingly derive from the common historical interlinkage of this geographic region, are still felt. Let us just mention the idea of *Mittel Europa* which has arisen (outside Austria) especially in Italian borderland regions, and the idea about the cooperation of the Danube lowland countries, which is (again outside Austria) in the Hungarian literature present much more prominently than the transfrontier regional cooperation. Undoubtedly several centuries of common life of the people of these regions within one single state imprinted the consciousness of the people with certain ideas that cannot be neglected for the mere reason that today they are not in accordance with the ideological and political choices of the countries in question. But it would be totally unrealistic to use this as a basis for the contemporary transfrontier regional cooperation of these countries. To exaggerate in emphasizing the common past would deepen rather than diminish the differences between peoples and nations, for it would open the wounds that have not yet healed and rekindle the prejudices that are still present in the people's minds.

The meeting point of ethnic groups and cultures

In dealing with problems of regionalism, geographic factors, economic structures, infrastructural ties and similar questions are regularly treated in depth, but the most important factor – the people – is often neglected. Peoples, nations, ethnic minorities, their cultures, traditions, customs, languages and other expressions of man's essence determine a certain civilisation and give sense to both man's existence as an individual and to his community.

The regions of the Alps-Adria community together with Bavaria have, 35 million inhabitants, or about 35.5 million, if the Hungarian districts of Vas and Zala are included. Bavaria is the largest of them – 11 million people, and the smallest is Salzburg (a little less than 500,000 people). Veneto in Italy has the greatest population density, with 235.2 people per square kilometre, while Carinthia in Austria has the lowest density of population with 56.4 people per square kilometre.

In the region delimited by the Alps, the Adriatic Sea and the Pannonian Plain several European cultures meet: Romance (Italian), German (Austrian), South Slavonic (more precisely Slovenian and Croatian) and Hungarian. Other minor cultures arose here that find their spiritual power in the traditions of the individual geographical zones (for example, the Venetian regional culture and language) or in the ethnic roots of the populations living in this region (for example Friulian culture, the existence of which has been disputed).

This geographical zone is populated by many national or ethnic minorities.³ The national and ethnic minorities are interlinked in these regions but state borders have separated parts of nations that now live as minorities in the neighbouring countries. Some ethnic communities do not have their »matrix-nation« but are in a very true sense of the word autochthonous in both cultural and ethnic respects (Friulians and Ladinians).

³ We shall briefly discuss the national minorities which live in the Alps-Adria Community, in the Austrian state of Burgenland and in the Hungarian border districts of Vas and Zala. The Italian region of Trentino-Alto Adige, which has a special autonomous status, has a total population of 433,215 inhabitants, out of which number more than 250,000 are members of German national minority – mostly from the Bolzano province. Besides the Italian majority and German minority, there are in this region 15,456 Ladinians (1971 census), who are scattered over the Dolomites (it is supposed that the total number of Ladinians who live in Italy is about 30,000–35,000). The Ladin language like Friulian and Romansh belongs to the Rhaeto-Romanic family of languages. In Friuli-Venezia Giulia nearly one half of the population (600,000) speaks the Friulian language. However, much fewer are those who are aware of their Friulian ethnic identity and who consider themselves part of the Friulian culture, which has been pushed to the rear by Italian culture. In this region live about 140,000 members of the Slovenian national minority: 65,000 in Trieste province, 20,000 in Gorizia and 40,000 in Udine. All the three provinces border on SR Slovenia, Yugoslavia, where the Slovenian matrix-nation numbers 1,712,445 people (according to the 1981 census) within their state community which is part of Yugoslavia. In Friuli-Venezia Giulia, there is also a smaller German ethnic minority as well as people who use the Venetian dialect as their everyday language. There are some other minor ethnic and linguistic minorities which will not be treated in this paper.

In the SR of Slovenia there are 10,000 Hungarians who have, according to the Yugoslav constitutional system, the status of nationality. They live in the two communes that border Hungary, namely Lendava and Murska Sobota. In Slovenia there are also 3,000 Italians; this nationality resides in three communes, viz. Koper, Izola and Piran, on the Italian border.

Tu SR of Croatia is populated, besides the majority population of Croats and Serbs, by the following national minorities (nationalities): Hungarians (25,439), Czechs (19,001), Slovaks (6,533), Ruthenians (3,321) and Italians (11,661).

It is estimated that there are in the Austrian State of Carinthia 45,000–60,000 Slovenes; however, in the 1971 census only 22,000 members of the Slovenian national minority were

The existence of numerous ethnic minorities that live in this area together with majority nations, exerts so many diverse influences on regionalism and transfrontier regional cooperation that in the future a more detailed study of this phenomenon will be needed. In this part of Europe the unsettled status of the issue of national identity has often been a proof of the assimilatory policy, or even of attempts at genocide.

The historical experiences have, certainly, retained a considerable impact on the psychological and political evaluation of certain matters, by the minority or majority, which bear on the rights of national minorities. The members of the minorities cannot, for instance, simply forget all the psychological traumas and hardships that were in the past caused by the assimilatory policy of the majority nations with which they shared the same country. These feelings of the minorities are, of course, justified since they are likely to encounter even today aggressive nationalism and chauvinism in their struggle for human rights and especially minority rights.

There are great differences, for example, in the constitutional and legal status of national minorities in the above-mentioned areas. While in the SR Slovenia and SR Croatia the minorities are constitutive parts of these two republics regarded as state and self-managing communities, the Slovenes in Italy still struggle to make the state adopt the law which would regulate their status and rights – which, after all, is also the international-legal obligation of Italy, stipulated in the Osimo Treaty of 1977. The Friulians are not entirely recognized by the Italian Constitution either ethnically or culturally and linguistically as a distinct community. Only recently has Italy started to think of adopting a law that would lay down the rights of all the minorities living there, including the Friulian one.

The national minorities which live in the above-mentioned areas have many other problems too, but it is encouraging to note that the last decade has witnessed the strengthening of those political and cultural circles that support the change of all such legal, political, psychological and other cir-

counted. The results of the census were rejected, on good grounds, by the minority. In the same census 3,169 Slovenes, 1,074 Croats and 1,028 Hungarians were counted in Styria out of a total population of 1,184,175. It should be emphasized that the Austrian State Treaty of 1955 (Article 7) provides for protective measures only for members of the Slovenian national minority in the state of Styria.

The Austrian state of Burgenland has a population of 272,119. It is estimated that the Croat minority numbers about 40,000 people. In the 1951 census 34,338 Croats were »counted«, and in 1971 only 24,526. Besides, 5,673 Hungarians live there (most of the others live in Vienna).

The Hungarian border district (county) Vas Megye has a population of 283,000; of these 2,000 are German, 4,000 Croat and 4,000 Slovene. In the Zala Megye district (county) the total population is 267,000 and the Croat minority totals 6,000 people.

The other regions referred to (Bavaria, Salzburg, Upper Austria, Veneto) are ethnically more or less homogeneous; however, there are advocates of a special Venetian culture and language, and supporters of three cultures and linguistic communities that live in Bavaria.

cumstances as impede the many-sided development of national minorities on terms of equality. The number of advocates of the participation of minority culture achievements in the transfrontier regional cooperation is likewise on the increase.

In this regard the experiences of the Slovenian nation in developing linguistic and cultural ties with the Slovenian minorities across our borders (in Austria, Italy and Hungary) are interesting also from a broader European perspective. In the last 15 years the Slovenes have developed a comprehensive national/ethnic development programme called »Cooperation in the unified Slovenian cultural space«. The essence of this approach to the national issue lies in the premise that state borders, which must be strictly respected, do not represent an obstacle to the cultural and linguistic development of national minorities that the borders »cut off« from their matrix-nations, provided that a wholehearted cooperation develops on the borderland, allowing for smooth mutual contacts and cooperation between cultural and other institutions of the nations in question. The implementation of this idea, of course, necessitates open borders, democratic political atmosphere in the countries where minorities live, a climate of mutual confidence and friendship between the countries concerned, and finally the existence of a clearcut cultural programme of the matrix-nation. We believe that such a conception of national development, valid at least for those minorities of Europe that have their matrix-nations, can be challenging and that it might encourage the study of the relation between the idea of regionalism/transfrontier regional cooperation and the question of national minorities and regional cultures in Europe. In the context of openness and cooperation the issues of state borders and their alteration for ethnic reasons, or in the wake of self-determination in the sense of secession, become meaningless. Such an approach to solving the minority (and in some cases national or ethnic) question can contribute to the consolidation of pan-European security and peace and to the expansion of pan-European cooperation.

A busy »working community«

The Alps-Adria community organizes meetings of presidents of regional governments and other high officials, but most of the work is done in six working commissions, each in charge of cooperation in a specific field of activity (space planning, transport, culture, economy, agriculture and forestry, health care).⁴ Many working teams have been established in the fra-

⁴ As far as space planning is concerned in the Alps-Adria regions, a comprehensive report has been prepared that will provide a basis for future cooperation in this field. A similar report on the protection of the environment is now in preparation. There has been a symposium held on this topic that highlighted the protection of forests (acid rain). There are also propo-

mework of the commissions dealing with specific issues of common interest (for instance, ethnic minorities and information).

Fair criticism

Finally we should like to express a few critical thoughts about the cooperation in the Alps-Adria Community. The first results are favourable and convincing; we do need such a community and its expansion in the future, since this is in the interest of the people from these regions. Like in other cases of international cooperation, there is a danger that these meetings might turn into »tourist trips« which cannot contribute sufficiently to the needed working atmosphere in which problems of the populations concerned can be discussed.

There exists also the danger of bureaucratising the activity of the community, a phenomenon which increasingly impedes cooperation and integration also on a broader international level. It seems that most of the cooperation in the Alps-Adria Community is performed at the level of administrative bodies and institutions. These can well be very important links in establishing interconnections between organizations and institutions in

sals to study the problems of pollution of the Adriatic Sea, and to initiate a cooperation of regions aiming to protect the population against natural disasters.

In the field of transport a presentation of the potential of the north-Adriatic seaports (Rijeka, Trieste and Venice) was organised in Munich. The presentation will be organized also in other cities which gravitate to these ports. A list of proposals for future cooperation was drawn up: a plan for priority transport routes, introduction of regional air-traffic between the countries of the Alps-Adria regions, elimination of the existing customs, legal and other obstacles at border crossings, coordination of regulations for the flyover of sport aeroplanes, etc.

In the field of culture and scholarships for study, the regions have prepared regulations on scholarships and grants for research personnel. The first scholarships for studies at various universities of the Alps-Adria regions will be granted this year. Another good idea is the »culture card« which allows the holder to visit cultural events and institutions under favorable conditions. Earlier this year a »summit« meeting was held on the islands of Brioni in Yugoslavia where it was agreed that also in future common festivals in the fields of music, fine arts, drama and sports would be encouraged. The publication of a monograph on the cultural centres of these countries has also been envisaged, and a questionnaire is projected on the national minorities that live in the area of the community; on this basis a special working group is preparing a common report.

Cooperation in the field of economy is also quite advanced. Besides the already established cooperation between the Chambers of Commerce, direct cooperation between businessmen and banks, and in the fields of tourist advertising and energy (mutual supply in case of need) will be promoted. A symposium on joint ventures and production cooperation will be organized and a map of tourist routes will be prepared.

In the field of agriculture and forestry the experts from the Alps-Adria countries will study the socio-economic problems in this branch of economy. They will also exchange information on schooling systems for the training of personnel in agriculture and forestry, and prepare a joint research study on veterinary practice.

The health commission has an extensive program covering such sensitive human problems as alcoholism, drug addiction, epidemiologic situation, thermal cures, etc.

specific domains of cooperation. The problems emerge when the administration fails to see the wider perspectives of regional cooperation. In such a case contact or cooperation between administrative organs may easily become end to itself. The results of such agreements are usually not accepted by people as their own, because they do not derive from the realities of life and do not stand for actual interest in cooperation.

The analysis of past achievements in transfrontier cooperation of the Alps-Adria regions has shown that cooperation was successful mostly when experts in diverse fields of research worked together. In our opinion, this method of work should become the basic form of cooperation in the community, for only in this way will the cooperation in the community become life's day-to-day need. This sensible basis will spawn new ideas that will reflect not only the wishes for political ostentation, but first and foremost a joint approach to solving diverse questions of man's existence and creativity. In joint work the interpersonal ties created through joint work are a strong binding tissue that cannot be disrupted by the changing political climate of the governing structures of the day in the individual regions or countries in question.

Reconciliation on the Austro-Hungarian-Yugoslav border

The second form of regional cooperation we would like to describe is the transfrontier contacts between the border regions of Austria (Burgenland and Styria), Hungary (Vas district) and Yugoslavia (Slovenia and Croatia). We have already mentioned the possibilities of a closer cooperation of the Hungarian border districts of Vas and Zala within the »Working Community« of Alps-Adria. At this point we should therefore say something about the other form of transfrontier regional co-operation in this geographical area, namely about the »Mogersdorf's cultural-history meetings«.

From 1969 on, the Hungarian border district of Vas has cooperated with the Austrian state of Burgenland (and Styria from 1978) and with the Yugoslav republics of SR of Slovenia and Croatia in organizing regional Mogersdorf's (Modinci) cultural-history meetings.⁵ The meeting is held

⁵ Hungary has been traditionally a centralized country where even all the main roads intersect in Budapest. This fact and the international position of the country determine the extent to which the transfrontier cooperation of the Hungarian border districts of Vas and Zala can develop. Vas has an area of 33,390 km² and 283,000 inhabitants; Zala covers an area of 32,810 km² and has a population of 267,000. In these two districts (counties) resides a minority of 16,000 Germans, Slovenes and Croats. The minorities live mostly on the Austrian and Yugoslav borderland.

The idea of linking nations and countries in central-eastern Europe has been present in the Hungarian literature and political thought for more than a century. In 1849 the Hungarian revolutionary Lajos Kossuth championed the idea of founding a Danube Confederation which would unite the countries spanning the area from the Baltic Sea to the Adriatic and the

every year in another region. In the foundation document of 1970 the representatives of those regions agreed that the objective of the Mogersdorf's meetings was that »scientists jointly try to create a new historical image of the borderland areas of the nations concerned, by means of lectures and discussions, in order to overcome prejudices caused in the past by frequently distorted presentations of this historical image, and in this way to contribute considerably to the understanding of cultures and peaceful coexistence among the nations«.

So far, sixteen regional meetings, where mainly the period up to the First World War was first treated, have been organized. From 1978 on, topics relating to modern history have been tackled with increasing courage. Besides lectures, art and other exhibitions and cultural evenings (arts festivals), where the audience has an opportunity to get to know culture and art of the nations and minorities from this area, have been organized. The program of meetings and events is published annually in the Proceedings, which have become an important channel for the dissemination of reliable information about the history of this area.

Every year political representatives of all the five regions participating in the Mogersdorf's meetings come together and have talks which are not at all mere protocol but a two-day fruitful debate about wider issues concerning either the transfrontier regional cooperation of the five regions or their bilateral relations.

Is this cooperation a starting point for pan-European East-West regional cooperation?

Before answering this question, we would like to call attention to the role played by this area in pan-European relations, and in this way already to provide a partial answer to this question.

Black Sea. At the turn of the century the poet Endre Ady upheld the idea of a special central-eastern European identity. At the same time, Oszkár Jászi likewise supported the idea of founding the association of the Danubian countries. In the domain of art and literature the well-known composer Béla Bartók, and under his influence the writer and journalist Dezső Szabó propagated the idea of sympathy and understanding in this region at the beginning of the century. Between the two Wars the writer László Németh claimed that the nations of central-eastern Europe were »brothers in milk« and called for mutual understanding of cultural and other values of the nations living in that area. In those times the magazine Magyar-ságtudomány, published in Szeged by Gyula Ortutay, disseminated knowledge of the central-eastern European literature and the Appoló magazine contributed to the birth of »special humanism« in this part of Europe. In 1941 the research institute Teleki Pál was founded in Budapest that was later renamed the East European Institute. The institute closed in 1949, during the Stalinist period. In the late 1970s a similar institute was opened yet again at the Hungarian Academy of Science. The most prominent supporter of contacts between the nations and cultures of the Danubian lowland region was in the last decade the late Gyula Illyés, the author who wrote in his works that the people of this area were in »the same boat«. Illyés contributed also to the clarification of such important notions as aggressive nationalism, chauvinism, internationalism, national intolerance and forced assimilation. Inadequate understanding of these notions has, witness our recent past, led to many predicaments in this region.

In this area the countries and nations meet at the global European »demarcation line« running from the Baltic to the Black Sea. Particularly SR of Slovenia, SR of Croatia, Carinthia and Styria lie in the front line, as it were, of the NATO and the Warsaw Pact. The function of transfrontier regional cooperation, however, is not to promote physical division of the regions and countries which are members of opposing politico-military systems but to strengthen their mutual ties. In the complex international situation of today »buffer zones« too can be an adequate means of avoiding situations which could lead to a critical deterioration of international relations.

In this geographical area cooperate regions which form part of countries with different positions in the present European system of the international balance of power. Italy is the most exposed member of the NATO alliance in the south of central Europe and in the east of the Mediterranean (if Turkey, having a special status, and Greece, championing altered relations in the NATO, are not considered). It is known that the NATO military bases are deployed in Italy that in 1983 installed medium-range missiles, which has caused heated public debates throughout Europe. Less than 300 km to the north-east, on the Yugoslav-Hungarian border, Soviet military bases have been deployed since the Hungarian events of 1956.

Austria enjoys, according to the 1955 State Treaty, a neutral status. In 1948 Yugoslavia, after the breakoff with the Soviet Union (Stalinism), had started to develop her international relations independently that later led to the Non-Aligned movement. Differing positions in international politics of the countries in which the discussed regions are located, in certain cases doubtless limit in advance the extent and content of their cooperation.

Any progress in the cooperation of these regions is all the more important in the context of pan-European relations precisely because it has developed in such a complex political situation. On the other hand, under these circumstances, all the promoters of this cooperation have a greater responsibility for further development of this transfrontier regional cooperation than they would have in the case of cooperation between the regions situated in the countries that cooperate extensively as a matter of course, where there are no formidable obstacles to cooperation caused by their international, ideological and political differences.

If all these international and political circumstances are taken into account, we have good grounds for claiming that the above transfrontier cooperation of the Austrian, Italian, Yugoslav and Hungarian regions represents an important achievement in the field of pan-European regional cooperation between East and West.

There is no other example in Europe where — on the »global demarcation line« — the political leaders, specialists, arts people, artists, the youth, etc. from the countries having disparate social systems and international political status would meet wholeheartedly in such a friendly and fruitful atmosphere. Since some of these contacts have already taken on an inter-

national institutional character, the topic of transfrontier regional cooperation should be considered also in discussing détente in Europe. We firmly believe that this is one of the most important perspectives in the development of the idea of regionalism in Europe.

Summary

TRANSFRONTIER REGIONAL COOPERATION BETWEEN AUSTRIA, ITALY, YUGOSLAVIA AND HUNGARY – A STARTING POINT FOR PAN-EUROPEAN EAST-WEST REGIONAL CONTACTS AND EXCHANGE?

The so-called Working Community of Regions and Republics Alpe-Adria was founded in 1978. In the following years new members have joined the founders of the community. Today they number eleven: Carinthia, Salzburg, Styria and Upper Austria from Austria, Bavaria from the FRG, Friuli-Venezia Giulia, Veneto and Trentino-Alto Adige from Italy, and Croatia and Slovenia from Yugoslavia. Recently there have been rumors that the Hungarian border districts of Vas and Zala will join the Working Community too. This regional co-operation is a unique phenomenon in Europe, given that it incorporates regions or republics which, although forming parts of the states with different sociopolitical and economic systems and a different international political status, nevertheless strive to reach common goals.

The author describes the territory in question and the economic and demographic characteristics of the Working Community, with a special emphasis on the existence of several ethnic, linguistic and cultural minorities in this area. He goes on to describe the activities of the Working Community in seven main areas of interest (economy, culture, infrastructure, health, agriculture, ecology, tourism). Interesting is also his information on the transfrontier regional cooperation between the borderlands of Austria, Hungary and Yugoslavia.

Keeping in mind the already mentioned political, ideological and international-political differences between the subjects involved in the foregoing transfrontier regional co-operation, the author in conclusion tries to answer the question he has brought up in the title: Are these forms of co-operation a starting point for the pan-European East-West transfrontier regional cooperation? While pointing to the existing difficulties emanating from the political reality in Europe, he nevertheless expresses an optimistic view of the future.

THE MAP 1:
THE AREA OF THE „WORKING COMMUNITY“ ALPE - ADRIA AND THE
HUNGARIAN DISTRICTS OF ZALA AND VAS AND BURGENLAND (AU-
STRIA).

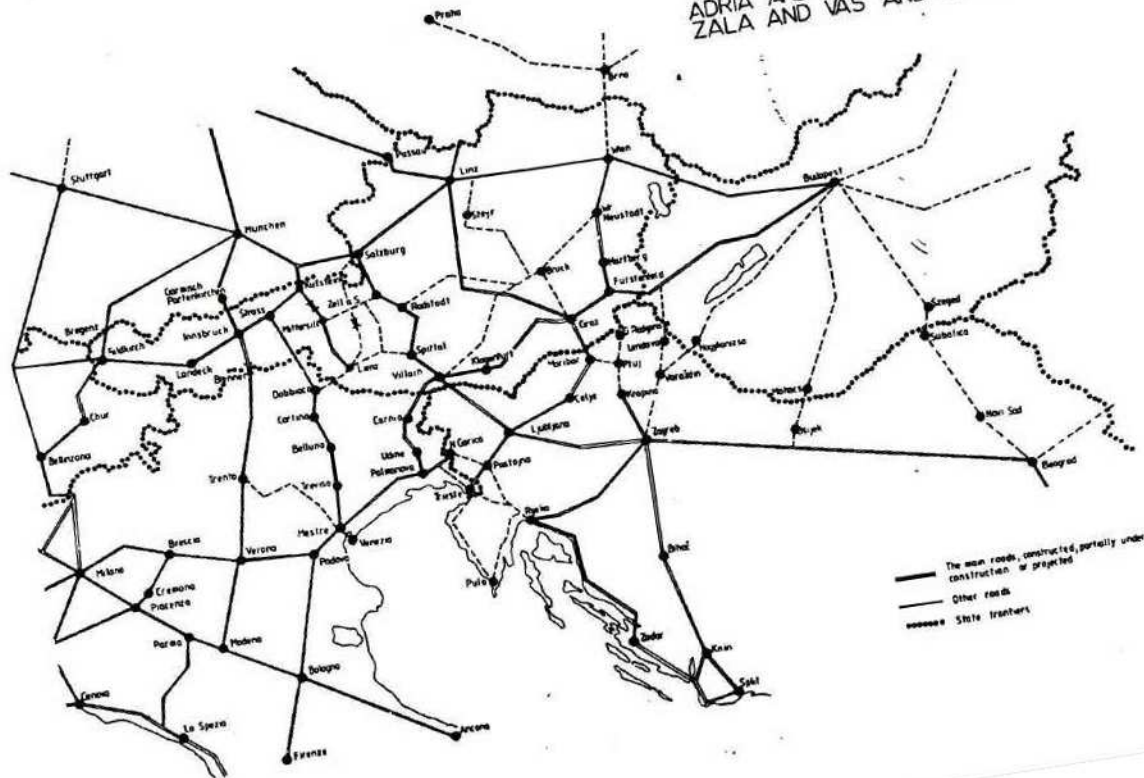
THE AREA OF THE „WORKING
COMMUNITY“ ALPE - ADRIA:

Bayern
Kärnten
Oberösterreich
Salzburg
Steiermark
Friuli - Venezia Giulia
Lombardia
Trentino-Alto Adige
Veneto
Hrvatska
Slovenija

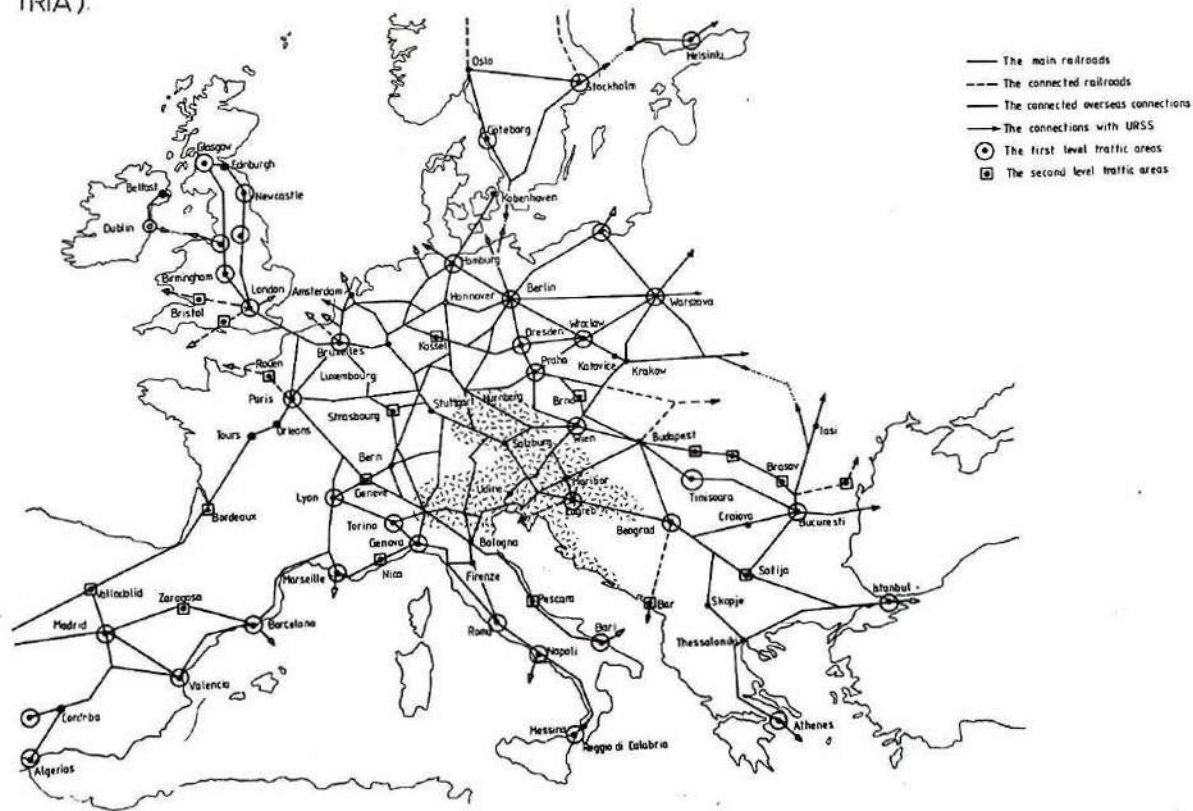
THE MAP II:
THE LOCATION OF NATIONAL/ETHNIC MINORITIES IN THE AREA OF THE
"WORKING COMMUNITY" ALPE-ADRIA AND HUNGARIAN DISTRICTS ZALA
AND VAS AND BURGENLAND (AUSTRIA).

THE MAP III
THE MAIN EUROPEAN ROADS CROSSING THE
AREA OF THE "WORKING COMMUNITY" ALPE-
ADRIA AND THE HUNGARIAN DISTRICTS OF
ZALA AND VAS AND BURGENLAND (AUSTRIA).

THE MAP IV:
THE NET OF MAIN EUROPEAN RAILROADS CROSSING THE AREA OF THE „WORKING COMMUNITY”
ALPE - ADRIA AND THE HUNGARIAN DISTRICTS OF ZALA AND VAS AND BURGENLAND (AUS-
TRIA).

Janez Stergar

ZVEZA KOROŠKIH PARTIZANOV TER NJENA VLOGA V DRUŠTVENEM ŽIVLJENJU IN V POLITIČNEM ORGANIZIRANJU KOROŠKIH SLOVENCEV

Uvodno pojasnilo

Pri nedominantnih družbenih skupinah, in slovenska narodna manjšina na Koroškem je taka skupina, imata društveno življenje in interesno povezovanje v različne organizacije prav poseben pomen. V zadnjem poldrugem stoletju so se društva potrdila kot pomemben instrument socializacije pripadnikov manjšinske skupnosti, kot nosilci zavesti o manjšini-subjektu ter kot orožje v boju proti raznovrstnim asimilacijskim pritiskom. Tako na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani (dalje: INV) v okviru raziskovalne naloge »Družbenopolitični procesi znotraj slovenske manjšine v Avstriji po letu 1955« poteka tudi analiza delovanja nekaterih najpomembnejših povojnih društev in organizacij koroških Slovencev.

Mednje sodi tudi združenje nekdanjih koroških protinacističnih borcev. Združenje je bilo ustanovljeno v začetku leta 1946, od leta 1952 pa deluje pod imenom »Zveza koroških partizanov – Verband der Kärntner Partisanen« (dalje: ZKP). V poglavju raziskovalne naloge¹ uvodoma ugotavljamo, da zgodovinske literature o štirih desetletjih delovanja koroške partizanske organizacije ni ravno na pretek. V tem času pa se je ob ohranjenem arhivskem gradivu nabralo na stotine časopisnih člankov in priložnostnih zapisov. Posebej dobro je dokumentirano delovanje ZKP, odkar je leta 1967 v Ljubljani začela izhajati revija »Vestnik (odbora) koroških partizanov«. Glasilo koroških partizanov z obeh strani jugoslovansko-avstrijske meje je povezano predvsem z imenom medvojnega političnega voditelja koroškega narodnoosvobodilnega boja inž. Pavla Žaucerja Matjaža (1914–1986). Na voljo imamo tudi dve informativni in razmeroma obsežni kroniki povojnega delovanja koroških partizanov. Prvi del do konca leta 1971 je napisal predvojni komunistični revolucionar in znani partizanski voditelj Karel Prušnik Gašper² (1910–1980), avtor spominov na koroško

¹ Janez Stergar: Zveza koroških partizanov (ZKP). Ljubljana 1986, 75 str., 9 str. op., 7 str. biografij, 3 str. bibliografije

² Karel Prušnik Gašper: Rojstvo in življenje Zveze koroških partizanov. – Vestnik koroških partizanov (dalje: VKP), Ljubljana 3/1970, št. 1–2, s. 36–42; 4/1971, št. 1–2, s. 66–78; št. 4, s. 36–42 in 5/1972, št. 3, s. 36–59 (z bibliografijo za leta 1946–71). Skrajšan ponatis: Slovenski vestnik (dalje: SV), Celovec 28.10. – 18.11.1977

NOB »Gamsi na plazu« ter od leta 1947 do svoje smrti predsednik koroške partizanske organizacije. Drugi del kronike za obdobje 1972–1980 je objavil Jožko Kežar³ (1927–1984), dolgoletni tajnik ZKP.

O prvih začetkih borčevske organizacije na Koroškem dosedANJI pregledi ne poročajo podrobneje, marsikateri datum ali podatek v literaturi pa je netočen⁴. Ustanovni sestanek »Društva koroških partizanov« (dalje: DKP) je bil 7. 2. 1946 (po drugem viru 6. 2. 1946) v Celovcu, ko je okrog 150 nekdanjih partizanov izvolilo pripravljalni odbor z dr. Luko Sienčnikom (r. 1904) kot predsednikom. Ustanovni občni zbor DKP je 6. 3. 1946 za predsednika ZKP izvolil Franca Primožiča Marka (1915–1963), ki je program novega društva strnil takole: »Slovenski in avstrijski partizani so se skupno borili proti fašizmu, oni so danes poklicani, da ustvarijo trden most razumevanja in prijateljstva med obema narodoma.« Že 29. 3. 1946 pa so predstavniki britanskih zasedbenih oblasti na Koroškem predstavnikom DKP in Pokrajinskega odbora OF za Slovensko Koroško sporočili, da delovanja DKP ne bodo dopustili, ker naj bi po britanski presoji šlo za »organizacijo, ki namerava uporabiti oboroženo silo«.

Po osemnajstmesečni uradni prepovedi delovanja – to je bilo hkrati obdobje napadov neonacističnih tolpa na posamezne nekdanje partizane, številnih policijskih preiskav, aretacij in sodnih obsodb – se je 23. 9. 1947 na občnem zboru v Celovcu sestala »Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške« (dalje: ZBPSK). Na novo izvoljenega predsednika Karla Prušnika Gašperja pa je že 8. 11. 1947 britansko vojaško sodišče obsodilo na leto dni zapora, ker je ob odkritju partizanskega spomenika v Šentrupertu pri Velikovcu (St. Ruprecht) kritiziral ravnanje britanskih in ameriških zasedbenih sil v Avstriji.⁵

V raziskovalni nalogi smo nato sledili razvoju koroške borčevske organizacije do leta 1986. Tu naj naštejemo le naslove podpoglavij, ki opozarjajo na poglobitve časovne mejnike, kot smo jih lahko opredelili ob raziskavi gradiva, ki ga hranimo na INV: Novo ime – Zveza koroških partizanov (1952), Ob podpisu Avstrijske državne pogodbe (1955), Šestdeseta leta, Zaostritve v začetku sedemdesetih let, Ob ugotavljanju manjšine in uvajanju sedmojuljske zakonodaje, Konec sedemdesetih let, Prelomno leto

³ Jožko Kežar: Življenje in delo Zveze koroških partizanov v Celovcu. – VKP 15/1981, št. 2–3, s. 58–63; št. 4, s. 25–43; 16/1982, št. 2, s. 21–29 in št. 3, s. 11–24

⁴ Še največ o ustanavljanju doslej Anton Zorn: Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950, Ljubljana 1968 (tipkopijsna disertacija)

⁵ Podrobneje v objavi prvega dela poglavja raziskovalne naloge o ZKP: Janez Stergar, Organizacija koroških partizanov v prvem desetletju po vojni. – VKP 20/1986, št. 1–2, s. 49–65. Skrajšana redakcija pregleda od leta 1946 do ustanovitve ZBPSK septembra 1947 (brez znanstvenega aparata): Janez Stergar, Vojne rane so bile še sveže. Ob štiridesetletnici ustanovitve Zveze koroških partizanov na avstrijskem Koroškem. – TV 15, naš tovariš, Ljubljana 20.3. in 27.3.1986

1980, Začetek osemdesetih let, Oživljanje protipartizanske gonje, Obdobje 1983–1986⁶. Vsa podpoglavja raziskovalne naloge so seveda opremljena z ustreznimi opombami, za celotno poglavje o ZKP je bil pripravljen izbor biografskih skic glavnih akterjev ter izbor literature.

Za pričujočo objavo smo pripravili redakcijo zaključnih petih podpoglavij.

Opredelitev partizanske organizacije v statutih in programu

Za presojo o uspešnosti štiridesetletnega delovanja koroške partizanske organizacije je treba nekaj povedati o statutarno določenih ciljeh ZKP in njenih predhodnic.

Karel Prušnik Gašper je v svojem pregledu⁷ obširno povzel namen in cilje DKP na podlagi vloge za dovoljenje delovanja društva iz marca 1946. Jezik izvirnega poglavja »Namen in cilj društva« v arhiviranih pravilih DKP je nekoliko bližji tedanjemu času neposredno po vojni; kolikor vemo, pravila (na samo dveh straneh!) še niso bila objavljena, zato si poglavje ogledimo v celoti: »Društvo ima namen združiti vse bivše partizane, čuvati in gojiti pravega partizanskega bojnega duha, delati na iztrebljenju nacionalsocijalistične ideologije, na odstranitvi vseh nosilcev te ideologije iz javnega življenja in skrbeti za to, da bodo vsi vojni zločinci čimprej prejeli zasluženo kazen. Društvo hoče s tradicionalnim bojnim duhom med svojim članstvom doseči z vzgojo vse socijalne in narodne pravice in se hoče z vsemi silami boriti proti vsakemu pojavu sila (nasilja – op.) in tlačanstvu, posebno pa proti vsem nepraviciam in krivicam, katere so bile ali so še naperjene proti antifašističnim borcem. Društvo hoče obdržati tradicionalno tovarišstvo partizanov, katero je bilo najplemenitejša lastnost partizanov v boju proti fašizmu. Dalje ima društvo namen popularizirati partizanski pokret in čuvati spomin na vse padle tovariše. Društvo bo zbiralo podatke o partizanskih bojih, kakor tudi podatke o naših žrtvah in junaških dejanjih. Društvo ima dalje namen podpirati partizane – invalide, pomoči potrebne družine, vse siromašne bivše partizane in vse one, ki so podpirali partizane in vsled sodelovanja s partizani bili žrtve nacionalsocijalističnega nasilstva. Skrbelo bo, da se najdejo vsi grobovi padlih partizanov in žrtev osvobodilnih bojov in da bodo ti grobovi oskrbovani. Društvo ima namen prirejati kulturne in zabavne prireditve in skrbeti za kulturno vzgojo po okrajih in grupah. Društvo bo zbrani material objavilo, ravnotako prispevke članstva in svojega dela.«⁸

⁶ Del poglavja raziskave o ZKP za leta 1980–86 bo predvidoma objavljen v VKP 21/1987, št. 1–2

⁷ V opombi 2 citirano Prušnikovo delo, VKP 3/1970, št. 1–2, s. 36–37

V pravilih DKP res ni bilo govora o uporabi »oborožene sile«, ki so jo britanske zasedbene oblasti navajale v svoji obrazložitvi prepovedi delovanja DKP. Pač pa lahko zaslutimo samoobrambno funkcijo, ki naj bi jo društvo tudi opravljalo. Janez Wutte Luc (r. 1918), nekdanji partizan na Svinški planini, od leta 1980 pa predsednik ZKP, se spominja, da so bili napadi nemškonacionalnih in neonacističnih pretepaških skupin »Wurffkomand« povod za ustanovitev borčevskega združenja: »Prav zaradi nove nacistične gonje smo se morali organizirati, postaviti obrambne skupine, ki so zaščitile naše prireditve in ljudi pred napadi teh surovih tolp.«⁹

Še manj govorijo o oblikovanju oboroženih obrambnih skupin »Statuti in program« ZBPSK z dne 26. 6. 1947, ko so – tokrat uspešno – ponovno pripravljali ustanovitev oziroma obnovitev koroške borčevske organizacije. Ker so tudi »Namen in cilji zveze« iz leta 1947 dokumentarno pomembni in v literaturi malo znani, si ta 2. člen novih statutow (v primerjavi s predhodnimi so nekoliko podrobneje strukturirani) oglejmo v celoti: »Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške ima namen združevati vse bivše organizirane aktivne člane odpora proti nemškemu fašizmu; gojiti in dvigati protifašistično ter demokratično miselnost, v ta namen vršiti sestanke, prireditve ter izdajati literaturo; sodelovati pri dokončnem izkoreninjenju nacistične in velikonemške miselnosti; iskati stike in sodelovanje s sličnimi organizacijami drugih dežel z namenom, da se na ta način utrjuje prijateljstvo z drugimi narodi; utrjevati antifašistično in demokratično enotnost z avstrijskim narodom; skrbeti in podpirati pomoči potrebne partizanske invalide ter vdove in sirote po padlih partizanih.«¹⁰ Statutarni cilji iz let 1946 in 1947 so jasno zapisani in ne potrebujejo posebnega komentarja. Za širši oris časa in tedanjega položaja koroških Slovencev pa tu ni mesta.

K zahtevi avstrijskih oblasti z dne 13. 4. 1949, naj ZBPSK v roku enega meseca iz svojega imena izpusti teritorialno opredelitev »Slovenske Koroške«¹¹, pa le dodajmo pojasnilo, da je bila zahteva prav verjetno v zvezi z

⁸ Dokumentacija INV hrani kopijo pravil DKP iz arhiva Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu (dalje: SZI), fond C, fasc. VII, mapa 2, dok. [I.] 13 (a)

⁹ Govor predsednika ZKP Wutteja na proslavi štiridesetletnice organizacije v Celovcu 23.3.1986 je povzet v članku: Prežeti s ponosom in miroljubnim človečanstvom. – VKP 20/1986, št. 1–2, citat na str. 10. Na obrambni aspekt ustanovitve DKP je avtorja v pismu 17.3.1986 in v pogovorih spomladi 1986 opozoril tudi Drago Druškovič (r. 1920), ki je bil kot partizanski prvoborec leta 1944 poslan na politično in kulturno delo na Koroškem, kjer je ostal do leta 1948.

¹⁰ Kopija statutow in programa ZBPSK iz arhiva SZI, fond C, fasc. VII, mapa 2, dok. [I.] 14 je tudi v dokumentaciji INV. Namen in cilje zveze povzema Anton Zorn v disertaciji iz op. 4, str. 263; kot hranitelja dokumenta navaja le »neurejeni arhiv INV«.

¹¹ Kopija Spomenice Pokrajinskega odbora OF za Slovensko Koroško konferenci sveta zunanjih ministrov v Parizu z dne 3.6.1949 iz arhiva SZI, fond C, fasc. I, mapa 8, dok. 51 je tudi v dokumentaciji INV.

ugodnim zavezniškim obravnavanjem avstrijske želje po nespremenjenosti meje z Jugoslavijo in z odklanjanjem vsake zahteve po posebnem avtonomnem statusu južnega, narodnostno mešanega oziroma slovenskega dela Koroške. Kot je rečeno v uvodu, se je »Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške« leta 1952 (torej tri leta po sprejemu odločitve o ohranitvi predvojnih avstrijskih meja, a še tri leta pred formalnim podpisom Avstrijske državne pogodbe) dejansko preimenovala v »Zvezo koroških partizanov«. Opredelitev »za Slovensko Koroško« je tedaj iz svojih nazivov opustila še vrsto slovenskih koroških organizacij.

Tu ne bomo sledili razvoju pravil ZKP skozi štiri desetletja. Prav pa je, da omenimo leta 1981 sprejeti sklep o pomladitvi članstva. Sklep je formalno potrdil občni zbor ZKP 19. 11. 1983. Zato je bilo treba spremeniti pravila, ki jih je zadnjič pred tem z odločbo Vr-1288-1/74 dne 20. 5. 1974 potrdila varnostna direkcija za zvezno deželo Koroško. Po novem se članstvo ZKP ne deli več na redno in izredno, ampak lahko postanejo redni člani zveze »1. vsi koroški partizani, ki so se aktivno borili proti fašizmu, 2. vsi aktivisti protifašističnega boja, 3. vsi, ki soglašajo s cilji zveze«. Ob nekaterih manj pomembnih formalnih dopolnitvah pravil ZKP je omenjeni občni zbor sprejel, varnostna direkcija pa z odločbo Vr-593-1/83 z dne 28. 11. 1983 »ni prepovedala« še dopolnitve ciljev ZKP s »podpiranjem gibanja za mir«.¹²

»Zveza koroških partizanov – Verband der Kärntner Partisanen« s sedežem v Celovcu ima tako po členu 2 sedaj veljavnih »statutov in programa« naslednje namene in cilje: »Združevati vse bivše aktivne člane odpora proti fašizmu; gojiti in dvigati protifašistično in demokratično miselnost v smislu tradicije in zgodovine NOB, v ta namen vršiti sestanke, prireditve ter izdajati literaturo; sodelovati pri dokončnem izkoreninjenju nacistične in velikonemške miselnosti; podpirati gibanje za mir; iskati stike in sodelovanje s podobnimi organizacijami drugih dežel z namenom, da se na ta način utrjuje prijateljstvo z drugimi narodi; utrjevati antifašistično in demokratično enotnost z avstrijskim narodom; skrbeti in podpirati pomoči potrebne partizanske invalide ter vdove in sirote po padlih partizanih; oskrbovati partizanska grobišča in skrbeti za ohranitev partizanskih spominskih obeležij.«

Povedali smo že, kdo lahko postane član ZKP. Posebej je v pravilih še določeno, da spol, stan, stranka, vera ali narodnost ne morejo biti ovira za sprejem, pač pa »člani zveze ne morejo postati oni, ki so bili člani NSDAP in njenih formacij. O izjemnih slučajih odloča samo 2/3 večina Glavnega odbora« (člen 6). GO lahko tudi sicer »zavrne sprejem v članstvo brez navedbe vzroka« (člen 7). Kar tu omenimo, da je imel ZKP ob svoji štiridesetletnici spomladi 1986 okoli 400 članov, od katerih jih je bilo nekaj nad 50

¹² Nemški in slovenski »Statuti in program« z dne 19. 11. 1983 ter navedeni odlok varnostne direkcije so v arhivu ZKP v Celovcu; kopije hrani tudi dokumentacija INV.

mladih, ki sami niso sodelovali v NOB. Na občnem zboru leta 1983 je bilo nekaj mladih izvoljenih tudi v glavni odbor ZKP.

Člen 11 »Statutov in programa« ZKP določa, da se redni občni zbor sestane enkrat letno, izredni občni zbor pa »mora biti sklican, če zahteva to 1/3 rednih članov. Glavni odbora mora tekom 14 dni po sprejemu zahteve sklicati občni zbor. Občni zbor je sklepčen, če je navzoča najmanj 1/3 članov«; sklepa z navadno večino glasov, le o spremembi statuta in razpustu zveze sklepa z dvetretjinsko večino. Členi 12–15 določajo še, da vsaka tri leta občni zbor izvoli Glavni odbor s predsednikom, z dvema namestnikoma predsednika, s sekretarjem, z blagajnikom ter z do 20 člani, dalje tričlanski kontrolni odbor, medtem ko 4 člane razsodišča vsakič določita obe sperti stranki (GO le določi predsednika, če se člani razsodišča o njem ne morejo zediniti). V primeru razpusta ZKP »pripada premoženje Zvezi slovenskih izseljencev«.

Organiziranost ZKP in njeno mesto med koroškimi slovenskimi organizacijami

V uporabljeni dokumentaciji smo evidentirali naslednje celovške naslove ZKP v preteklih štirih desetletjih: Salmstrasse 6, Spitalgasse 12, Gasometergasse 10 in Tarviserstrasse 16 (od začetka leta 1986). Na zadnjih dveh naslovih je ZKP delila prostore z Zvezo slovenskih organizacij na Koroškem (dalje ZSO), neposredno naslednico koroške OF. Ker ima ZKP le enega stalno nastavljenega uslužbenca, je razumljivo, da je večina dela pri organizaciji opravljenega na amaterski podlagi, pri večjih akcijah in prireditvah pa ZKP potrebuje tudi pomoč krovne organizacije ZSO. Prek ZSO prejema zveza tudi subvencije iz matične Slovenije, saj samo iz sredstev pristopnin, članarin in dohodkov prireditev ne bi bilo mogoče financirati vse razvejane in pestre dejavnosti ZKP.

V primerjavi z nekaterimi drugimi organizacijami koroških Slovencev je ZKP »stanovska organizacija« in ima – kljub spremembam v zadnjem času – še vedno zelo specifično starostno in poklicno sestavo: aktivni udeleženci NOB so sedaj vsi že v letih, izobrazbe in poklica pa borci v povojnih letih niso tako močno menjali, kot to velja za slovensko narodno skupnost na Koroškem v celoti. Tudi v vodstvu ZKP se je pretežno ohranila »ljudskost«, kot jo je dolga desetletja predstavljal Karel Prušnik Gašper in kot je pri večini ostalih organizacij koroških Slovencev vsaj v zadnjem desetletju ni več. Ta »ljudskost« – če ji že tako rečemo – ima svoje prednosti, prinaša pa tudi vrsto težav. Kritičen sociolog bi verjetno pri ZKP opazil tudi nekaj prenašanja partizanske (vojaške) organiziranosti v današnji čas. Določeno mero avtoritarnosti in vodenju ZKP gre na drugi strani morda pripisati neoporekani izjemnosti in moči osebnosti Gašperja in njegovih najožjih sodelavcev in naslednikov.

Da bi organizacija dosegla bolj neposreden stik s svojim članstvom, so na občnem zboru 15. 11. 1980 sklenili osnovati področne odbore ZKP. V

letu dni so odbore izoblikovali za osem področij: Pliberk (Bleiburg), Železna Kapla (Eisenkappel), Šentprimož v Podjuni (St. Primus), Sele (Zell), Slove-nji Plajberk (Windisch Bleiberg), Borovlje (Ferlach), Šentjanž v Rožu (St. Johann) — Kotmara vas (Köttmannsdorf) in Šentjakob v Rožu (St. Jakob i. R.); delokrog področnega obora Šentjakob sega tudi v Ziljsko dolino. Neka-teri odbori delujejo živahno, vsaj po časopisnih poročilih pa delo drugih ni enako uspešno.

Preden zapišemo še nekaj opaznanj glede mesta ZKP med sloven-skimi koroškimi organizacijami in različnih povezav in stikov ZKP, naj iz analize oživljanja protipartizanske gonje na Koroškem¹³ povzamemo opo-zorilo o omalovažujočem ali odklonilnem odnosu do slovenske in koroško-slovenske NOB in s tem do dejavnosti ZKP pri delu samih koroških Sloven-cev. Ali gre pri negativnem odnosu za taktične premisleke, za osebne in družinske zamere, za vpliv poveljne slovenske belogardistične oz. domo-branske emigracije, za rezultat načrtne in masivne nemškonacionalne in neonacistične kampanje, za odsev publicistično razgretih razprav o neka-terih temnih plateg NOB v matični Sloveniji, za take in drugačne ideološke pomisleke ali za kombinacije teh zadržkov, je pri vsakem konkretnem pri-meru brez podrobnega študija težko presoditi. Zato naj samo naštejemo nekaj zabeleženih oblik, ob katerih so se večkrat lomila tudi publicistična kopja v zamejskem tisku.¹⁴ Tu gre npr. za izrinjenje neposredne omembe partizanstva in partizanske pesmi iz scenarija osrednje prireditve Kulturnih dni koroških Slovencev v Ljubljani, za odklanjanje nastopa Koroškega par-tizanskega pevskega zbora na skupnih narodnih prireditvah, za ne vključi-tev razstave o partizanskem Znanstvenem inštitutu v program Koroških kulturnih dni ipd. Aktivisti ZSO, Slovenske prosvetne zveze (dalje: SPZ) in ZKP — organizacij torej, ki nadaljujejo tradicijo OF — bi znali dodati res še marsikaj podobnega, kar običajno tudi ne pride v javnost. Če je pismo bral-ca, ki ga v prostorih Kluba slovenskih študentov in študentk na Dunaju motijo »Titovi plakati in parole« ter zvezda, v »Slovenskem vestniku« velika izjema, je bodic, ki izpričujejo partizanstvu nenaklonjeno miselnost posameznih avtorjev najti več že v »Našem tedniku«, glasilu Narodnega sveta koroških Slovencev (dalje: NSKS), še več v publikacijah celovške Mohorjeve družbe.

Partizanstvu nenaklonjenemu pisanju v emigrantskem tisku Mohor-jeve družbe in v njenih koledarjih se v zadnjih štirih letih pridružuje še izda-janje nove revije »Celovski zvon«. Najbolj znano in značilno je vsekakor

¹³ Janez Stergar: Oživljanje gonje proti NOB in proti partizanskim tradicijam na avstrijskem Koroškem, elaborat INV, 25 str., Ljubljana 16.12.1985. Analiza je deloma povzeta v enem izmed podglavij raziskave o ZKP iz op. 1. V obsežnejši redakciji bo predvidoma izšla leta 1987 v reviji Borec.

¹⁴ Viri so podrobneje navedeni v elaboratu iz op. 13; hrani jih dokumentacija INV.

pisanje sourednika dr. Petra Milloniga, koroškega Slovence iz New Yorka, ki je za marčno številko 1985 prispeval uvodnik k nesoglasjem ob javni manifestaciji v obrambo dvojezični šoli v Celovcu 17. 11. 1984. Mladi koroško-ameriški izobraženec je mdr. zapisal: »Nastop partizanskega pevskega zbora v letu 1984 na tleh demokratične države je neprimerno početje. Živimo v zgodovinskem ambientu, ki nima podobnosti s časom, v katerem je imelo partizanstvo v določenem pogledu svojo upravičenost – in tu je nujno, da opozorimo na razliko med bojem proti okupatorju na Koroškem, ki ni bil navezan na nobene druge politične načrte, in med bojem proti hitlerizmu v drugih slovenskih krajih, kjer so taki načrti obstajali. . . . Zakaj torej poje partizanski pevski zbor na Koroškem, zakaj sploh poje? Ali ni bilo že stokrat zapisano, da se nočemo boriti s sredstvi preteklosti za neaktualne cilje z namenom prejšnjega stoletja?«

Ob svoji petletnici je Koroški partizanski pevski zbor (dalje: KPPZ; zbor je nastal jeseni 1980 v okrilju ZKP, vključen pa je tudi v SPZ) v brošuri¹⁵ navedel najbolj značilne primere za polarizacijo mnenj ob KPPZ kot sedaj najbolj izpostavljenem strelvodu za pomisleke, zadržke ter bolj ali manj odkrite napade na tradicije koroškega partizanstva, a tudi revolucionarnega mednarodnega delavskega gibanja, saj v preteklih razhajanjih ni šlo le za partizansko pesem, ampak tudi za Internacionalo. Omenimo pomisleke proti partizanski pesmi na slovenskih prireditvah nasploh, bojažen, da bi ustanovitev KPPZ razbijala že obstoječe zборе, zavrnitev prošnje KPPZ za vadbo v prostorih Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu, omenjena nesoglasja ob manifestaciji v obrambo dvojezični šoli novembra 1984, nepristajanje NSKS na vključitev KPPZ v skupno praznovanje 40. obletnice svobode in zmage nad fašizmom, na očitke posameznikov (»tudi nekaterih Kladivarjev«), da partizanska pesem ne poziva k miru in k protestu zoper sodobne krivice v svetu.

Ob zadnji pripombi lahko dodamo, da skupina okoli lista »Kladivo«, ki jo v glavnem sestavljajo mladi slovenski koroški komunisti, pretežno tudi člani KPA, s svojimi člani sicer sodeluje pri KPPZ. Kladivarji vztrajno opozarjajo na idejno diferenciacijo med koroškimi Slovenci ob njihovem odnosu do NOB oziroma odnosu do koroškega partizanstva in na odsev te diferenciacije na sodobno manjšinsko dogajanje (nacistično preganjanje, neoboroženi odpor zoper njega, pregon koroških slovenskih družin v rajh in selške žrtve npr. tako ali tako vsi koroški Slovenci ocenjujejo enotno!).

Na uvodnik »Celovškega zvona« so odgovorili med drugim tudi na občnem zboru ZSO 21. 4. 1985, ko je predsednik nadzornega odbora ZSO Lipej Kolenik Stanko (r. 1925), partizanski invalid, dejal: »Z očitki nekaterih, da smo preveč 'zazrti' v preteklost, se nikoli ne bomo strinjali. Ponosni smo na našo slavno preteklost, ko smo s svojimi žrtvami doprinesli tudi k zopet-

¹⁵ Koroški partizanski pevski zbor Celovec, 1980–1985. Celovec 1985

nemu rojstvu današnje Republike Avstrije in svobodi vseh zatiranih narodov v Evropi. Zato je posebna dolžnost in skrb Zveze slovenskih organizacij in njenega glasila 'Slovenskega vestnika' vedno zopet pisati in objavljati podatke in dogodke iz časa borbe proti fašizmu, iz časa trpljenja in umiranja ljudi za svobodo. Prav bi bilo, da bi 'Slovenski vestnik' pisal več tudi o tem, kaj so delali izdajalci v drugi svetovni vojni, kako je lahko prišlo do sodelovanja z okupatorjem med Slovenci. Mislim, da ima mladi rod pravico, da to zve in da je pravilno informiran. Zveza slovenskih organizacij se bo morala kot naša krovna organizacija odločno postaviti po robu sramotnemu in blatenju našega osvobodilnega boja».¹⁶

S Kolenikovim citatom lahko nadaljujemo razpravljanje o odnosu med ZKP in ZSO. ZKP je ena izmed ustanovnih članic ZSO, prav gotovo tudi ena izmed pomembnejših in najbolj dejavnih. Tesno povezanost partizanske organizacije z ZSO in njenima predhodnicama (OF in DF DL – Demokratična fronta delovnega ljudstva) izpričujejo tudi številne osebne povezave v preteklosti in sedanjosti. Lipej Kolenik ni le predsednik NO ZSO, ampak hkrati tudi podpredsednik ZKP, predsednik KPPZ, funkcionar v prosvetni in zadržni organizaciji. Predsednik ZKP Janez Wutte Luc je bil do nedavnega hkrati tajnik oz. podpredsednik ZSO. Če posežemo z nekaterimi primeri še dlje nazaj, lahko navedemo predsednika ZKP Karla Prušnika Gašperja, ki je bil hkrati sekretar PO OF in nato stalno vsaj odbornik ZSO. Dr. Franci Zwitter je bil predsednik SPZ, predsednik DF DL in predsednik ZSO, v partizanski organizaciji pa je bil dolgoletni odbornik, 1946 njen podpredsednik in 1950–52 tudi njen sekretar. Andrej Haderlap je bil hkrati tajnik PO OF in tajnik DBPSK. Vrsto funkcij v drugih organizacijah je opravljal predsednik pripravljalnega odbora DKP in nato podpredsednik ZBPSK in ZKP (kot se je pač spreminjalo ime borčevske organizacije) dr. Luka Sienčnik. Posebej še v prvih povojnih letih so bili nekdanji koroški partizani in člani obora DKP, DBPSK oziroma ZKP hkrati še predsedniki slovenskih koroških prosvetnih, mladinskih in ženskih organizacij. Podrobnejši pregled, statistiko in analizo bi bilo treba še pripraviti, trditev o kadrovske prepletenosti pa drži. Povsem logično je tudi, da so po vojni odborniška mesta v slovenskih organizacijah prevzeli možje in žene ter fantje in dekleta, ki so se najbolj dosledno izkazali v borbi proti fašizmu in ki so v nekaterih primerih že med vojno opravljali vodilne funkcije v OF in njenih množičnih organizacijah.

Eden izmed dokazov za »ljudskost« ZKP je prav gotovo velika udeležba na njenih prireditvah. Mirno lahko ugotovimo, da so bila največja slovenska zborovanja na prostem v povojnem obdobju na Koroškem v veliki meri, morda celo v večini, prireditve partizanske organizacije (za zadnje desetletje in pol je treba presežnik glede števila udeležencev relativizirati

¹⁶ Gradivo za občni zbor ZSO 21.4.1985 v Celovcu, dokumentacija INV

vsaj z opozorilom na veliko zastopanost ljudi iz SR Slovenije med zborovalci in pohodniki, kar pa seveda velja tudi za množične prireditve drugih slovenskih koroških organizatorjev). Na teh shodih pa niso zavzemali stališč do različnih političnih, gospodarskih in kulturnih vprašanj le govorniki ZKP, ampak tudi predstavniki drugih organizacij koroških Slovencev, še posebej ZSO in njenih predhodnic. Ob tem lahko ugotovimo visoko stopnjo soglasja v javno izraženih stališčih ZKP in ZSO. V internih razpravah sta obe organizaciji zastopali tudi različna stališča, še posebej v posameznih konkretnih in taktičnih vprašanjih manjšinske politike. Največkrat pa niti ni šlo za različna stališča obeh organizacij, ampak mnogo bolj za različne poglede posameznih funkcionarjev.¹⁷

Odnos med ZKP in ZSO bi v določeni meri lahko primerjali z odnosom ZZB in SZDL v matični Sloveniji. Nekaj razlik seveda je. ZSO ne deluje kot večinska družbenopolitična organizacija z ustavno opredeljenimi dolžnostmi in možnostmi odločanja. V ZSO prav tako ni nikakršne avantgardne organizacije in ne enotne organizacije delavskega razreda (kot sta to v SZDL ZK in ZS). Poklicno oziroma stanovsko so znotraj ZSO organizirani predvsem kmetje, medtem ko delovanja društev intelektualcev, zgodovinarjev in geografov, pravnikov, šolnikov in stanovsko organiziranih podjetnikov in delavcev v ZSO neposredno ni močnejše čutiti. Toliko o strukturi ZSO, ker postavljamo tezo, da je ZKP v določeni meri in v določenih obdobjih dejansko odigrala vlogo idejne avantgarde v frontni organizaciji koroških Slovencev (v OF, DFDL, oziroma v ZSO).

Verjetno tudi ne bi bilo težko dokazati, da je bil delež komunistov (članov KPS, članov KPA, neorganiziranih) v ZKP večji kot v katerikoli drugi organizaciji koroških Slovencev. Razloge za to gre seveda iskati še v času NOB, iz katerega izvira prvotno članstvo koroške partizanske organizacije. Vsaj nekaj indicij v preglednem gradivu nas navaja na misel o določenem »seктаšenju« komunistov, posebej v prvem obdobju razvoja organizacije. Odnos KPA do koroškega vprašanja, do organizacij koroških Slovencev in posebej do ZKP je seveda pomembno vprašanje, a ga v okviru te raziskave ne moremo v celoti izmeriti. Nekaj o informbirojskih časih smo zapisali v podpoglavju naše raziskave¹⁸, nekaj o stikih s komunistično odporniško organizacijo še sledi. Tu naj navedemo le citat, ki opredeljuje še veljavno stališče KPA. Sekretar CK KPA Erwin Scharf, sam bivši partizan, je na jubilejnem občnem zboru ZKP 12. 11. 1977 dejal v svojem pozdravu (po zapisu Jožka Kežarja), »da so avstrijski protifašisti dobili možnost oboroženega boja proti fašizmu šele z vključitvijo v jugoslovansko

¹⁷ Predvsem iz razgovorov ob pripravi pričujoče raziskave je bilo mogoče izvedeti za razhajanja ob posameznih kadrovskih rešitvah v manjšinskih organizacijah in ustanovah ter ob odločanju za dvojezične napise na partizanskih spomenikih (dvojezičnost je zagovarjal predsednik ZKP Karel Prušnik Gašper).

¹⁸ Primerjaj v op. 5 navedeno Stergarjevo objavo v VKP 20/1986, št. 1–2, s. 49–65.

vojsko. Erwin Scharf je še poudaril, da se na Koroškem boj še nadaljuje, ker se je treba boriti za uresničitev člena 7 avstrijske državne pogodbe in proti porajajočemu se neonacizmu. Dejal pa je še, da je njihova partija z nami, zato je treba tudi še danes iti skupaj s koroškimi partizani in vsemi demokrati v boj za demokracijo in enakopravnost manjšin.¹⁹

Glede na svoj zgodovinski nastanek in v skladu s svojimi pravili ZKP brez ločevanja vključuje tudi verne in nekatere tradicionalno-konservativno usmerjene nekdanje partizane in borce protifašističnega odpora. Ne glede na včlanjenje ZKP v ZSO so nekateri člani ZKP tudi dejavni pripadniki NSKS (skupine iz Sel, Globasnice in še od kod), kar bi bilo togo gledano nemogoče. Zadržanje NSKS do ZKP je Karel Prušnik Gašper za prvo obdobje delovanja NSKS (»pod pokroviteljstvom angleških zasedbenih oblasti in jugoslovanskih deportirancev«) označil kot »skrajno sovražno«, ²⁰ kar je lahko dokumentirati tudi s pisanjem glasila NSKS. Nadaljnega razvoja odnosov nismo podrobno analizirali. Vsaj septembra 1975 pa je tudi ustanovitelj in predsednik NSKS dr. Joško Tischler že prisostvoval »partizanski« prireditvi ob podelitvi Titovih spominskih medalj slovenskim koroškim protifašističnim borcem.²¹ Od izvolitve za predsednika NSKS 15. 5. 1976 ima korektne odnose z ZKP dr. Matevž Grlic, kar velja tudi za večino ostalih sedanjih funkcionarjev NSKS. Kot posebno vprašanje ostaja »bojkotiranje« prireditev, na katerih nastopa KPPZ; razlogi za zadržanje NSKS v tem primeru v javnosti niso bili dovolj pojasnjeni, tako da se tu vzdržimo prenatrženega sklepanja.

Kljub razhajanjem glede vključevanja partizanskih tradicij v delovni program organizacij koroških Slovencev je tudi Narodni svet koroških Slovencev v zadnjih letih praviloma vedno zastopan na občnih zborih Zveze koroških partizanov, velikokrat (vsaj s simboličnim zastopstvom) tudi na spominskih slovesnostih ZKP. To je treba posebej poudariti, da ne bi ostal napačen vtis, da odklonilno mnenje nekaterih njegovih članov določa tudi načelno zadržanje te osrednje organizacije. Občni zbor ZKP 19. 11. 1983 je posebej pozdravil tudi tajnik Narodnega sveta mag. Franc Wedenig in »izjavil, da se osebno in tudi NSKS prizna k partizanski miselnosti, ki tudi danes ni manj važna kot v nacistični dobi, ker se je za človekove pravice treba boriti tudi danes. Narodno osvobodilni boj na Koroškem je del naše zgodovine, je bistven del naše narodne identitete.«²² Brez zadržkov je sodelovanje NSKS z Zvezo slovenskih izseljencev, ki je prav tako važen subjekt v ohranjanju protifašistične tradicije med koroškimi Slovenci. Iz

¹⁹ V op. 3 navedeno Kežarjevo delo, VKP 16/1982, št. 2, s. 26

²⁰ V op. 2 navedeno Prušnikovo delo, VKP 4/1971, št. 4, s. 39

²¹ V op. 3 navedeno Kežarjevo delo, VKP 15/1981, št. 4, s. 34

²² SV 25.11.1983

zadnjega časa naj spomnimo le na spominsko slovesnost ob štiridesetletnici izgona (aprila 1982) ter na razstavo in pomembno knjižico »Pregnansvo in upor – Vertreibung und Widerstand«, ki sta bili pripravljeni ob tej priložnosti.

Za podrobnejšo analizo članstva ZKP in odnosa koroških Slovencev do ZKP bi bilo potrebno anketirati člane ZKP in reprezentativni vzorec predstavnikov manjšine; to v okviru naše raziskave ni bilo predvideno. Tako smo se morali omejiti predvsem na publicirana ali kako drugače dokumentirana stališča. Posredno pa smemo sklepati o poznavanju NOB, o odmevnosti delovanja in popularnosti voditeljev ZKP na podlagi ankete med slovensko mladino na Koroškem, ki jo je leta 1985 pripravil sodelavec Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu dr. Franc Merkač. Anketa je bila sicer omejena predvsem na katoliške organizacije (Katoliška mladina, Koroška dijaška zveza, Slovenski koroški skavti in skavtinje – skupaj 133 anketirancev), le osmino odgovorov (19) je posredovala Zveza slovenske mladine, vključena v ZSO. V anketi je le tretjina deklet in 58 % fantov pravilno povedala letnico izselitve koroških Slovencev v rajh. 80 % mladincev je sicer vedelo, da je bil dr. Joško Tischler profesor, a le še polovica, da je bil tudi soustanovitelj NSKS in politik. Dr. Franca Petka polovica mladincev sploh ne pozna, le dobra četrtina pa ve, da je bil soustanovitelj ZSO in politik, ne pa pesnik ali učitelj. Anketirana mladina slabo pozna tudi sedanje predsednike slovenskih koroških organizacij.²³ Na drugi strani poznamo primere odličnega sodelovanja med področnimi odbori ZKP in Zveze slovenske mladine (posebej npr. v Pliberku in v Železni Kapli); mladinska delovna brigada je obnavljala Peršmanovo domačijo nad Lepeno (Lepen), kjer je od 25. 4. 1982 Muzej koroškega narodnoosvobodilnega boja, posebne prostore v domačiji pa ima tudi mladinska organizacija. KPPZ sestavljajo predvsem mladi pevci. Slabša je izkušnja z bralno značko Karla Prušnika Gašperja, ki se še po pol desetletja ni uspela razširiti med mlade bralce na avstrijskem Koroškem.

Žal ne v Prušnikovem pregledu ne v pregledani dokumentaciji ni natančnejših podatkov o članstvu nemško govorečih koroških partizanov in borcev odpora v DKP, DBPSK oziroma v ZKP. Na ustanovnem občnem zboru DKP 6. 3. 1946 je bil nemški protifašist Matthias Stollwitzer izvoljen za podpredsednika. Sklepamo lahko, da vsaj od ponovne ustanovitve ZBPSK 23. 9. 1947, ko so diplomatska pogajanja za priključitev slovenskega oziroma narodnostno mešanega ozemlja Koroške k Jugoslaviji že dosegla novo fazo, nemško-avstrijskih partizanov v zvezi praktično ni bilo več, še posebej ne več po informbirojevskem letu 1948. Sicer pa vprašanje puščamo odprto.

²³ Anketa med slovensko mladino na Koroškem v letu mladine – 1985. Pripravil in obdelal v okviru Slovenskega znanstvenega inštituta Franc Merkač. Celovec 1985. Kopija v dokumentaciji INV.

Sodelovanje ZKP z drugimi borčevskimi in odporniški organizacijami

V vojni skovano tovarištvo avstrijskih in slovenskih protifašistov se je vsaj v določeni meri ohranilo tudi pozneje. Poleti 1947 je tako npr. tudi konferenca avstrijskih antifašističnih borcev v Celovcu protestirala proti obsodbi Karla Prušnika Gašperja in proti prepovedi organizacije koroških slovenskih partizanov.²⁴

26. 6. 1947 pripravljena pravila ZBPSK v svojem zadnjem členu (16.) določajo, da bo zveza »stremela za tem, da postane članica Zveze avstrijskih protifašističnih borcev za svobodo na Dunaju.«²⁵ Načelno stališče slovenske partizanske organizacije na Koroškem je bilo torej že od začetka jasno.

V začetku sedemdesetih let se je Prušnik ozrl na četrto stoletje sodelovanja in zapisal: »Med tem ko ima Zveza koroških partizanov tesne akcijske stike s socialistično odporniško organizacijo Bund sozialistischer Freiheitskämpfer und Opfer des Faschismus (Zveza socialističnih borcev za svobodo in žrtev fašizma), nam z ÖVP-jevsko odporniško organizacijo kljub iskrenemu prizadevanju ni uspelo ustvariti sodelovanja. Medtem ko sta se prvi organizaciji vedno odzvali našim povabilom in poslali svoje zastopnike na naše prireditve, kjer so v duhu protifašistične solidarnosti tudi spregovorili, se ÖVP-jevska »Kameradschaftsbund der politisch Verfolgten« niti enkrat ni odzvala našim vabilom. Prvi dve organizaciji sta bili prisotni na vseh občnih zborih, razen na dveh (KPÖ-jevska med najhujšo informbirojevsko kampanjo proti Jugoslaviji ni bila navzoča), odkritjih spominskih plošč, polaganju vencev, odkritju spomenikov itd. Tudi Zveza koroških partizanov se je odzvala njihovim prireditvam in poslala tja svoja zastopstva, kadar koli so jo bili povabili, tako da smo bili in smo še naprej s socialistično in komunistično avstrijsko odporniško organizacijo akcijsko povezani v boju proti nacistični ideologiji na Koroškem in v Avstriji.«²⁶

V sedemdesetih letih je ZKP navezala stike tudi z ÖVP-jevsko odporniško organizacijo. Od 20. obletnice ustanovitve I. avstrijskega partizanskega bataljona (jeseni 1964) so tesni stiki tudi med ZKP in borci tega bataljona. ZKP sodeluje z Dokumentacijskim arhivom avstrijskega odporniškega gibanja na Dunaju (dolgoletni vodja dr. Herbert Steiner). Dodati je treba še plodne stike z Delovno skupnostjo organizacij nekdanjih taboriščnikov in borcev avstrijskega odpora (Arbeitsgemeinschaft der KZ Verbände und Widerstandskämpfer Österreichs, Dunaj; sekretar Erich Fein je znan kot avtor knjige o pomnikih avstrijskega odpora »Die Steine reden«;

²⁴ V op. navedeno Prušnikovo delo, VKP 5/1972, št. 3, s. 45; po poročilu v SV 1947, št. 36 (64)

²⁵ Kot v op. 10

²⁶ V op. 2 navedeno Prušnikovo delo, VKP 5/1972, št. 3, s. 36–37

upošteva tudi partizanske spomenike na Koroškem). Še pred srečanji borcev iz prostora Alpe-Jadran je imela ZKP stike tudi s protifašističnimi borci avstrijske Štajerske.²⁷

Primer ignoriranja ZKP ob majskih proslavah leta 1985 ter ob dnevu mrtvih v istem letu nazorno kaže, da vsa vprašanja med različnimi odporniški organizacijami niso jasno razrešena, odnosi pa ne vedno povsem iskreni. Kot kuriozum v tem sklopu omenimo nedavno vprašanje žurnalista celovškega radia predsedniku ZKP Janezu Wutteju Lucu o možnosti za srečanje in nekakšno pomiritev med koroškimi partizani in koroškimi brambovc iz predplebiscitnega časa. Luc je potrdil pripravljenost ZKP za široko sodelovanje tudi z drugače mislečimi pripadniki večinskega naroda; pogoji za stike pa bi bila brambovska odpoved nemškonalnim zahtevam po postopnem statističnem izginotju koroških Slovencev.²⁸

ZKP je ves čas tesno povezana z borčevsko organizacijo v Sloveniji in Jugoslaviji. Podrobneje te ugotovitve ni potrebno utemeljevati. Pač pa lahko dodamo, da je med vsemi organizacijami koroških Slovencev prav ZKP najbolj živo vključena v svojo matično oziroma partnersko organizacijo. Posebej ob srečanjih Alpe-Jadran lahko dalje ugotovimo še razliko med slovenskimi partizani na avstrijskem Koroškem in na italijanskem Primorskem; slednji namreč nimajo svoje samostojne organizacije, ampak se vključujejo v vseitalijansko zvezo borcev protifašističnega odpora. Čeprav ima tudi taka oblika organiziranja svoje prednosti, si jo na Koroškem le težko zamišljamo.

Vsaj omeniti je treba tudi občasne stike ZKP s svetovno organizacijo protifašističnih borcev; stiki segajo vsaj v leto 1955.²⁹ Do tesnejšega neposrednega sodelovanja ni moglo priti, ker se svetovna organizacija povezuje le z vsedržavnimi združenji in ne pokrajinskimi, za kar formalno štejejo ZKP.

Skrb za partizanska grobišča in za spominska obeležja

Skrb partizanske organizacije za dostojen pokop padlih soborcev, za primerno ureditev grobišč, za njihovo vzdrževanje in za postavitev spominskih obeležij na pomembnih krajih koroške NOB se danes kaže v več kot 50 partizanskih nagrobnikih in pomnikih širom po Koroški. Kar nekaj podatkov o tej skrbi smo povzeli v naši raziskovalni nalogi in v objavi v VKP³⁰, sistematičen prikaz pa bi lahko predstavljal samostojno raziskavo, saj

²⁷ Prav tam, s. 37–39 in 53–55

²⁸ Slovenska oddaja celovškega radia 5.3.1986

²⁹ V op. 2 navedeno Prušnikovo delo, VKP 5/1972, št. 3, s. 40, 42 in 51a

³⁰ Kot v op. 5

Marija Suhodolčanova v svoji Bibliografiji NOB in fašističnega nasilja na Koroškem (Ravne na Koroškem, 1985) navaja naslove čez tisoč člankov o grobiščih, spomenikih in spominskih proslavah.

Čeprav DKP oziroma ZBPSK pred 23. 9. 1947 nista bila priznana, leta 1945 pa niti ne ustanovljena, so bili prvi padli partizani prekopani že poleti 1945. Znan je velika pogrebna svečanost za šestimi partizani 17. 7. 1945 na pokopališču v Vrbi.³¹ Drago Druškovič je pomen prvih partizanskih prekopov za narodnostni položaj koroških Slovencev v prvih povojnih mesecih na kratko označil takole (sam je sodeloval pri njih in posnel tudi zbirko fotografij): »Ob odhodu slovensko-jugoslovanskih partizanskih enot je narodnostno najbolj zaveden s partizani sodelujoči del doživel hud psihični udarec. To zagatno tesnobo naj bi reševale organizacije koroških Slovencev, med njimi 'partizanska zveza'. . . . V teh prizadevanjih se mi zdi pomemben prvi veliki pogreb partizanov v Št. Jakobu v Rožu, ki je bil vsekakor še pred prvimi volitvami (25. 11. 1945) in je pomenil odtlej neke vrste model, kako je treba takšen pogreb svečano ob sodelovanju medzavezniških misij pripraviti. . . . Pomenili so pot k afirmaciji slovenskih ljudi v tistem času.«³²

V obdobju osemnajstmesečne prepovedi delovanja partizanske organizacije na Koroškem je bila opravljena še vrsta prekopov in organizirani so bili spominski »dnevi žrtev« v različnih krajih. Kot govornik je še nastopil tudi dr. Joško Tischler, poznejši ustanovitelj NSKS³³. V letu 1948 je bil npr. »Partizanski teden« 2.–9. maja; odkrita sta bila dva pomnika padlim, v okvir tedna pa sta sodila še prekop partizanov v Šentlenartu pri sedmih studencih (St. Leonhard bei Siebenbrunn) in obisk vrste krajev, pomembnih iz koroške NOB.

V zgodovinskem pregledu smo navajali, kako je v različnih letih teklo delo ZKP za postavitve, obnavljanje in vzdrževanje primernih spomenikov partizanskemu boju. Tu naj povzamemo in dopolnimo le, da je obdobju prekopov sledilo obdobje postavljanja spomenikov, pri čemer je imela ZKP številne težave s posvetnimi in cerkvenimi oblastmi. Vrstili so se tudi prvi napadi na partizanska grobišča. Znano je, da tudi tistih, ki so 10. 9. 1953 razstrelili šentruperški spomenik, avstrijska policija ni nikoli izsledila. Pač pa je ZKP od mestne občine Velikovec aprila 1956 dobila račun za prevoz ostankov razstreljenega spomenika od mestnega urada do mestnega skladišča, čeprav zvezi lokalne oblasti niso omogočile pregleda in zaznamovanja ostankov; ZKP tudi ni bila obveščena, kaj naj bi sploh bilo zaplenjeno in

³¹ Serija slik v fotografski zbirki dokumentacije INV

³² Pismo Draga Druškoviča podpisanemu avtorju 17.3.1986. Gradivo (pričujoče) raziskovalne naloge v dokumentaciji INV.

³³ Po dokumentu v fasc. SO-7 v arhivu INV naj bi bila ena od slovesnosti v Šentjakobu 7.2.1947, govorniki pa Šimej Martinjak, dr. Joško Tischler in Franc Primožič Marko.

predano v varstvo velikovski občini.³⁴ V drugi polovici šestdesetih let je »Slovenski vestnik« poročal, da so nekatere uprave pokopališč pozabile na 19. člen Avstrijske državne pogodbe (ta določa, da bo Avstrija grobove in spomenike protinacističnih borcev »spoštovala, varovala in vzdrževala«!) in so začele odstranjevati partizanske grobove; ZKP je uspešno intervenirala. Ponekod drugod je avstrijski Črni križ (organizacija, ki skrbi za vojaške grobove) partizanske grobove opremila z napismi »Unbekannter Soldat« (neznani vojak).³⁵ Prav tovrstni primeri so bili povod za obsežno akcijo ZKP za postavitve novih spominskih obeležij v letih 1970–71. Ob tej akciji je predsednik ZKP Karel Prušnik Gašper pohvalil tako podporo matične Slovenije kot tudi sodelovanje avstrijskih oblasti in pristojnih župnih upraviteljev.³⁶ Z obiskom partizanskih grobišč, ki ga je leta 1977 na Koroškem opravila jugoslovanska zvezna komisija, je Jugoslavija potrdila svoje legitimno in trajno zanimanje za stanje grobov. Po nedavnih novih odkritjih in izvedenih popravkih na spomenikih se zdi, da preostaja odprta skrb ZKP predvsem še dolgo načrtovana in pripravljana izdaja publikacije o pomnikih NOB na Koroškem.³⁷

Ker je upravljanje s pokopališči na Koroškem cerkvena domena, se je ZKP v svoji skrbi za partizanske grobove nujno srečevala z deželnimi in krajevnimi cerkvenimi oblastmi. Slovenska duhovščina je v velikem številu sodelovala pri povojnih prekopih. Pozneje je prišlo do vrste nesporazumov v zvezi s spomeniki; posebej dolgo sta se vlekli pravdi okrog napisa na spomeniku v Šentrupertu pri Velikovcu in simbolov na spomeniku v Železni Kapli. Na spominskih prireditvah ZKP cerkvenih obredov sedaj ni, kar je delno tudi odsev procesa splošne sekularizacije koroške družbe in koroških Slovencev kot narodne skupnosti.

Urejanje socialnega položaja nekdanjih borcev in žrtev fašizma

Ostaja nam še, da potrdimo uspešnost »stanovskih« prizadevanj ZKP pri urejanju socialnega statusa nekdanjih borcev in žrtev fašizma ter njihovih svojcev. V zgodovinski literaturi so sicer bolj poznana dolgoletna

³⁴ SV 20.4.1956

³⁵ SV 25.3.1966 in 9.2.1968 (poročilo z občnega zbora ZKP 3.2.1968)

³⁶ V op. 2 navedeno Prušnikovo delo, VKP 5/1972, št. 3, s. 39 in 58. TV-15, naš tovariš, Ljubljana 15.7.1971

³⁷ Izid publikacije je predviden za december 1986. Krajših popisov pomnikov NOB na Koroškem je doslej izšlo že več. Tako npr. Bogdan Žolnir: Partizanski grobovi onkraj meje. – Koroški fužinar, Ravne na Koroškem, 1966, št. 4, s. 7–12. Karel Prušnik: Kot žrtve ste padli v borbi za nas ... Partizanska grobišča na Koroškem. – SV 6.3. – 18. 12.1970 ter VKP 3/1970, št. 1–2, s. 48–54 in 4/1971, št. 1–2, s. 83–101. O poskusih uresničevanja sklepa prve seje Področnega odbora koroških partizanov za Gorenjsko 7.3.1976 v Radovljici, da bi izdali publikacijo o pomnikih koroške NOB, poroča že Črtomir Zorec: Pred izidom zbornika pomnikov NOB na Koroškem. – VKP 14/1980, št. 3–4, s. 77–79.

povojna prizadevanja slovenskih koroških pregnancev za povrnitev premoženja in izplačilo ustrezne odškodnine. Prušnik v svojem pregledu na več mestih³⁸ poroča o tovrstnih prizadevanjih ZKP in njenih predhodnic. Ne omenja pa, da se je spomladi 1950 iz protesta zaradi počasnosti avstrijskih oblasti pri urejanju statusa žrtev fašizma za koroške partizane in njihove vdove in sirote sam odrekel svoji renti in jo namenil fondu ZBPSK, dokler ne bi bile rešene vse slovenske vloge za pomoč po avstrijskem že leta 1945 izdanem zakonu o skrbi za žrtve fašizma (Opferfürsorgegesetz).³⁹ Prušnik omenja celo število 1.100 žrtev, upravičenih do podpore. Zato ni čudno, da v ZKP deluje posebna invalidska komisija. Po desetletnem zavlačevanju avstrijskih oblasti je 17. 9. 1955 invalidska komisija ZKP v Celovcu sklicala posebno konferenco, s katere so partizanski invalidi in svojci padlih partizanov poslali protestno resolucijo na avstrijsko pravosodno ministrstvo.⁴⁰ Pomembno je tudi, da je ZKP posredovala razmeroma številne podpore tudi z jugoslovanske strani; poleg rednih denarnih podpor socialno ogroženim udeležencem NOB (okoli 150) gre tu še za zdravstveno pomoč in za občasna letovanja na Jadranu, ki so se uveljavila že kmalu po koncu vojne tudi kot ena izmed oblik stikov ZKP z matično deželo.⁴¹

Summary

THE ASSOCIATION OF CARINTHIAN PARTISANS (ZVEZA KOROŠKIH PARTIZANOV) AND ITS ROLE IN THE SOCIETAL LIFE AND POLITICAL ACTIVITIES OF CARINTHIAN SLOVENES

The research project entitled »Sociopolitical Processes within the Slovene Minority in Austria since 1955« includes an analysis of the functioning of some of the most important organizations of Carinthian Slovenes. The association of Carinthian ex-fighters against Nazism is one of these organizations; founded at the beginning of 1946 and still active, its name has been since 1952 »Zveza koroških partizanov – Verband der Kärntner Partisanen« (Association of Carinthian Partisans, or ACP).

The concluding part of the outline description of the postwar activities of the ACP, contained in the foregoing project, has served as the basis for this paper which describes the statutory regulation and program objectives of the partisan organization, provides basic information on its status within the network of Carinthian-Slovene organizations, and reports on its cooperation with other veterans' and ex-resistance organizations. The paper also briefly presents the ACP's concern for partisan cemeteries and monuments (over 50 of them) as well as for regulating the social status of war veterans and victims of Fascism.

³⁸ VKP 4/1971, št. 1–2, s. 71 in št. 4, s. 41–42; VKP 5/1972, št. 3, s. 40

³⁹ SV 9.6.1950

⁴⁰ V op. 2 citirano Prušnikovo delo, VKP 5/1972, št. 3, s. 51. SV št. 38 (700), 1955

⁴¹ Kot v op. 38. V op. 32 navedeno Druškovičevo pismo.

All of the postwar regulations of the ACP quote as one of its objectives the complete eradication of Nazi mentality and active support of anti-Fascist and democratic traditions. The ACP has initiated the historical study of anti-Fascist struggle in Carinthia; it also took care of decorous funerals of the victims of Nazism and saw to it that they were held in grateful remembrance. Especially in the early postwar years, the ACP undertook the important task of offering assistance to disabled partisan veterans and to the families — particularly orphans — of the dead partisans. In 1983, the goals of the ACP were supplemented by »Giving support to the peace movement.« At the same time, new members began to be admitted to the Association; whereas before the membership had consisted only of ex-partisans and former anti-Fascist activists, it now became larger as members of the younger generations who endorsed the views and goals of the Association began to join int. On the occasion of its 40th anniversary, in the spring of 1986, the ACP totaled some 400 members, among whom there were over 50 young members. The headquarters of the ACP are in Klagenfurt/Celovec; further, there are eight regional committees being all located in the ethnically mixed area of southern Carinthia.

Since 1955, when »Zveza slovenskih organizacij na Koroškem — Zentralverband slowenischer Organisationen in Kärnten« (Federation of Slovene Organizations in Carinthia, or FSOC) united the »leftwing« resp. »progressive« organizations of the Slovene minority, the ACP has been one of its founding members. The ACP was led by Karel Prušnik-Gašper, a prewar communist revolutionary and noted partisan leader, until his death in 1980. Since partisan combat did not unite only anti-Fascists of communist or socialist persuasion, the ACP of today similarly includes members of different political persuasions. Regardless of their membership in the ACP or FSOC, certain ex-partisans who are ACP members are activists of the »right-wing or conservative« central organization called »Narodni svet koroških Slovencev — Rat der Kärntner Slowenen« (National Council of Carinthian Slovenes); it is interesting to note that in the early years of its existence, following its foundation in 1949, the National Council was openly hostile to the ACP, or at least to its communist-socialist leadership.

Because in Austria the process of denazification has never been consistently carried out, and given that in Carinthia German nationalism directed against the Slovene minority has been characterized by explicitness and intolerance for a century, it is hardly surprising that ACP has been constantly attacked by the press; moreover, there have been even a number of bodily assaults on Carinthian partisan veterans and instances of desecration of the partisan cemeteries and monuments. These discreditable acts were committed despite the fact that according to Article 19 of the State Treaty for the Re-Establishment of an Independent and Democratic Austria, the country is bound to »respect, protect and maintain« the tombs and monuments erected in honour of the dead fighters against Nazism.

Nada Vilhar

SOCIALNOEKONOMSKA STRUKTURA PREBIVALSTVA NA NARODNOSTNO MEŠANEM OZEMLJU NA KOROŠKEM

S stopnjevanim razvojem turizma in industrije ter z izboljšanjem cestnih povezav so se predvsem na južnem Koroškem močno spremenile tendence socialnega razvoja. Zaradi stopnjevanja mehanizacije kmetijske proizvodnje se je močno znižalo število kmečkega prebivalstva. Z izboljšanjem kvalifikacijske strukture se je povečalo tudi število prebivalstva, ki se dodatno zaposluje v nekmečkih dejavnostih v večjih ali manjših lokalnih središčih. Območje dnevne migracije se je izven območja z močno koncentracijo gospodarstva razširilo na pretežni del ozemlja južne Koroške. Območje intenzivnejšega odseljevanja v druge kraje izven Koroške se je skrčilo na periferna hribovita in prometno oddaljena področja. Ker se hkrati na obsežnih področjih dnevne migracije delovne sile razvija tudi turizem, se pridružuje na obsežnih področjih južnokoroškega podeželja dohodku prebivalstva iz kmetijstva še dohodek iz industrije in turizma. Turizem in industrija sta prispevala k razvoju tudi drugih za oskrbo kmečkega prebivalstva pomembnih dejavnosti. Že nekdaj pomembni trgovski mesti Celovec in Beljak sta še intenzivneje razvili trgovino in gostinstvo, postali sta pomembna izletniška in oskrbovalna centra, ki svoj razvoj prometa, trgovine, obrti, gostinstva in kulturnih ustanov prilagajata potrebam, ki jih zahteva razvoj turizma. Z razvojem turizma so se v zadnjih letih razvili v centralne kraje nižje stopnje še do nedavno agrarni kraji, tako napr. Vrba ob Vrbskem jezeru, Bače ob Baškem jezeru, Klopinj ob Klopinskem jezeru, Hodiše ob Hodiškem jezeru in Proseka ob Proseškem jezeru. Narašča pa tudi pomen nekdanjih manjših centralnih krajev upravnega in obrtno trgovskega tipa: Šmohor in Podkloster v Ziljski dolini, Pliberk in Dobrla vas v Podjuni ter Velikovec.¹

Ceprav so se pogoji za zaposlitev avtohtonega prebivalstva izven kmetijstva predvsem na južnem Koroškem izboljšali, razvoj sekundarnih in terciarnih panog gospodarstva še vedno ne more v celoti dohajati potreb po delovnih mestih. Z razvojem industrije, turizma in prometa se bodo odpirala nova delovna mesta in znjimi potreba po zelo različnih kvalifikacijah, omogočala pa naj bi hitrejši razvoj teh gospodarskih panog.

¹ Vladimir Klemenčič: Spreminjanje gospodarske in socialne strukture in narodnostni problemi Slovencev na Južnem Koroškem. Koroška in koroški Slovenci, Zbornik poljudnoznanstvenih in leposlovnih spisov. Založba Obzorja, Maribor, 1971, str. 63

Struktura zaposlenih po gospodarskih panogah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem

Leta 1981, preračunano na letno povprečje, je bilo na Koroškem 207.500 delavcev ali 6,6 % vseh zaposlenih v Avstriji. Če si ogledamo starostno strukturo zaposlenih na Koroškem, ugotovimo, da je le-ta v povprečju nižja kot v avstrijskem povprečju.

Analiza² zaposlenih po posameznih gospodarskih panogah Koroške kaže, da je največji delež zaposlenih v predelovalni obrti in industriji. Na Koroškem je v teh gospodarskih panogah zaposlenih 25,2 % vseh zaposlenih v koroškem gospodarstvu. Sledijo zaposleni v trgovini (13,8 %), gradbeništvu (12,0 %) ter kmetijstvu in gozdarstvu (10,4 %).

Stanje zaposlenih po gospodarskih panogah na narodnostno mešanem ozemlju je dokaj različno po posameznih občinah in po posameznih političnih okrajih.

V Št. Štefanu v šmohorskem okraju se skoraj polovica vseh zaposlenih ukvarja s predelovalno obrtjo, industrijo ali gradbeništvom. V ostalih gospodarskih panogah je relativno malo zaposlenih.

V beljaškem okraju je največ zaposlenih v Vrbi, najbolj razviti turistični občini beljaškega okraja, in v Bekštanju. V Vrbi je bilo leta 1971 največ zaposlenih v predelovalni obrti in v industriji ter v turizmu in gostinstvu. V Bekštanju je bila v istem letu skoraj polovica vseh zaposlenih v predelovalni obrti in industriji, ostali pa so bili zaposleni v trgovini, turizmu in gostinstvu ter kmetijstvu. V ostalih občinah tega okraja je največji delež vseh zaposlenih v predelovalni obrti in industriji.

V celovškem okraju je največje število zaposlenih v občinah Borovlje, Žrelec ter Grabštanj. Najmanjše število zaposlenih pa je v Selah, od tega skoraj polovica v kmetijstvu in gozdarstvu. V ostalih občinah tega okraja je večina zaposlena v predelovalni obrti in industriji. V turistično razvitejših krajih tega okraja je veliko število zaposlenih tudi v turizmu in gostinstvu: v občini Otok 34,4 %, v Dholici 16,0 %, v Škofičah 16,7 %. V občinah Štalenska gora in Bilčovs je večina vseh zaposlenih v predelovalni obrti in industriji ter v kmetijstvu in gozdarstvu. V občini Štalenska gora je bilo leta 1971 v teh dveh gospodarskih panogah zaposlenih 63,4 % vseh zaposlenih, v občini Bilčovs pa 77,4 % vseh zaposlenih.

Med vsemi občinami na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem pa zasledimo največ zaposlenih v kmetijstvu in v gozdarstvu v občinah velikovškega okraja. Razen v Djekšah, kjer je delež zaposlenih v kmetijstvu in gozdarstvu 55,2 % vseh zaposlenih, tudi v velikovškem okraju prevladu-

² Analize so opravljene v raziskovalni nalogi: Nada Vilhar: Prikaz razvoja gospodarstva po panogah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem v obdobju od leta 1973 do leta 1983. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1985, 304 strani, 148 tabel

jejo zaposleni v predelovalni obrti in industriji, sledijo pa zaposleni v kmetijstvu in gozdarstvu, v ostalih gospodarskih panogah pa je relativno malo zaposlenih, z izjemo najbolj razvite turistične občine v tem okraju Škocijana, ki zaposluje v turizmu in gostinstvu 19,6 % vseh zaposlenih v tej občini.

Zaposleni v kmetijstvu in gozdarstvu na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem

Na Koroškem se zmanjšuje število delovne sile, zaposlene v poljedelstvu in gozdarstvu. Posebno se zmanjšuje številko lastnikov kmetijskih obratov in družinskih članov, ki so poln delovni čas zaposleni na kmetiji. Vedno več se jih zaposluje v izvenkmetijskih dejavnostih, s tem pa opuščajo kmetijsko dejavnost kot primarno zaposlitev.

Kmetijstvo in gozdarstvo se je ohranilo kot primarna zaposlitev večjega števila prebivalstva še v nekaterih občinah velikovškega okraja na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem. Največ delovne sile v poljedelstvu in gozdarstvu zaposlujejo še občine Velikovec, Pliberk, Dobrla vas, Žitara vas in Grebinj v velikovškem okraju. Če si ogledamo strukturo delovne sile v teh krajih, ki jih lahko štejejo med najpomembnejše kraje v kmetijski dejavnosti, vidimo, da skoraj polovico delovne sile predstavljajo lastniki kmetijskih obratov, polovico pa družinski člani, ki so zaposleni na kmetiji. Iz tega izhaja, da v teh občinah minimalno zaposlujejo tujo delovno silo na kmetijah. Tujo delovno silo zaposlujejo le v najmočnejših kmetijskih občinah: V Pliberku, Žitari vasi in Velikovcu. V ostalih občinah, ki se ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo, zaposlujejo precej manj tuje delovne sile.

V nobeni izmed občin celovškega političnega okraja ni kmetijska dejavnost tako razvita kot v nekaterih občinah velikovškega okraja. V celovškem okraju zaposlujejo največ delovne sile v kmetijstvu in gozdarstvu občine Borovlje, Žrelec, Grabštanj in Kotmara vas. Najmanj delovne sile v kmetijski dejavnosti zaposluje občina Otok, kjer se je največje število prebivalcev posvetilo turistični dejavnosti, ki je osnovna gospodarska dejavnost te občine.

Tudi v kmetijskih občinah je skoraj polovica vse delovne sile družinskih članov na kmetijah, polovica pa samih lastnikov. Razen nekaj izjem kmetije v občinah tega političnega okraja skoraj ne zaposlujejo tuje delovne sile. Med kmetije, ki zaposlujejo tudi tujo delovno silo, spadajo kmetije v občinah Kotmara vas, Štalenska gora, Borovlje in Grabštanj.

V političnem okraju Beljak-dežela se s kmetijstvom najbolj ukvarjajo v občinah Bekštanj, Vrba, Št. Jakob v Rožu in Podklošter. Največ delovne sile je zaposlene v poljedelstvu in gozdarstvu v občini Bekštanj in v občini Vrba. Občina Vrba ima poleg dokaj razvite kmetijske dejavnosti tudi zelo razvito turistično dejavnost, saj za Otokom in Škocijanom spada v tretjo najrazvitejšo turistično občino na Koroškem. Tudi za te občine – kar smo ugotovili že tudi za vse ostale občine, ki se ukvarjajo s poljedelstvom in gozdarstvom na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem – je znači-

no, da na kmetijah delajo le lastnik kmetije in družinski člani, najete delovne sile pa te kmetije v glavnem nimajo. Izjema je občina Bekštanj, kjer nekatere kmetije zaposlujejo tudi najeto delovno silo.

Če si v nadaljevanju ogledamo perspektive razvoja kmetijske dejavnosti na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem, vidimo, da se ohranjajo le večje in donosnejše kmetije. Lastniki manjših kmetij se vedno bolj odločajo za delo v izvenkmetijski dejavnosti in se s kmetijo ukvarjajo le manj kot polovico skupnega delovnega časa.

Najbolj je razvita kmetijska dejavnost v občinah velikovškega okraja: Velikovec, Pliberk, Dobrla vas, Žitara vas in Grebinj. Od najbolj razvitih kmetijskih občin velikovškega okraja izstopa občina Dobrla vas, Žitara vas in Grebinj. Od najbolj razvitih kmetijskih občin velikovškega okraja izstopa občina Dobrla vas, v kateri se je v opazovanem razdobju 1973–1983 v kmetijski dejavnosti povečalo tako število lastnikov kmetijskih obratov kot tudi število njihovih družinskih članov, ki se povsem posvečajo delu na kmetiji, število najete delovne sile pa se je občutno zmanjšalo. To kaže na racionalizacijo dela v kmetijskih obratih, pospešeno modernizacijo kmetij in s tem rentabilnejše delovanje kmetij. Opremljenost kmetijskih obratov s sodobno mehanizacijo omogoča zmanjšanje števila delovne sile. Večje kmetijske obrate smo zabeležili tudi v Žitari vasi, kjer se s kmetijsko dejavnostjo ukvarja večje število družinskih članov, povečuje se tudi število najete delovne sile, s tem da se je število lastnikov kmetijskih obratov v opazovanem obdobju nekoliko zmanjšalo. To kaže na povečanje rentabilnejših kmetijskih obratov v kraju, ki s širjenjem svojih kapacitet zaposlujejo tudi dodatno delovno silo. Poudariti je treba, da se z leti lastniki kmetijskih obratov odločajo gospodariti le na večjih in rentabilnejših posestvih in kmetijskih obratih, manjše in manj donosne kmetije pa opuščajo in se zaposlujejo v izvenkmetijski dejavnosti. V ostalih občinah velikovškega okraja, ki se tudi v veliki meri ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo, smo zabeležili v opazovanem obdobju padec delovne sile.

V opazovanem obdobju, ki smo ga analizirali, opažamo, da se v celovškem političnem okraju razvijajo v kmetijski dejavnosti občine, ki do nedavnega še niso zaposlovale večjega števila delovne sile v kmetijski dejavnosti. Predvsem naj omenimo občino Otok, ki je najrazvitejša turistična občina celovškega političnega okraja, pa je začela močneje razvijati tudi svojo kmetijsko dejavnost, kar se kaže tudi po tem, da se vedno več delovne sile v tej občini zaposluje v kmetijski dejavnosti. Povečuje se število lastnikov kmetijskih obratov ($I=122$) kot tudi število družinskih članov zaposlenih na kmetiji ($I=121$), najete delovne sile pa te kmetije ne zaposlujejo. Razmah kmetijske dejavnosti v tej občini pa je verjetno najboljše povezovati z že razvito turistično dejavnostjo: usmeritev v kmečki turizem je hkrati osnova in pogoj za razvoj kmetijske dejavnosti.

Finančna sredstva, pridobljena v turistični dejavnosti, so dala osnovo za obnove kmetijske dejavnosti, hkrati pa je kmetijska dejavnost – predvsem pridobivanje hrane – pogoj za razvoj turizma, predvsem kmečkega

turizma. Omenimo še nekaj občin v celovškem političnem okraju, ki se iz leta v leto razvijajo v kmetijski dejavnosti. To so predvsem občine Godišje in Bilčovs. V občinah, kjer je že močno razvita kmetijska dejavnost in v katerih smo v poljedelstvu in gozdarstvu zabeležili največ delovne sile, pa izstopa le občina Žrelec, kjer je še izražena tendenca rasti delovne sile v kmetijski dejavnosti. V ostalih občinah tega okraja pa v opazovanem razdobju beležimo padec delovne sile, zaposlene v kmetijski dejavnosti.

V beljaškem okraju sodi med kmetijsko razvitejše občine občina Podkloster, ki je leta 1983 v kmetijski dejavnosti zaposlovala največ delovne sile v beljaškem okraju in je v opazovanem razdobju 1973–1983 tudi najbolj povečala skupno število delovne sile ($I=137$) kakor tudi število lastnikov kmetijskih obratov ($I=137$), predvsem pa število družinskih članov, zaposlenih na kmetiji ($I=144$). Tuje delovne sile, zaposlene na kmetiji, občina Podkloster skoraj nima več. Med ostalimi občinami beljaškega okraja, ki imajo kmetijsko dejavnost nekoliko manj razvito, omenimo občine, ki so v opazovanem razdobju povečale število delovne sile v kmetijski dejavnosti in s tem ohranile in okrepile kmetijsko dejavnost kot eno primarnih gospodarskih dejavnosti. V beljaškem okraju sodijo med te občine predvsem Straja vas in Rožek. V obeh občinah beležimo povečanje števila delovne sile v poljedelstvu in gozdarstvu. To povečanje gre predvsem na račun že obstoječih kmetij. V že obstoječih kmetijskih obratih se predvsem povečuje število družinskih članov, zaposlenih na kmetiji, medtem ko se je število lastnikov kmetijskih obratov nekoliko zmanjšalo. Kakor smo že ugotovili, se ohranjajo in modernizirajo le večje, bolj perspektivne kmetije, ki s svojim razširjanjem zaposlujejo tudi večje število delovne sile, manjše kmetije pa opuščajo kmetijsko proizvodnjo kot edini vir preživljanja, njeni lastniki pa se zaposlujejo v izvenkmetijskih dejavnostih, s kmetijo pa se ukvarjajo le še manj kot polovico skupnega delovnega časa.

Zaposleni v predelovalni obrti in industriji na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem

Na Koroškem prevladujejo manjši industrijski in obrtni obrati. Na Koroškem v celoti kot tudi po posameznih političnih okrajih prevladujejo industrijski obrati z do 10 nesamostojno zaposlenimi, zraven pa sodijo še lastniki obratov, tako da se skupno število zaposlenih nekoliko poveča. V kategorijah 10–19 nesamostojno zaposlenih se število obratov že manjša, prav tako v kategoriji 20–99 zaposlenih. Najmanj pa je na Koroškem in v vseh političnih okrajih tistih industrijskih in obrtnih obratov, ki zaposlujejo 100 in več nesamostojno zaposlenih. Posebno naj tu poudarimo politična okraja Šmohor in Velikovec na narodnostno mešanem ozemlju, ki naše zgornje trditve le še potrjujeta. V okraju Šmohor je bilo leta 1973 največ obratov z 1–9 zaposlenimi, v obratih z večjim številom zaposlenih pa se je število začelo bistveno manjšati, tako da v kategoriji obratov s 100 in več zaposlenimi nismo zabeležili delovnih mest. Podobna slika se kaže tudi za politični okraj Velikovec.

Po posameznih občinah na narodnostno mešanem ozemlju prevladujejo industrijski in obrtni obrati brez nesamostojno zaposlenih oziroma obrati, ki zaposlujejo 1–9 nesamostojno zaposlenih. Le nekaj občin na narodnostno mešanem ozemlju ima tudi obrate z več kot 10 pa do 100 zaposlenih.

Tudi v opazovanem razdobju 1973–1981, za katero smo opravili analizo, vidimo, da se povečuje število delovnih mest v industrijskih in obrtnih obratih z 1–9 nesamostojno zaposlenih, medtem ko število delovnih mest v obratih z večjim številom zaposlenih ostaja isto, oziroma se povečuje le v nekaterih občinah, prav tako pa se njihovo število v nekaterih občinah v istem opazovanem razdobju zmanjšuje. V skoraj vseh občinah na narodnostno mešanem ozemlju pa v opazovanem razdobju beležimo zmanjšanje števila delovnih mest v industrijskih in obrtnih obratih brez nesamostojno zaposlenih. Tako lahko sklenemo, da danes prevladujejo na narodnostno mešanem ozemlju industrijski in obrtni obrati, ki zaposlujejo 1–9 nesamostojno zaposlenih, njihovo število nekoliko narašča.

Zaposleni v turističnem gospodarstvu na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem

Med najpomembnejše panoge koroškega gospodarstva vključujemo turizem. Število turističnih prenočitvenih obratov na Koroškem predstavlja leta 1981 18,5 % vseh avstrijskih turističnih prenočitvenih obratov, število ležišč v koroških turističnih prenočitvenih obratih pa predstavlja 18,2 % vseh ležišč v avstrijskih prenočitvenih obratih. Delež števila gostov, ki so leta 1981 obiskali Koroško, je znašal 11,6 % vseh gostov, ki so obiskali Avstrijo, delež nočitev Koroške pa je leta 1981 predstavljal 15,5 % vseh nočitev gostov, ki so jih v tem letu registrirali v Avstriji.

Leta 1976 je bilo na Koroškem v turističnem gospodarstvu zaposlenih 17.284 delavcev, od tega 74,2 % v prenočitveni dejavnosti, 25,8 % pa v gostinski dejavnosti. Če primerjamo število zaposlenih leta 1976 s številom zaposlenih v turističnem gospodarstvu Koroške leta 1972, vidimo, da se je število zaposlenih v tej gospodarski panogi zmanjšalo.

Na narodnostno mešanem ozemlju je največ zaposlenih v turističnem gospodarstvu v najbolj razvitih turističnih krajih. V beljaškem okraju so ti kraji Vrba, Bekštanj in Podklošter. Razen v Vrbi se je v ostalih krajih število zaposlenih v turističnem gospodarstvu v obdobju, ki smo ga analizirali (1972–1976) povečevalo, leta 1976 pa je večina zaposlenih v turističnem gospodarstvu zaposlenih v prenočitveni dejavnosti.

Najbolj razviti turistični kraji celovškega okraja, ki hkrati zaposlujejo v turistični dejavnosti največ delovne sile, so Otok, Hodiše, Borovlje in Škofiče. Omenjeni kraji so v celotnem obdobju tudi povečevali število zaposlenih v turistični dejavnosti. Med ostalimi kraji v tem okraju omenimo še dokaj razvit turistični kraj Dholico, v katerem se zmanjšuje število zaposlenih v turistični dejavnosti.

V velikovškem okraju zaposlujejo največ delovne sile v turistični dejavnosti turistični kraji Škocijan, Veilkovec, Dobrla vas in Pliberk. V Škocijanu se je v obdobju 1972–1979 zmanjševalo število zaposlenih v turistični dejavnosti, nekoliko se je zmanjšalo število zaposlenih tudi v Velikovcu, ostali turistični kraji velikovškega okraja pa so povečali število zaposlenih v turistični dejavnosti. Največ zaposlenih v turističnem gospodarstvu v krajih velikovškega okraja je zaposlenih v prenočitveni dejavnosti, v Velikovcu pa prevladujejo zaposleni v gostinski dejavnosti.

Zaposleni v trgovski dejavnosti na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem

Trgovska dejavnost je na Koroškem predvsem razvita v večjih koroških centrih, kot sta Celovec in Beljak, pa tudi Špital na Dravi. Poleg ostalih gospodarskih panog imajo ti predeli tudi najbolj razvito trgovsko dejavnost, saj zaposlujejo tudi največ delovne sile v tej panogi med vsemi okraji na Koroškem. Pri tem naj omenimo še slabo razvita okraja v trgovski dejavnosti na Koroškem, to sta okraja Šmohor in Veilkovec na narodnostno mešanem ozemlju. V letu 1976 je politični okraj Šmohor zaposloval v trgovski dejavnosti le 2,7 % zaposlenih v trgovini cele Koroške, politični okraj Veilkovec pa le 1,7 % vseh zaposlenih v trgovini Koroške. Pri tem pa je treba poudariti, da je slovenska narodnostna skupnost na Koroškem do danes dosegla že pomemben razvoj na področju trgovske dejavnosti. Kot pomembno pridobitev je portebno omeniti prav v velikovškem okraju nov razširjeni Rutarjev center, ki so ga 15. 7. 1983 odprli v Dobrli vasi. V trgovini bo delalo prek 100 delavcev. Kot eno največjih podjetij v Podjuni bo tako Rutarjev center skrbel tudi na tem področju za čim večjo gospodarsko krepitev južne Koroške. Leta 1984 pa so v Pliberku odprli obnovljeni in razširjeni Blažejev center, ki je danes ena najmodernejših samopostrežnih trgovin južne Koroške.

Po posameznih občinah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem je največ zaposlenih v trgovini v velikovškem okraju v Velikovcu, Dobrli vasi in Pliberku, v beljaškem okraju je večje trgovsko središče Vrba, večje število zaposlenih v trgovini pa je še v Bekštanju, Podkloštru in v Vernberku. V celovškem okraju ima največ zaposlenih v trgovini občina Borovlje, vse ostale občine tega okraja imajo manjše število zaposlenih v trgovski dejavnosti.

Zaposleni po kraju stalnega bivališča na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem

Na Koroškem je največ prebivalstva zaposlenega v dveh gospodarskih centrih Koroške Celovcu in Beljaku in njuni okolici. Najmanj zaposlenih je v dveh okrajih na narodnostno mešanem ozemlju v Šmohorju – 3,7 % vseh zaposlenih na Koroškem, in v Velikovcu – 7,9 % vseh zaposlenih na Koroškem.

Če si ogledamo spremembe pri stalnem prebivalstvu po načinu preživljanja po posameznih občinah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem, vidimo, da je največ zaposlenega prebivalstva v naslednjih občinah narodnostno mešanega ozemlja: v beljaškem okraju v Vrbi, Bekštanju, Podkloštru, Vernberku in Št. Jakobu v Rožu. Omenjene občine imajo tudi največje število nezaposlenih, ki prejemajo dohodek (upokojenci, rentniki in druge osebe, ki prejemajo dohodek, a niso zaposlene), in tudi največ vzdrževanih oseb. Število zaposlenih se v opazovanem obdobju 1971–1981 povečuje v vseh občinah beljaškega okraja: v Št. Jakobu v Rožu, Bekštanju in Podkloštru ter v Vernberku. Še bolj kot število zaposlenih se je v istem razdobju povečalo število nezaposlenih, ki prejemajo dohodek³, predvsem v občinah Vrba, Bekštanj in Podkloster ter Straja vas, ki ima sicer skupno število zaposlenih manjše kot ostale občine tega okraja. Število vzdrževanih oseb se je v opazovanem obdobju zmanjšalo v vseh občinah beljaškega okraja.

V celovškem okraju je največ zaposlenega prebivalstva v občinah Borovlje in Žrelec, nekoliko manjše število zaposlenih je še v Grabštanju, Kotmari vasi, Pokrčah in Štalenski gori. Tudi v večini občin celovškega okraja se je v opazovanem obdobju povečevalo število zaposlenih. Izjema sta občini Sele in Otok, kjer beležimo zmanjšanje števila zaposlenega prebivalstva. Med občinami, ki so najbolj povečale število zaposlenih, so predvsem občine z večjim številom zaposlenih: Žrelec, Pokrče, Štalenska gora in Borovlje. Visoke indekse rasti števila zaposlenih pa v opazovanem razdobju 1971–1981 beležimo tudi v nekaterih občinah z manjšim skupnim številom zaposlenih: Žihpolje in Hodiše. Tudi število nezaposlenih, ki prejemajo dohodek, se je povečevalo skoraj v vseh občinah celovškega okraja, najbolj v nekaterih občinah z večjim skupnim številom zaposlenih, v občinah Žrelec, in Štalenska gora, pa tudi v nekaterih občinah z manjšim številom zaposlenih: Žihpolje, Hodiše, Škofiče. Z izjemo občin Žihpolje in Škofiče beležijo vse ostale občine celovškega okraja zmanjševanje števila vzdrževanih oseb.

V političnem okraju Velikovec spadajo med občine z večjim številom zaposlenih občine Velikovec, Pliberk, Dobrla vas, Škocijan, Grebinj in Železna Kapla. Razen v občini Djekše vse občine velikovškega okraja beležijo povečevanje števila zaposlenih. Najbolj se je povečalo število zaposlenih v občinah Dobrla vas, Globasnica in Žitara vas. Po drugi strani pa se je povečevalo število nezaposlenih, ki prejemajo dohodek, predvsem v občinah Dobrla vas, Žitara vas, Ruda in Škocijan. Število vzdrževanih oseb se je zmanjšalo v vseh občinah velikovškega okraja, najbolj v občinah Djekše in Žitara vas.

³ Med nezaposlene, ki prejemajo dohodek, spadajo upokojenci, rentniki in druge osebe, ki prejemajo dohodek, a niso zaposlene

Okraja Celovec-mesto in Beljak-mesto imata največji delež zaposlenih v stalnem prebivalstvu, hkrati pa tudi največji delež brezposelnih, ki prejemajo nadomestilo. Oba okraja beležita tudi največji delež vozačev, ki se dnevno vozijo na delo v oba gospodarska centra Koroške. Mnogo nižji delež zaposlenih v stalnem prebivalstvu pa imajo okraji Beljak-dežela in Šmohor. Iz okrajev Celovec-dežela, Beljak-dežela, Velikovec in Šmohor pa se dnevno vozi na delo v druge industrijsko razvitejše kraje dežele relativno veliko število delovne sile.

Po občinah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem se je delež zaposlenih v stalnem prebivalstvu gibal od 46,2 % v Otoku v celovškem okraju do 33,0 % v Št. Jakobu v Rožu v beljaškem okraju. Delež nezaposlenih, ki prejemajo dohodek, se je gibal od 19,8 % v Borovljah do 11,8 % v Škofičah in 11,2 % v Rudi, pri čemer je potrebno poudariti, da je v občini Ruda nadpovprečno veliko vzdrževanih oseb, in sicer 53,4 % stalnega prebivalstva.

Po posameznih okrajih na narodnostno mešanem ozemlju pa je slika zaposlenega prebivalstva naslednja: v Št. Štefanu v šmohorskem okraju smo v letu 1971 zabeležili eno najvišjih stopenj nezaposlenega prebivalstva, ki prejema dohodek, in sicer 17,5 % vsega stalnega prebivalstva. Iz te občine se vozi na delo v druge, razvitejše kraje dnevno več delavcev, kot jih je zaposlenih v domačem kraju.

V beljaškem okraju se giblje delež zaposlenih od 39,1 % stalnega prebivalstva v Vrbi do 33,0 % stalnega prebivalstva v Št. Jakobu v Rožu, kjer smo zabeležili tudi najvišji delež nezaposlenih, ki prejemajo dohodek, 17,1 % stalnega prebivalstva. Število delovne sile, ki se dnevno vozi na delo iz kraja stalnega bivališča v druge, industrijsko razvitejše kraje je največje v Bekštanju, Čajni, Straji vasi, posebno pa izstopa Vernberk.

V celovškem okraju se delež zaposlenih v stalnem prebivalstvu giblje od 46,2 % v Otoku do 35,4 % v Borovljah, kjer je tudi največji delež nezaposlenih, ki prejemajo dohodek – 19,8 % stalnega prebivalstva. V celovškem okraju je tudi največ občin na narodnostno mešanem ozemlju, kjer število delavcev, ki se iz kraja stalnega bivališča dnevno vozijo na delo v druge kraje, daleč presega število tistih, ki so zaposleni v domačem kraju. Med te spadajo predvsem občine Dholica, Kotmara vas, Pokrče in Žrelec. Iz naštetih občin se dnevno vozi na delo v druge kraje posebno veliko delovne sile, medtem ko so kraji, iz katerih je veliko dnevnih migrantov, tudi Šmarjeta v Rožu, Grabštanj, Hodiše, Štalenska gora, Škofiče in Žihpolje.

V velikovškem okraju se je delež zaposlenih gibal od 41,0 % stalnega prebivalstva v Djekšah in 40,2 % v Škocijanu do 33,6 % v Globasnici. Delež nezaposlenih, ki prejemajo dohodek, se je v stalnem številu prebivalstva gibal od 18,7 % v Železni Kapli od 11,2 % v Rudi. Nekatere med občinami v velikovškem okraju pa imajo največje število vzdrževanih oseb v stalnem prebivalstvu med vsemi občinami na narodnostno mešanem ozemlju. Sem sodijo občine Ruda (53,4 %), Globasnica (52,3 %) in Žitara vas (51,6 %). Tudi v občinah velikovškega okraja beležimo veliko število

dnevnih migrantov iz kraja stalnega bivališča v druge kraje. V občinah Glogasnica in Žitara vas njihovo število presega število tistih, ki so zaposleni doma.

Tendence razvoja delovne sile in delovnih mest kažejo, da se v obdobju, ki smo ga analizirali (1971–1981) povečuje število dnevnih migrantov v večini občin narodnostno mešanega ozemlja. Naraščajoče število delovne sile, predvsem mlade generacije, ki končuje šolanje, in prestrukturirane delovne sile iz kmečkih poklicev v izvenkmetijske dejavnosti ne more več najti zaposlitve v domačem kraju. Premajhno število delovnih mest v posameznih krajih na narodnostno mešanem ozemlju ne more več slediti naraščajočemu številu delovne sile, zato se povečuje število dnevnih migrantov iz kraja stalnega bivališča v industrijsko razvitejše kraje Koroške.

Občina Št. Štefan v šmohorskem okraju beleži v obdobju 1971–1981 bistveno zmanjšanje števila zaposlenih v kraju delovnega mesta⁴ ($I=87$), kar pomeni, da se je v opazovanem razdobju močneje povečevalo število delovne sile, ki se iz občine Št. Štefan vozi na delo v druge kraje.

Med občinami v beljaškem okraju le občine, ki zaposlujejo večje število delovne sile, beležijo v opazovanem razdobju 1971–1981 povečanje zaposlenih v kraju delovnega mesta: Bekštanj, Podklošter in Vernberk. V ostalih občinah beljaškega okraja se je bistveno zmanjšalo število zaposlenih v kraju delovnega mesta, kar kaže na bistveno povečanje števila delovne sile, ki se dnevno vozi na delo v druge kraje. Predvsem izstopa občina Rožek po številu zaposlenih v kraju delovnega mesta ($I=41$), posebno pa se je v istem obdobju povečalo v občini Rožek število delovne sile, ki se dnevno vozi na delo v druge kraje ($I=156$), medtem ko se je število delovne sile, ki se dnevno vozi v kraj, bistveno zmanjšalo ($I=22$). Med občine, iz katerih se dnevno vozi na delo največ delovne sile v druge industrijsko razvitejše kraje in so to število v opazovanem obdobju še povečale, spadajo v beljaškem okraju občine Vernberk, Št. Jakob v Rožu in Čajna ter Podklošter. V vse občine beljaškega okraja se vozi na delo relativno manjše število delovne sile, kot se vozi iz posameznega kraja v druge kraje Koroške. V opazovanem obdobju se povečuje tudi število delovne sile, ki se dnevno vozi na delo v obravnavane kraje beljaškega okraja, vendar je število te delovne sile še relativno majhno.

Kot smo ugotovili že za občine beljaškega okraja, tudi med občinami celovškega okraja beležijo v opazovanem razdobju 1971–1981 povečanje delovne sile v kraju delovnega mesta le tiste občine, ki imajo večje število zaposlenih in imajo na voljo večje število delovnih mest. Med te občine spadajo Borovlje, Bistrica v Rožu, Grabštanj in otok. V vseh ostalih občinah

⁴ Zaposleni v kraju delovnega mesta = Zaposleni v kraju stalnega bivališča – vozači iz kraja stalnega bivališča † vozači na delo v obravnavani kraj

celovškega okraja beležimo v opazovanem razdobju zmanjšanje zaposlenih v kraju delovnega mesta, kar kaže pri že tako majhnem številu zaposlenih v kraju na stalno rast delovne sile, ki se dnevno vozi na delo v druge kraje. Med občinami, v katerih smo zabeležili povečanje števila zaposlenih v kraju delovnega mesta, si oglejmo spremembe v številu dnevnih migrantov v obravnavanem obdobju 1971–1981. Število dnevnih migrantov v obravnavani kraj se je najbolj povečevalo v občinah Bistrica v Rožu, Otok in Hodiše. To so predvsem občine, ki delovni sili dajejo več možnosti zaposlitve tako v storitvenih dejavnostih kot tudi v predelovalni obrti in industriji, zato v celotnem opazovanem obdobju beležijo visoko rast števila delovne sile, ki se vozi na delo v te kraje. Za vse občine na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem je značilno, da se veliko večje število delovne sile vozi na delo iz posameznih krajev na narodnostno mešanem ozemlju, kot se je vozi na delo v te kraje. Tako tudi indeksi rasti števila delovne sile, ki se dnevno vozi na delo iz posameznih občin celovškega okraja, kažejo v vseh občinah visoko stopnjo rasti. Med občine z najvišjo rastjo števila vozačev iz kraja v opazovanem razdobju 1971–1981 spadajo v celovškem okraju občine Žihpolje, Hodiše in Sele, Pokrče in Borovlje.

Tudi v občinah velikovškega okraja je slika zaposlenih po občinah podobna kot v ostalih krajih na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem. Tudi v velikovškem okraju le občine z večjim številom zaposlenih in s tem tudi večjim številom delovnih mest še ohranjajo enako stalno število zaposlenih v kraju delovnega mesta, oziroma ga nekoliko povečujejo. Med te občine spadajo Velikovec, Pliberk in Žitara vas, pa tudi Dobrla vas. V vseh ostalih občinah velikovškega okraja smo v opazovanem razdobju 1971–1981 zabeležili bistveno zmanjšanje števila zaposlenih v kraju delovnega mesta, kar pomeni veliko migracijo delovne sile v druge kraje za zaposlitvijo. Predvsem naj tu poudarimo občine velikovškega okraja, ki so najbolj zmanjšale število zaposlenih v kraju delovnega mesta v opazovanem razdobju 1971–1981. Občina Železna Kapla beleži v opazovanem razdobju povečanje števila delovne sile, ki se dnevno vozi na delo v druge razvitejše kraje ($I=200$), in zmanjšanje že tako nizkega števila delovne sile, ki se vozi na delo v Železno Kaplo ($I=97$). Sledi občina Globasnica, kjer se je tudi bistveno zmanjšalo število zaposlenih v kraju delovnega mesta ($I=75$).

Število delovne sile, ki se dnevno vozi na delo iz kraja bivanja, se je močno povečalo ($I=173$), že tako nizko število delavcev, ki se vozijo na delo v Globasnico, pa se je še zmanjšalo ($I=92$). Podobno sliko beležimo tudi v občinah Djekše, Grebinj in Ruda, kjer se močno povečuje število delovne sile, ki se dnevno vozi na delo iz kraja bivanja. Med občine, ki so v opazovanem razdobju 1971–1981 zabeležile povečanje števila delovne sile v kraj, lahko štejemo predvsem občine z večjim številom delovnih mest in večjim številom zaposlenih: Pliberk, Škocijan in Velikovec.

Summary

SOCIOECONOMIC POPULATION MAKEUP IN THE ETHNICALLY MIXED AREA OF CARINTHIA (KOROŠKA)

It is particularly in the area of southern Carinthia that the growth of tourist trade and industry, together with an improved system of road connections, has considerably altered trends in social development. Although outside agriculture the employment prospects of the autochthonous population have taken a turn for the better, the development of secondary and tertiary branches of the economy has not been rapid enough to provide all the jobs required.

In the ethnically mixed area of Carinthia (Koroška), the branches of the economy with the largest numbers of employees are as follows: Manufacturing trade and industry, construction industry, tourist trade and catering industry, agriculture and forestry. Those working in tourist trade and in catering industry are concentrated in the tourist centers of Carinthia, such as Velden am Wörthersee/Vrba ob jezeru, Finkenstein/Bekštanj, and Arnoldstein/Podklošter in the district of Villach/Beljak; Maria Wörth/Otok, Keutschach/Hodiše, Techelsberg/Dholica and Schiefeling/Skofice in the district of Klagenfurt/Celovec; and St. Kanzian/Škocijan, Völkermarkt/Velikovec, Eberndorf/Dobrla vas and Bleiburg/Pliberk in the district of Völkermarkt/Velikovec. Agriculture and forestry remain the primary employment of sizable segments of the population in some communes of the district of Völkermarkt/Velikovec within the ethnically mixed part of Carinthia, namely the communes of Völkermarkt/Velikovec, Bleiburg/Pliberk, Eberndorf/Dobrla vas, Sittersdorf/Žitara vas and Grif-fen/Grebinj.

In Carinthia, there are mostly smaller industrial plants and trade firms. In the individual communes of the ethnically mixed area, industry and trade are predominantly represented by plants with self-employed workers and by plants employing 1–9 hired workers. The are in the ethnically mixed area only a few communes with plants that employ from ten up to a hundred workers.

The commercial activities in Carinthia have developed primarily in major centers such as Klagenfurt/Celovec and Villach/Beljak as well as Spittal on the Drava. The districts of Hermagor/Šmohor and Völkermarkt/Velikovec are the areas of ethnically mixed population where commercial activities remain inferior to those of the other ethnically mixed areas.

In entire Carinthia, the largest percentage of the working population is employed in its two business centers, viz. Klagenfurt/Celovec and Villach/Beljak and their surroundings. The districts of Hermagor/Šmohor and Völkermarkt/Velikovec have the lowest number of employed people in the entire ethnically mixed area; these two districts also have the largest number of commuters between home and work in the two Carinthian business centers just mentioned. As to the other districts of Carinthia, the number of their commuters traveling to and working in larger industrial centers is comparatively large. Trends in manpower dynamics and in the number of available jobs indicate that in the period under consideration (1971–1981) the number of commuters increased gradually in most of the communes of the ethnically mixed area. In some communes of this area, the number of commuters even exceeds the number of workers employed in the place of their permanent residence. An increasing body of labor force, in particular the young generations after completing their schoolings and those former farmhands who, following a process of restructuring, now seek employment outside farming, can no longer find jobs in the place of their permanent residence. The insufficient number of available jobs in the individual localities of the ethnically mixed area cannot keep up with the increasing body of labor force, which is why the number of commuters has been on the increase; they commute between home and work in the major industrial centers of Carinthia.

Nada Vilhar

RAZVOJ TURISTIČNEGA GOSPODARSTVA NA NARODNOSTNO MEŠANEM OZEMLJU NA KOROŠKEM

Turistična ponudba

Turistična ponudba se deli na primarno in sekundarno. Značilnosti teh dveh delov turistične ponudbe so naslednje: primarna turistična ponudba obsega tiste dobrine, ki niso produkt dela ali katerih človek ne more več proizvajati v enaki kakovosti in z enako uporabno vrednostjo; sekundarna turistična ponudba zajema tiste turistične dobrine, ki so produkt človeškega dela in jih lahko človek še vedno proizvaja z enako uporabno vrednostjo.¹

Primarno turistično ponudbo lahko delimo na dva dela: naravni in antropogeni. Naravne dobrine so najbolj specifični del turistične ponudbe, običajno jih štejejo med osnovne privlačnosti turističnega kraja in glavni pogoj za razvoj turizma.² Naravne dobrine, kamor štejemo npr. klimo, vrelce, gore, jezera, podzemeljske jame, vegetacijsko odejo ali pokrajinsko sliko, niso produkt dela, njihova količina in kvaliteta sta dani po naravi in so samo na določenem prostoru in v določenem času. Teh dobrin ne more človek niti proizvajati na novo niti ne spreminjati njihove kvalitete.

Primarna turistična ponudba Koroške

Koroška je ena izmed osmih dežel republike Avstrije in leži na ozemlju, ki se širi od Šmohorja na zahodu do Labota na vzhodu in zajema področja Ziljske doline, Roža in Podjune, pokrajino med Vrbskim jezerom in Osojskim jezerom ter naselja v Gurah, na Karavankah in Svinji planini.

Več kot dvesto koroških jezer predstavlja središče visoko razvite turistične dejavnosti, saj ugodna klima in topla jezerska voda v poletnih mesecih ter zeleni mir obrežnih gozdov, dolin in travnikov dajejo prepolno naravne svežine. V zimskem času zamenja po atraktivnosti lepoto jezerske obale visokogorski svet, ki ponuja na svojih pobočjih okrog sto urejenih smučišč, h katerim vodijo pluzene ceste in oskrbovane žičnice.

¹ Janez Planina: Primarna in sekundarna turistična ponudba ter njune posebnosti. Turistični vestnik, Ljubljana, 1966, str. 162

² Janez Planina: Sezonske variacije turističnega prometa in ekonomska analiza glavnih variacijskih faktorjev. Doktorska disertacija. Ljubljana, 1967, str. 114

Velikokrat pa vleče obiskovalce na Koroško bogata kulturno-zgodovinska dediščina, saj so predvsem na Gosposvetskem polju cvetele ilirska in romanska – izkopenine Virunuma in Norika, staroslovanska – Krnski grad, Gospa sveta, vojvodski prestol, in germanska – Ostrovia, St. Vid – kultura. Koroška je namreč dežela idiličnih dvorcev in gradov ter samostanov in cerkva, zgrajenih v romanskem slogu ali gotiki iz obdobja zgodnjega srednjega veka. Stensko slikarstvo, rezbarstvo in kiparstvo koroških umetnikov slovi po vsem svetu.

Oris turistične ponudbe po pokrajinah južne Koroške

Najprej bi lahko pokrajine na slovenskem Koroškem razdelili na zahodni del južne Koroške, katere življenjski tokovi se stekajo okrog Beljaka, na osrednji del južne Koroške, ki teži neposredno k Celovcu, in na vzhodni del južne Koroške z dvema starima, manjšima življenjskima žariščema v Velikovcu in Pliberku.

- Zahodni del južne Koroške obsega tri glavne pokrajine: Kanalsko dolino, ki je danes v Italiji, slovensko Ziljsko dolino in tako imenovano Beljaško sovođenj. Vsa Zgornja slovenska Zilja je ostala precej stran od glavnih prometnih tokov, zato je obdržala še močno kmečki videz. Močneje jo je na zunaj šele v najnovejšem času začel preoblikovati turizem, pa še to skoraj le v predelu od Preseškega jezera do Šmohorja.

Spodnja slovenska Zilja se od Zgornje razlikuje tudi po svojih današnjih življenjskih funkcijah. Po njej vodi stara glavna pot iz Beljaka proti Trbižu, kamor se tu ob Ziljici odpirajo že Megvarska vrata. Zato je Spodnja slovenska Zilja s središčem in glavnim razpotjem v Podkloštru vedno živela bolj na prepihu, še posebno v zadnjem stoletju, ko jo je preobrazila moderna doba z veliko železnico, s krajevno industrijo, z urbanizacijskimi vplivi bližnjega Beljaka ter v najnovejšem času s krepko naraslim cestnim in turističnim prometom.

Beljaška sovođenj predstavlja glavno dolinsko in prometno vozlišče zahodne Koroške, kjer se vsem tem združenim dolinskim potem odpro široka vrata ob Dravi ter po podolju Vrbskega jezera navzdol proti osrčju Celovške kotline. Ni težko razumeti, zakaj se je tu že zgodaj razvil Beljak. Ziljsko-baška Dobrava je obsežen terasast svet, še vedno močno porasel z gozdom, zares prava »dobrava«. V območju Baškega jezera jo v najnovejšem času izrazito preoblikuje turizem.

- K osrednji južni Koroški bi šteli ves svet, ki se začne, ko zapustimo Beljaško sovođenj, ter sega do tja, kjer je Drava sprejela vase vse svoje glavne pritoke iz koroškega osrčja in kjer se začne nizki svet tega osrčja spet širiti med Svinjo planino na severu in Karavankami na jugu. To je tam nekje zahodno od Velikovca.

Vrbsko jezersko podolje, pas nižjega sveta, ki se vleče od Beljaške sovodnji ob Vrbskem jezeru proti Celovcu, je vkleščeno med prisojine, z

naselji in jasami preprežene obronke Kostanjskega prigorja in Možberškega gričevja na severu, ter bolj strme, gozdne in temačne robove Hodiških Gur na jugu. Od nekda je bilo krepka naselitvena celica in živahna prometna vez med Beljaško sovodnijo in Celovcem. Že nekaj desetletij nazaj pa je njegovo pokrajino tako krepko zajel turistični promet, da so nekdanje vasi z vsemi drugimi elementi agrarne pokrajine že skoraj docela utonile v skoraj strnjeni naselbinski sliki turistične pokrajine. To velja posebno za severni jezerski breg. Osrednja lega Celovške ravnine v Koroški kotlini je še posebno poudarjena s tem, da iz tega najnižjega kotlinskega osrčja vodijo široko odprta prometna pota na vse štiri glavne strani: na sever čez Gosposvetsko polje v zgornještajersko Pomurje in dalje proti Dunaju, na zahod po Vrbskem podolju proti Beljaku ter dalje na zahodno Koroško in proti Trbiškemu razpotju, na vzhod po Celovski ravnini proti vzhodni Koroški in v štajersko Podravje in na jug čez Žihpoljsko pretržje v Rož in na Ljubelj.

Turistična dejavnost se je razvila tudi na Hodiškem polju z istoi-mensko vasio in jezerom, ki je tudi osrednja naselbinska os Hodiških Gur. Ta del je že močno pod vplivom turizma, ki je še posebno preoblikoval kraje od Vrbe proti Hodiškemu jezeru.

- Podjuna razvija svoj turizem ob Klopinskem jezeru, kjer se je v pomemben turistični center razvil kraj Škocijan.³

Turistične zmogljivosti na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem

V strukturi turističnih prenočitvenih zmogljivosti Koroške prevladujejo prenočitveni obrati višjih kategorij, sledijo privatne sobe, najmanjši pa je delež turističnih prenočitvenih obratov nižjih kategorij.⁴ V zadnjih letih se zmanjšuje število turističnih prenočitvenih obratov višjih kategorij kakor tudi število privatnih sob. Nekateri tovrstni obrati turistične potrošnje je potrebno obnoviti oziroma modernizirati. Obstoječi rekonstruirani in obnovljeni turistični prenočitveni obrati višjih kategorij in privatne sobe na Koroškem občutno povečujejo število ležišč v svojih obratih. Posebnost

³ Svetozar Ilešič: Pokrajinsko okolje na slovenskem Koroškem. Koroška in koroški Slovenci. Zbornik poljudnoznanstvenih in leposlovnih spisov. Založba Obzorja Maribor, 1971, str. 11–27.

⁴ V turistične prenočitvene obrate višjih kategorij so vključeni: hoteli, moteli, gostišča, penzionirani, turistični domovi, zdravilišča in okrevališča za odrasle, zdraviliški hoteli in penzioni, zdraviliški domovi socialnih zavarovancev. V prenočitvene obrate nižjih kategorij so vključeni: otroška in mladinska okrevališča, mladinska prenočišča in gostišča ter ostala prenočišča teh kategorij: lovske kočice, počitniška stanovanja in počitniške hiše, apartmaji in bungalovi.

turističnega razvoja Koroške se v zadnjih letih turistični prenočitveni obrati nižjih kategorij. Njihovo število je v primerjavi s skupnim številom turističnih prenočitvenih obratov na Koroškem še relativno majhno, beležimo pa izjemno visoke indekse rasti števila tovrstnih turističnih kapacitet. V letu 1981 beležimo v rasti števila turističnih prenočitvenih obratov nižjih kategorij na Koroškem indeks rasti 3637 v primerjavi z letom 1968, v rasti števila ležišč v tovrstnih turističnih prenočitvenih obratih pa indeks 585 v istem opazovanem razdobju. S tem se iz leta v leto povečuje tudi delež turističnih prenočitvenih obratov nižjih kategorij v skupnih turističnih prenočitvenih kapacitetah koroškega turističnega gospodarstva.

Pestrost turistične ponudbe turističnega gospodarstva Koroške se kaže v številnih raznovrstnih turističnih kapacitetah, ki so na voljo gostu, ko obišče Koroško. Analize⁵ kažejo največji delež prenočitvenih zmogljivosti v turističnih prenočitvenih obratih kategorij A1/A, B, C/D izmed vseh turističnih prenočitvenih obratov na Koroškem. Ti turistični prenočitveni obrati s svojimi zmogljivostmi zavzemajo v letu 1981 52,1 % vseh turističnih prenočitvenih zmogljivosti. Znotraj teh pa je največ ležišč v turističnih prenočitvenih obratih kategorij C/D, najmanj pa v obratih najvišjih kategorij A1/A, le 6,9 %. Sledijo jim turistične privatne sobe, ki zavzemajo v letu 1981 33,5 % vseh prenočitvenih zmogljivosti. Izmed njih je 25,8 % vseh prenočitvenih zmogljivosti v turističnih privatnih sobah, ki se ne ukvarjajo s kmečkim turizmom, in le 7,7 % prenočitvenih zmogljivosti v privatnih sobah, ki se ukvarjajo s kmečkim turizmom. Izmed ostalih turističnih prenočitvenih obratov se povečuje delež prenočitvenih zmogljivosti v počitniških stanovanjih in počitniških hišah: v letu 1981 so zavzemale 9,2 % vseh prenočitvenih zmogljivosti.

Med najbolj razvite turistične občine na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem spadajo tiste občine, ki imajo najvišji delež turističnih prenočitvenih obratov višjih kategorij; mednje spadajo občina Škocijan v velikovškem okraju, občina Vrba in Bekštanj v beljaškem okraju ter Otok v celovškem okraju. V številu privatnih sob prevladujeta občini Vrba in Bekštanj v beljaškem okraju, v velikovškem okraju Dobrla vas in Škocijan ter v celovškem okraju Hodiše, Škofiče in Otok. Večje število turističnih privatnih sob ima tudi občina Št. Štefan v šmohorskem okraju. Med občinami na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem so le nekatere turistične občine, ki imajo poleg omenjenih turističnih prenočitvenih kapacitet še kampinge. Med najpomembnejšimi omenimo Hodiše v celovškem okraju, Bekštanj v beljaškem okraju ter Škocijan v velikovškem okraju.

⁵ Analize so opravljene v raziskovalni nalogi Nada Vilhar: Vloga turizma v lokalnem gospodarstvu na slovenskem narodnostno mešanem ozemlju v Avstriji. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1985, 143 strani, 67 preglednic, 15 grafikonov.

Turistično razvite občine na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem z največjim številom turističnih prenočitvenih obratov imajo v svojih turističnih obratih tudi največje število ležišč.

Značilnosti turističnega prometa

Turistični promet lahko kvantificiramo na različne načine, predvsem pa s številom gostov, s številom nočitev, z ugotavljanjem količine turistične potrošnje ali pa s številom vstopov v državo.

Na Koroškem v celoti prevladuje število gostov in njihovih nočitev v gostinskih objektih najvišjih kategorij: v hotelih, motelih, penzionih ter v zdraviliščih teh kategorij. V opazovanem razdobju 1968–1981 smo največji delež gostov v teh kategorijah obratov zabeležili v letu 1969, ko je turistične prenočitvene obrate višjih kategorij obiskalo 66,3 % vseh gostov. Po tem letu beležimo rahlo zmanjševanje deleža gostov v teh kategorijah obratov. Po številu gostov, ki obiščejo Koroško, se jih veliko odloči za bivanje v turističnih privatnih sobah, njihov največji delež smo zabeležili leta 1973, ko je turistične privatne sobe obiskalo 23,6 % vseh gostov. Po tem letu se je tudi v turističnih privatnih sobah zmanjševal delež gostov v skupnem številu gostov, ki obiščejo Koroško. Iz leta v leto pa se povečuje delež gostov, ki obiskujejo turistične prenočitvene obrate nižjih kategorij ter kampinge in šotorišča. Delež prihodov gostov v turistične prenočitvene obrate nižjih kategorij je konstantno rasel v celotnem opazovanem razdobju 1968–1981 in dosegel v letu 1981 delež gostov 7,7 % v primerjavi s 2,7 % leta 1968. Pri tem moramo poudariti, da je v to kategorijo vključena tudi vrsta objektov, kot so apartmaji in bungalovi ter počitniška stanovanja in počitniške hiše, ki so jih začeli graditi predvsem v zadnjih letih in se v njih zadržuje največje število gostov. Čeprav je število gostov in njihovih nočitev v tovrstnih objektih še relativno nizko, pa iz leta v leto opazamo njihovo naraščanje. Čisti zrak in mirno okolje gozdov in jezer, poleg tega pa še dostopno nizke cene ter dokaj visoka kvaliteta tovrstnih objektov so verjetno največ pripomogli k povečanju števila gostov v teh objektih. V ostalih turističnih prenočitvenih obratih nižjih kategorij se zadržuje relativno malo gostov.

V strukturi turističnega prometa Koroške prevladujejo tuji gostje. Njihov delež v skupnem številu vseh gostov na Koroškem variira od 70,4 % leta 1968 do 76,2 % leta 1973. Naftna kriza leta 1974, monetarne razmere v letih 1976 in 1977 so vplivale, da se je delež tujih gostov v teh letih manjšal, dosegel leta 1977 71,6 %, po tem letu pa opazimo počasno rast, tako da je leta 1980 že zavzemal 73,5 % vseh gostov. Vendar, kot vidimo, je največja razlika v deležu tujih gostov v opazovanem razdobju porast le-teh za 5,8 %, kar kaže na to, da je delež tujih gostov na Koroškem razmeroma konstanten.

Delež domačih gostov se je v opazovanem razdobju gibal od 29,6 % leta 1968 – tako visokega deleža domačih gostov po tem letu na Koro-

škem ne beležimo več – do 23,8 % leta 1973. Po tem letu je delež domačih turistov rasel, vendar se je povečal največ za 4,6% – na 28,4%. Lahko ugotovimo, da je tudi delež domačih gostov v celotnem opazovanem razdobju konstanten.

Še bolj karakteristična je struktura nočitev gostov na Koroškem. V nočitvah v turističnem prometu še bolj izrazito prevladujejo tuji gostje. Njihov delež v skupnem številu nočitev na Koroškem variira od 79,3 % leta 1978 do 85,0 % leta 1972. Podatki kažejo, kako pomemben delež zavzemajo tuji gostje v turističnem prometu Koroške. Delež nočitev domačih gostov je v celotnem opazovanem razdobju 1968–1981 razmeroma nizek, čeprav opazimo, da se predvsem v zadnjih letih nekoliko povečuje. V celotnem opazovanem razdobju delež nočitev domačih gostov variira od 15 % leta 1972 do 20,7 % leta 1978. To kaže, da se večje število domačih gostov na Koroškem odloča za izletniški turizem, medtem ko so tuji gostje na Koroškem predvsem stacionarni gostje.

Koroška je dežela z izrazito poletno turistično sezono. Turistično gospodarstvo Koroške si prizadeva razširiti turistično ponudbo tudi v zimsko turistično sezono, vendar le-ta zavzema še relativno majhen delež v turistični ponudbi Koroške.

Med najpomembnejše turistične kraje na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem spadajo kraji, ki so tudi v turističnem letu 1980/81 zabeležili največje število prihodov gostov in njihovih nočitev. Ti kraji so: v beljaškem okraju Bekštanj, Vrba, Podklošter in Št. Jakob v Rožu, v celovškem okraju Otok, Hodiše, Škofiče, Dholica in Borovlje, v velikovškem okraju pa Škocijan; veliko manj, pa vseeno precejšnje število gostov pa je obiskalo tudi Dobro vas.

Za turistične kraje, ki ležijo ob koroških jezerih, je značilno, da imajo razvito predvsem poletno turistično sezono. V beljaškem okraju je najbolj izrazit turistični center z razvito poletno turistično sezono Vrba, ki ga v poletni turistični sezoni obišče kar 96,1 % vseh gostov. V celovškem okraju so izraziti centri s poletno turistično sezono Hodiše, Otok, Dholica in Škofiče. Najbolj sezonska občina je Hodiše, ki jo v poletni polovici leta obišče 99,2 % vseh gostov. V velikovškem okraju je izrazito poletni turistični center Škocijan ob Klopinskem jezeru. Poleti ta turistični center obišče 99,4 % vseh gostov.

V obdobju od turističnega leta⁶ 1973/74 do turističnega leta 1980/81 beležimo po posameznih okrajih in občinah na narodnostno mešanem ozemlju le z nekaj izjemami bistveno povečanje prihodov gostov in njihovih nočitev tako v poletni kot zimski turistični sezoni.

⁶ Turistično leto razdeljujejo statistični viri na poletno in zimsko polovico leta. Poletna polovica leta zajema V., VI., VII., VIII., IX. in X. mesec, kar znaša 184 dni, zimska polovica leta pa pomenijo XI., XII., I., II., III. in IV. mesec.

Za večino turističnih krajev na narodnostno mešanem ozemlju je značilno, da si zelo prizadevajo podaljšati turistično sezono z razširjajem turistične ponudbe. Nekateri med občinami pa so začele močnejše razvijati tudi zimsko turistično ponudbo in beležijo že povečanje turističnega prometa tudi v zimski sezoni. Med te občine spadajo predvsem občine Podklošter, Rožek, Bekštanj, Št. Jakob v Rožu in Vrba v beljaškem okraju. Pri tem je treba poudariti, da ima Rožek razvito le poletno turistično ponudbo. Ostale občine tega okraja pa že razširjajo svojo turistično ponudbo tudi na ostale mesece izven poletne turistične sezone. Tako beležimo najvišji indeks rasti prihodov gostov in njihovih nočitev v zimski sezoni v Bekštanju (ind. prihodov 724, ind. nočitev 1.002), bistveno pa se je število gostov in nočitev povečalo v zimski sezoni tudi v ostalih občinah tega okraja.

V celovškem okraju se je v opazovanem razdobju število gostov in njihovih nočitev najbolj povečalo v naslednjih krajih: Borovlje, Pokrče, Kotmara vas, Bilčovs, Dholica, Hodiše, Otok in Škofiče. Turistični promet se je najbolj povečal v občinah Borovlje, kjer beležimo indeks rasti prihodov gostov v opazovanem razdobju 293, indeks nočitev pa 293, Pokrče (ind. rasti števila gostov 245, ind. rasti števila nočitev 199) ter Otok (ind. rasti števila gostov 122, ind. rasti števila nočitev 107). Za omenjene občine je značilno, da so bistveno razširile turistično ponudbo na celo turistično leto. V opazovanem razdobju se je v občini Borovlje zelo povečalo število gostov v zimski turistični sezoni (ind. 1.080) in njihovih nočitev (ind. 952). V najbolj razviti turistični občini celovškega okraja Otoku so začeli pomembno povečevati turistični promet tudi v zimski turistični sezoni. V obdobju 1973/74 – 1980/81 beležimo v prihodu gostov ind. rasti 1.058, v številu nočitev pa ind. rasti 3.480. Prav tako smo zabeležili visoke indekse rasti v prihodih v zimski sezoni v občini Pokrče (ind. 1.000) in v številu nočitev (ind. 2.763).

V velikovškem okraju so turistični promet najbolj razvile občine Železna Kapla, Škocijan, Pliberk in Djekše. V turističnem letu 1980/81 dosegla v primerjavi s turističnim letom 1973/74 občina Železna Kapla indeks rasti prihodov gostov 296, ind. rasti nočitev pa 214, občina Pliberk pa ind. rasti prihodov 194, ind. rasti nočitev pa 186. Pri tem naj poudarimo, da so omenjene občine posebno razvile zimsko turistično ponudbo in občutno podaljšale poletno turistično sezono. V občini Železna Kapla so dosegli ind. rasti prihodov gostov v zimski turistični sezoni 1.473, ind. rasti njihovih nočitev pa 1.218, tudi v občini Djekše beležimo visoke indekse rasti v opazovanem obdobju v zimski polovici leta (v prihodu gostov ind. 485, v nočitvah pa ind. 745).

Oglejmo si še strukturo gostov in njihovih nočitev v turističnem letu na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem.

V šmohorskem okraju je edina občina na narodnostno mešanem ozemlju Št. Štefan, občina z izrazito poletno turistično sezono. Kar 97,2 % vseh gostov obišče kraje te občine v poletni polovici leta.

–V beljaškem okraju so vse občine razvile turistično ponudbo v poletni polovici leta, opazamo pa že tendenco k razširitvi turistične sezone tudi

izven poletnega časa. Predvsem v občinah Podklošter in Straja vas se iz leta v leto povečuje delež tistih gostov, ki te kraje obiščejo v zimski polovici leta, pri čemer pa je treba poudariti, da je ta delež relativno še zelo nizek. Za razvitejše turistične občine tega okraja pa velja, da jih obišče največ gostov v poletni polovici leta. Občino Vrba obišče v poletni sezoni 96,1 % vseh gostov, prenočuje pa v poletni sezoni v tej občini kar 99,3 % vseh gostov. Občina Rožek ima razvito le poletno turistično sezono.

V celovškem okraju se v vseh občinah še izraziteje kaže tendenca k poletni turistični ponudbi. Najbolj je izrazita v večjih turističnih občinah kot so Hodiše, Otok in Dholica, pa tudi Škofiče. Najbolj sezonska turistična občina je Hodiše, ki jo v poletni polovici leta obišče 99,2 % vseh gostov, kar je povsem razumljivo, saj te turistične občine ležijo ob koroških jezerih, ki predvsem poleti ponujajo gostom veliko ugodja. Nekatere od občin pa so turistično sezono že občutno podaljšale tudi v zimsko polovico leta, predvsem Borovlje in Pokrče, kjer se je v opazovanem razdobju od turističnega leta 1973/74 do 1980/81 kar za 21,8 % povečal delež tistih gostov, ki to občino obiščejo v zimskih mesecih. Občino Grabštanj je v zimski sezoni 1980/81 obiskalo 29,6 % vseh gostov.

V velikovškem okraju je izrazito poletni turistični center Škocijan ob Klopinskem jezeru. Poleti ta turistični center obišče 99,4 % vseh gostov. Med vsemi občinami na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem so predvsem nekatere med občinami velikovškega okraja močneje razvile zimsko turistično ponudbo: kraje na območju občine Pliberk je v zimski sezoni 1980/81 obiskalo 46,4 % vseh gostov, Djekše 23,8 % ter Železno Kaplo 22,0 % vseh gostov. Tudi v primerjavi s turističnim letom 1973/74 vidimo, da si omenjene občine precej prizadevajo razširiti turistično ponudbo in izkoristiti vse možnosti primarne turistične ponudbe tega območja. Predvsem občine Železna Kapla, Globasnica in Pliberk imajo zaradi svoje naravne lege in naravnih značilnosti veliko možnosti za razširitev turistične ponudbe v zimski sezoni.

V strukturi gostov tudi na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem prevladujejo tuji gostje. Turistično razvite kraje v velikovškem okraju pa obišče tudi veliko število domačih gostov.

V turističnem letu 1980/81 je po posameznih političnih okrajih obiskalo največje število gostov naslednje turistično razvite kraje na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem. V beljaškem okraju turistične občine Vrba, Bekštanj in Podklošter, gostje pa so te turistične kraje obiskali predvsem v poletni polovici leta, ko beležimo tudi največ prihodov domačih in tujih gostov. Prav tako so omenjeni kraji zabeležili tudi največje število nočitev gostov, prav tako večidel v poletni polovici leta. Tudi če si ogledamo strukturo gostov po omenjenih in drugih krajih beljaškega okraja, vidimo, da prevladujejo tuji gostje. Turistični center Vrbo je v turističnem letu 1980/81 obiskalo 79,3 % tujih gostov, prenočevalo pa je kar 84,8 % tujih gostov, Bekštanj je v turističnem letu 1980/81 obiskalo 83,2 % tujih gostov, preno-

čevalo pa je 88,0 % tujih gostov. Bekštanj in Podklošter pa je precejšnje število gostov obiskalo tudi v zimski sezoni.

V celovškem okraju so turistični najbolj obiskovali naslednje turistične občine: Otok, Hodiše in Škofiče, pa tudi Borovlje, veliko število nočitev pa beležimo v turističnem letu 1980/81 tudi v Dholici. Omenjene kraje je obiskalo in v njih prenočevalo največ tujih turistov predvsem v poletni sezoni. Delež tujih gostov se je v turistično razvitih občinah celovškega okraja v turističnem letu 1980/81 gibal od 59,1 % v Pokrčah, kjer se je turizem šele v zadnjih letih začel nekoliko bolj razvijati, pa do 89,1 % v Bilčovsu, ki privablja številne tuje goste predvsem v poletni turistični sezoni. V celovškem okraju omenimo še Grabštanj, katerega je v turističnem letu 1980/81 obiskalo kar 71,4 % domačih gostov in le 28,6 % tujih gostov. Ostale kraje celovškega okraja, ki so turistično bolj razviti, obišče več kot 80 % tujih gostov.

V velikovškem okraju je največ gostov obiskalo turistične kraje Škocijan, največji turistični center velikovškega okraja, veliko gostov pa so zabeležili tudi ostali turistični kraji: Železna Kapla, Dobrla vas, Pliberk in Velikovec.

Gostje obiskujejo turistične kraje velikovškega okraja predvsem v poletni polovici leta. Pomemben turistični kraj z razvito zimsko turistično ponudbo v velikovškem okraju pa je Pliberk, katerega je v turističnem letu 1980/81 obiskalo več gostov v zimski kot v poletni turistični sezoni. V strukturi gostov tudi v velikovškem okraju prevladujejo tuji gostje. Največji turistični center Škocijan je v turističnem letu 1980/81 zabeležil 66,5 % tujih gostov, največ tujih gostov pa je obiskalo še razvijajoči se turistični kraj Globasnico, 79,7 % vseh gostov. Domači gostje so v turističnem letu 1980/81 najbolj obiskovali Djekše, kjer je bilo v turističnem letu 1980/81 registriranih 90,1 % domačih gostov, več kot polovico domačih gostov v skupnem številu vseh gostov pa so v turističnem letu 1980/81 registrirali tudi v Suhi, Velikovcu in blizu 50 % tudi v Grebinju. Iz celotne analize je razvidno, da največji delež domačih gostov obišče večino krajev velikovškega okraja. Turistični promet se je v celotnem opazovanem razdobju 1973/74 – 1980/81 povečal v vseh občinah na narodnostno mešanem ozemlju. Struktura prihodov gostov in njihovih nočitev pa se v večini občin spreminja v korist domačih gostov, posebno še v tistih občinah, v katerih je bil v opazovanem obdobju delež domačih gostov še relativno nizek.

Izkoriščenost prenočitvenih zmogljivosti in povprečna doba bivanja gostov v turističnih prenočitvenih obratih na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem

Koroška je v celoti v poletni turistični sezoni 1981 dosegla izkoriščenost turističnih prenočitvenih obratov višjih kategorij 40,3 %, kar predstavlja zasedenost 74 dni v poletnih mesecih. Izkoriščenost vseh prenočitvenih zmogljivosti v celem letu pa dejansko znaša le 23,7 %. To nam potrjuje, da

je Koroška dežela z izrazito poletno turistično sezono, v zimski turistični sezoni Koroško obišče relativno malo gostov, večina gostov pa se zadržuje v turističnih prenočitvenih obratih višjih kategorij.

V najrazvitejših turističnih občinah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem so v poletni turistični sezoni 1981 zabeležili naslednje odstotke izkoriščenosti prenočitvenih zmogljivosti v obratih višjih kategorij: v beljaškem okraju Bekštanj 41,7 %, Vrba 38,5 %, Rožek 38,2 % in Št. Jakob v Rožu 32,5 %, občina Št. Štefan v šmohorskem okraju 28,5 %, v celovškem okraju Hodiše 40,2 %, Škofiče 39,0 %, Dholica 35,4 % ter Otok 32,0 %. V velikovškem okraju beležimo največjo izkoriščenost prenočitvenih zmogljivosti v naslednjih krajih: Djekše 46,8 %, Škocijan 43,6 %, Železna Kapla 35,4 % in Dobrla vas 32,6 %.

Večina občin na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem je v obdobju od leta 1974 do leta 1981 bistveno povečala izkoriščenost prenočitvenih zmogljivosti, najbolj tiste občine, ki imajo že močnejše razvito turistično ponudbo in ki se iz leta v leto razvijajo v vse pomembnejše turistične centre Koroške. To so predvsem Bekštanj in Vrba v beljaškem okraju, Hodiše, Dholica in Škofiče v celovškem okraju ter Škocijan, Železna Kapla, Dobrla vas, Pliberk in Djekše v velikovškem okraju.

V povprečju prebivajo gostje na Koroškem 8 dni. Povprečna doba bivanja domačih in tujih gostov po posameznih občinah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem je v turističnem letu 1980/81 znašala od 3 do 16 dni. V beljaškem okraju so se gostje zadrževali od 3 do 12 dni. V občini Bekštanj beležijo v turističnem letu 1980/81 povprečno dobo bivanja gostov 11 dni, v občini Rožek 10 dni, v občinah Št. Jakob v Rožu in Vrba prek 9 dni. V celovškem okraju so se domači in tuji gostje zadrževali povprečno 3 do 16 dni. Najdaljšo povprečno dobo bivanja domačih in tujih gostov smo zabeležili v dveh krajih, ki šele razvijata svojo turistično ponudbo: v občini Žihpolje so se gostje zadrževali kar 15,90 dneva, v občini Štalenska gora pa 12,51 dneva. Sledijo Škofiče in Šmarjeta v Rožu z več kot 11 dnevi, Hodiše in Bilčovs z več kot 10 dnevi ter Otok in Žrelec z več kot 9 dnevi. Med vsemi občinami na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem se domači in tuji gostje najdlje zadržujejo v krajih velikovškega okraja. V turističnem letu 1980/81 je povprečna doba bivanja domačih in tujih gostov v velikovškem okraju znašala od 5 do skoraj 13 dni. Najdlje so se gostje zadrževali v občinah Škocijan in Žitara vas, čez 12 dni, v občinah Djekše in Globasnica prek 10 dni ter v občinah Dobrla vas in Galicija več kot 9 dni.

Sezonska variabilnost turističnega prometa na Koroškem

Sezonsko poslovanje je ena temeljnih značilnosti turističnega gospodarstva, to pa se najbolj odraža v najvidnejši turistični dejavnosti, v gostinstvu. Sezonsko gostinstvo opravlja gostinske storitve le v določenih letnih obdobjih, ker se mora prilagajati močnemu nihanju povpraševanja.

Če presojamo turistično ponudbo samo s stališča gostinstva, ugotavljamo, da to ponudbo lahko definiramo s številom turističnih ležišč in sedežev, ki se povečujejo samo z gradnjo novih gostinskih objektov. Turistične zmogljivosti so celo leto na voljo v enakem številu – torej je ponudba stalno enaka, povpraševanje po gostinskih storitvah pa v določeni letni dobi presega gostinske zmogljivosti, v drugem času pa je povpraševanje mnogo manjše od ponudbe.

Neskladje med togo turistično ponudbo in variabilnim povpraševanjem je največji problem v turističnem gospodarstvu in še posebej problem prenočitvenih obratov. Zmogljivosti prenočitvenih obratov so v glavni turistični sezoni premajhne, v času zunaj sezone pa so samo delno izkoriščene ali pa sploh niso.

Iz naših analiz je razvidno, da je Koroška dežela z izrazitim sezonskim značajem turizma. To nam potrjuje minimalna frekvenca gostov v mesecih oktober (4,1 % v turističnem letu 1980/81), november (1,1 %) in december 1981 (5,2 %) ter v prvih nekaj mesecih leta. Odstotek izkoriščenosti je največji avgusta (91,4 %) in julija (89,4 %). V ostalih mesecih je procent izkoriščenosti prenočitvenih zmogljivosti na Koroškem bistveno nižji kot v glavnih sezonskih mesecih.

Po statističnih virih turistično leto sestavljata zimska polovica leta in poletna polovica leta. Zimska polovica leta traja od novembra do aprila, poletna polovica leta pa traja od maja do oktobra. Turistične zmogljivosti na Koroškem so maksimalno izkoriščene v poletni polovici leta – od maja do oktobra – povprečna izkoriščenost je bila leta 1981 v teh mesecih 41,6 %. V zimski polovici leta – od novembra 1980 do aprila 1981 – so bile zmogljivosti na Koroškem zasedene 7,0 %.

Prenočitveni obrati najvišjih kategorij: A1/A, B, C/D so bili v turističnem letu 1980/81 v povprečju zasedeni 23,4 %. Odstotek izkoriščenosti je v objektih teh kategorij največji v avgustu (78,4 %) in v juliju (74,2 %), predvsem pa lahko ugotovimo, da so najbolj zasedeni v poletni polovici leta – od maja do oktobra. Zimska polovica leta – od novembra 1980 do aprila 1981 – je manj zasedena, z najvišjim odstotkom januarja (10,8 %) in februarja (10,7 %).

Privatne sobe so na Koroškem prav tako najbolj zasedene v poletni polovici leta. Leta 1981 so bile najbolj zasedene avgusta (72,3 %) in julija (65,9 %), v ostalih mesecih leta pa so bile zmogljivosti privatnih sob dosti manj zasedene. Že ostali meseci poletne polovice leta: maj (2,5 %), junij (15,7 %), september (15,2 %) in oktober (1,5 %) so slabše zasedeni. V zimski polovici leta so privatne sobe minimalno izkoriščene: od 0,2 % novembra 1980 do 3,1 % decembra 1980 in 2,9 % januarja 1981. V povprečju so bile v turističnem letu 1980/81 privatne sobe na Koroškem zasedene 15,3 %. Prenočitveni obrati nižjih kategorij, kot so mladinska prenočišča in okrevališča, oskrbni domovi in drugo so prav tako kot ostali turistični prenočitveni objekti na Koroškem najbolj zasedeni v poletni polovici leta: avgusta 69,6 %, julija 64,5 %. V ostalih mesecih poletne polovice leta

so manj zasedeni. V zimski polovici leta beležimo najvišjo izkoriščenost v mesecih januar (8,5 %) in februar (10,1 %), v ostalih mesecih je izkoriščenost tovrstnih kapacitet tudi za polovico nižja. V povprečju so bili ti turistični prenočitveni objekti v turističnem letu 1980/81 izkoriščeni 19,4 %.

Če primerjamo izkoriščenost po posameznih turističnih prenočitvenih obratih na Koroškem, ugotovimo, da so bili v turističnem letu 1980/81 najbolj izkoriščeni turistični prenočitveni obrati najvišjih kategorij (23,4 %), najmanj pa privatne sobe (15,4 %). V poletni in zimski sezoni so bili ti objekti prav tako najbolj zasedeni, pri tem pa naj omenimo, da privatne sobe v zimski polovici leta skoraj ne beležijo nočitev, saj je njihova najvišja izkoriščenost le 3,1 %.

Izbor turističnih regij na Koroškem

Definiranje regij, kot so bile opredeljene v svetovni (turistični) literaturi ali v domači (geografski) literaturi, postavlja v konfrontaciji z razpoložljivimi podatki statističnih služb prvi problem. Podatki se nanašajo vselej na občino kot najmanjšo teritorialno enoto. Zato smo bili prisiljeni nasloniti se na podatke po občinah in tako občino izenačiti s pojmom regije, saj bi združevanje več občin v večje regije zbrisalo najbolj tipične karakteristike turističnih ali neturističnih regij. Če bi bili na voljo ustrezni podatki, bi bilo sploh koristno izbrati še manjšo teritorialno enoto od občine, ker je v strokovni literaturi neprestano ponavljana teza, da je osnovna celica turistične ponudbe turistični kraj, v občinah pa je pogosto združenih nekaj večih turističnih centrov s turistično nerazvitim delom občine.

Naslednji problem je bil izbor kazalcev, ki prikazujejo stopnjo turistične razvitosti. Vzeti je treba relativno kazalce in tako abstrahirati vpliv velikosti občine po površini ali po številu prebivalcev. Običajni kazalci, ki se večinoma uporabljajo v ta namen, so število turističnih prenočitev na 1 km² površine ali na 1 stalnega prebivalca. Manj pa so v rabi kazalci, kot so delež zaposlenih ali delež narodnega dohodka v gostinstvu in turizmu v primerjavi s skupnim številom zaposlenih oziroma skupnim narodnim dohodkom v občini. Zadnji kazalci imajo še to slabost, da prikazujejo strukturo, ne pa stopnje razvitosti. Zato je kazalce, ki izražajo strukturo, bolje nadomestiti s kazalci na prebivalca.⁷

Izbor turistično razvitih regij Koroške smo v raziskavi opravili z analizo po prvih dveh omenjenih kazalcih: turistični opremljenosti in turistični intenzivnosti. Turistično najrazvitejše občine na Koroškem smo po naših analizah razvrstili v range od 1 do 10. V našem primeru se rangi po obeh kazal-

⁷ Inštitut za ekonomska raziskovanja Ljubljana: Poročilo o delu za leto 1982. Usmerjeni raziskovalni program: Turizem v slovenskem gospodarstvu in njegova vloga v dolgoročnem razvoju SR Slovenije, december 1982, str. 105–106.

cih ujemajo od 1. do 8. ranga. Od 8. do 10. ranga pa nastajajo spremembe, ki jih je težje uskladiti, ker so razlike med obema kazalcema dokaj velike. Po analizi turistične razvitosti posameznih občin na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem po kazalcih

- število prenočitev vseh turistov v vseh vrstah prenočitvenih obratov na 1 stalnega prebivalca (turistična intenzivnost) in
 - število ležišč v vseh vrstah prenočitvenih obratov na 1 km² površine (turistična opremljenost)
- spadajo med turistično razvitejše občine narodnostno mešanega ozemlja naslednje občine:

1. Otok – Maria Wörth
2. Škocijan – St. Kanzian
3. Vrba ob jezeru – Velden am Wörthersee
4. Hodiše – Keutschach
5. Škofiče – Schiefeling
6. Bekštanj – Finkenstein
7. Dholica – Techelsberg
8. Rožek – Rosegg
9. Št. Jakob v Rožu – St. Jakob im Rosental
10. Št. Štefan na Zilji – St. Stefan an der Gail
11. Dobrla vas – Eberndorf
12. Vernberk – Wernberg.

Dodatno smo k analizi turistične razvitosti po kazalcih turistične razvitosti: turistična intenzivnost in turistična opremljenost dodali še kazalec: število nočitev na posteljo. Analiza je zanimiva predvsem zato, ker je pokazala povsem drugačen rang turistično razvitih regij na Koroškem. Ta metoda predpostavlja kot optimalno 60 nočitev na eno ležišče v turističnem letu. Če po tej metodi razvrstimo turistične regije na Koroškem, je vrstni red najrazvitejših turističnih občin na narodnostno mešanem ozemlju naslednji:

1. Djekše – Diex
2. Bekštanj – Finkenstein
3. Škocijan – St. Kanzian
4. Štalenska gora – Magdalensberg
5. Pliberk – Bleiburg
6. Rožek – Rosegg
7. Železna Kapla – Eisenkappel
8. Škofiče – Schiefeling
9. Vrba ob jezeru – Velden am Wörthersee.

Analiza, opravljena po tej metodi, dopolnjuje opravljene analize turistične razvitosti posameznih regij na Koroškem. Po tej metodi se dodatno uvrščajo med turistično razvitejše občine na narodnostno mešanem ozemlju še tri občine v velikovškem okraju: Djekše, Pliberk in Železna Kapla ter Štalenska gora v celovškem političnem okraju, medtem ko ostale turistično razvite občine ta analiza le potrjuje.

Summary

THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE ETHNICALLY MIXED AREAS OF CARINTHIA

What tourism in Carinthia has to offer is primarily the two hundred or more lakes around which tourist activities are centred. The favourable climate, the warm lake water in the summer months, the quiet green woods surrounding the lakes, the dales and meadows offer nature at its best. In winter the beauty of the lakes can be exchanged for the attractions offered by the mountains where about a hundred ski slopes with lifts and roads cleared of snow wait for tourists. In addition, Carinthia's rich historical and cultural heritage attracts many visitors throughout the year.

Carinthia disposes of an extensive accommodation capacity, which includes hotels of high categories as well as private rooms. Bed-and-breakfast places of lower categories are less frequent. Nevertheless, some of these places — mainly apartments and bungalows — have marked a considerable increase in visitors for the past few years and have thus become prospective factors in the tourist potential in Carinthia.

Most guests prefer staying in high-class hotels and private rooms. There are relatively few guests in places of lower categories. Foreign tourists are predominant; in some communes situated in ethnically mixed areas native guests are prevalent: for instance, in Grafenstein/Grabštanj in the Klagenfurt/Celovec district and Diex/Djekše, Völkermarkt/Velikovec and Griffen/Grebinj in the district of Völkermarkt/Velikovec.

Carinthia is a country with a strongly developed summer tourist season. Especially the tourist-conscious places situated on the banks of the many lakes can offer a lot to the summer tourists. In some communes in the ethnically mixed areas great efforts have been made to develop, apart from the summer season, a profitable winter season. Some communes in the Völkermarkt/Velikovec district have been particularly successful in this respect. The number of winter tourists have almost equalled those of the Summer tourists in the communes of Bleiburg/Pliberk, Diex/Djekše and Eisenkappel/Železna Kapla. Some other touristically well-developed communes in the ethnically mixed areas have also been trying to develop tourism during the winter season. The results of such endeavours can be seen in the indexed growth of the numbers of visitors who stay overnight in some communes situated in the ethnically mixed areas during the winter seasons from 1973/74 to 1980/81: for example, Finkenstein/Bekštanj in the Villach/Beljak district, Ferlach/Borovlje, Maria Wörth/Otok, Pörtschach/Pokrče and Grafenstein/Grabštanj in the Klagenfurt/Celovec district; further Bleiburg/Pliberk, Eisenkappel/Železna Kapla and Diex/Djekše in the Völkermarkt/Velikovec district.

In the summer season of 1981, the whole of Carinthia sold 40.3 % of their accommodation capacities in high-class hotels, which means that 74 days during the summer months were sold out. In the whole year, however, only 23.7 % of all capacities are booked. It is thus evident that Carinthia is a country with well-developed summer tourism whereas in the winter season it is visited by relatively few tourists. Most guests stay at high-class hotels and guest houses of higher categories. In most communes of the ethnically mixed areas more beds were sold from 1974 to 1981 than ever before. This is mainly true of the communes which dispose of a well-developed tourist trade and have become important tourist centres of Carinthia, such as Finkenstein/Bekštanj and Velden/Vrba in the Villach/Beljak district, Keutschach/Hodiše, Techelsberg/Dholica and Schiefing am See/Škofiče in the Klagenfurt/Celovec district; then St Kanzian/Škocjan, Eisenkappel/Železna Kapla, Eberndorf/Dobrla vas, Bleiburg/Pliberk and Diex/Djekše in the Völkermarkt/Velikovec district.

On the average, visitors stay in Carinthia for 8 days. In the ethnically mixed areas the average stay of visitors is from 3 to 16 days. Foreign visitors stay longest in Carinthia, so their share is the biggest. The average stay of native guests is much shorter. Foreign guests can be considered as stationary guests whereas natives mostly prefer short tours or trips at weekends.

It is evident from our analyses that Carinthia is a country where tourism is season-orientated. This is proved by the minimal frequency of guests in the months of October, November and December and in the first few months of the year. The percentage of bookings is highest in July and August. In the remaining months the percentage of bookings is much lower than during the main season.

Finally, we have made a selection of the best-developed tourist places in Carinthia. According to tourist intensity and equipment, the touristically best-developed communes in the ethnically mixed areas are: St Stefan im Gailtal/St. Štefan na Zilji in the Hermagor/Šmohor district, Finkenstein/Bekštanj, Wernberg/Vernberk, Rosegg/Rožek, St Jakob im Rosental/St. Jakob v Rožu and Velden/Vrba in the Villach/Beljak district; then Techelberg/Dholica, Maria Wörth/Otok, Keutschach/Hodiše and Schiefeling am See/Škofiče in the Klagenfurt/Celovec district and, further, Eberndorf/Dobrla vas and St Kanzian/Skocjan in the Völkermarkt/Velikovec district. According to the additional index of the booking rate of all tourists as compared with the number of beds, Magdalensberg/Štalenska gora in the Klagenfurt/Celovec district and Eisenkappel/Železna Kapla, Bleiburg/Pliberk and Diex/Djekše in the Völkermarkt/Velikovec district have been added to the touristically well-developed communes in the ethnically mixed areas of Carinthia.

Vera Klopčič

MANJŠINE – MOST ALI BREME V MEDDRŽAVNIH STIKIH SFRJ Z AVSTRIJO?

Uvod

Tekst je del širšega sklopa »Vključenost manjšinskega vprašanja v uradne meddržavne stike na najvišji ravni med Jugoslavijo in Italijo (v obdobju 1954–1979), Jugoslavijo in Avstrijo (obdobje 1955–1979) in Jugoslavijo in Madžarsko (1947–1979).« Naloga o meddržavnih stikih na najvišji ravni z Italijo je bila dokončana maja 1983, o meddržavnih stikih na najvišji ravni z Avstrijo v prvi polovici leta 1985, naloga o meddržavnih stikih na najvišji ravni z Madžarsko (s posebnim poudarkom na sodelovanju SR Slovenije oz. na pomenu sodelovanja za Slovence v Porabju in madžarsko narodnost v Prekmurju) pa na začetku leta 1986.

Vključenost manjšinskega vprašanja v uradne meddržavne stike na najvišji ravni med Avstrijo in Jugoslavijo je v literaturi obdelala vrsta znanih slovenskih znanstvenikov, predvsem zgodovinarjev. Naj omenim le imena Janka Pleterskega, Toneta Zorna, Dušana Nečaka in Janeza Stergarja (ki so bili vsi ali pa so še sodelavci INV). Konkretno o bilateralnih odnosih je podrobne preglede objavil dr. Tone Zorn v »Časopisu za suverenu povijest« (Zagreb, leto 1977) ter v Biltenu INV št. 7, 8, letnik 1978.

V času od leta 1945 do danes je bilo na INV zbranega veliko gradiva o vključenosti manjšinskega vprašanja v bilateralne stike SFRJ z Avstrijo. Treba je omeniti, da je bil INV tudi sosklicatelj simpozija »O aktualnih vprašanjih slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji«, na katerem so bila obravnavana vprašanja uresničitve člena 7 ADP ter mednarodne razsežnosti ADP (brošura z istim naslovom, Ljubljana 1976). V istem letu je INV izdal tudi posebno številko Razprav in gradiv (št. 7, 8) o vprašanju izpolnjevanja manjšinskih določil ADP, kjer so se tudi s pravnimi vprašanji ukvarjali znani strokovnjaki Vlado Benko, dr. Borut Bohte, Budisav Vukas itd. Sodelavci INV so sodelovali tudi v pripravi publikacije Problem manjina u jugoslovansko-austrijskim odnosima (Bgd., 77).

V času priprave svoje raziskovalne naloge sem proučila to obsežno gradivo in spoznala ugotovitve in mnenja sodelavcev, ki so se doslej ukvarjali s tem vprašanjem.

Opravljen delo na tem področju (zbiranja in analiza gradiva) o vključenosti manjšinskega vprašanja v bilateralne stike, ki je razvidno že iz objav dr. Zorna (Zgodovinski časopis 1982, št. 1, 2, str. 132–152) zbuja spoštovanje, ki so ga izrazili tako domači kot tuji strokovnjaki. Obsežno

delo in vloženi trud mojih predhodnikov mi je v mnogočem olajšal delo, zlasti v začetni fazi zbiranja in selekcioniranja gradiva in podatkov, ki so pomembni za obravnavo vključenosti manjšinskega vprašanja v meddržavne stike med Avstrijo in Jugoslavijo v letih 1955–1979. Celotna bibliografija je objavljena v projektni knjigi »Problemi in perspektive slovenskih narodnostnih skupnosti v sosednjih državah« (Lj., 1980) na straneh 72–82.

Namen mojega prispevka k raziskovanju vključenosti manjšinskega vprašanja v bilateralne odnose Avstrije in Jugoslavije ni v ponavljanju ugotovitev, ki so bile že napisane ali izrečene. Glede na to, da zajema naloga daljše časovno obdobje, je možen celovit vpogled v uresničevanje sklepov in stališč, ki so bila sprejeta ob uradnih stikih na najvišjih ravneh v obdobju 1955–1979. Obenem pa ravno ta časovna distanca omogoča preverjanje odločitev in stališč tako v matični domovini kot tudi znotraj same manjšine do posameznih ukrepov avstrijske vlade za urejanje manjšinskega varstva.

Zato je moj interes usmerjen na prikaz in oceno, koliko so iniciative Jugoslavije za obravnavanje vprašanj manjšinske zaščite (v uradnih meddržavnih stikih na najvišji ravni in v notah) prispevale k izboljšanju položaja slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji. Pretekle dogodke sem zato poskušala ovrednotiti s stališča, kaj danes pomenijo v življenju slovenske in hrvaške manjšine.

Pri delu sem se oprla na originalne vire in časopisne izrezke, ki jih hrani dokumentacija INV, zapisnike sej Komisije za mednarodne odnose skupščine SRS ter dokumente ZSZZ. Te dokumente sem izbirala na podlagi izhodiščnih točk, ki sem jih opredelila v operativnem načrtu raziskovalne naloge.

V vsebinskem pogledu sem se usmerila na naslednja področja:

- mednarodno-pravna narava obveznosti avstrijske odgovornosti do zaščite slovenske in hrvaške manjšine,
- povezanost dobrososedskih odnosov med Republiko Avstrijo in SFRJ z odnosom do reševanja vprašanj slovenske in hrvaške manjšine,
- odnos avstrijske vlade do manjšine kot subjekta mednarodnopravno zagotovljenih pravic,
- pripravljenost Avstrije za reševanje konkretnih vprašanj slovenske in hrvaške manjšine,
- vprašanje teritorialnega obsega zaščite slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji (vprašanje Slovencev na Štajerskem),
- omenjanje internacionalizacije.

V besedilu obravnavam pristop k temu vprašanju v meddržavnih stikih med uradnimi predstavniki obeh držav na najvišji ravni v obdobju 1955–1979 ter v notah, ki sta jih državi izmenjali v tem obdobju.

V nalogi sem največ prostora namenila obravnavi položaja Slovencev na Koroškem, kjer je v obdobju 1955–1979 njihov položaj odločilno vplival

tudi na obravnavanje manjšinske zaščite v meddržavnih stikih z Avstrijo in ker je bil svojevrsten barometer uresničevanja dogovorov o položaju manjšin na sploh.

Ravno koroški Slovenci so bili (in so) najbolj izpostavljeni pritiskom Heimatdiensta in drugih avstrijskih protislovenskih organizacij; pripravljenost Republike Avstrije kot države, da manjšino zavaruje pred temi pritiski in jih prepove, pa je pomenila tudi kazalec, koliko je država zares pripravljena izpolniti duha in črko ADP.

V meddržavnih stikih ob uradnih srečanjih predstavnikov obeh držav na najvišji ravni, v obravnavi bilateralnih pogovorov, skupnih sporočil in not zajemam Slovence na Koroškem in Štajerskem ter Hrvate na Gradiščanskem v skladu z dikcijo ADP.

Po kronološkem zaporedju sem gradivo razdelila v naslednje sklope:

- 1) 1950–1955 – meddržavni stiki pred podpisom ADP
- 2) 1955–1959 – do sprejetja Zakona o ukinitvi obveznega dvojezičnega šolstva na Koroškem in izmenjave not
- 3) 1959–1970 – obdobje vsestranskega sodelovanja in plodnih medsebojnih stikov
- 4) 1970–1976 – obdobje zaostretev ob proslavi 50-letnice plebiscita (1972 Zakon o postavitvi dvojezičnih napisov, rušenje slovenskih topografskih oznak, izmenjava not)
- 5) 1976–1979 – 1976–1979 – obdobje po sedmojuljski zakonodaji

V tem tekstu bomo povzeli del ugotovitev iz raziskovalne naloge o vključenosti manjšinskega vprašanja v uradne meddržavne stike med SFRJ in Avstrijo v letih 1955–1979. Glede na aktualnost tudi za današnje razmere smo se odločili za prikaz obdobja po podpisu ADP (1955) do sprejetja Zakona o ukinitvi obveznega dvojezičnega šolstva na Koroškem (1959).

Meddržavni stiki po podpisu ADP leta 1955–1959

O vsebini in značaju manjšinske zaščite v avstrijski državni pogodbi je v Jugoslaviji pisala vrsta avtorjev, med njimi naj omenim le dr. Boruta Bohteta, dr. Danila Türka, dr. Ernesta Petriča ter dr. Budisava Vukasa. V teh razpravah poudarjajo mednarodno-pravno obveznost Avstrije kot države, da zagotovi slovenski in hrvaški manjšini kot skupnostima posebne pravice iz člena 7, in sicer na območju, ki ga naseljujejo, ne glede na število. Omenjeni avtorji opozarjajo na neizvrševanje teh določil in na nedopustno restriktivno tolmačenje obsega zaščite v Republiki Avstriji.

Kmalu po podpisu ADP se je izkazalo, da uradnega tolmačenja s strani Avstrije o obsegu obveznosti, ki jih mora država zagotoviti slovenski in hrvaški manjšini kot ustrezno manjšinsko zaščito (v soglasju z obema manjšinama), Avstrija ne bo pripravila. Ob posameznih zakonodajnih ukrepih so se uradni avstrijski krogi sicer vedno sklicevali na določila čl. 7, ven-

dar je parcialen pristop k ureditvi posameznih vprašaj omogočil izvajanje restriktivne politike v odnosu do manjšin pod formalnim videzom »uresničevanja čl. 7«

S tem da so v avstrijsko državno pogodbo v člen 7 zapisali določila o zaščiti slovenske narodne skupnosti na Koroškem in Štajerskem ter hrvaške na Gradiščanskem, so njeni sestavljalci poudarili:

- prvič, da je treba tem skupnostim zagotoviti kvalitetno več kot jim je bilo zagotovljeno po dotedanjih pravnih normah, drugače bi se ADP sklicevala na raven zaščite po Saint-Germainski pogodbi ali pa bi zapisali, da določila ostanejo v veljavi;
- drugič, da se slovenski in hrvaški manjšini zagotovi več kot drugim manjšinam v Avstriji (npr. madžarski);
- tretjič, da je slovensko in hrvaško manjšino potrebno še posebej zaščititi pred vsako obliko oživiljanja velikonemškega nacizma.

Na avstrijski strani so se kmalu po podpisu ADP pokazale bistvene razlike v tolmačenju koncepta manjšinskih določil v ADP kot celote. Temeljne razlike med temi in jugoslovanskimi stališči so se ohranile do danes; izvirajo iz različne družbeno politične ureditve obeh držav, iz drugačnega koncepta pravne zaščite človekovih pravic ter iz tega, da mora Avstrija kot večstrankarska država upoštevati dejansko razmerje sil in interesov vseh delujočih političnih strank.

Različnost družbenopolitičnih ureditev obeh držav je bila v meddržavnih stikih mnogokrat omenjana, toda zdi se, da kljub temu niso bile dovolj izkoriščene vse možnosti za boljše vzajemno razumevanje in usklajevanje stališč in interesov.

S podpisom ADP 15. 5. 1955, ki je pomenila vzpostavitev Republike Avstrije kot neodvisne države, so bili podani pravni temelji manjšinske zaščite za slovensko in hrvaško skupnost v Avstriji, odprto pa je ostalo vprašanje, kako se bo ta zaščita uresničevala v življenju. Tukaj poudarjam večkrat citirano izjavo zunanjega ministra Figla, ki je ob sprejemu ADP v dunajskem Parlamentu dejal, naj se vsak poslanec zaveda, da pomeni, če je glasoval za ADP, da je glasoval za vsak člen posamično. Če je proti kate-remukoli določilu, naj ne glasuje za ADP kot celoto.

Manj znana je izjava v glasilu VDU (Zveza neodvisnih – Verband der Unabhängigen) z dne 7. 9. 1955 (D.N.F. – Die Neue Front), da so poslanci VDU glasovali za sprejem ADP, ko jim je kancler zagotovil, da se na »Koroškem na obstoječem stanju ne bo nič spemnilo«. Glede na to, da ta izjava ni bila demantirana, se postavlja pod vprašaj pripravljenost avstrijske vlade, da pristopi k uresničevanju uradno sprejetega koncepta manjšinske zaščite po členu 7.

Ob pristopu Jugoslavije k ADP je ljudski poslanec Makso Šnuderl (ob ratifikaciji v Zvezni ljudski skupščini) med drugim dejal:

... »pogodba sicer daje mednarodno-pravno osnovo za nadaljnje razvijanje naših medsebojnih odnošajev, toda kako se bodo ti odnošaji na

tej pravni bazi razvijali, to ni več stvar pogodbe, temveč stvar ljudi, tako odgovornih voditeljev kot samih narodov.

... Še ena vez je med obema državama in to so naše manjšine. V Avstriji je ostala slovenska manjšina na Koroškem in Štajerskem ter hrvaška na Gradiščanskem. To vprašanje je dobilo v državni pogodbi svojo rešitev s pravne strani. . . . Vendar pa načenjam, govoreč o naših manjšinah v Avstriji, omenjeno drugo gledišče, namreč o družbenih faktorjih, ki bodo nosili določbe in tendence te pogodbe sedaj in v bodočnosti. . . .

Čustvo njihove etnične in kulturne pripadnosti k nam bo ostalo živo v srcih narodov Jugoslavije, a prav tako tudi priznanje progresivne ideje, ki jo sprejema del naših manjšin. . . .

Izjavlajoč, da bom glasoval za predlog tega zakona (o ratifikaciji, op. V.K.), pošiljam pristrčne pozdrave Slovincem in Hrvatkom preko meje.

(Iz stenografskega zapisnika o diskusiji ob ratifikaciji ADP v Zveznem zboru Zvezne ljudske skupščine FLRJ 10. novembra 1955).

Te besede so polne zaupanja v bodoče urejanje položaja slovenske in hrvaške manjšine v neodvisni Avstriji in nesebičnega veselja zaradi ureditve statusa sosednje države.

Stavek o »priznanju progresivne ideje, ki jo goji del naših manjšin«, pa indirektno odpira vprašanje razdeljenosti znotraj same manjšine.

Subjekt zaščite po čl. 7 so vsi pripadniki slovenske in hrvaške manjšine kot celote in zanje kot celoto se zanima in se tudi mora zanimati Jugoslavija. Tedanje zgodovinske in druge okoliščine ter zaupanje v zmago demokratičnosti sil kot zakonitosti družbenega razvoja so v tedanjem obdobju narekovale tak diferenciran pristop. Posledice delitve manjšine pa moramo oceniti kot izredno negativne, saj so npr. na deželnih zbornih volitvah leta 1949 Slovenci nastopili z dvema listama, od katerih nobena ni prodrla, skupno število glasov pa bi zadoščalo za eno poslansko mesto. To dejstvo je toliko bolj tragično, ker pozneje Slovincem nikoli ni uspelo dobiti toliko glasov, kolikor je takrat znašal seštevek glasov na obeh slovenskih listah.

Kmalu po podpisu avstrijske državne pogodbe sta obe osrednji organizaciji (Narodni svet in ZSO) nastopili enotno. Sestavili sta Spomenico o uresničevanju določil iz čl. 7 in jo naslovili na najvišje organe avstrijske republike. Glede na to, »da uradnega tolmačenja obega manjšinske zaščite še ni«, so podali svoj predlog k uresničevanju vsakega posameznega določila člena 7. Zaradi jasne dikcije ter preciznih formulacij pomeni ta spomenica še danes aktualen pristop. Spomenica predstavlja tudi prvi skupni nastop obeh osrednjih organizacij v zaščito pravic slovenske manjšine po podpisu ADP.

Poseben poudarek v spomenici je bil dan šolskemu vprašanju, ki se je izkazalo za preizkusni kamen resnične pripravljenosti za urejanje vprašani slovenske in hrvaške manjšine po demokratični poti. Z uredbo o obveznem dvojezičnem šolstvu z dne 3. oktobra leta 1945 je bilo to šolstvo zagotovljeno po teritorialnem principu za območje 62 občin na Koroškem. Na avs-

trijski strani so ta odlok označevali z besedami: »ta nesrečna uredba«. Ta uredba pa je bila zanje »nesrečna« ne le zaradi vsebine, to je obveznega dvojezičnega šolstva (ne glede na narodnost učenca), temveč zaradi tega, ker je območje 62 občin v bistvu tisto območje, ki ga naseljujejo Slovenci in na katerem so upravičeni do posebnih ukrepov manjšinske zaščite po členu 7 ADP.

Še pred podpisom ADP je bilo nekaj poskusov spremeniti ali razveljaviti »to nesrečno« uredbo. Ko je v začetku leta 1954 Koroška deželna vlada podala predlog za spremembo te uredbe, je dr. Aleš Bebler, podsekretar v DSZZ, dejal, da bi zožitev dosedanjih pravic koroških Slovencev »pomenila oblak na nebu prijateljskih zvez med Jugoslavijo in Avstrijo« (cit. po članku: Lojze Ude, Problem dvojezične nastave u Koroškoj, Medjunarodna politika št. 5, 1. marec 1954).

Po podpisu ADP so se v Avstriji spet začele še glasneje oglašati zahteve po ukinitvi obveznega dvojezičnega šolstva, sklicujoč se predvsem na »pravico staršev«, da izbirajo jezik pouka za svoje otroke. Avstrijska ljudska stranka (ÖVP) in Svobodnjaška stranka (FPÖ) sta za zaščito te pravice staršev predlagali izjavljanje staršev oz. »ljudsko glasovanje«. Deželni glavar Wedenig je decembra 1957 dejal: »Medsebojno spoznavanje in razumevanje vodi do strpnega sožitja obeh narodov in s tem do pomiritve v deželi«. »Zavedajmo se naloge, ki jo ima Koroška: biti mora posrednik in most med deželami in narodi. To bo mogoče le takrat, če bo na Koroškem vladal mir, ki pa ga bomo dosegli šele potem, ko se bosta razumela oba naroda v deželi«.

(Vir: Slovenski vestnik, 20. 12. 1957, str. 5)

Gonja proti obveznemu dvojezičnemu šolstvu je dosegla take razmere, da so koroške šolske oblasti dnevno dobivale zahteve po njegovi ukinitvi. Referendumi, ki so bili izpeljani pod pritiskom Heimatdiensta v posameznih okrajih so »pokazali«, da je velika večina staršev zoper obvezen dvojezičen pouk (po elaboratu Lojzeta Udeta o dvojezičnem šolstvu – tipkopis, dokumentacija INV).

Leta 1958 so z odlokom deželne vlade ukinili obvezno dvojezično šolstvo ter uvedli obvezne »prijave« otrok, ki so želeli obiskovati dvojezični pouk. Leta 1959 so to določitev potrdili tudi na zvezni ravni. To leto je pomenilo dejansko prelomnico v odnosu avstrijskih oblasti do manjšine, saj so bila načeta temeljna vprašanja manjšinske zaščite, ki so odprta do danes. Jugoslovanska vlada je v zvezi z ukinitvijo obveznega dvojezičnega šolstva, ki je imelo za posledico močno upadanje števila k dvojezičnemu pouku prijavljenih otrok, naslovila na avstrijsko vlado več protestnih not.

V Jugoslaviji je prav v času ukinitve obveznega dvojezičnega pouka na avstrijskem Koroškem prišlo do ustanovitve obveznega dvojezičnega slovensko-madžarskega šolstva v Prekmurju (na celotnem narodnostno mešanem območju, ne glede na narodnost učencev). Znano je, da tudi to ni potekalo brez ugovorov zlasti staršev slovenske narodnosti. Resolucija Slovenskega slavističnega društva iz leta 1969 sé je izjasnila zoper obveno

dvojezično šolstvo. Prišlo je do vloge na Ustavno sodišče Slovenije, ki je odločitev o ustavnosti te ureditve sprejela z enim glasom večine in javno izraženim nasprotnim mnenjem ostalih štirih sodnikov. Vendar je razvoj v Prekmurju v naslednjih letih pokazal koristne oz. pozitivne rezultate dvojezičnega šolstva v smeri boljšega razumevanja med dvema narodnostnima skupnostima.

Hkrati z zakonom o manjšinskem šolstvu je bil v avstrijskem parlamentu na Dunaju obravnavan tudi osnutek zakona o uporabi slovenskega in hrvaškega jezika pred sodišči.

V noti št. 520 z dne 17. marca 1959 je Jugoslavija izpostavila naslednja vprašanja:

- Četudi so predstavniki manjšin pokazali veliko mero lojalnosti pri iznašanju svojih zahtev, vlada Republike Avstrije sploh ni stopila v kontakt s predstavniki manjšine niti ni upoštevala njihovih že podanih predlogov.
- Jugoslavija opozarja na antimanjšinsko delovanje številnih organizacij na Koroškem, katerih osnovni cilj je izzivanje narodnostne nestrpnosti in izvajanje stalnega pritiska na slovensko manjšino na Koroškem, kar pa je vlada Republike Avstrije po čl. 7 pa tudi po čl. 9 ADP dolžna preprečiti. S sprejetjem teh zakonov se v obstoječih okoliščinah ustvarjajo nadaljnje možnosti za izvajanje pritiskov omenjenih organizacij na slovensko manjšino.

Če bi torej hoteli skleniti pregled tega prvega obdobja po podpisu ADP z neko sumarno oceno dogajanja, ki je relevantno za reševanje manjšinskega vprašanja, se ne bi mogli izogniti naslednjim ugotovitvam:

- a) Stališča Jugoslavije izražajo optimizem glede možnosti razvoja demokratičnih sil znotraj neodvisne in nevtralne Avstrije ter zaupanje, da se bo na ta način dejansko uresničila tudi manjšinska zaščita po duhu in črki ADP.
- b) Avstrija je dopustila, da so se leta 1957 protimanjšinsko oz. pro-nacistično usmerjene organizacije združile v Kärntner Heimatdienst, ki je s svojimi pozivi na revanšizem ter s taktiko stalnih pritiskov na Slovence na Koroškem eden od nosilcev napadov na obvezno dvojezično šolstvo in na obstoj slovenske manjšine sploh. Uzakonitev obstoja organizacij, združenih v Heimatdienstu, ki nasprotuje 5. odstavku 7. člena ter člena 9 ADP, ter odprava obveznega dvojezičnega šolstva pod pritiskom Heimatdiensta so bili znaki, da se bosta morali slovenska in hrvaška manjšina v Avstriji boriti ne le za ohranjanje in pospeševanje svojih pravic, temveč za svoj etnični in narodnostni obstoj.

Kot pozitiven ukrep avstrijskih oblasti pri uresničevanju čl. 7 v te obdobju pa moramo omeniti ustanovitev slovenske gimnazije v Celovcu leta 1957. Gimnazija se danes imenuje Zvezna gimnazija za Slovence in s svojim delom kot edina srednja šola s slovenskim učnim jezikom prispeva k

ohranjanju in negovanju materinega jezika ter ohranjanju in oblikovanju narodnostne zavesti Slovencev na Koroškem.

V luči razvoja, ki je sledil temu prvemu obdobju, danes lahko ugotovimo, kako prav je imela Jugoslavija v noti iz leta 1959, ko je opozarjala na nevarnosti, ki izhajajo iz legaliziranja dejavnosti Heimatdiensta, ne le za razvoj in obstoj slovenske in hrvaške manjšine, temveč za perspektivo razvoja Republike Avstrije kot celote. Seveda nobena teh organizacij ni v svojem statutu navedla jasnega cilja »iztrebljanja ali uničenja slovenske ali hrvaške manjšine«, kakor tudi nobena sodobna država (razen Južne Afrike) ni v ustavi zapisala, da bo državljanke diskriminirala glede na narodnost, barvo kože ali poreklo, vendar se to dogaja – na kar opozarja OZN. Zato ugovor Avstrije, »da nobena od teh organizacij nima v statutu zapisanega takega namena«, zveni skrajno formalistično in neresno. Istočasno pa je Republika Avstrija dopustila tudi nevarno gonjo proti obveznemu dvojezičnemu šolstvu in s tem pokazala, da popušča pred metodo pritiska Heimatdiensta, kar je njegove nasilne akcije še bolj spodbudilo.

S stališča zagotovljene ravni varstva človekovih pravic v mednarodnem okviru pomeni to korak nazaj v demokratičnem razvoju avstrijske družbe. Pri tem moramo vedeti, da so bila v tistem obdobju stališča v pedagoški teoriji glede učinka obveznega dvojezičnega izobraževanja še dokaj neobdelana, tako da ni bilo mogoče z vso gotovostjo trditi, da je prav model obveznega dvojezičnega šolstva najprimernejši za doseganje sožitja in strpnosti na narodnostno mešanih območjih. Kratek pogled v zgodovino nam celo pove, da so države ponekod ustanovljale in uporabljale dvojezične šole v bistvu za lažje raznarodovanje: tudi na Koroškem je bilo tako z utrakvističnimi šolami v prejšnjem stoletju. Glavna prednost dvojezičnega izobraževanja je, da obe narodnostni skupnosti spoznata jezik druge skupnosti in da učenci v skupnem življenju lažje navežejo stike, kar pa je seveda močno odvisno od predispozicij, ki jih učenci prinašajo od doma in iz okolja. V okoljih, kjer vlada vzdušje strpnosti, dvojezična šola nedvomno opravlja pozitivno vlogo spoznavanja in zbliževanja enakopravnih članov različnih narodnosti.

Zato je za slovensko manjšino izkušnja iz obravnavanega obdobja (1955–1959) tragična ne samo zaradi tega, ker so v Avstriji ukinili Uredbo o obveznem dvojezičnem šolstvu, temveč zaradi tega, ker so v Avstriji v tem obdobju:

- legalizirali Heimatdienst – pronacistično organizacijo koroških nacionalistov;
- dovolili oz. molče tolerirali pritiske, ki jih je Heimatdienst izvajal na slovensko manjšino, posebej pritiske ob izvedbi »ljudskega izrekanja« staršev o obvezni dvojezični šoli;
- da so na osnovi akcije Heimatdiensta ukinili obvezno dvojezično šolstvo, kar ta organizacija tudi sama razglaša za svoj velik uspeh.

Summary

MINORITIES – BRIDGE OR HINDRANCE TO THE RELATIONS BETWEEN THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA AND AUSTRIA

The paper presents part of a research project dealing with the status of the minority question in the context of bilateral relations between Austria and Yugoslavia in the period 1955–1979. Since the project covers a considerable time span, it offers an integrated insight into the implementation of the resolutions and opinions that were adopted on the occasion of summit talks. At the same time, it is precisely with the aid of hindsight that we can reappraise the decisions and viewpoints adopted in the matrix country as well as within the minority itself, in the matter of individual measures taken by the Austrian government for regulating minority protection.

The paper focuses on the presentation and appraisal of the extent to which Yugoslavia's initiatives for discussing questions of minority protection (advanced on the occasion of intergovernmental summit meetings and contained in diplomatic notes) have contributed to an improved status of the Slovene and Croat minorities living in Austria. Events of the past are assessed in the perspective of their present-day significance to the Slovene and Croat minorities.

The following topics are discussed:

- Austrian obligation to assume responsibility for the protection of the Slovene and Croat minorities in the context of its rootedness in international law,
- The interlinkage of good neighborly relations between the Republic of Austria and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and the general outlook on the solving of problems of the Slovene and Croat minorities,
- The Austrian Government's posture on the minority as the subject of rights guaranteed by the international law,
- Readiness of Austria to solve specific questions concerning the Slovene and Croat minorities,
- The question of territorial extent of the protection of the Slovene and Croat minorities in Austria (the problem of Slovenes living in Styria (Štajerska),
- References to internationalization.

The paper concentrates on the approach to the foregoing question as it developed during the contacts that Yugoslavia and Austria held in the period 1955–1959.

Peter Beltram

MNOŽIČNI MEDIJI IN NARODNOSTNE MANJŠINE

Letos smo dokončali raziskovalno nalogo o vlogi in pomenu sredstev množičnega obveščanja med Slovenci v Videmski pokrajini. Pri nalogi sta kot nosilca sodelovala še prof. Emidij Susič, predavatelj sociologije na univerzi v Trstu, in prof. Rihard Rutar, raziskovalec na čedadski podružnici Slovenskega raziskovalnega inštituta.

Poleg analize in interpretacije ankete, ki smo jo lani na izbranem vzorcu izvedli v Nedžiških dolinah in Furlanski nižini, bo imela končna podoba poročila tudi svoj uvodni, splošni del, ki bo poleg metodološke predstavitve same naloge obsegal predstavitev problematike beneških Slovencev in teoretičen spis o povezavi med množičnimi mediji in narodnostnimi manjšinami. Okvir slednjega bi rad predstavil v tem zapisu.

Uvod

Z izkoriščanjem komaj verjetnih možnosti, ki jih ponuja sodobna informacijska tehnologija na področju zbiranja, obdelave in posredovanja podatkov, so sredstva množičnega obveščanja že zdavnaj prerasla svojo osnovno vlogo. Poleg vprašanj političnega vpliva, ki so jih mediji zaradi možnosti obvladovanja javnega mnenja odpirali že od svojega nastanka in so z vso svojo težo navzoča tudi danes, so sodobna komunikacijska sredstva v zadnjih desetletjih privzela še eno izrazito pomembno vlogo – vlogo socializatorja. Kljub temu, da iz zornega kota ciljev in teženj nosilcev medijev ni težko najti posredne povezave med politično in socializacijsko vlogo, ki ju igrajo mediji danes, pa o zadnji vseeno lahko razmišljamo ločeno. Načini in oblike, s katerimi to vlogo izpolnjujejo ter vplivi, ki jih na ta način dosegajo, imajo namreč svoje posebnosti, gibala in zakonitosti.

Ker se pri narodnostnih vprašanjih v največji meri ukvarjamo z oblikovanjem in ohranjanjem elementov narodnostne identitete kot temeljem narodnostne zavesti, bi rad v tej luči na čimbolj sistematičen način prikazal vlogo in pomen množičnih medijev.

Množični mediji kot socializacijski dejavnik

Področja, na katerih množični mediji dopolnjujejo ali celo izpodrivajo vplivnost tradicionalnih socializacijskih okolij, kot so družina, šola, interesne skupine in podobno, bi lahko razvrstili v tri sklope:

- področje kulture,
- področje izobraževanja,
- področje sprostitve in zabave.

Z vlogo, ki jo imajo mediji na teh področjih, pomembno vplivajo tudi na oblikovanje načina življenja, mišljenja in vrednotenja sodobnega človeka. Podlago za tako široko področje vpliva množičnih medijev moramo iskati v dvigu življenjske ravni v najširšem smislu, ki po eni strani, ob demokratizaciji družbenih odnosov, vključuje zahtevo po sodelovanju pri odločanju o pogojih življenja posameznika in širšega družbenega okolja (za kar je informiranost eden od bistvenih pogojev), potrebo po širjenju znanja in vedenja o dogajanjih v drugih okoljih, po drugi strani pa potrebo po čim kvalitetnejši izrabi vedno obsežnejše zaloge prostega časa.

Preden bomo spregovorili o vsakem področju nekoliko podrobneje, si oglejmo poenostavljen model socializacijskega delovanja množičnih medijev.

Osnovni proces, ki teče med medijskim sporočilom in sprejemnikom, bi lahko imenovali **primerjanje vzorcev**.

Pod pojmom vzorci mislim na

- mišljenske vzorce,
- vzorce obnašanja,
- vrednostne sodbe,
- kulturne vzorce.

Ravni, na katerih se primerjava odvija, pa so

- identifikacija,
- spreminjanje,
- zavračanje.

Grafično bi bil tak model videti kot je prikazano v grafikonu 1.

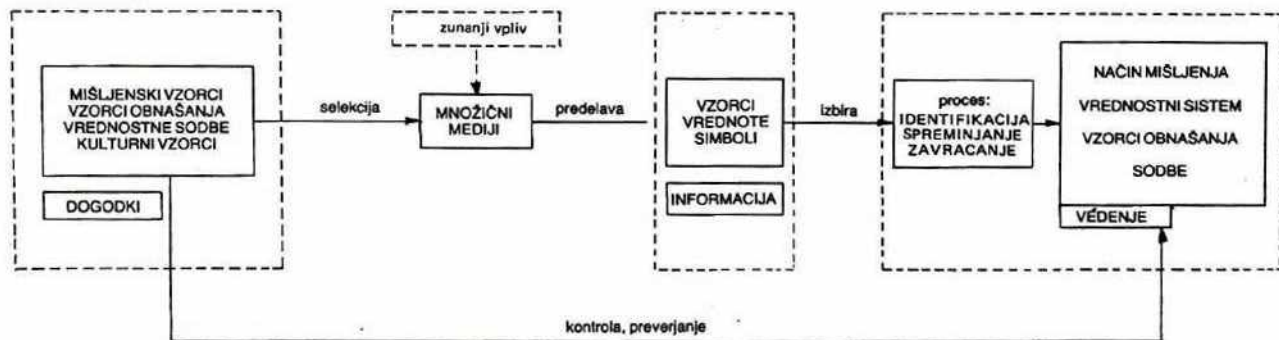
Prostor zajemanja moremo s stališča sprejemnika razdeliti na

- neposredno okolje, kjer je v največji meri navzoča raven identifikacije in kontrole vzorcev, ki jih mediji posredujejo;
- širše okolje, s katerim se sprejemnik še vedno identificira, zmanjšuje pa se delež ravni kontrole in
- oddaljeno okolje, od koder sprejemnik posredovane vzorce jemlje kot informacijo.

Omenjena okolja niso prostorsko opredeljena v fizičnem smislu, temveč moramo nanje gledati s stališča družbenega prostora. Pri tem je »bližina« ali »oddaljenost« pogojena s posameznikovo percepcijo svojega položaja v konkretnem okolju. Ta percepcija ima dva pola: dejanskega (pri kateri je opredeljujoča tudi fizična komponenta prostora) in željeno. Oba pola posameznik vzdržuje prek primerjanja vzorcev: identificira se s tistimi, ki so lastni željenemu polu, zavrača pa tiste, ki opredeljujejo njegov dejanski položaj. V kolikšni meri mora pri tem spreminjati sebi lasten sistem vzor-

PROSTOR ZAJEMANJA:

- neposredno okolje
- širše okolje
- oddaljeno okolje

Grafikon 1

cev, je odvisno od medsebojne oddaljenosti obeh polov. Ta je praviloma odvisna od položaja v stratifikacijski strukturi neposrednega družbenega okolja (prilagajanje vzorcev višjemu sloju), starosti (velja posebno za mlado generacijo, ki percipira svoj položaj, razvijajoč se v času) in od elementov, ki so podlaga stratifikaciji (sem lahko poleg razredov in slojev v nekaterih okoljih uvrstimo tudi narodnostno pripadnost).

Ker imajo nosilci medijev možnost izbrati in kontrolirati vzorce, ki jih posredujejo, lahko na ta način vplivajo na željeni pol percepcije, ki tako postane tem bolj enoten, čim bolj je oddaljen od dejanskega pola. Ker je ta oddaljenost opredeljena glede na pripadnost določenim segmentom družbe in ker posameznik teži k približevanju željenemu polu, s katerim se identificira, tako da spreminja in prilagaja svoj sistem vzorcev, se za vsak segment, ki opredeljuje to oddaljenost, poenotijo tudi načini in smeri tega spreminjanja in prilagajanja. V vsakokratnem preseku konkretne družbe pa tega spreminjanja in prilagajanja ne vidimo razvojno, ampak se nam kaže kot trenutni sistem vzorcev, kar pomeni, če poenostavimo, da se sami sistemi vzorcev poenotijo v odvisnosti od oddaljenosti željenega pola percepcije lastnega položaja.

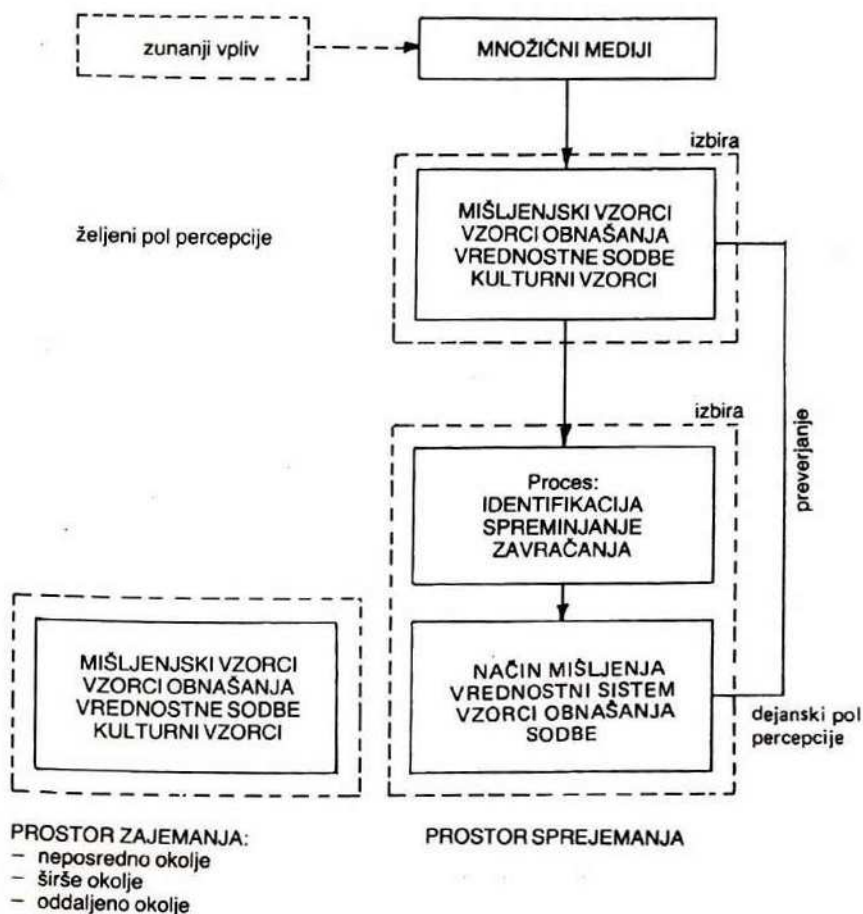
V končni instanci lahko postane željeni pol samo nek nedosegljivi umišljeni konstrukt vzorcev, resnična ostane le smer spreminjanja, ki se v vsakokratnem preseku kaže kot sistem vzorcev sam, ki se tako poenoti v globalu. Povratna zveza med prostorom zajemanja in prostorom sprejemanja se zgubi, oziroma se začne vrteti v lastnem krogu. Funcija kontrole in preverjanja izgine. Takšna slika bi bila tedaj videti kot je prikazano v grafikonu 2.

Seveda pa ta poenostavljena slika ni edina, ki nam jo množični mediji ponujajo, oziroma kjer jih lahko uporabljamo, pa tudi mediji niso edini posredovalci vzorcev, ki jih primerjamo. Vseeno pa v njej lahko prepoznamo dokaj realno nevarnost prepuščanja socializacijskega prostora nosilcem medijev. Raven mišljenja, način vrednotenja in obnašanja, kulturne potrebe ter ne nazadnje tudi politična kultura širokih segmentov neposrednega družbenega okolja so dovolj trden temelj za bojazen, da je predstavljeni model mogoče uresničiti.

Po drugi, manj črnogledi plati pa lahko na sodobne množične medije gledamo tudi kot na neverjetno bogastvo možnosti širjenja znanja in védenja, dvigovanja kulturne ravni, premagovanja kvalitativnih razlik v procesih socializacije, dograjevanja politične kulture in boljše izrabe prostega časa. Izkoriščanje teh možnosti bi onemogočilo tudi uresničitev predstavljenega modela.

Oglejmo si sedaj nekoliko podrobneje tiste tri segmente, pri katerih pride socializacijska vloga množičnih medijev najbolj do izraza – področje kulture, izobraževanja in izrabe prostega časa.

Na področju **kulture** v ožjem smislu imajo mediji kot prenašalci pisane besede, slike in zvoka praktično neomejene možnosti. Na tem področju so pravzaprav za večino edini posredovalci. S tem jim je dana tudi odločilna

Grafikon 2

vloga vplivanja na oblikovanje kulturnih potreb in na raven njihovega zadovoljevanja. Pri tej vlogi se nosilci medijev držijo načela »vsakomur svoje«. Ponudba kulturnih dobrin je vseobsežna, sprejemniku pa je omogočena možnost izbire. Ker je izbira pogojena z vnaprej oblikovanimi kulturnimi potrebami in zmožnostjo sprejemanja določene ravni kulturnih sporočil, kar je odvisno od socializacijske sredine, v kateri se je posameznik razvijal, načelo »vsakomur svoje« ne more prispevati k dviganju kulturne ravni. Mediji imajo vse možnosti, da pomagajo premagovati razlike med socializacijskimi okolji na področju kulture z načrtnim, postopnim posredovanjem višjih kulturnih vrednot. Če le-te ostajajo le na ravni možnosti izbire v pestri ponudbi, bodo po njih segali le »izbrani«. Razširjenost porabnikov množične kulture in obsežnost komunikacijskega prostora, ki ji ga mediji namenjajo, pravzaprav dokazuje, da se vloga, ki jo mediji igrajo na področju kulture, skladajo z našim modelom.

Pri **izobraževanju** je vključevanje tehničnih možnosti medijev vedno bolj nepogrešljivo. Univerzalnost znanja, bogatenje in preverjanje dosežene stopnje, posodabljanje in zamenjava hitro zastarelih znanj – vse to postavlja pred ves komunikacijski prostor, ki ga mediji obvladujejo, pomembne naloge. Področje izobraževanja tako ostaja izven našega modela. Opozoril bi pa vseeno na dva vidika, ki se pri tem odpirata. Prvič: obstaja nevarnost, da se znanje, kot usposobljenost za določeno zavestno aktivnost, zamenja z vedenjem, to je kopičenjem informacij o vsem mogočem. Pri tem se ažuriranje teh informacij kaže kot miselna aktivnost, podobna ažuriranju znanja. Ta privid je zelo nevaren pri mladem človeku. Po mojem mnenju mediji pogosto izbirajo ta način posredovanja informacij. Drugič: »totalna« informacija, ki jo s sliko in zvokom posreduje televizija, daleč najbolj razširjeni množični medij, pri izobraževanju, kljub mikavnosti in zanimivosti, ni vedno najustreznejša. Na najmanjšo možno mero namreč zmanjšuje miselno aktivnost, ki bi jo lahko imenovali asociativna predstava (ki se n.pr. pri branju najbolj kaže). S tem se omejuje možnost razvijanja abstraktnega mišljenja in fantazije, ki sta osnovni podlagi za kreativno mišljenje.

Prosti čas je vse bolj domena množičnih medijev. Pri tem so se razvili še posebno premišljeni načini zapolnitve časa. Mislim na športne prenose, kvize, sobotne večere in nedeljske popoldneve, pri katerih je kakršnakoli aktivnost sprejemnika zreducirana na način, čeprav daje vtis stalne navzočnosti in angažiranja. Sem lahko uvrstimo še velik del t.i. kulturne ponudbe v obliki nadaljevanj in filmov lažjega žanra, reklame in podobnega. V vsakem od naštetih tipov bi s podrobno razčlenitvijo lahko našli vzorce, ki jih posredujejo. Posredovanje takih in ne drugačnih vzorcev se, žal, tesno prilega našemu modelu.

Predstavljeni model, ki je zaradi preglednosti namenoma nekoliko zaostren, zaradi poenostavljanja seveda ni zamišljen kot celosten pogled na komunikacijski prostor, ki ga oblikujejo množični mediji. Poudarjen je predvsem sistem vzorcev, ki je eden od važnejših elementov identitete

posameznika. Z vplivom, ki ga imajo množični mediji pri oblikovanju in spreminjanju tega sistema, lahko posredno vplivajo tudi na identiteto.

Prav zaradi tega sem se pri razmišljanju o vlogi množičnih medijev s stališča narodnostnih manjšin osredotočil na ta vidik.

Vpliv medijev na ohranjanje identitete pripadnikov narodnostnih manjšin

Tudi za ilustracijo tega poglavja bomo oblikovali model dela komunikacijskega prostora. Najprej pa si oglejmo osnovne značilnosti, ki opredeljujejo narodnostno manjšino v prostoru, kjer živi skupaj z večinskim narodom.

- Pripadniki narodnosti se od pripadnikov večinskega naroda razlikujejo po jeziku;
- po vzorcih izražanja kulturnih vrednot;
- skupaj s pripadniki večinskega naroda živijo v skupnem družbenoekonomskem in političnem prostoru;
- narodnostna pripadnost je praviloma tudi eden od elementov stratifikacijske strukture družbe;
- živijo ločeno od svojega matičnega naroda, s katerim pa jih vežejo nekateri elementi narodne zavesti.

Te značilnosti moramo ohraniti, če hočemo, da se narodnostna manjšina ohrani. Osnovna pot, ki vodi k temu cilju, je oblikovanje, razvijanje in ohranjanje narodnostne identitete. Le-ta ima dve različni ravni, individualno in skupinsko, ter več različnih elementov. Večino teh elementov nosi jezik kot kulturna, antropološka in sociološka kategorija, nekaj jih je vezanih na prostor kot družbenoekonomsko in geografsko kategorijo, nekaj elementov pa je vezanih na širši družbenoekonomski in politični prostor, ki je skupen tako pripadnikom manjšine kot pripadnikom večinskega naroda, zato so tudi ti elementi identitete istovrstni (politična kultura, znanje, vedenje, vrednostni sistem i.p.d.).

Množični mediji lahko pri tem igrajo zelo pomembno vlogo, še posebno na naslednjih dveh poljih:

Jezik

Ohranjanje in razvijanje jezika ter vzgajanje občutka za materin jezik je gotovo ena od bistvenih sestavin delovanja in vplivanja množičnih medijev. To plat moramo gledati iz dveh zornih kotov.:

- Pripadnikom narodnosti mora biti omogočeno, da v svojem jeziku spremljajo procese in dogajanja v družbenem okolju, v katerem živijo in pri njih sodelujejo. Ta družbeni prostor, ki ga pripadniki narodnosti delijo s skupaj živečimi pripadniki večinskega naroda, je zaradi enotnega dru-

- žbenoekonomskega in političnega sistema za vse prebivalce določenega območja enak. Tudi s tem povezano oblikovanje politične kulture, ki je pogoj za dejansko obvladovanje družbenih procesov in odločanja o njih, ni bistveno odvisno od narodne pripadnosti, saj so socializatorji pogojeni prav z obstoječim družbenopolitičnim sistemom in so torej enotni. Funkcija množičnih medijev v jezikih narodnostne manjšine je s tega stališča v tem, da omogočijo pripadnikom manjšine tako raven obveščenosti, kar v prvi vrsti zahteva tudi razvijanje dovolj visoke funkcionalnosti manjšinskega jezika, ki bi ustrezala pogojem za vključevanje v procese odločanja in sodelovanja v družbenih procesih.
- Na drugih področjih kulture, kjer jezik ni samo sredstvo posredovanja informacij, ne igra več samo vloge posrednika sporočil, ampak tudi sam predstavlja kulturno vrednoto, ki omogoča prenašanje kulturnih sporočil in tako pomaga oblikovati kulturno zavest. Jezik postane tako tudi vsebina sporočila. Pri manjšinah je ta vidik še posebej pomemben, saj se kaj rado lahko zgodi, in se tudi dogaja, da postane manjšinski jezik zgolj sredstvo vsakodnevnega sporazumevanja med pripadniki manjšine, za višje ravni kulturnih jezikovnih potreb pa se uporablja jezik večinskega okolja. Pomen množičnih medijev v manjšinskem jeziku je pri tem neprecenljive vrednosti, saj lahko bistveno pripomorejo k ohranjanju in dvigovanju jezikovne ravni manjšinske kulture. Pri tem moramo upoštevati tudi potrebo po sodelovanju z matičnim narodom. Kljub temu, da družbenoekonomskega prostor in odnosi v mnogočem opredeljujejo pogoje in potrebe, v katerih se zrcalijo posebnosti določenega jezika, se jezik manjšine, ki živi v omejenem številu na omejenem narodnostno mešanem območju, brez sodelovanja z matičnim narodom ne more ohraniti na dovolj visoki ravni funkcionalnosti.

Kultura

Na narodnostno mešanem območju se prepletajo različni elementi, ki opredeljujejo kulturno identiteto tako pripadnikov manjšine kot tudi večinskega naroda. Te elemente lahko razvrstimo v tri sklope:

1. specifičnosti kulturne identitete narodnostne manjšine,
2. kulturna identiteta pripadnikov večinskega naroda,
3. elementi kulturne identitete, ki se oblikujejo z razvijanjem družbenega prostora in odnosov in so zato za obe narodnostni kategoriji podobni, kljub temu da se izražajo na različne načine.

Ker se vsi ti elementi v določenem prostoru prepletajo, lahko ob ustreznem odnosu širše družbe pripeljejo do bogatenja kulturne zavesti vseh na narodnostno mešanem območju živečih prebivalcev. Pri tem lahko množični mediji odigrajo pomembno vlogo, ki jo lahko označimo v več plasteh.

Ena od velikih prednosti sodobnih medijev je možnost posredovanja kulturnih vrednot. Izkoriščanje teh možnosti je za krepitev in ohranjanje kulturne zavesti manjšine zelo pomembno. Poleg razvijanja jezikovne kulture,

o kateri smo že govorili, se lahko pri pripadnikih manjšine na ta način krepi tudi odnos do lastne kulturne dediščine, do specifičnih načinov in oblik posredovanja umetniških dobrin ter do spodbujanja razvijanja lastnih vzgibov in potreb po aktivnem izražanju posebnosti kulturnih vzorcev. Skratka, na tem področju lahko množični mediji pripomorejo, da se manjšinska kultura dvigne na enakovredno raven kot večinska in da se tako odlepi od zgolj folklornega prenašanja nekaterih kulturnih vzorcev.

K temu morata dodati svojo vlogo še dva dejavnika:

- odnos večinskega naroda do manjšinske kulture in njegova pripravljenost za vključevanje kulturno-umetniških dosežkov manjšine tudi prek lastnih medijev. Pripadniki manjšine namreč ne morejo zadovoljiti vseh svojih potreb z lastnimi mediji, saj bi to lahko pripeljalo do neke vrste kulturne osame. Svoje mesto kulturne subjektivitete morajo vzpostaviti tudi med pripadniki večinskega naroda, s katerimi živijo na istem prostoru;
- manjšini je treba zagotoviti možnost sprejemanja in spremljanja množičnih medijev matičnega naroda. Čeprav se manjšinska kultura zaradi drugačnega družbenega prostora razlikuje od matične, pa za veliko področij, na primer umetnost, lahko rečemo, da so za oba dela istega naroda skupna.

Sodobni množični mediji so na podočje kulture vnesli nepregledno veliko število novosti. Pomembna zanjilnost teh novosti je, da so pripomogle k oblikovanju t.i. množične kulture, ki zaradi enotnih tehnoloških zasnov predvsem avdiovizualnih medijev in v bistvu enakih načinov izkoriščanja možnosti, ki jih le-ti ponujajo, pravzaprav ne pozna narodnostnih meja. V vrednost in pomen množične kulture za oblikovanje kulturne zavesti se tukaj ne bomo spuščali, lahko pa rečemo, da je v veliki meri narodnostno nevtralna, jezik pa v njej predstavlja le sredstvo za razumevanje vsebin, ki so vsaj s stališča kulture manj pomembne. To področje bi lahko uvrstili v sklop sprostitve in zabave, ki je v mnogočem usmerjeno po tržnih zakonitostih in kot takšno določeno z družbenoekonomskim prostorom. Po mojem mnenju bi težko našli pota in načine, po katerih bi lahko kulturne posebnosti manjšine vključili v množično-kulturne vzorce, zato je to področje s stališča ohranjanja in razvijanja narodnostne identitete po pomembnosti nekoliko ob strani.

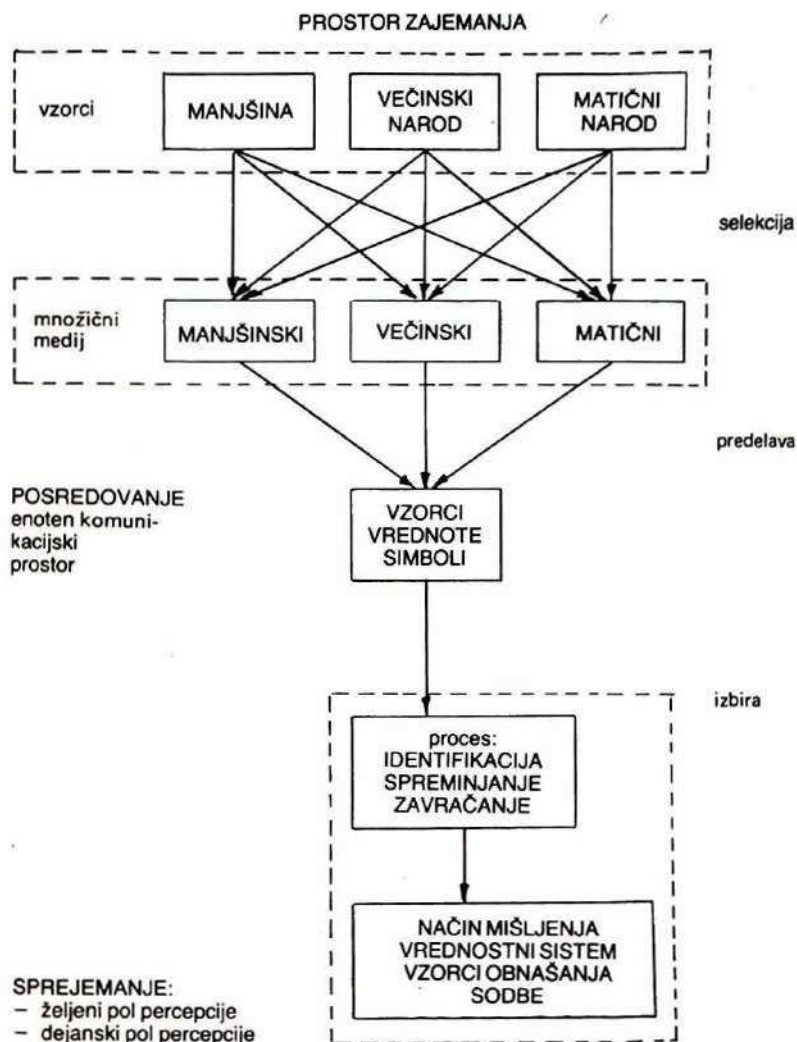
Poleg ohranjanja in razvijanja jezika ter pomoči pri oblikovanju kulturne zavesti imajo množični mediji lahko tudi pomembno vlogo pri vzgajanju občutka pripadnosti družbeni skupini, manjšini, ki se po nekaterih elementih razlikuje od okolja, vendar hoče v tem okolju živeti v sožitju s pripadniki večinskega naroda. Sredstva množičnega obveščanja je mogoče opazovati kot močan posredniški element med širšo družbeno skupnostjo in manjšino, ki lahko delujejo kot faktor združevanja ali oddaljevanja med obema družbenima skupinama. Tako olajšujejo vključevanje manjšine v družbeno, politično, ekonomsko in kulturno življenje dežele, v kateri živi, lahko pa jo iz tega življenja tudi poskušajo izriniti.

V kolikšni meri bo narodnostni manjšini uspelo izrabiti možnosti, ki jih dajejo množični mediji v njihovem lastnem jeziku, je najtesneje povezano z odnosom, ki ga večinski narod goji do narodnostne manjšine kot skupnosti in njegovo pripravljenostjo zagotoviti tiste pravice, ki so nujno potrebne za obstoj in delovanje množičnih medijev v jeziku narodnostne manjšine. Pri tem imam v mislih potrebo po določeni stopnji institucionalizacije, subvencioniranje manjšinskega tiska, vključevanje programov v jeziku manjšine v že obstoječe programske sheme radia in televizije, pomoč pri vzpostavljanju lastnih radiotelevizijskih mrež in omogočanje spremljanja programov matičnega naroda. Vse to presega zgolj pravico do lastnih medijev, saj vključuje tudi posebne zakonske ureditve in določene materialne izdatke. Strpnost do sodržavljanov, ki se po narodnostnih značilnostih razlikujejo od večine in te značilnosti na svoj način izpričujejo, se mora dvigniti na raven zavestne pripravljenosti enakopravnega sožitja v skupnem prostoru.

Bistvo celostnega pristopa k preučevanju množičnih medijev s stališča narodnostnih manjšin je v tem, da gleda komunikacijski prostor v celoti, v okviru katerega so mediji v jeziku narodnostne manjšine samo sestavni del.

Če se vrnemo na model primerjanja vzorcev, bi ta prostor izgledal kot je prikazano v grafikonu 3.

Funkcija manjšinskih medijev je, da posredovane vzorce čimbolj približa sistemu vzorcev željenega pola percepcije položaja pripadnika manjšine, tako da je v največji možni meri prisoten proces identifikacije.

Grafikon 3

Summary

ETHNIC MINORITIES AND THE MASS MEDIA

Utilizing the possibilities offered by modern information technology, the mass media have transcended their primary role of a means of public communication to become an influential factor of socialization. Their dominant role in an ever-increasing portion of spare time, the shaping of mass culture, the communication of patterns of behavior as well as of opinions - all these elements exert an indirect influence upon the system of value judgments and thereby upon the individual human identity. Roughly speaking, the vehicles of the mass media are oriented toward a universal leveling, with the ensuing uniformity, of ways of life, because the fulfillment of this goal facilitates management and control.

Viewed in this perspective, attempts at preserving and developing the ethnic identity of members of national minorities can be regarded as opposition to such unification. In this case, one's own media can be of paramount importance. Quite apart from their obvious support of and communicating in the mother tongue as the basic element of ethnic identity, the mass media put at the minority's disposal can contribute to the formation of cultural consciousness as a prerequisite for preserving national autonomy. However, we must realize that these media have to spread throughout the »information area« that the human being of today has become accustomed to. If they fail to go beyond the level of a mere ethnic supplement, they are likely to be submerged by the »majority media.«

This paper is an attempt at a systematic presentation of the status and role of the mass media from the viewpoint of ethnic minorities. It also tries to provide an answer to the question of the relation between the autonomy of the media managed by ethnic groups and the need for the integration of minority members into wider surroundings in which they live.

This article was prepared in processing the materials for the general section of the research project entitled »Mass Media among the Slovenes in the Udine/Videm Province: Their Role and Significance,« on which I have collaborated with Emidij Susič from Trieste and with Rihard Rutar from Cividale/Čedad.

Samo Kristen

TRŽAŠKA KRIZA MAJA IN JUNIJA 1945 V PRIČEVANJIH AMERIŠKIH IN BRITANSKIH SODOBNIKOV*

10. junija 1945, dan po sklenitvi beograjskega sporazuma o umiku jugoslovanskih čet iz Trsta, je v Ciudad Mexico tržaški revolucionar Vittorio Vidali, alias Carlos Contreras, zapisal v svoj mehiški dnevnik: »Vlada Iva-
noa Bonomija je v krizi od konca aprila, a zarota molka je neplodna. V
mednarodnem tisku poteka le kampanja, ki skuša italijansko ljudstvo prika-
zati kot nesposobno živeti v demokratičnem režimu, indolentno, fašizmu
vdano. Gene Rea, George F. Sokolsky, Henry J. Taylor, Dorothy Thom-
pson in drugi plačani časnikarji pomiritve ustvarjajo dimno zaveso, da bi
odvrnili pozornost od resne krize, ki pretresa Italijo. Raje špekulirajo s pri-
merom Trst«. ¹

Tržaški primer, ali bolje rečeno tržaško vprašanje, za katero je britan-
ski zunanji minister sir Anthony Eden v svojih spominih dejal, da je bilo
»vedno vznemirjajoče, a včasih vulkansko« ², je v tistih dneh maja in junija
leta 1945 prešlo v najbolj eruptivno obdobje svoje zgodovine in grozilo, da
pod lavo nevarno rastočih zavezniških nasprotij ne pokoplje le že načetega
duha zavezniška koalicije, ampak še mnogo več – pravkar za ceno ogrom-
nih človeških in materialnih žrtev pridobljeni svetovni mir.

A če je bilo na straneh Vidalijevega antipodnega dnevnika dramatične
odmeve tržaških dogodkov zaznati oddaljeno in oslajeno, tega ni
mogoče reči za številna spomska in dneviška pričevanja sodobnikov, ki
so se v tako imenovanih »štiridesetih dneh« tržaške krize znašli blizu nje-
nemu žarišču.

Prva tovrstna pričevanja so se začela pojavljati že kmalu po koncu
vojne pri nas, na Tržaškem in v Italiji, resnosti in globalnemu pomenu krize
primerno pa tudi in celo najprej v anglosaškem svetu – v Združenih drža-
vah Amerike in v Veliki Britaniji. Tako je oxfordska revija *The World Today*
že oktobra leta 1945 objavila *Trieste Diary* (Tržaški dnevnik) dopisnice
Manchester Guardian *Sylvie Sprigge*. Le dve leti za tem je v Londonu

* Tekst je bil v skrajšani obliki predstavljen kot referat na XXIII. srečanju zgodovinarjev SRS
v Tolminu 1. X. 1986.

¹ Vidali, Vittorio: *Dal Messico a Murmansk*, Milano 1975, str. 207

² Eden, sir Anthony: *The Memoirs of the R. T. Hon. Sir Anthony Eden* K. G., P. C., M. C. Full
Circle. London, 1960, str. 175

izšlo že tudi prvo memoarsko delo, v celoti posvečeno poteku tekme za Trst, kot jo je v štabu Freybergove II. novozelandske divizije spremljal njen obveščevalni oficir Geoffrey Cox. A če je Spriggeva pri poročanju o »štiri-desetih dneh« jugoslovanske zasedbe Trsta poudarjala zlasti tiste aspekte dogajanj, ki so se morali zdeti otoški javnosti sporni³, je bila Coxova sodba v knjigi *The Road to Trieste* leta 1947 uvidevnejša in objektivnejša. Spremenil je ni niti tri desetletja pozneje v novi, dopolnjeni izdaji iz leta 1977 z nekoliko spremenjenim naslovom *The Race for Trieste*: »Dogodki v Julijski krajini še zdaleč niso bili edinstveni. Velik del Evrope je v tistih majske dni zajel socialni nemir. V Franciji so se makijevci maščevali možem Vichya. V Milanu sta trupla Mussolinija in njegove priležnice viseli z zidu benčinske črpalke. Okoli Bologne so skupine kmetov napadale posestnike na njihovih posestvih. Jugoslovani so ravno kar izšli iz ene izmed najbolj krvavih vojn v njihovi zgodovini. Spominjali so se, kako so italijanski fašisti in ustaši ravnali z njimi in so krepko udarili nazaj.«⁴

Najpomembnejše memoarsko jedro Coxove knjige je ostalo bolj ali manj nespremenjeno tudi v novi izdaji, ki pa jo je pisec na podlagi novo dostopnih dokumentov iz Public Record Officea razširil in dopolnil z retrospektivno eksplikacijo mednarodnega okvira tržaške krize. Žal pri tem ni odpravil številnih napak iz prve povojne izdaje, ki tako postajajo tudi dediščina italijanskega prevoda, lani izdanega pod naslovom *La corsa per Trieste*. Pisec, ki je še v sklepnem poglavju prve izdaje menil, da bi bila prepustitev Trsta Italiji ne samo neizvedljiva, ampak tudi nepravilna⁵, v letu ratifikacije Osimskih sporazumov izjavlja, da se današnja črta razmejitev v grobem ujema s tisto, ki so jo »manu militari« potegnili »infanterija ter tanki 9. novozelandske brigade in britanskih 12. Lancersov«.⁶

³ V dokajšnjem nasprotju s pogosto citiranimi navedbami britanske žurnalistke o tako imenovani »vladavini terorja« v prvem obdobju jugoslovanske zasedbe Trsta (gl. *Trieste Diary*, Chatham House Review, New Series, 1, no. 4, Oct. 1945, str. 160 in *Trieste Where East meets West*, New York Herald Tribune, Annual Form 1945, str. 171) je njena izjava, ki jo po beograjski Politiki z dne 18. 5. 1945 navaja Slobodan Nešović. Takoj po prihodu v Rim naj bi Sylvia Sprigge (Nešović napačno »Sprigg«) izjavila: »Resnici na ljubo lahko zgolj povem, da v obdobju mojega bivanja v Trstu ni mogoče govoriti o kakšnih pokolih. V Trstu ni bilo nikakršnih pokolov, nikakršnih masovnih deportacij, nikakršnega »lova« na Italijane. V Trstu ni bila proglašena obvezna rekrutacija. ... Tretjega maja so razglasili v obeh jezikih objavili prostovoljno rekrutacijo v osvobodilno Jugoslovansko armado, za borbo zoper četnike, in to za Tržičane od 17. do 50. leta. (Svet o nama, Beograd 1984, vol. 2 str. 677).

⁴ Cox Geoffrey – *The Race for Trieste*. London 1977, str. 223
Prim. tudi podobno mnenje pokojnega avstrijskega publicista Clausa Gattererja (*Im Kampf gegen Rom. Bürger, Minderheiten und Autonomien in Italien*, Wien 1968, str. 901)

⁵ g. Cox je leta 1947 zapisal: »Nothing in the Italian's record since 1918 moreover, entitles them to claim control again over a substantial Slovene minority. Of all three courses that of leaving the city to Italy would have been not only impracticable but unjust«. – *The Road to Trieste*. London 1947, str. 246

⁶ g. Cox v *The Race for Trieste*, London 1977, str. 263

Po velikih žrtvah, ki so jih jugoslovanski narodi dali za osvoboditev slovenskega Primorja, takšna ugotovitev zveni nekoliko trpko, velja pa le z določenim pridržkom. Ko bi namreč v resnici obveljalo načelo »uti possidetis«, bi mejna črta potekala znatno zahodneje, vsekakor pa bližje slovenski etnični meji, o čemer nenazadnje dovolj sugestivno priča Coxov opis novozelandskega prihoda na Sočo 1. maja 1945: »Z druge strani Soče so nizki hribi zapirali horizont. Cesta je bila pusta, ker ni bilo več italijanskih zastav. Tedaj smo naglo stopili na področje, ki so ga vozniki dovolj hitro poimenovali »Titova dežela«. Tu so bili vsepovsod partizani z rdečimi ovratnicami in kapami z rdečo zvezdo. Nenadoma smo prispeli do Soče in dvajset minut pozneje smo bili na periferiji Tržiča. Partizani so ob straneh ceste postavljali Titove portrete, na zidove pisali »Živel Tito!« in korakali v majhnih kolonah z jugoslovanskimi zastavami in italijanskimi trikolorami z rdečo zvezdo v sredini. Povsod je pisalo »Tukaj je Jugoslavija«. Bila je razlika, težko določljiva, a očitna, med ljudmi na teh ulicah in tistimi, ki smo jih srečavali vso pot od Piave. V utrujenosti, v dežju, so enote hitro zaznale spremembo . . . Počutili smo se kot tujci v tuji deželi, kot da bi na Soči prešli neoznačeno, a povsem razločno mejo.«⁷

Coxovemu izjemno pomembnemu pričevanju, posvečenemu prikazu lokalne situacije, so nato, zlasti v prvi polovici petdesetih let, sledila memoarska dela visokih britanskih in ameriških osebnosti, v katerih je bila kriza prikazana kot ena izmed prvih epizod v okviru globalne povojne konfrontacije s Sovjetsko zvezo. Med njimi je treba na prvem mestu omeniti spomine »velikih dveh« Winstona Churchilla in Harryja Trumana, pa tudi memoare njunih najbližjih sodelavcev, ki so imeli s tržaško krizo opraviti bodisi na ravni kabinetnih odločitev ali »in loco« kot vojaški poveljniki.

Prvo tovrstno delo so bili leta 1951 spomini ameriškega admirala Williama Leahya, ki so izšli pod nekako vsepričujočnim naslovom *I Was There* (Bil sem tam). Admiral Leahy je o Trstu poročal na način, ki potrjuje sodbo dr. Vladimirja Velebita o tem, da poznavanje zgodovine in geografije ni bila močna stran zavezniških vojakov. Poveljnik glavnega štaba pod Rooseveltom in Trumanom in bivši ameriški poslanik v Vichyju se je namreč tržaške krize spominjal takole: »Le dan po nacistični kapitulaciji je nevarno izbruhnil tržaški spor. General Tito, diktator Jugoslavije, je naznanil svojo namero vzpostaviti svojo oblast nad tem mestom in obdajajočimi italijanskimi ozemlji (sic!). O tem sem govoril 10. maja s predsednikom podčrtujoč, da so Titova armada in zavezniške sile v položaju, ki se lahko izrodi v spopad za posest nad tem delom Istre, ki se imenuje Venezia Giulia.« (sic!). Po tem (ne ravno lucidnem) preblisku Leahy nadaljuje s stavkom, ki je pomemben zaradi tega, ker oznanja radikalno spremembo dotedanje

⁷ g. Cox v *The Road to Trieste*, London 1977, str. 192

⁸ Leahy, William: *J'étais là. Préface de Harry S. Truman*. Paris 1950, str. 437

ameriške politike do Trsta: »Truman je sklenil zavzeti nepopustljivo stališče, pa čeprav bi zaradi tega prišlo do sovražnosti med anglosaškimi in jugoslovanskimi enotami.«

Leahyevo pričevanje o poteku konference z dne 10. maja 1945 je že leto dni pozneje v svojih spominih *Turbulent Era. A Diplomatic Record of forty Years* potrdil tudi podsekretar State Departmenta Joseph C. Grew.

Grew je Trumanu pravzaprav ponovil očitke, ki jih je, kot je razvidno iz Trumanovih spominov, na račun jugoslovanskih oblasti tiste dni izrekal ameriški veleposlanik v Rimu Alexander Kirk.⁹ »Najbolj vznemirljiv problem predstavlja za nas položaj v Julijski krajini in zlasti v Trstu, ki so ga partizani v precejšnji meri zasedli, tam izobesili svoje zastave in spremenili italijanska imena ulic v slovenska,«¹⁰ je dejal Grew. Izrazil je globoko zaskrbljenost nad položajem, ki postaja iz ure v uro resnejši, pri čemer »Rusija nedvomno stoji za Titovimi dejanji, z mislijo na Trst kot bodočo rusko luko«. Socialisti in komunisti v Italiji govore, da se »Združene države in Velika Britanija nista več zmožni zoperstaviti Sovjetski zvezi v Evropi.«¹¹ Trumanov odgovor Grewu je bil zaznamovan z odločnostjo, kakršne v dotedanjem ameriškem odnosu do Trsta ni bilo: »Predsednik je odvrnil, da je veliko razmišljal o tem in prišel do sklepa, da je edina rešitev v očiščenju Trsta (to clear Trieste). Zaveda se, da gre za preokret v dosedanji politiki, vendar je razvoj dogodkov tak, da ne dopušča druge alternative.«¹²

A medtem ko sta Leahy in Grew o teh pomembnih dogodkih poročala z ene izmed centralnih, a od tržaškega prizorišča oddaljenih točk odločanja, je nek drug Američan, poveljnik 8. armade general Marc Wayne Clark, v svojih leta 1951 izdanih memoarih (*Calculated Risk*) zapustil pričevanje s samega kraja dogajanja.

»Miles gloriosus« Clark, ki je svojim enotam ukazal, da tudi v primeru odpora jugoslovanskih čet z njimi ne smejo priti v oborožen spopad, je 5. maja 1945 priletel v Tržič in nato skupaj z generalom Freybergom obiskal Trst. Njegovo poročilo odraža vzdušje, ki je tedaj vladalo v mestu: »Mesto je bilo mirno, vendar je bilo čutiti napetost in nemir. Zdelo se mi je, da so ulice polne vsakršnih uniform, ki si jih človek lahko le zamisli, nekatere pa so prešle tudi to mejo. Novozelandske enote in Titove sile so prišle v Trst prve in istočasno (sic!), pa je bilo zdaj na ulicah videti polno partizanov, ki so pešočili s težkim korakom, se vozili z dvokolesi in običajno mahali z zastavami ali nosili kakšno orožje.

⁹ Prim. Truman, S. Harry: *Year of Decisions*. Garden City, N. Y. 1955, str. 246

¹⁰ Grew, Joseph C.: *Turbulent Era. A Diplomatic Record of Forty Years; 1904–1945*. Boston, 1952, vol. 2, str. 1479. J. B. Duroselle s tem v zvezi omenja jugoslovanska pričevanja, po katerih so bila imena ulic spremenjena le v slovenskih predelih mesta s spontanimi akcijami prebivalstva (*Le conflit de Trieste 1943–1954*. Bruxelles, 1966, str. 176.)

¹¹ J. C. Grew, op. cit., ibid

¹² Ibid

Bilo je nekaj primerov nemira v mestu in ravno pred našim prihodom so neki Italijani, ki jih je v mestu 200.000, priredili demonstracije zoper 60.000 jugoslovanskih meščanov, a so jugoslovanski vojaki s streljanjem v zrak razgnali demonstrante. Zavezniški in jugoslovanski vojaki, ki so zasedli vsak svoj del ozemlja, so se dokaj dobro razumeli, vendar je prihajalo do trenj na višjih mestih, kjer je bilo vpliv političnih problemov močnejše čutiti.¹³

Poleg slednje dokaj zanimive ugotovitve je v Clarkovem zapisu, ki ne kaže ravno pretiranega spoštovanja do zavezniških jugoslovanskih vojakov, najti tudi trditve, ob kateri se velja ustaviti. Ameriški general namreč trdi, da so novozelandske in jugoslovanske enote prišle v Trst »prve in istočasno«. Nepodpisani pisec spremne besede k srbohrvaškemu prevodu Clarkovih memoarov v tem ni videl nič nenavadnega, a je po drugi strani negodoval zaradi avtorjevega domnevnega protijugoslovanskega zadržanja na moskovski konferenci o Avstriji marca 1947. Takrat naj bi jugoslovanski predstavnik zahteval odstranitev avstrijskega delegata Rainerja, »koji je bio gaulajter za vrijeme Hitlera i ratni zločinac. Clark ne pokušava oboriti navode našeg delegata, ali iz neprijateljstva ipak nastoji na tome, da ovaj gaulajter ostane u dvorani.«¹⁴ Neimenovanemu uvodničarju očitno ni bilo znano, da je dr. Friedrich Rainer takrat namesto v Moskvi sedel v ljubljanskem zaporu in je torej govoril o neobstoječih stvareh, »tacite« pa je sprejel očitno napačno trditev o nekakšnem hkratnem jugoslovansko-zavezniškem prihodu v Trst.

Ta teza ni tako osamljena, svoj čas pa je imela tudi precejšnje politično težo. Tako se je še pred nedavnim, kmalu po srečanju naših in britanskih zgodovinarjev na Brdu, v oddaji ljubljanske televizije »Odločitev na mejah« tovrsten »lapsus memoriae« primeril uglednemu britanskemu zgodovinarju in neposredni priči dogodkov siru Petru Wilkinsonu. Britanec je srečanje med zavezniškima armadama v Trstu nekolikanj emfatično označil za »eno izmed največjih naključij v zgodovini človeštva«. V prevodu se je njegova izjava glasila takole: »Oboji smo bili daleč zadaj, jugoslovanska armada je bila še dosti dlje, in britanska VIII. je morala biti tudi zelo daleč. To omenjam zato, ker je eno od nenavadnih naključij zgodovine v tem, da sta obe strani, čeprav sta morali bojevati bitke, in izid vsake bitke je težko napovedati – bilo je res izjemno naključje, da sta obe v Trst prišli istega dne. To je res nenavadno.«¹⁵ »One of the most remarkable coincidences in the history of mankind« v dikciji sira Wilkinsons je sicer v prevodu izgubilo presežniški poudarek in se spremenilo v zgolj »nenavadno naključje

¹³ Clark, Mark: Svijesni riziko. Doživljaji iz rata u sjevernoj Africi i Italiji. Zagreb 1954, str. 438

¹⁴ op. cit., str. 8.

¹⁵ »Odločitev na mejah«, neobjavljen zapis ljubljanske TV, str. 18. Gre za oddajo, ki je potekala pod podnaslovom Vojaki in zgodovinarji v isti osebi (dokumentacija INV)

zgodovine«, a to pravzaprav ni pomembno. Pomembneje je, da obe armadi nikakor nista prišli v Trst istega dne, kot meni Wilkinson, niti istočasno, kot trdi Clark,¹⁶ ampak je jugoslovanska IV. armada skupaj z IX. korpusom Trst zasedla že 1. maja, medtem ko je II. novozelandska divizija »porinila nogo« (Churchill) v vrata mesta takorekoč »in extremis« – 2. maja 1945 popoldne. Bilo je skratka tako, kot je v svojih spominih Full Circle zapisal bivši britanski zunanji minister sir Anthony Eden: »V maju 1945 so novozelandske enote prišle v Trst in ugotovile, da so bile jugoslovanske sile tam že prej.«¹⁷

Tudi Winston Churchill in feldmaršal Alexander sta v svojih spominih odkrito priznala, da so jugoslovanske sile prispele v Trst pred zavezniškimi. Pri tem sta bila premier in njegov feldmaršal presenetljivo enotna: »Titove enote so 30. aprila dejansko vkorakale v Trst v upanju, da ne bodo zasedle le mesta in okolice ampak dosegle tudi vdajo nemške garnizije z sedem tisoč možmi in vso opremo Šele popoldne istega dne so jugoslovanske enote vzpostavile stik s predhodnico II. novozelandske divizije zahodno od Tržiča, ki je od Trsta oddaljen kakih 50 km. 2. maja so general Freyberg in njegove enote stopile v mesto, sprejele vdajo nemške garnizije in zasedle pristaniško območje.«¹⁸

Navedena verzija je Alexandrova, prvotna Churchillova pa se od nje loči le po tem, da ne vsebuje povsem napačnega Aleksandrovega dopolnila o oddaljenosti med Trstom in Tržičem. Oba, tako Churchill kot Alexander, se motita seveda tudi glede datuma prvega srečanja med Novozelanci in partizani, do katerega ni prišlo 30. aprila, ampak šele 1. maja 1945, ko je bil Trst že skoraj v celoti osvobojen.

Tekst, v katerem feldmaršal kot nekakšen repetitivni »His master's voice« sedem let za Churchillom ponavlja mimogrede rečeno nekolikanj sporen opis nemške vdaje, predstavlja hkrati že kar tretjino Alexandrovega spominjanja na Trst. V Alexander's Memoirs 1940–1945, izdanih leta 1961, sta namreč zelo na kratko omenjeni srečanja z maršalom Titom ob jezeru Bolsena avgusta leta 1944 in v Beogradu februarja 1945, le malce več prostora pa je feldmaršal namenil reminiscencam na tretje in poslednje, ko je »maršala ponovno srečal, čeprav ne osebno – v manj srečnih

¹⁶ Sintezo obeh napačnih trditev najdemo v delu Trieste francoskega pisca Jeana Martina-Chauffierja, ki je v prvem stavku prvega poglavja knjige zapisal: »Le 2 mai 1945 (sic!), la IV armée yougoslave et la 2 division néo-zélandaise de la VIII armée britannique pénétrèrent simultanément (sic!) dans Trieste.« (Trieste. Libération de la Vénétie Julienne. Conférences de Londres et de Paris. Le Problème de l'internationalisation. Paris 1947, str. 15)

¹⁷ Eden, op. cit., str. 177

¹⁸ Le memorie del maresciallo Alexander 1940–45. Milano, 1963, str. 189. Primerjaj Churchill, Winston S.: The Second World War. Volume VI, Triumph and Tragedy. London 1954, str. 482

okolščinah na poti za Trst je kazalo, da je bodočnost tega mesta na rezilu britvice«. ¹⁹

Vsekakor izčrpnije kot feldmaršal Alexander sta o tržaškem zapletu sredi 50. let spregovorila bivši britanski premier Winston Churchill in nekdanji ameriški predsednik Harry S. Truman.

Churchill je dogodkom v Julijski krajini namenil deset strani 33. poglavja 2. knjige 6. zvezka monumentalnega memoarskega dela *Druga svetovna vojna*. Že leto dni kasneje, leta 1955, je v 2. delu nekoliko manj artikuliranih spominov pod naslovom *Leto odločitev* (*The Year of Decisions*) v približno enakem obsegu izšla tudi Trumanova komplementarna verzija tržaških dogodkov.

Temeljna razlika, ki je zaznamovala začetni zavezniški pristop v razreševanju tržaške krize (pri čemer je zlasti Churchill utelešal aktivnejši pol, ki se mu je ameriška stran, nihajoča med tako imenovanima aksiomoma »Rige« in »Jalte«, prilagajala s »faznim zamikom« vse tja do druge polovice maja), je prišla do izraza tudi na straneh njunih memoarov. V njih je vztrajni »ceterum censeo« Churchillovega Triumfa in tragedije soočen z omahljivimi, kunktatorsko zvenečimi stavki, ki bi jih bilo komajda mogoče pripisati zagovorniku kasnejšega »brinkmanshipa« in brezkompromisne antikomunistične politike razmejevanja. Iz njih veje nekakšen strah pred nepredvidljivostmi morebitnega ameriškega angažmaja na Balkanu, bojazen, ki jo je s Trumanom delil že pokojni predsednik Roosevelt, lastna pa je bila tudi Trumanovima svetovalcema iz War Departmenta, Marshallu in Stimsonu. ²⁰

A medtem ko je Winston Churchill začetno omahovanje ameriškega predsednika pripisoval pogubni moči izolacionističnega argumenta, ki naj bi pod geslom »Don't let us get tied in Europe« privedel celo do druge svetovne vojne ²¹, pa tudi vplivu »pomembne šole« (powerfull school), ki je »že od začetka postavljala Daljni vzhod pred Evropo« ²², je Truman takole poja-
snjeval agresivnejše stališče britanskega partnerja: »Churchill je vedno skušal storiti vse, kar je bilo v njegovih močeh, da bi ohranil nadzorstvo nad

¹⁹ op. cit., str. 164

²⁰ Tovrstne strahove je zaznal tudi italijanski ambasador v Washingtonu Tarchiani: »Il ministro della guerra Stimson (repubblicano) era dello stesso parere e anzi, in caso di impiego delle truppe alleate in Istria, prevedeva insieme al Pentagono prima un conflitto con Tito e poi coi russi. Evidentemente a Washington, sebbene ci sforzassimo di spiegar loro la situazione, si stentava a formarsi un'idea, del resto anche in seguito assai frammentaria e intermittente, della millanteria jugoslava, e genericamente slava, come attiva e spesso efficace arma politica.« (Tarchiani, Alberto: *Dieci anni tra Roma e Washington*, Milano 1955, str. 59.) O Stimsonovem stališču glej: Stimson, H. L., Bundy, M. G.: *On active Service in Peace and War*. London, New York s.d., str. 357-358

²¹ W. Churchill, op. cit., str. 485

²² Ibid

vzhodnim območjem Sredozemlja in s tem obdržal vpliv Velike Britanije v Grčiji, Egiptu in na Bližnjem Vzhodu. Ne morem grajati Churchilla zaradi njegove pozicije. Ko bi bil na njegovem mestu jaz, bi bil najbrž tudi sam naklonjen temu, kar je hotel storiti on.«²³

Pri pisanju svojih spominov sta tako Churchill kot Truman z obširnimi reproduciranjem tekstov najpomembnejših brzojavk, ki so si jih izmenjavali »veliki trije«, izbrala tisto pot, za katero je britanska zgodovinarica Elisabeth Barker zapisala, da je izmed vseh za razumevanje mednarodnega okvira tržaške krize najboljše: »Do dokončnega izida – mir ali vojna – je prišlo na tej ravni«²⁴. Izbor in obseg reprodukcije teh dokumentov sta bila vsekakor do določene mere pogojena z obdobjem hladne vojne, v kateri so njuni spomini nastajali, zlasti pa je čas nastanka zaznamoval njun interpretativni kontekst. Čas, v katerem je Trst postal nepogrešljivi sestavni del znamenite sintagme o »Železni zavesi«, je vsekakor vplival na tovrstna pričevanja in njihov ideološki horizont in pač ni dopuščal objektivne presoje o upravičenosti ali neupravičenosti jugoslovanskih zahtev. A v že omenjenem anti-komunistično in hladnovojnsko naglašenem okviru sta oba pisca podala notranje koherentno in medsebojno dopolnjujočo se vizijo razvoja tržaške krize, ki jo odlikuje preglednost in razmeroma zgledna raven faktografske zanesljivosti.

Moti le nekaj manjših napak. Poleg že omenjenega Churchillovega napačnega datiranja prvega srečanja s partizani pri Tržiču, omenimo še Trumanovo zmotno navedbo dneva, ko naj bi feldmaršal Alexander dobil dolgo pričakovana navodila v zvezi zasedbo Julijske krajine – teh slednji ni prejel 20. aprila, ampak šele 28. aprila 1945.²⁵ Oba, tako Churchill kot Truman, pa sta zagrešila skoraj klasični »qui pro quo« v zvezi s polnim imenom in funkcijo visokega zavezniškega pogajalca v Beogradu, po katerem je dobila ime Morganova linija. Po mnenju obeh naj bi šlo za generala sira Fredericka Edgwortha Morgana, k njegovemu imenu pa je Harry Truman pristavil še položaj načelnika Alexandrovega štaba za Sredozemlje.²⁶ A kot

²³ Truman, Harry: *Memoirs Years of Decisions*. New York 1955, str. 245

²⁴ Trst 1945. Zbornik predavanj. Trst 1985, str. 106

²⁵ H. Truman, op. cit., str. 246

²⁶ Diego de Castro drugače kot večina avtorjev zastopa mnenje, da so bila navodila dana že prej: »Perciò furono preparati, dal Maresciallo Alexander, i piani per l'avanzata su Trieste e vennero mandati ai Capi di stato maggiore a Londra e a Washington, il 26. aprile 1945, ed i Combined Chiefs of Staff risposero lo stesso giorno. Detti piani furono subito appoggiati dal Foreign Office ed accettati da Churchill... il quale, il 27. aprile 1945, sollecitò anche i Capi di stato maggiore in questione a dare immediati ordini ad Alexander. Gli ordini, a quanto pare (sic!), erano stati già dati«. *La Questione di Trieste*, Trieste 1981, str. 207). V potrditev svoje verzije se v opombi sklicuje na Coxa, a ga očitno netočno navaja (prim. g. Cox, *The Race for Trieste*, London 1947, str. 150)

je znano, je imel sir Friderick takšen položaj v Eisenhowerjevem štabu za zahodno Evropo, načelnik Alexandrovega štaba za Sredozemlje pa je bil general William Duthie Morgan.²⁷ Slednji je 8. maja 1945 tudi odletel v Beograd na pogajanja, po njem pa je bila kasneje poimenovana demarkacijska črta. Ta nekolikanj humorna zamenjava se kar naprej pojavlja tudi v historiografiji, da o memoarih, kjer zmeda seveda ni nič manjša, niti ne govorimo. Še najboljše se je zoper vse možnosti zavaroval Milovan Djilas, ki je v angleškem izvirniku *The Wartime* in v francoskem prevodu *Un guerre dans la guerre* kot beograjskega pogajalca navedel Williama D. Morgana, v nemškem prevodu *Der Krieg der Partisanen* pa sira Fredericka Morgana.²⁸ Ob opisanem nekoliko čudi, da se je takšna zamenjava mogla primeriti Winstonu Churchill, ki je bil znan po izredni akribiji – tudi po šestkrat je menjal krtačne odtise, preden so spomini izšli; pri pisanju pa mu je pomagal strokovno visoko usposobljeni štab poklicnih zgodovinarjev.²⁹

A če sta bivši britanski premier in ameriški predsednik tržaški zaplet opisala skozi prizmo ne vselej usklajene optike zunanje-političnih odločitev Londona in Washingtona, se je nekdanji minister rezident za Sredozemlje in »poslednji edvardijanec na št. 10« Harold Macmillan v svojih memoarih *Blasts of War* (1967) in *Tides of Fortune* (1969) spominjal zlasti dilem, ki so se porajale v Caserti, na stičišču britanske in ameriške mediteranske politike.

Pri tem je uporabil metodo vstavljanja sočasnih dnevniških zapiskov ter odlomkov korespondence s soprogo, ki že sama po sebi predstavlja neko vrsto dnevnika.

Macmillanove Plime in oseke sreče, zadnji del obsežne trilogije, ki zajema obdobje od leta 1914 do leta 1955, predstavljajo izredno zanimivo spominsko pričevanje, ki enako sugestivno govori tako o velikih razlikah v ameriško-britanskem pristopu do tržaške krize kot tudi o zelo majhni skupni želji zavezniških vojakov, da bi v neposrednem spopadu z Jugoslovani za »lepookce« – tako Macmillan imenuje Italijane – reševali Trst. Samo strah pred nekakšnim novim »slovenskim Münchnom« je na koncu zbližal divergentna stališča znotraj zavezniškega tabora, pri čemer je nemajhno vlogo odigrala tudi pasivna in dvoumna drža vzhodne velesile.

²⁷ Prim. npr. *Who's Who 1945*. London 1945 in sicer gesli »Morgan William Duthie« in »Morgan sir Frederick Edgworth«

²⁸ Prim. Djilas, Milovan: *Wartime*. New York – London, 1977, str. 442; isti: *Une guerre dans la guerre*. Yougoslavie 1941–1945. Paris 1980, str. 438; *Der Krieg der Partisanen*. Wien 1978, str. 564. – Kot najbolj recenten primer na področju historiografije glej Avgust Walzl: *Kärnten 1945*, Klagenfurt 1985, str. 218 (»Feldmarschall Alexanders Stabschef, Mj.-Gen. Frederick E. Morgan«).

²⁹ »His galley proofs were substantially rewritten five or six times, an exceptionally expensive method of producing a book even when printers wages were not as high as they are now, but demanded by Churchill for the sake of accuracy.« (Churchill at work, *The Times Literary Supplement*, 28. 11. 1968, str. 1334–1335)

Svoje spomine je zdaj že devetdesetletni, po zaslugi grofa Tolstoya zadnje čase nekolikanj kontroverzni lord Stockton, leta 1984 dopolnil z objavo svojih Vojnih dnevnikov (War Diaries, The Mediterranean 1943–1945). V njih na podlagi neposredne dnevniške percepcije intenzivno sledimo zaostitvi tržaške krize, ki je svoj prvi dramatični klimaks dosegla v dneh med 10. in 12. majem 1945, da bi se nato po piščevem prihodu v Devin³⁰ in nadaljnjem poletu v Celovec za krajši čas umaknila dogajanjem na Koroškem. A že 25. maja 1945, v času največje eskalacije zaveznških pritiskov na Jugoslavijo, je Harold Macmillan poletel v Rim in po pogovoru s predsednikom italijanske vlade Bonomijem v dnevnik zapisal ugotovitev, ki pomenljivo dopolnjuje uvodni Vidalijev dnevniški zapis: »On (Ivanoe Bonomi, op. S. K.) dvomi, da bo preživel sedanjo krizo, a ne obupa. Tržaški primer brez dvoma pomeni nazadovanje za komuniste v Italiji«.³¹

Le dan za tem, 26. maja 1945, se je bodoči britanski letalski minister Harold Macmillan vkrca v »Dakoto« feldmaršala Alexandra in odletel v London, novi zadolžitvi naproti. Od nevarnih dogajanj na severnem Jadranu, ki so še celih devet let vznemirjala svetovno javnost, se je poslovil s stavkom, s katerim je hkrati sklenil tudi svojo štiriletno sredozemsko misljo: »To je konec poglavja – Mediteranski vrtljak ali od DARLANA do TITA.« Štirinajst dni po tem nekako abruptno formuliranem slovesu se je 9. junija 1945 v Beogradu končalo prvo in v marsičem najbolj dramatično poglavje dolgotrajne tržaške krize.³²

³⁰ V »čudovitem gradu, ki je pripadal Hohenlohejem«, se je Macmillan sestal z Johnom Hardingom, poveljnikom 13. korpusa in z njim konferiral o tedanji situaciji.

³¹ Macmillan, Harold: *Tides of Fortune 1945–1955*. London, 1969, str. 22

³² Ibid. »Vrtljak« tržaške krize se je ustavil šele 5. 10. 1954, ko so v londonski Chatham House predstavniki Velike Britanije, Združenih držav, Italije in Jugoslavije (Harrison, Thompson, Brosio in Velebit) parafirali Londonski sporazum o soglasju. V skladu z Macmillanovimi spomini naj bi do dokončne rešitve tržaškega vprašanja (»the final settlement of Trieste problem«) prišlo že znatno prej, decembra 1953, v času Bermudske konference in navezave britansko-iranskih diplomatskih stikov!

N. B. Seznam angleških in ameriških reminiscenc na Trst v letu 1945 ne bi bil popoln, če ne bi omenili še dveh nedavno izdanih del, ki pa ju žal še nisem mogel dobiti na vpogled. Gre za dnevnik Churchillovega osebnega tajnika Johna »Jocka« Colvilla »The Fringes of Power. Downing Street Diaries 1939–1955« (London 1985) in spomine polkovnika Alfreda C. Bowmana *Zones of Strain*, Stanford 1982, na katere me je pred kratkim prijazno opozoril prof. dr. Jože Pirjevec.

Zgolj bežno sta v svojih dnevniških zapisih Trst apostrofirala ameriški novinar Cyrus Leo Sulzberger (gl. »Sedem celin in štirideset let. Izbrani memoari«, Ljubljana; Zagreb, 1980, str. 58) in znani angleški pisatelj in katoliški konvertit Evelyn Waugh, slednji pač v zvezi s polemiko, ki je potekala konec maja in v začetku junija med njim in Fitzroyem Macleanom v londonskem Timesu (*The Diaries of Evelyn Waugh*. Edited by Michael Davy. Hardmondsworth et al., 1979, str. 627) Waughov oponent Fitzroy Maclean je vprašanju Trsta posvetil le nekaj bolj ali manj anticipativnih stavkov v svojih živahno pisanih spominih *Eastern Approaches* (London 1947), ki so pri nas izšli pod nekoliko eksotičnim skupnim naslovom posameznih delov knjige *Zlatni drum*. Pijesak Orienta. Rat na Balkanu, Zagreb 1953.

Summary

THE TRIESTE CRISIS OF MAY AND JUNE 1945 THROUGH THE EYES OF BRITISH AND AMERICAN CONTEMPORARIES

The Trieste crisis of May and June 1945 was a page in the recent history of Yugoslavia whose global dimension made it the most important episode in our recent history from the point of view of contemporary British and American diarists and memoirists. A fairly representative selection of Anglo-American memoirs in itself points to a major share that the British and Americans had in that event. The period during which Trieste came to be an essential constituent part of what was subsumed under the well-known phrase of »Iron Curtain« without a doubt affected the ideological outlook of these diaries and memoirs, which is why these accounts do not attempt to provide an objective assessment of the (un)justifiableness of the Yugoslav territorial claims. This paper presents a chronological survey of the body of the accounts produced by the Allies. The exposition is critical. Apart from showing the salient points of the accounts, the author highlights those viewpoints that run counter to historical facts.

Besides the accounts written by the two »notables«, namely Winston Churchill and Harry Truman, the events that took place on the northern Adriatic seacoast in the Spring of 1945 appear in the memoirs of Harold Macmillan, a former Prime Minister of Great Britain, the Field Marshal Alexander, Foreign Secretary Anthony Eden, Admiral W. D. Leahy, Undersecretary of State Joseph C. Grew, »miles gloriosus« general Mark Wayne Clark, and Brigadier Fitzroy Maclean while more or less extensive reminiscences about Trieste Crisis in 1945 can be found in the diaries of the British authors Sylvia Sprigge, John Colville, Harold Macmillan and Evelyn Wagh. As many as two books of memoirs entirely devoted to an account of the »rivalry over Trieste« were published over a span of thirty years by the New Zealander Geoffrey Cox.

The foregoing diaries and memoirs, written from the point of view of the Allied contemporaries — chiefly more or less prominent dramatis personae of the Trieste episode —, corroborate the judgment of Carlo Schiffrer, who said that in the period from 1945 to 1948 »world history went through Trieste.«

Miran Komac

**BIOGRAFIJE IN BIBLIOGRAFIJE SODELAVCEV
INŠTITUTA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA ZA OBDOBJE
1979–1986**

Uvodno pojasnilo

Prikaz rezultatov dela določene raziskovalne inštitucije v obliki zbornika razprav (kar pričujoči zvezek Razprav in gradivo želi biti) ima nesporno določene prednosti. Med le-timi je možnost sodelovanja najširšega kroga avtorjev najbolj prisotna. Istočasno pa takšen »disperzijski« prikaz kaj lahko vzbudi občutek enostranskosti in parcialnosti pri ocenjevanju dela inštitucije kot celote. Celoto gre pojmovati kot zbir rezultatov dela tako avtorjev, ki so imeli možnost objave v tem zborniku, kot tudi raziskovalne dosežke bivših sodelavcev INV, s posebnim poudarkom na obdobje njihovega delovanja na INV.

Pričujoča bibliografija skuša slediti prav temu cilju. Gre torej za urejen zbir bibliografskih enot sedanjih in bivših sodelavcev INV za obdobje 1979–1986 z namenom podajanja čimbolj popolne informacije o rezultatih dela INV. Ker pa rezultati dela ne morejo biti namenjeni zgolj individualni promociji avtorjev, bo bibliografija dosegla temeljni cilj le, če jo bomo uporabljali (tudi) kot pripomoček za nadaljevanje strokovnega dela na tem področju. V tej luči pa bo opisane raziskovalne rezultate potrebno predvsem (pre)brati.

Ureditev prispevkov

Uvodoma velja zapisati, da predstavlja pričujoča bibliografija nadaljevanje »Biografije in bibliografije sodelavcev INV v Ljubljani za obdobje 1958–1978«, objavljene v Razpravah in gradivu, 1980, 11–12, str. 79–151. Zato smo pri oblikovanju »nadaljevanja« skušali ohraniti vse bistvene značilnosti predhodne, ne glede na to, da bi bilo v smislu racionalizacije in preglednosti mogoče nekatere principe bistveno poenostaviti. Biografije in bibliografije posameznih znanstvenih, raziskovalnih in strokovnih sodelavcev INV so urejene po abecednem redu.

Bibliografije so selekcionirane, saj so iz posameznih opusov izpuščeni zapisi objavljeni v inštitutski publikaciji »Bilten«, kakor tudi krajši zapisi, informacije in obvestila. Bibliografija je zaobsegla vse sodelavce INV v obdobju 1979–1986, pri čemer navaja pri sodelavcih, ki so v tem obdobju

odšli iz INV pomembnejše objave s področja narodnostne problematike tudi za čas, ko niso več delovali na INV.

Bibliografije so urejene kronološko po letih nastajanja del, v okviru let pa takole:

1. Raziskovalne naloge: kljub temu, da so na razpolago le v nekaterih knjižnicah jih uvrščamo na prvo mesto predvsem zato, ker predstavlja raziskovalno delo fundamentalno dejavnost INV;

a) knjige

b) članki, razprave, ostali zapisi

2. Objavljena dela:

c) ocene (recenzije)

č) prikazi (anotacije – opozorila
o izidu novih publikacij)

3. Neobjavljeni referati na znanstvenih sestankih (referati objavljeni v zbornikih ali drugih strokovnih publikacijah se navajajo v okviru »objavljena dela«)
4. Neobjavljeni diskusijski prispevki na znanstvenih srečanjih (če so objavljeni v zbornikih so navedeni v rubriki »objavljena dela«)
5. Elaborati: Pod tem pojmom so združene tako ekspertize in različne informacije, ki so nastale na podlagi svobodne menjave dela z različnimi uporabniki storitev INV (ali na pobudo sodelavcev INV v luči posredovanja poglobljene informacije uporabnikom INV), kakor tudi prispevki, ki so jih avtorji pripravili za objavo v različnih strokovnih publikacijah.

Dela iste zvrsti si sledijo po abecednem vrstnem redu. V polkrepkem tisku so navedeni naslovi tistih objav ali elaboratov, ki po mnenju urednika izstopajo po svojem pomenu.

Vsaka bibliografska enota ima naslednje podatke. Pri raziskovalnih nalogah so navedeni: naslov, podnaslov, kraj, raziskovalna organizacija, letnica, obseg v straneh in priloge. Pri knjigah: naslov, podnaslov, kraj, založba, letnica, obseg v straneh, priloge. Pri prispevkih v časopisju ali zbornikih: naslov, podnaslov, naslov časopisa ali zbornika, kraj, letnik, letnica, pri časopisu številka in strani. Pri prispevkih v časniku: naslov, podnaslov, kraj v oklepaju, datum, strani (le-te navajamo tudi, če je bil članek objavljen v nadaljevanjih). Pri elaboratih: naslov, podnaslov, letnica, število strani, priloge.

Soavtorji so navedeni na koncu bibliografskega opisa. Dalje navajamo strani lastnega teksta v skupinskih delih.

Sledijo drugi podatki, kot so pojasnilo k naslovu, podatki o vsebini, prevodu, ponatisu, itd.

Ponatisi v istem letu so navedeni v opombi pri isti bibliografski enoti, ponatisi v kasnejših letih pa kot posebna bibliografska enota.

PETER BELTRAM

Rojen je bil 24. 3. 1954 v Kopru. Gimnazijo je končal 1972. leta v Ljubljani. Fakulteto za sociologijo, politologijo in novinarstvo je končal leta 1980 z diplomsko nalogo »Vatikan kot subjekt mednarodnih odnosov«. Leta 1981 se je zaposlil na Inštitutu za narodnostna vprašanja kot raziskovalni asistent. Proučeval je predvsem sociološke vidike narodnostne problematike, vlogo množičnih občil pri ohranjanju narodnostne zavesti in elemente narodnostne identitete.

1981

Elaborat. **Nekateri problemi uresničevanja dvojezičnosti na narodnostno mešanem področju v SR Sloveniji.** — 1981, 33 str.
Soavtorici Vera Klopčič, Sonja Novak-Lukanovič

1982

Kanalska dolina. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 257–260.

Slovenci v videmski pokrajini. — Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 16, 1982, 3, str. 35–45; 4, str. 24–34.
Soavtor Miran Komac

Sredstva javnega obveščanja v predlogih za globalno zaščito. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 213–219

Elaborat. Pisanje manjšinskega tiska ob obletnici OF. — 1982, 5 str.

1983

Gradivo: sociodemografski pokazatelji glede na narodnost. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1983, 16, str. 201–275.
Lastni tekst str. 201–224

Nekateri vidiki razvoja narodnostne identitete pripadnikov narodnosti v SFR Jugoslaviji. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1983, 16, str. 157–168

Asimilacija: integracija — narodnostna identiteta. — 1983, 15 str.
Referat na Zihlerlovih dnevih, Škofja Loka, 20.–21. 10. 1983

Elaborat. Spremembe v socio-demografski strukturi pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti v SR Sloveniji po podatkih popisov iz let 1971 in 1981. — 1983, 15 str.

1984

Dvojezičnost in narodnostna identiteta. — Dvojezičnost: individualne in družbene razsežnosti, Ljubljana 1984, str. 11–15

Pomen sredstev množičnega obveščanja v jezikih narodnosti za razvoj in ohranjanje narodnostne identitete. — Sveske (Sarajevo) 2, 1984, 5–6, str. 221–227

1985

Raziskovalna naloga. **Vloga in pomen sredstev množičnega obveščanja: Videmska pokrajina.** – Ljubljana : INV ; Čedad : SLORI, 1985. – 120 str.
Soavtorja Riccardo Ruttar, Emdij Susič

Vloga nekaterih družbenih dejavnosti v razvoju narodnosti. – Sociološko srečanje 1985 : razvoj in kriza družbenih dejavnosti, Ljubljana 1985, str. 239–247

Stališča in zadržki pripadnikov italijanske narodnosti pri izražanju narodnostne identitete. – 1985, 10 str.

Soavtorica Vera Klopčič

Vprašalnik za izdelavo elaborata.

Elaborat. Študijski dnevi v Dragi pri Trstu od leta 1966 do 1984. – 1985, 13 str.

1986

Slovenska in madžarska narodnost : dejavnik sožitja in sodelovanja ob jugoslovansko-madžarski meji : študija položaja in razvojnih možnosti madžarske narodnosti v Dobrovniku/Dobronak (SFR Jugoslavija) in slovenske narodnostne skupnosti v Gornjem Seniku/Felsőszőlő (NR Madžarska) v luči nacionalne politike politike in regionalnih socio-ekonomskih, demografskih, kulturnih in drugih okoliščin, v katerih živita. – Ljubljana : INV; Budimpešta : Državna knjižnica Maksim Gorki, 1986. – 517 str.
Lastni tekst str. 383–408, 409–423.

MARJETA ČELOVIČ

Rojena je bila 10. 12. 1951. Diplomirala je leta 1976 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani ter se 1. 12. 1976 zaposlila na Inštitutu za narodnostna vprašanja. Najprej kot strokovni asistent, po opravljenem bibliotekarskem izpitu leta 1980 pa kot bibliotekar. V obdobju od 1. 7. 1979 do marca 1984 je bila vodja specializiranega INDOK centra. Na Inštitutu za narodnostna vprašanja je bila zaposlena do 31. 3. 1985.

1980

Biografije in bibliografije sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani za obdobje 1958 – 1978. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1980, 11–12, str. 79–151
Soavtor Mara Mervič

1981

Nove tuje historične publikacije v osrednjih ljubljanskih knjižnicah v letu 1980. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 35, 1981, 3, str. 121–141
Soavtorji Nataša Stergar, Miloš Rybář, Irena Mazi

1983

Bibliografija »Narodno vprašanje in mednacionalni odnosi v Jugoslaviji 1978 – 1982«. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1983, 16, str. 257 – 275

SILVO DEVETAK

Rojen je bil 31. 12. 1938 v Gorici. Končal je pravno fakulteto univerze v Ljubljani, magistriral na isti fakulteti. Od 1962 do 1967 je bil svetovalec za zunanje-politična vprašanja pri RK SZDL Slovenije, od 1967 do 1973 tajnik, član in predsednik podkomisije za manjšine Komisije za mednarodne odnose Skupščine SR Slovenije; od 1974 do 1978 posebni svetovalec v ZSZZ za manjšine, balkansko sodelovanje in mejna vprašanja, od 1978 do 1981 svetovalec Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije; od let 1979 do 1980 vršilec dolžnosti ravnatelja, od leta 1980 pa ravnatelj Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

1979

Razizem in rasna diskriminacija : žgoči politični problem današnjega sveta. – Teorija in praksa (Ljubljana) 16, 1979, 5–6, str. 752–757

1981

Odnosi med matico in manjšino – pogled na sodelovanje Slovenije s slovensko narodnostno skupnostjo v Avstriji. – 13. koroški kulturni dnevi, Celovec 1981, str. 26–82
Soavtorji Marjeta Čelovič, Vera Klopčič, Miran Komac, Saša Žabjek, Sonja Novak-Lukanič

Pravica manjšin do zaščite in razvoja v luči sistema OZN. – Slovenski vestnik (Celovec) 9. 1. 1981, ; 16. 1. 1981.

Razvoj sistema OZN o pravicah manjšin v luči jugoslovanskega predloga deklaracije o pravicah narodnih, etničnih, verskih in jezikovnih manjšin. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1981, 13–14, str. 17–25

1982

Delovanje neofašističnih sil na Tržaškem. – Ljubljana, INV, 1982, 47 str.
Soavtorji Miran Komac, Breda Peer, Saša Žabjek

Društveno-ekonomski aspekti medunacionalnih odnosov u Jugoslaviji. Ljubljana : Delavska enotnost, 1982, str. 248–252
Diskusija na simpoziju »Društveno-ekonomski aspekti medunacionalnih odnosov u Jugoslaviji : teorijske rasprave »Misao i revolucionarno delo Edvarda Kardelja«, Maribor. 27.–28. 1. 1982

Odnosi med matico in manjšino : načelno vprašanje nacionalne enakopravnosti. – Teorija in praksa (Ljubljana) 19, 1982, 6, str. 814–819

Povezovanje znotraj skupnega narodnega prostora – pogoj za nemoten razvoj slovenskega naroda ter italijanske in madžarske narodnosti v SR Sloveniji. – Krizni pojavi : sociološki in politološki prispevki k obvladovanju in preraščanju kriznih pojavov v naši družbi, Ljubljana 1983, str. 475–490

Uvodna razmišljanja o položaju slovenske narodne skupnosti v Italiji. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 11–12

Vsem narodnostim moramo omogočiti stike z domovino. – Delo (Ljubljana) 27. 11. 1982

Institutional ways and means for the improvement of interethnic relations in Yugoslavia. – 1986, 20 str.

Referat na »Conference on ethnicity«, Tallin, 15.–21. 6. 1986

Linguistic equality in Slovenia. – 1986, 22 str.

(Tekst tudi v slovenščini)

Referat na 18th Convention of the American Association for the Advancement of Slavic Studies, New Orleans, 20.–21. 11. 1986

Slovenska in madžarska narodnost : dejavnik sožitja in sodelovanja ob jugoslovansko-madžarski meji : študija položaja in razvojnih možnosti madžarske narodnosti v Dobrovniku/Dobronak (SFR Jugoslavija) in slovenske narodnostne skupnosti v Gornjem Seniku/Felsőszölnök (LR Madžarska) v luči nacionalne politike in regionalnih socio-ekonomskih, demografskih, kulturnih in drugih okoliščin, v katerih živita. – Ljubljana : INV ; Budimpešta : Državna knjižnica Maksim Gorki, 1986, 850 str.

Lastni tekst str. 1–8, 15–51, 342–382, 423–512

Soavtor teksta pri str. 52–162

Nekaj razmišljanj odnosu med političnim sistemom in nacionalnim vprašanjem. – 1986, 12 str.

(Tekst tudi v srbohrvaščini)

Referat na posvetovanju »Samoupravni federalizam, nacionalna ravnopravnost i uloga SKJ«, Sarajevo, 5. 5. 1986

The Equality of Nations and Nationalities in Yugoslavia – successes and dilemmas. – 1986, 73 str.

Referat na mednarodni konferenci, ki jo je organiziral CIEMEN, Prades-Francija, 16.–23. 8. 1986

Uloga manjina u međunarodnoj kulturnoj saradnji sa posebnim osvrtom na saradnju između »narodne matice« i manjine.

Referat na simpoziju »Univerzalno i konkretno i međunarodnoj kulturnoj saradnji«, Sarajevo, 20.–21. 3. 1986

Ulogata na malcinstvata vo megunarodnite odnosi so poseben osvrt na kulturnata sarabotka. – 1986, 15 str.

Referat na simpoziju »Gočevi deni«, Delčevo, 30. 5. – 1. 6. 1986

Elaborat. Jugoslovanske in mednarodne razsežnosti slovenske istovetnosti. – 1986, 12 str.

Elaborat. Nacionalne manjine i kulturno-prosvetna saradnja Jugoslavije sa susedama. – 1986, 7 str.

Elaborat. Narodne manjine kao akter u međunarodnim odnosima. – 1986, 14 str.

Elaborat. **Osnovne značilnosti položaja italijanske in madžarske narodnosti v SR Sloveniji.** – 1986, 78 str., 27 str. pribl. Soavtor Sonja Novak-Lukanović

Študija je pripravljena na podlagi vprašalnika o položaju narodnosti v alpsko-jadranskem prostoru, ki ga je sestavila komisija za kulturo Delovne skupnosti Alpe-Jadran.

Elaborat. Pitanje »lojalnosti« i separatizma narodnih manjina u savremenom svetu. – 1986, 9 str.

Elaborat. Slovenska širša in ožja domovina. – 1986, 7 str.

JANKO JERI

Rodil se je 24. junija 1927 na Vrhniki. Klasično gimnazijo je obiskoval v Mariboru do leta 1941, ko ga je nemški okupator deportiral na Hrvaško.

Leta 1950 je diplomiral in leta 1958 opravil doktorat znanosti na Pravni fakulteti v Ljubljani. Habilitiral se je leta 1961 s knjigo »Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni«, za katero je prejel nagrado Ivana Cankarja in prvo nagrado ob 20. letnici revolucije.

Leta 1958 je bil izvoljen za znanstvenega sodelavca na Inštitutu za narodnostna vprašanja, leta 1965 za višjega znanstvenega sodelavca, leta 1972 za raziskovalnega svetnika in leta 1977 za znanstvenega svetnika. V letih 1975–1979 je bil ravnatelj INV. Vse od leta 1959 pa do upokojitve 31. 12. 1980 je bil predstojnik zahodne raziskovalne skupine Inštituta.

1984

Manjšinske punktacije. – Teorija in praksa (Ljubljana) 21, 1984, 7–8, str. 675–682

Narodne manjšine. – Delo (Ljubljana) 10. 3., 17. 3., 24. 3. 1984,

Razvojni preskok – nastajanje moderne Italije. – Teorija in praksa (Ljubljana) 21, 1984, 11, str. 1260–1269

Preprečiti narodnostno odtujevanje. – Sodobnost (Ljubljana) 32, 1984, 5, str. 537–544

1985

Tri desetletja tržaškega sporazuma. – Primorska srečanja (Koper) 9, 1985, 51, str. 17–20

BORIS JESIH

Rodil se je 7. 4. 1956 v Mariboru. Maturiral leta 1975 na gimnaziji v Ptuj, diplomiral leta 1980 iz politologije na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani.

Zaposlen najprej na gimnaziji Bežigrad kot predavatelj sociologije in samoupravljanja s temelji marksizma. Na INV je zaposlen od leta 1980, najprej kot dokumentalist, od leta 1982 pa kot raziskovalni asistent. V naziv raziskovalni sodelavec je bil izvoljen leta 1985.

Ukvarja se s proučevanjem politoloških vidikov problematike Slovencev v Avstriji.

1981

Elaborat. Informacija o nekaterih aktualnih vprašanjih slovenske manjšine na Madžarskem. – 1981, 5 str.

Elaborat. Dr. Bruno Kreisky – 70 letnik. – 1981, 2 str.

VERA KLOPČIČ

Rojena je bila 13. 1. 1950 v Beogradu. Osnovno šolo in tri razrede gimnazije je obiskovala v Beogradu, maturirala je na Šubičevi gimnaziji v Ljubljani leta 1968. Diplomirala je leta 1973 na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani z diplomom s področja mednarodnega prava.

Od leta 1973 do leta 1976 je bila zaposlena pri Okrožnem sodišču v Ljubljani kot sodni pripravnik. Od leta 1976 je zaposlena na INV. Istega leta je bila izvoljena v naziv raziskovalni asistent, leta 1980 pa v naziv raziskovalni sodelavec.

1979

Mit tartalmaz a jugoszláv-magyar oktatási művelődési konvenció a nemzetiségi jogokról? – Naptár 1980 (Murska Sobota) 1979. – str. 82–85

1980

Nekateri vidiki uresničevanja Helsinške listine v SR Sloveniji v odnosu do narodnostnih manjšin : po letu 1978. – Koroški koledar 1981 (Celovec), str. 166–171

Zakonski in drugi predpisi, ki so bili sprejeti v SAP Vojvodini v obdobju 1974–1977 in so pomembni za uresničevanje pravic narodnosti. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1980, 11–12, str. 51–58

1981

Gradivo : **mednarodni dokumenti, ki so pomembni za varstvo narodnih, etničnih, verskih in jezikovnih manjšin.** – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1981, 13–14, str. 227–234 (Izbor in prevod gradiv)

O opredeljevanju nekaterih pojmov v zvezi z narodnostnim vprašanjem v SFRJ. – Mladina (Ljubljana) 8. 10. 1981, str. 22–24

Elaborat. Analiza podatkov prebivalstva v SR Sloveniji za leto 1981. – 1981, 8 str.

Elaborat. **Nekateri problemi uresničevanja dvojezičnosti na narodnostno mešanem področju v SR Sloveniji.** – Ljubljana : INV, 1981, 33 str.

Soavtorji Sonja Novak-Lukanovič, Peter Beltram

Posvetovanje o dvojezičnosti v skupščini SR Slovenije 9. 12. 1981.

1982

Dvojezično poslovanje pravosodnih organov na narodnostno mešam območju v SR Sloveniji. – Koroški koledar 1983 (Celovec) 1982, str. 83–85

Manjšinsko vprašanje v uradnih stikih med Republiko Italijo in SFR Jugoslavijo po ratifikaciji osimskih sporazumov. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 231–237

Objavlja tudi: Medjunarodna politika (Beograd) 33, 1982, 781, str. 21–23

Primorski dnevnik (Trst)

Pravni položaj narodov in narodnosti v SAP Kosovo. – Pravnik (Ljubljana), 1982, 1–3, str. 45–55

Elaborat. **Pregled pomembnejših določil o narodnostnem vprašanju v zakonodaji posameznih republik v SFRJ : obdobje 1977–1981.** – 1982, 19 str.

Elaborat. Pregled prisotnosti načela o stikih narodnih manjšin oz. narodnosti z matico v utavi SFRJ, v republiških in pokrajinskih ustavah iz leta 1974 ter v statutih občin na narodnostno mešanem območju v SR Sloveniji. — 1982, 8 str.

Elaborat. Primerjava med določili republiških pravnih aktov, ki se nanašajo na položaj narodnosti in določil aktov družbenopolitičnih skupnosti na narodnostno mešanem območju SRS. — 1982, 6 str.

1983

Raziskovalna naloga. **Vključenost manjšinskega vprašanja v uradne meddržavne stike med Italijo in Jugoslavijo v letih 1954–1979.** — Ljubljana : INV, 1983, 88 str.

Gradivo : izbor določil iz ustav, pomembnejših dokumentov in zakonov. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1983, 16, str. 235–258

Italijanska in madžarska narodnost v SR Sloveniji : nekatere značilnosti pravno-političnega in jezikovno-kulturnega položaja. — Ljubljana : INV, 1983, 35 str.

Soavtorji Silvo Devetak, Albina Nečak-Lük, Sonja Novak-Lukanovič, Saša Žabjek

Urejanje položaja narodnosti v statutih občin na narodnostno mešanih območjih v SFRJ. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1983, 16, str. 191–199

Večja zaščita : ob osnutku konvencije o pravicah otrok. — Naši razgledi (Ljubljana) 13. 5. 1983, str. 282

Elaborat. **Izveštaj SFRJ o izvrševanju programa Dekade borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije : 1973–1983** — 1983, 27 str.

Soavtorji Sonja Novak-Lukanovič, Albina Nečak-Lük, Silvo Devetak

Elaborat. **Urejanje položaja narodnosti v samoupravnih aktih OZD na narodnostno mešanem območju v SRS.** — 1983, 8 str.

1984

Education and Cultural and Linguistic Pluralism : country surveys : Yugoslavia: — Paris : CER/ECALP/84.05, 1984, 45 str.

Lasten tekst str. 7–24

Informacija o posvetovanju »Vzgojno-izobraževalni vidiki dvojezičnega pouka in pouka slovenščine na Koroškem. — Sodobna pedagogika (Ljubljana) 35, 1984, 5–6, 218–222

Soavtor Sonja Novak-Lukanovič

Nekaj značilnosti mednarodnih dokumentov, ki se nanašajo na pravice narodnih manjšin do vzgoje in izobraževanja. — 1984, 15. str. (Soavtor Sonja Novak-Lukanovič)

Referat na posvetovanju »Vzgojno-izobraževalni vidiki dvojezičnega pouka in pouka slovenščine na Koroškem«, Celovec, 12.–13. marec 1984

Pravni vidiki narodnostne enakopravnosti na področju vzgoje in izobraževanja v Jugoslaviji. — Dvojezičnost : individualne in družbene razsežnosti, Ljubljana 1984, str. 163–168

1985

Raziskovalna naloga. **Vključenost manjšinskega vprašanja v uradne meddržavne stike med Avstrijo in Jugoslavijo v letih 1955–1979.** — Ljubljana : INV, 1985, 54 str.

Urejanje položaja narodnosti v statutih občin na narodnostno mešanih območjih v SFRJ. — Lipovljanski susreti '84 : Organizacioni odbor, 1985, str. 74–82

Zaključno poročilo na konferenci OECD »Education in Multicultural Societies«, Ljubljana, 15–17. oktobra 1985. — 1985, 3 str.

- Stališča in zadržki pripadnikov italijanske narodnosti pri izražanju narodnostne identitete. – 1985, 10 str. Soavtor Peter Beltram
Vprašalnik za izdelavo elaborata.
- Elaborat. Položaj madžarske narodnosti v Sloveniji, na Hrvaškem in v SAP Vojvodini : nekatere značilnosti. – 1985, 12 str. Soavtor Sonja Novak-Lukanovič

1986

- Raziskovalna naloga. **Vključenost manjšinskega vprašanja v uradne meddržavne stike med SFRJ in Madžarsko v letih 1947–1979.** – Ljubljana, INV, 1986, 43 str.
- Mednarodna konferenca »Vzgoja in izobraževanje v večkulturnih družbah«. – Primorska srečanja (Nova Gorica) 10, 1986, 60, str. 84–87
Soavtor Sonja Novak-Lukanovič
Objavlja tudi: Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 20, 1986, 1–2, str. 35–40
Sodobna pedagogika (Ljubljana) 37, 1986,
- Prepoved izzivanja narodnostne nestrpnosti v pravnem sistemu SFRJ.** – Pravnik (Ljubljana) 41, 1986, 3–4, str. 205–208
- Some Characteristics of the Conference. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1986, 18, str. 3–8
- Razprave in gradivo : vzgoja in izobraževanje v večkulturnih družbah / Education in Multicultural Societies. – Ljubljana : INV, 1986, 18, 476 str.
Uredištvo revije skupaj s Sonjo Novak-Lukanovič in Silvom Devetakom.

MIRAN KOMAC

Rojen 13. julija 1953 v Postojni. Gimnazijo obiskoval v Tolminu, kjer je leta 1972 maturiral. Diplomiral leta 1977 na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univrze v Ljubljani – smer politologija. Leta 1977 se je zaposlil na INV in tu leta 1978 postal raziskovalni asistent. Leta 1982 je bil izvoljen v naziv raziskovalni sodelavec.

1979

- Dileme pri uresničevanju pravic slovenske manjšine v Italiji.** – Teorija in praksa (Ljubljana) 16, 1979, 10, str. 1505–1517
- Hrvaška jezikovna manjšina v italijanski pokrajini Molise.** – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1979, 9–10, str. 99–108
- Elaborat. Italijanski komunisti po 15. kongresu. – 1979, 8 str.

1980

- Elaborat. Prikaz stanja glede posameznih predlogov za t.im. globalno zaščito pravic in položaja Slovencev v Italiji. – 1980, 5 str
- Elaborat. Informacija o ustanovitvi odbora v Trstu za referendum o prosti industrijski coni na Krasu. – 1980, 6 str.

1981

- Hrvaška jezikovna manjšina v italijanski pokrajini Molise. – Mladina (Ljubljana) 1981, 40, str. 28–30

Narodnostne manjšine v boju za mir in mednarodno sodelovanje. — Mladina (Ljubljana) 1981, 40, str. 20–21

Pariška komuna. — Mladina (Ljubljana) 1981, 46

Elaborat. Kraški rezervati. — 1981, 11 str.

1982

Delovanje neofašističnih sil na Tržaškem. — Ljubljana: INV, 1982, 47 str. Soavtorji Silvo Devetak, Breda Peer, Saša Žabjek

Gradivo. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 261–325
Izbor in redakcija dokumentacijskega gradiva o uresničevanju sklopa posebnih pravic slovenske manjšine v Italiji.

Kraška gorska skupnost. — Goriški letnik (Nova Gorica) 1982, 9, str. 163–187

Narodnostno manjšinska politika in soodločanje manjšine. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 75–84

Nekatere dileme pri proučevanju slovenskih narodnostnih manjšin. — Teorija in praksa (Ljubljana) 19, 1982, 1, str. 85–92

Slovenci v videmski pokrajini. — Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 16, 1982, 3, str. 35–45; 4, str. 24–34. Soavtor Peter Beltram

Vloga KPS/ZKZ v boju za razreševanje narodnostnega vprašanja. — Mladina (Ljubljana) 1982, 15, str. 28–32

Mednarodno pravni aspekti obmejnega sodelovanja. — 1982, 20 str
Referat na seminarju Gospodarske zbornice Slovenije, Radenci, 26. junija 1982

Elaborat. Aktualna informacija o pobudah za tako imenovano globalno zaščito slovenske narodne manjšine v Italiji. — 1982, 12 str.

Elaborat. Kritična analiza zakonskega osnutka Krščanske demokracije za zaščito slovenske narodne skupnosti v Italiji. — 1982, 12 str.

Elaborat. Sindikat CGIL v boju za realizacijo pravic slovenske narodnostne skupnosti v Italiji. — 1982, 14 str.

1984

Italijanski neofašizem s posebnim ozirom na njegove pojave oblike na Tržaškem. — Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 18, 1984, 3–4, str. 26–41

Slovenci v Italiji v prelomnem letu 1984: Razgovor s člani enotne delegacije Slovencev v Italiji. — Primorska srečanja (Nova Gorica) 8, 1984, 48, str. 165–171

Elaborat. Konzulta za (proučevanje) problematike (slovenske) etnične manjšine v mestu Gorica. — 1984, 16 str.

Elaborat. Osnovne značilnosti ideološkega ustroja in praktično političnega delovanja Socialistične stranke Italije (PSI). — 1984, 7 str.

Elaborat. Prerez skozi »katoliško komponento« znotraj slovenske manjšine. — 1984, 17 str.

Elaborat. **Vollni sistem kot medij soodločanja manjšine:** uvodna študija s tezami za razpravo. — 1984, 66 str.

1985

Raziskovalna naloga. **Razvoj družbeno-političnih procesov znotraj slovenske narodnostne manjšine v Italiji po letu 1945 (oz. 1947).** — Ljubljana: INV, 1985. — 269 str.

Dokumenti o spoljni politiki Socialistične Federativne Republike Jugoslavije : 1946 : [tom] II. – Beograd : Jugoslovenski pregled, 1985. – XXIII, 470 str.
 Avtor opomb za poglavje Prilozi I : dokumenti jugoslovenskih manjšina u susednjim zemljama, brez navedbe avtorstva

Elaborat. Fojbe: preliminarni zapis o italijanski literaturi in najpomembnejših tezah, ki jih le-ta zagovarja. – 1985, 13 str.

Elaborat. Nova politična gibanja znotraj slovenske manjšine v videmski pokrajini. – 1985, 9 str.

1986

Elaborat. **Plebiscit v Benečiji 1866.** – 1986, 20 str.

SAMO KRISTEN

Rojen je bil 4. 4. 1954 v Ptuj. Gimnazijo je končal leta 1973 v Mariboru. Na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani je diplomiral z nalogo o antisemitski zakonodaji NDH, ki je bila na katedri za pravno zgodovino ocenjena z odlično oceno.

Po zaposlitvi na Skupščini občine Kamnik se je maja leta 1982 zaposlil na INV kot dokumentalist. Poleg ožjega področja Avstrije (in še posebej Koroške) je spremljal tudi problematiko manjšin na mednarodni in regionalni ravni in se septembra leta 1982 udeležil tudi seminarja o mednarodnem pravu beguncev v Solunu.

Leta 1985 je bil izvoljen v naziv raziskovalni asistent. Ukvarja se s proučevanjem vprašanja »zahodne meje« v obdobju 1941–1977.

1982

Ocena. Gütermann Christoph, Das Minderheitenschutzverfahren des Völkerbundes, Duncker und Humblot, Berlin, 1979, 360 str. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 36, 1982, 3–4, str. 255–257

1983

Odmevi tiska na prikazovanje televizijskega filma »Vas ob meji«. – Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 17, 1983, 3–4, str. 136–143

Opozorilo na knjigo P. A. Carniera »Lo sterminio mancato«. – Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 17, 1983, 1–2, str. 127

Portret neke melanholije. – Delo (Ljubljana) 24. 11. 1983, str. 9

Poročilo o Handkejevem intervjuju, objavljenem v italijanski reviji Panorama, v katerem omenja svoje slovansko poreklo.

Ocena. Deutschland und Österreich, Ein Bilaterales Geschichtsbuch, izdala Robert A. Kann in Friedrich E. Prinz, Jugend und Volk Verlag, Wien – München, 1980, 569 str. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 37, 1983, 4, str. 351–353

Elaborat. Informacija o celovški javni diskusiji »Kako naprej v manjšinski politiki«. – 1983, 4 str.

Elaborat. Odmevi na uredbo o depozitu ZIS v manjšinskem tisku koroških Slovencev in v avstrijskem tisku. — 1983, 11 str.

1984

Kdo je kdo v »Who is who in Austria«?. — Slovenski vestnik (Celovec), 2. 3. 1984, str. 3

Pred sedemdesetimi leti je odjeknilo v Sarajevu : vzroki in posledice atentata na avstroogerškega prestolonaslednika Franca Ferdinanda so bili analizirani na vse načine, vendar resnica še ni znana. — Delo (Ljubljana) 29. 6. 1984, str. 10

Ocena. Pregled pestre vsebine zadnjih dveh zvezkov »Zgodovinskega časopisa«. — Slovenski vestnik (Celovec) 7. 9. 1984, str. 7

Prikaz. Albert Caraco : »post mortem«. — Delo (Ljubljana) 14. 7. 1984, str. 9

Prikaz. Apokalipsa na avstrijski način. — Delo (Ljubljana) 24. 5. 1984, str. 9

Prikaz. »Čuš« v slovarju in najnovejšem romanu. — Delo (Ljubljana) 22. 11. 1984, str. 9

Prikaz. Dve aktualni študiji o srednjeveških krivovercih. — Delo (Ljubljana) 16. 8. 1984, str. 9

Prikaz. Madridski »Editorial Trieste«. — Delo (Ljubljana) 14. 7. 1984, str. 9

Prikaz. Nemci odkrivajo literarni Trst. — Delo (Ljubljana) 19. 4. 1984, str. 15

Prikaz. Policija in sanje : izbor albanske proze. — Delo (Ljubljana) 31. 5. 1984, str. 9

Prikaz. Ponovno odkriti FHO. — Delo (Ljubljana) 29. 2. 1984, str. 9

Elaborat, errata corrige. Marti Garcia-Ripoll, Jordi Baneras, Eslovenia Nacio Autogestionada, Guion provisional, 1984, 123 str. — 1984, 12 str.

Elaborat. Informacija o akciji KHD za odpravo dvojezičnega šolstva na južnem Koroškem. — 1984, 10 str.

Soavtorja Boris Jesih, Janez Stergar

1985

Dokumentacijska naloga. Položaj slovenskih narodnostnih manjšin v Avstriji, Italiji in na Madžarskem v letu 1984. — Ljubljana : INV, 1985, 151 str., [15] str. pril.

Predlog projekta »Boj za zahodno mejo 1941–1977« z bibliografskim izborom. — Ljubljana : INV, 1985, 52 str.

Dokumenti o spoljni politici Socialističke Federativne Republike Jugoslavije : 1945. — Beograd : Jugoslovanski pregled, 1985. — XXIII, 470 str.
(Iskanje dokumentov in pisanje opomb)

Ocena. Trideset let izhajanja Avstrijskega biografskega leksikona. — Delo (Ljubljana) 28. 2. 1985, str. 9

Prikaz. Dunaj in Balkan. — Delo (Ljubljana) 17. 1. 1985, str. 9

Prikaz. Zanimiv roman Tržačana Sabe Sardija. — Delo (Ljubljana) 31. 1. 1985, str. 9

Elaborat. Avstrija in Vzhodna Evropa : avstrijski odnosi z vzhodnimi sosedama — ČSSR in Madžarsko — v 80. letih. — 1985, 11 str.

1986

Trst leta 1945 v pričevanjih sodobnikov. — 1986, 10 str.

Referat na 23. srečanju zgodovinarjev SR Slovenije v Tolminu 1.–3. 10. 1986.

SONJA KURINČIČ

Rojena 11. 8. 1956 v Ljubljani, leta 1981 diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani iz geografije in etnologije. Od leta 1984 zaposlena na INV kot dokumentalist za spremljanje problematike slovenske narodne manjšine v Italiji.

1985

Elaborat. **Slovenci v Italiji skozi družbeno-ekonomske, politične in kulturne organizacije.** – 1985, 54 str.

RENATA MEJAK

Rojena leta 1931 v Lendavi. Gimnazijo je obiskovala v Mariboru, maturo je opravila leta 1949. Diplomirala je leta 1955 na oddelku za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Leta 1977 je opravila doktorat na Filozofski fakulteti Univerze Eötvös Lóránt v Budimpešti. Pedagoško delo je opravljala od leta 1954–1963 na osnovni šoli (pretežno v madžarskih oddelkih) in na srednji šoli ter na Učiteljski šoli v Murski Soboti. Od leta 1963 – 1982 je delala na Zavodu SR Slovenije za šolstvo, sprva kot svetovalka za filozofijo in sociologijo, nato pa kot pomočnik direktorja zavoda. Od leta 1982 – 1986 je direktor Pedagoškega inštituta pri Univerzi Edvard Kardelj v Ljubljani, od leta 1986 pa svetovalka Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije in sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

V strokovnem in raziskovalnem delu se je usmerjala na vprašanja posodabljanja in filozofska – idejna vprašanja vzgoje in izobraževanja ter na problematiko dvojezične vzgoje in izobraževanja.

1980

O razvojnih problemih predmetnega področja samoupravljanja s temelji marksizma. – Vzgoja in izobraževanje (Ljubljana) 11, 1980, 5, str. 8–12

Problemi uresničevanja marksistične zasnovanosti vzgoje in izobraževanja. – Novi vidiki (Ljubljana) 1980, 34, str. 1–24

Učitelji in učenci o učbenikih družbenomoralne vzgoje za 7. in 8. razred. – Vzgoja in izobraževanje (Ljubljana) 11, 1980, 6, str. 29–35

1981

O poskusnem učbeniku za Samoupravljanje. –

Vzgoja in izobraževanje (Ljubljana) 12, 1981, 3, str. 28–32

Recenzija rokopisa učbenika Družboslovje za skrajšane programe avtorja B. Nešovića. – 1981, 6 str.

Recenzija rokopisa učbenika Samoupravljanja avtorja dr. Ivana Kristana. – 1981, 3 str.

1982

Raziskovalna naloga. **Svetovno nazorska opredelitev srednješolcev in njihov odnos do religije.** — Ljubljana : Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvard Kardelj v Ljubljani, 1982, 97 str.

Misli o posodabljanju vzgojnoizobraževalnega procesa. — Vzgoja in izobraževanje (Ljubljana) 13, 1982, 6, str. 9–12

Spremna beseda k Temelji marksizma I. avtorja B. Majerja. — Novi vidiki (Ljubljana) 1982, str. 5–6

Spremna beseda k Temelji marksizma II : skupina avtorjev. — Novi vidiki (Ljubljana) 1982, str. 3–4

Recenzija. Dr. C. Ribičič, Samoupravljanje naša moč, Mladinska knjiga 1982. — Vzgoja in izobraževanje (Ljubljana) 13, 1982, str. 57–58

Recenzija rokopisa priročnika Mladi in sodobni svet avtorja mag. M. Divjaka. — 1982, 5 str.

Recenzija knjige Motivacija za izobraževanje avtorice dr. Ane Kranjc. — 1982, 4 str.

1983

O vključevanju raziskovalnega dela v reformne procese. — Vzgoja in izobraževanje (Ljubljana) 14, 1983, 3, str.

1984

O vprašanih svetovno-nazorskega oblikovanja mladih. — Vzgoja in izobraževanje (Ljubljana) 15, 1984, 3, str. 3–6

Raziskovalni pristop k problematiki dvojezične vzgoje in izobraževanja. — Dvojezičnost : individualne in družbene razsežnosti (Ljubljana) 1984, str. 177–181

Z notranjo pedagoško reformo k sodobni vzgoji in boljšemu izobraževanju. — Prosvetni delavec (Ljubljana) 1984, 9, str. 1–2

Nekatera pedagoška izhodišča šolskih reform. — 1984, 9 str. Referat na posvetovanju »Vzgojno-izobraževalni vidiki dvojezičnega pouka in pouka slovenščine na Koroškem«, Celovec, 12.–13. 3. 1984

Raziskovalno spremljanje reformnih procesov na področju vzgoje in izobraževanja. — 1984, 7 str.

Predavanje na Pedagoškem inštitutu v Tbilisiju, 17. 9. 1984

Recenzija rokopisa učbenika za srednjo šolo Temelji filozofije avtorja dr. F. Jermana. — 1984, 2 str.

1985

39. mednarodna konferenca o izobraževanju v Ženevi : BIE – UNESCO. — Vzgoja in izobraževanje (Ljubljana) 16, 1985, 2, str. 36–38

Pogledi na reformo izobraževanja učiteljev. — Prosvetni delavec (Ljubljana) 14. 1. 1985, str. 9

Vsebinska in metodološka zasnovanost raziskovalnega dela na področju dvojezične vzgoje in izobraževanja v SR Sloveniji. — 1984, 10 str.

Predavanje na Nacionalnem Pedagoškem Inštitutu v Budimpešti, 12. 7. 1985

1986

Pogledi na probleme razvijanja demokratičnih odnosov v vzgoji in izobraževanju. — Sodobna pedagogika (Ljubljana) 37, 1986, 1–2, str. 1–7

Prihodnost pedagoške službe. — Prosvetni delavec (Ljubljana) 14. 4. 1986, str. 7

ALBINA NEČAK-LÜK

Rojena je bila 30. avgusta 1940 v Mariboru. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskovala v Murski Soboti kjer je v šolskem letu 1958/59 maturirala. Junija 1968 je diplomirala na oddelku za germanske jezike in književnost ter romanske jezike in književnost na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Na Inštitutu za narodnostna vprašanja se je zaposlila 1. maja 1965, sprva kot dokumentalist v znanstveno raziskovalni skupini za proučevanje narodno manjšinske problematike in splošno teoretičnih vprašanj. Februarja 1972 ji je bil podeljen naziv asistenta, 1. oktobra 1974 pa naziv raziskovalnega sodelavca. Od 1. januarja 1975 pa do reorganizacije INV je bila predstojnik raziskovalne skupine.

Leta 1984 je doktorirala na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani z disertacijo »Družbene razsežnosti dvojezičnosti na narodnostno mešanem območju Prekmurja«. Od 1. 9. 1984 je zaposlena na Pedagoškem inštitutu Univerze v Ljubljani.

1979

Raziskovalna naloga. **Problemi slovensko-madžarske dvojezičnosti v Prekmurju** : IV. del. — Ljubljana : INV, 1979, 53 str.

A JSZSK népei és nemzetiségi együttélésének egyes vonatkozásai. — Naptár 1980 (Murska Sobota) 1979, str. 61–71

Govorno obnašanje učencev dvojezičnih šol. — Koroški koledar 1980 (Celovec) 1979, str. 135–142.

Nationale Frage in Jugoslawien : Interview mit Frau Prof. Lük, Mitarbeiterin am Institut für nationale Frage in Ljubljana. — Einheit (Wien, Klagenfurt/Celovec) 2, 1979, 1, str. 8

On Bilingualism in Yugoslavia. — Survey/pregled (Sarajevo) 6, 1979, 1, str. 34–48
Soavtorja Melanija Mikeš, Ferenc Junger

Questione nazionale, posizione e diritti delle nazionalità nella Repubblica Socialist Federativa di Yugoslavia. — Nationalia (Montserrat) 1979, 4, str. 365–393
Soavtor Savin Jogan

Raba madžarskega in slovenskega jezika med učenci v Prekmurju. — Godišnjak Saveza društva za primenjenu lingvistiku Jugoslavije (Beograd) 1979, 3, str. 75–80

Upotreba maternjeg jezika i jezika društvene sredine kod školske omladine. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1979, 131, str. 33–39
Soavtorja Melanija Mikeš, Ferenc Junger

- Narodna manjšina** – predmet proučevanja različnih disciplin. – 1979, 13 str.
Referat na posvetovanju »Sodobni teoretični pogledi na problematiko narodnih manjšin«, Zagreb 13.–14. julij 1979
- Osvrt na Kardeljevo razmatranje procesa zbližavanja i spajanja naroda.** – 1979, 11 str.
Referat na posvetovanju »Nacionalno pitanje u jugoslavenskoj teoriji i praksi – doprinos Edvarda Kardelja«, Banjaluka, 5.–6. november 1979.
- Pravo na samoupravljanje i pravo na rad sa društvenim sredstvima kao podloga ravnopravnosti naroda i narodnosti.** – 1979, 5 str.
Diskusija na posvetovanju »O samoupravni afirmaciji narodnosti Jugoslavije«, Priština, 17.–18. decembra 1979

1980

- Manjšine – most med narodi.** – Republiški komite za informiranje (Ljubljana) 1980, 42 str.
Lastni tekst str. 25–42
Soavtorja Tone Zorn, Saša Žabjek
Tekst tudi v angleščini
- Metode dela v dvojezičnih vzgojnovarstvenih organizacijah na narodnostno mešanem območju v Prekmurju.** – Slovenski vestnik (Celovec) 4. 4. 1980 str. 7; 11. 4. 1980, str. 7
- Dokumentacijska naloga. Italijanska in madžarska narodnost v SR Sloveniji.** – Ljubljana : INV, 1980, 124 str.
Soavtorji Vera Klopčič, Sonja Novak-Lukanovič,

1981

- Oris položaja madžarske narodne manjšine v Prekmurju v obdobju od 1918 do 1945.** – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 35, 1981, 3, str. 279–286
- Pravo na razvitak kulturnih i drugih etničkih karakteristika nacionalnih, etničkih i jezičkih manjina.** – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1981, 13–14, str. 139–147
- Dokumentacijska naloga. Italijanska in madžarska narodnost v SR Sloveniji.** – Ljubljana : INV, 1981, 111 str.
Soavtorji Vera Klopčič, Sonja Novak-Lukanovič

1982

- Funkcija jezika na narodnostno mešanih območjih glede na predložene rešitve za Slovence v Italiji.** – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 171–178
- Konferenca »Jezikovni stiki v jugoslovanski skupnosti«.** – Naši razgledi (Ljubljana) 10. 9. 1982, str. 485
- Narodna manjšina predmet proučevanja različnih disciplin.** – Antropos (Ljubljana) 1982, 1–2, str. 54–56
- Dokumentacijska naloga. Italijanska in madžarska narodnost v SR Sloveniji.** – Ljubljana : INV, 1982, 105 str.
Soavtorja Sonja Novak-Lukanovič, Vera Klopčič
- Ocena. Zbornik Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918–1920.** – Komunist (Ljubljana) 21. 5. 1982, str. 27
- Elaborat. Informacija o položaju slovenske narodne skupnosti na Madžarskem.** – 1982, 14 str.
- Elaborat. Konferenca »Jezikovni stiki v jugoslovanski skupnosti«.** Ohrid, 23.–25. maja 1982. – 1982, 6 str.

Elaborat. Makedonci – muslimani v popisih prebivalstva. – 1982, 2 str.

Elaborat. Poročilo o delu tretjega delovnega krožka na simpoziju o problemu večina – manjšina ob koroškem primeru na Univerzi v Celovcu 22. in 23. oktobra 1982. – 1982, 3 str.

Elaborat. Učenci mešanih (slovensko-madžarskih) zakonov, njihova narodnostna usmeritev in govorno obnašanje. – 1982, 8 str.

1983

Družbene razsežnosti dvojezičnosti na narodnostno mešanem območju Prekmurja

Ljubljana : [s.n.], 1983. – 331 str.

Doktorska disertacija

A nemzetiségi kérdés terminológiájáról. – Hungarológia Közlemények (Novi Sad) 1983, 1, str. 91–110

Enakopravnost jezikov kot element enakopravnosti narodov in narodnosti SFRJ. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1983, 16, str. 127–135

Italijanska in madžarska narodnost v SR Sloveniji : nekatere značilnosti pravno-političnega in jezikovno-kulturnega položaja. – Ljubljana : INV, 1983, 35 str.

Soavtorji Silvo Devetak, Sonja Novak-Lukanovič, Vera Klopčič, Saša Žabjek

Za učinkovito jezikovno politiko : prizadevanja UNESCO-a za razširjanje in pospeševanje materinega jezika v vzgojno-izobraževalnem procesu. – Naši razgledi (Ljubljana) 10. 6. 1983, str. 343–345

Elaborat. Izveštaj SFRJ o izvrševanju programa Dekade borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije : 1973–1983. – 1983, 27 str.

Soavtorji Silvo Devetak, Vera Klopčič, Sonja Novak-Lukanovič

Elaborat. Nekateri vidiki rabe madžarskega jezika na širšem območju pomurske regije. – 1983, 9 str.

Elaborat. Prizadevanja UNESCO za razširjanje in pospeševanje materinega jezika v vzgojnoizobraževalnem procesu. – 1983, 7 str.

1984

Raziskovalna naloga. Uresničevanje enakopravnosti madžarske narodnosti v organizacijah združenega dela : I. del. – Ljubljana : INV, 1984, 56 str.

Dvojezičnost – diglosija – funkcionalna dvojezičnost. – Jazičnite kontakti vo jugoslovenskata zaednica, Skopje 1984, str. 33–37

Education and Cultural and Linguistic Pluralism : country surveys : Yugoslavia. – Paris : CER/ECALP/84.05, 1984, 45 str.

Avtorica pravnega dela Vera Klopčič

Jugoszláviai nemzeti és nemzetiségi egyenjóságának alapjai az oktatás és a nevelés terén. – Naptár 85, Murska Sobota 1984, str. 49–55

Narodnosti – konstitutivni element SFRJ. – Albanci, Ljubljana 1984 str. 252–266

Nekateri vidiki rabe madžarskega jezika na širšem območju pomurske regije. – Vloga regij v razvoju slovenske družbe, Murska Sobota 1984, str. 171–177

O dvojezičnosti v šoli do dvojezičnosti v življenju in ob delu. – Dvojezičnost : individualne in družbene razsežnosti, Ljubljana 1984, str. 33–38

Objavlja tudi Naši razgledi (Ljubljana) 12. 10. 1984, str. 545–546

Ostvarivanje samoupravne koncepcije ravnopravnosti naroda i narodnosti SFRJ. – AVNOJ i savremenost, Sarajevo 1984, str. 715–719

Socialna sestava narodnosti in njen vpliv na enakopravno rabo jezikov. – Sveske (Sara-jevo) 2, 1984, 5–6, str. 195–200

Elaborat. Informacija o nekaterih aktualnih vprašanjih položaja madžarske narodnosti v SR Sloveniji. – 1984, 4 str.

Elaborat. Vprašanja porabskih Slovencev, ki so bila v ospredju razprave na in ob 9. kongresu DZJS. – 1984, 7 str.

1986

Education in multicultural societies and its social implications. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1986, 18, str. 309–313

DUŠAN NEČAK

Rodil se je 21. 1. 1948 v Ljubljani. Leta 1966 je maturiral na Poljanski gimnaziji v Ljubljani in leta 1971 diplomiral na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani iz zgodovine in umetnostne zgodovine.

O 1. junija 1971 do julija 1972 je bil zaposlen v zunanje politični redakciji »Dela«, od tedaj pa na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Leta 1978 je bil promoviran za doktorja zgodovinskih znanosti z doktorsko disertacijo »Volitve na Koroškem po drugi svetovni vojni«.

Od 1. 3. 1980 je zaposlen na Filozofski fakulteti Univerze Edvard Kardelj v Ljubljani.

1979

Avstrijsko-jugoslovanski odnosi po drugi svetovni vojni – s posebnim ozirom na manjšinsko vprašanje. – Koroški koledar 1979, Celovec 1979, str. 58–66

Avstrijsko-jugoslovanski odnosi 1945–1978 : z 10. koroških kulturnih dni. – Naši razgledi (Ljubljana) 9. marec 1979, str. 128–130
Soavtorja Drago Druškovič, Vladimir Klemenčič

Kako doseči zблиžanje : koroški kulturni dnevi. – Večer (Maribor) 21. februar 1979, str. 4

Kardeljeva globoka brazda v zgodovinopisju. – Teorija in praksa (Ljubljana) 16, 1979, 7–9, str. 833–835

Neogibna je terminološka jasnost : znanstveno posvetovanje o nekaterih sodobnih teoretičnih vprašanjih pri obravnavanju problematike narodnih manjšin. – Naši razgledi (Ljubljana) 6. julij 1979, str. 387

Objavlja tudi Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (Ljubljana) 18–19, 1978–79, 1–2, str. 141–142

Pomurje v letih 1918–1920. – Naši razgledi (Ljubljana) 22. junij 1979, str. 354–355

Porabski Slovenci. – Zgodovina Slovencev, Ljubljana, 1979, str. 733–734 ; 946

Študijska komisija za probleme slovenske narodnostne skupine na Koroškem. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1979, 9–10, str. 111–121

Vpliv socialne in upravne prestrukturacije dvojezičnega področja južne Koroške na razvoj in položaj slovenske manjšine v luči volitev 1945–1971. – Koroški koledar 1980 (Celovec) 1979, str. 119–123

Ocena. Pot v Osvobodilno fronto. Janko Prunk : Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. – Naši razgledi (Ljubljana) 29. januarja 1979, str. 39

Ocena. Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja »Temeljni problemi primorske politične zgodovine«. – Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (Ljubljana) 19, 1979, 1–2, str. 70–71

1980

Deželnozborske volitve na Koroškem dne 7. oktobra 1979. – Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 14, 1980, 1–2, str. 49–57

Die slowenische Historiographie über die Zeit der Kärntner Volksabstimmung. – Das gemeinsame Kärnten/Skupna Koroška, Klagenfurt 1980, 9, str. 107–115

Edvard Kardelj i severne i zapadne granice Jugoslavije i zagranični Slovenci (1937–1947). – Nacionalno pitanje u jugoslavenskoj teoriji i praksi – doprinos Edvarda Kardelja, Banjaluka, 1980, str. 337–344

Iz dejavnosti primorskih beguncev po prvi svetovni vojni : pisarna za zasedeno ozemlje. – Delavska enotnost (Ljubljana) 31. 10. 1980, str. 14

Ocena Dr. Franc Petek, iz mojih spominov, Slovenska matica, Ljubljana, Založba Drava, Borovlje, 1979, 287 strani. – Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (Ljubljana) 20, 1980, str. 196–198

Ocena. DR. Miroslav Stiplovšek: Razmah strokovnega – sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918 – 1922, Ljubljana 1979, 671 strani. – Kronika (Ljubljana) 28, 1980, 2, str. 140–141

Ocena. Peter Gosztony, Hitlerjeve tuje vojske, Ljubljana 1979, 349 str. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 34, 1980, 1–2, str. 248–249

Ocena. Rechtsextremismus in Österreich nach 1945 – Desni ekstremizem v Avstriji po letu 1945. – Naši razgledi (Ljubljana) 12. 9. 1980, str. 484

Dejavnost Slovencev in Hrvatov iz Julijske krajine v emigraciji v Jugoslaviji. – 1980, 20 str. Referat na simpoziju »Politična in družbena vprašanja v Julijski krajini v letih 1920/1930«, Trst–Koper, 20.–21. oktober 1980. Soavtor Andrej Vovko

Radijska oddaja. Avstrijsko zgodovinopisje o plebiscitu. – Radio Ljubljana, III. program, 4. novembra 1980 od 18.05 do 18.20 ure

Radijska oddaja. Koroški plebiscit 1920. – Radio Ljubljana, III. program, 7. oktobra 1980 od 18.05 do 18.20 ure

1981

Avstrijska emigracija 1941–1945 in jugoslovansko vprašanje. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 35, 1981, 4, str. 355–369

Dejavnost Slovencev in Hrvatov iz Julijske krajine v emigraciji v Jugoslaviji. – Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (Ljubljana) 21, 1981, 1–2, str. 113–127
Soavtor Andrej Vovko

O razcvetu narodnomanjšinskih gibanj. – Antropos (Ljubljana) 1981, 1–2, str. 51–53

Ocena. Josef Rausch, Der Partisanenkrieg in Kärnten im zweiten Weltkrieg. – Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (Ljubljana) 21, 1981, 1–2, str. 259

Ocena. Kärntner Volksabstimmung 1920, Herausgegeben von Helmut Rumpler, Klagenfurt 1981, 433 strani. – Kronika (Ljubljana) 29, 1981, 3, str. 294–296

1982

Volltve na Koroškem. — Ljubljana : Borec, 1982, 270 str.

Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki. — Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (Ljubljana) 22, 1982, 1–2, str. 251–269
Soavtor Tone Zorn

Ocena. Janko Pleterški: Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju. — Večer (Mari-bor) 24. 6. 1982, str. 5
Ponatis: Naši razgledi (Ljubljana) 13. 8. 1982, str. 434–435

Ocena. Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918–1920, Pomurska založba 1981, 372 strani. — Kronika (Ljubljana) 30, 1982, 1, str. 61–62

1983

Antihistorizem, historična zavest, nacionalna identiteta. — Naši razgledi (Ljubljana) 10. 6. 1983, str. 322

Avstrijsko-jugoslovanski odnosi po drugi svetovni vojni s posebnim ozirom na manjšinsko vprašanje. — Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 1983, zv.l., str. 366–370

Jugoslavija in Trst. — Primorska srečanja (Nova Gorica) 1983, 37, str. 5–9

Socialistična stranka Avstrije in koroški Slovenci po drugi svetovni vojni. — Slovenski vestnik (Celovec) 11. 2.–4. 3. 1983

Ocena. Mednarodni simpozij »Trst in njegovo zaledje«. — Raziskovalec (Ljubljana) 13, 1983, 1–2, str. 32

O pomenu terminološke jasnosti pri obravnavanju manjšinskega problema. — Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1983, 17 str.
Referat na simpoziju o terminologiji : Kontroverzna jezička istraživanja, Novi Sad, 10.–11. 12. 1983

Radijska oddaja. Volitve na Koroškem in v Avstriji. — Radio Ljubljana, I. program, 18. 4. 1983
Sodelovanje

1984

Informbirojevska kriza in zamejski Slovenci. — AVNOJ i savremenost, Sarajevo 1984, str. 411–420

1985

Jugoslovanski odnos do vprašanja Trsta, junij–september 1945. — Trst 1945 : zbornik predavanj, Trst, 1985, str. 45–72

Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki (1945–1976) : osnutek za politično zgodovino. — Ljubljana : Borec, 1985, 212 str., [2] f. pril.: ilustr.

Nedokončani boj za črko in duha sedmega člana. — Delo (Ljubljana) 18. 6. 1985, str. 22–24
Sodelovanje na okrogli mizi.

Parlament koroških Slovencev. — Delo (Ljubljana) 16. 3. 1985, str. 24

Materin jezik v avstrijskem manjšinskem pravu. — Diskusija na 2. graškem sociolingvističnem simpoziju »Pojem materin jezik«, Graz, 21.–23. 10. 1985

SONJA NOVAK-LUKANOVIČ

Rojena 14. 11. 1954 v Postojni, diplomirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani – angleški in italijanski jezik s književnostjo. Od leta 1980 zaposlena na INV, najprej kot pripravnik, nato kot raziskovalni asistent.

1981

Odnosi med matico in manjšino : pogled na sodelovanje Slovenije s slovensko narodnostno skupnostjo v Avstriji. – 13. koroški kulturni dnevi (Celovec) 1981, str. 26–82

Lasten tekst str. 40–45

Soavtorji Silvo Devetak, Marjeta Čelovič, Vera Klopčič, Miran Komac, Saša Žabjek

Elaborat. **Nekateri problemi uresničevanja dvojezičnosti na narodnostno mešanem področju v SR Sloveniji.** – Ljubljana : INV, 1981, 33 str.

Soavtorja Vera Klopčič, Peter Beltram

Posvetovanje o dvojezičnosti v skupščini SR Slovenije 9. 12. 1981.

1982

Kulturno-prosvetno sodelovanje s pripadniki slovenske narodne manjšine v Furlaniji–Julijski krajini. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 225–230

Soavtor Saša Žabjek

Elaborat. Razvoj narodnostnega šolstva v Porabju. – 1982, 11 str.

Elaborat. Sodelovanje SR Slovenije z LR Madžarsko na področju vzgoje in izobraževanja. – 1982, 6 str.

1983

A román oktatása a Szlovén zocialista Köztársaságban. – Naptár 1983 (Murska Sobota) 1983, str. 63–71

Italijanska in madžarska narodnost v SR Sloveniji : nekatere značilnosti pravno-političnega in jezikovno-kulturnega položaja. – Ljubljana : INV, 1983, 35 str.

Lasten tekst str. 16–19, 23, 29.

Soavtorji Silvo Devetak, Albina Nečak-Lük, Vera Klopčič, Saša Žabjek

Nekateri elementi vzgoje za sožitje med narodi in narodnostmi v vzgojnoizobraževalnem procesu osnovne šole v SR Sloveniji. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1983, 16, str. 137–146

Pomen drugega jezika, jezika, družbenega okolja za ustvarjanje sožitja med narodi. – 1983, 5 str.

Referat na »Treči kongres Saveza društva za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije«, Sarajevo 2.–4. 6. 1983.

Izveštaj SFRJ o izvršavanju programa Dekade borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije : 1973–1983. – 1983, 27 str.

Soavtorji Albina-Nečak Lük, Silvo Devetak, Vera Klopčič

Elaborat. Vzgoja in izobraževanje Romov v SR Sloveniji. – 1983, 9 str.

1984

Informacija o posvetovanju »Vzgojno-izobraževalni vidiki dvojezičnega pouka in pouka slovenščine na Koroškem«. – Sodobna pedagogika (Ljubljana) 35, 1984, 5–6, 218–222

Soavtor Vera Klopčič

Seznanjanje predšolskih otrok slovenske oziroma italijanske narodnosti z osnovami italijanskega oziroma slovenskega jezika. – Jazičnite kontakti vo jugoslovenskata zajednica, Skopje 1984, str. 137–140

Vzgoja za sožitje med narodi in narodnostmi v vzgojnoizobraževalnem procesu osnovne šole v SR Sloveniji. – AVNOJ i savremenost, Sarajevo 1984, str. 949–956

Nekaj značilnosti mednarodnih dokumentov, ki se nanašajo na pravico narodnih manjšin do vzgoje in izobraževanja. – 1984, 15 str.

Soavtor Vera Klopčič

Referat na posvetovanju »Vzgojno-izobraževalni vidiki dvojezičnega pouka slovenščine na Koroškem«, Celovec, 12.–13. marec 1984

1985

Education and Cultural and Linguistic Pluralism : National Seminar on Education in Multicultural Societies. – Paris : CERI/ECALP/85.01, 1985, 9 str.

Soavtor Norberto Botani

Elaborat. Nekateri elementi internacionalistične vzgoje in izobraževanja. – 1985, 8 str.

Elaborat. Položaj madžarske narodnosti v Sloveniji, na Hrvaškem in v SAP Vojvodini : nekatere značilnosti. – 1985, 12 str.

Soavtor Vera Klopčič

1986

Raziskovalna naloga. **Narodnostna problematika v vzgojno izobraževalnem procesu osnovne šole v SR Sloveniji.** – Ljubljana : INV, 1986, 72 str.

Mednarodna konferenca »Vzgoja in izobraževanje v večkulturnih družbah«. – Primorska srečanja (Nova Gorica) 10, 1986, 60, str. 84–87

Soavtor Vera Klopčič

Objavlja tudi: Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 20, 1986, 1–2, str. 35–40

Sodobna pedagogika (Ljubljana) 37, 1986,

Some Yugoslav experiences in asserting equality of the nations and nationalities in the field of education. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1986, 18, str. 32–89

Languages and Educational System in Slovenia. – 1986, 12 str.

Referat na mednarodnem seminarju »Languages and Education in Europe«, Barcelona, 10.–13. 6. 1986

Osnovne značilnosti položaja italijanske in madžarske narodnosti v SR Sloveniji. – 1986, 108 str.

Soavtor Silvo Devetak

Študija pripravljena na podlagi vprašalnika o položaju narodnosti v alpsko-jadranskem prostoru.

Razprave in gradivo : vzgoja in izobraževanje v večkulturnih družbah / Education in Multicultural Societies. – Ljubljana : INV, 1986, 18, 476 str.

Uredništvo revije skupaj s Silvom Devetekom in Vero Klopčič.

JANEZ STERGAR

Rodil se je 11. 7. 1948 v Ljubljani, kjer je leta 1973 diplomiral iz zgodovine in geografije; absolviral je tudi študij sociologije. Na Inštitutu za narodnostna vprašanja se je zaposlil leta 1972; od leta 1981 je višji raziskovalni sodelavec. Biografski in bibliografski podatki do leta 1979 so objavljeni v reviji Razprave in graivo, Ljubljana, 1980, 11–12, str. 128–134.

Bibliografija za obdobje 1979–1986 kaže, da še vedno raziskuje predvsem novejšo zgodovino in nekatere sodobne družbeno-politične procese pri koroških Slovencih. Z objavami posega tudi v zgodovino mladinskega gibanja na Slovenskem in v problematiko društev in organizacij, v katerih deluje.

1979

Dr. Lavo Čermelj – devetdesetletnik. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1979, 9–10, str. 161–162

(Soavtor Ivo Juvančič. Podpis: Nekdanji sodelavci in sedanji delavci INV)

Ferjalni savez i napredni omladinski pokret u Sloveniji : od 1892 godine. – 1979, 7 str.

Diskusija na znanstvenem srečanju »Tito i omladina«, Zagreb, 8.–10. 10. 1979

»Nur ein Menschenalter haben wir Zeit . . .« : Deutschnationalismus in Kärnten seit 1920. – Einheit/Enotnost/Jedinstvo/Egység/Svornost (Celovec/Klagenfurt) 2, 1979, 5–6, str. 16–25

Prilagojen porevod dela razprave »Njemački nacionalizam i protislovenska djelatnost u austrijskoj Koruškoj«, Časopis za suvremenu povijest (Zareb) 9, 1977, 1, str. 133–169

Obvestila o delovanju Zgodovinskega društva za Slovenijo in o izhajanju Zgodovinskega časopisa. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 33, 1979, 1, str. 197–199

Obvestila so izšla še v:

ZČ 33, 1979, 3, str. 525–528

ZČ 34, 1980, 1–2, str. 275–276

ZČ 35, 1981, 1–2, str. 200–201

ZČ 36, 1982, 1–2, str. 179–180

ZČ 36, 1982, 3, str. 292

ZČ 37, 1983, 1–2, str. 155–156

ZČ 37, 1983, 4, str. 354

ZČ 38, 1984, 1–2, str. 158

ZČ 38, 1984, 3, str. 239

ZČ 39, 1985, 1–2, str. 169–170

ZČ 39, 1985, 4, str. 407–408 in 416

ZČ 40, 1986, 1–2, str. 212

(Različni soavtorji)

O narodno-radikalni struji in o društveni dejavnosti pred prvo svetovno vojno. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 33, 1979, 2, str. 264–265

Sodelovanje v razpravi o vprašanih slovenske zgodovine 1904–1914 na 19. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Mariboru 28. 9. 1978.

Problematika narodnih manjšin v slovenskem zgodovinskepisju. – 1979, 9 str.

Referat na posvetovanju »Sodobni teoretični pogledi na problematiko narodnih manjšin«, Zagreb, 13.–14. 6. 1979.

Ocena. Alfredo Breccia, Jugoslavija 1939–1941. Diplomazia della neutralità, Giuffrè editore, Milano, 1978, XVI, + 812 strani. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 33, 1979, 4, str. 635–637

Ocena. Carole Rogel, The Slovenes and Yugoslavism 1890–1914, Boulder and Columbia University Press, New York 1977; East European Monographs 24, VII + 167 strani. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 33, 1979, 2 str. 344–346

Elaborat. Načrt dela Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani za leto 1980 : osnutek. – 1979, 24 str.

Elaborat. – Ocena uresničevanja Zakona o združenem delu [v občini Ljubljana-Center]. – Ljubljana : Občinski svet Zveze sindikatov Ljubljana-Center, 1979, 21 str.
Ljubljana-Center, 1979, 21. str.
Lastni tekst str. 14–19
Soavtorja Franc Možina, Stane Zupančič

Elaborat. Pred občinskimi volitvami na Koroškem 25. 3. 1979. – 1979, 45 str., [6] str. pril.

Elaborat. Slovenski duhovniki v Krški škofiji na avstrijskem Koroškem. – 1979, 5 str.

1980

Andrej Brenk : Bio bibliografija. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1980, 11–12, str. 81

Biografije in bibliografije sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani za obdobje 1958–1978 : uvodno pojasnilo. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1980, 11–12, str. 79–80

Biti živ del naroda in enakopravni, kjer živimo : o aktualnem položaju koroških Slovencev in perspektivah govori predsednik UO Zveze slovenskih organizacij na Koroškem dr. Franci Zwitter. – Naši razgledi (Ljubljana) 30. 5. 1980, str. 291 in 300
Pripravi vprašanja za pogovor

Breda Turk-Vilhar : bibliografija. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1980, 11–12, str. 139–141
Soavtorica Breda Turk-Vilhar.

Deseti in enajsti Koroški kulturni dnevi. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 34, 1980, 1–2, str. 227–229

Finančno in materialno poslovanje Zgodovinskega društva za Slovenijo 1978–1980. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 34, 1980, 4, str. 477–478

Franc Štaudeker : biografija. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1980, 11–12, str. 138–139

Intervju s starešino odreda. – Zmaji (Ljubljana) 18, 1979–80, 6, str. 23–24
Intervju Nikoli Bešiču, neavtorizirano.

Janez Stergar : bio bibliografija. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1980, 11–12, str. 128–134
[Narodnostno vprašanje in etnične meje]. – Glasnik Slovenske matice (Ljubljana) 4, 1980, 1, str. 48

Diskusija na meddisciplinarnem posvetovanju o vprašanih slovenskega muzejstva, Ljubljana, 22. 5. 1980

O dvojezični vzgoji in o plebiscitu : 11. koroški kulturni dnevi Celovec, 14.–16. februarja 1980. – Naši razgledi (Ljubljana) 7.3. 1980, str. 127

Simpozij »Koroški plebiscit 1920« : Celovec, 25.–27.9. 1980. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 34, 1980, 3, str. 354–358
Predavanje za zgodovinsko društvo Ljubljana, 20. 11. 1980

Tatjana Poberaj-Miklavčič : bio bibliografija. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1980, 11–12, str. 126–127

[Urediško pojasnilo k članku] Michael Mitterauer, Jubileji in zgodovinska zavest, Iz prispevka na 11. koroških kulturnih dnevih. – Naši razgledi (Ljubljana) 7.3. 1980, str. 153

Projekt »Problemi in perspektive slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah«. – 1980, 240 str.

Lastni tekst: V. Slovenske narodne skupnosti v luči družbenopolitičnega razvoja v sosednjih državah (str. 112–124, izbor važnejše literature str. 125–147)

Soavtor: X. Organizacija in vodenje projekta str. 235–240

Priloga: Politične stranke v Italiji, v Avstriji in na Madžarskem. – 1980, 7 str.

Franc Grafenauer v beograjskem začasnem narodnem predstavništvu Kraljevine SHS leta 1919. – 1980, 4 str. Diskusija na 12. Koroških kulturnih dnevih, Celovec. 28.–30. 12. 1980

Elaborat. Enajsti Koroški kulturni dnevi (Celovec, 14.–16. 2. 1980). – 1980, 7 str.

Elaborat. Pred avstrijskimi predsedniškimi volitvami. – 1980, 6 str.

Elaborat. Pripombe k 4. poročilu Avstrije po členu 9 Konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije. – 1980, 2 str, 6 pril.

Elaborat. Publikacije francoskega centra za avstrijske študije. – 1980, 3 str.

1981

30 let Zmajevega odreda in taborništvu v Ljubljani. – Zmaji (Ljubljana) 20, 1981–82, str.1–2
Ponatis: Dogovori (Ljubljana) 9, 1981, 17, str. 5

Elaborat. Informacija o dvanajstih Koroških kulturnih dnevih, Celovec, 28.–30. 12. 1980. – 1981, 9 str.

Elaborat. K informaciji o zgodovini koroškega partizanstva. – 1981, 3 str.

Elaborat. Koroški Slovenci in vprašanje vstopa v svet pri uradu avstrijskega zveznega kanclerja. – 1981, 12 str.

Elaborat. **Kronološki pregled izjav in nastopov [koroškega deželnega glavarja Leopolda Wagnerja od januarja 1980 do maja 1981].** – 1981, 22 str.

Elaborat. **Novejši teksti o avstrijski zunanje-politični doktrini in praksi.** – 1981, 27 str.

Elaborat. **Ob predavanju podpredsednika koroškega Heimatdiensta dr. Valentina Einspelerja na celovski univerzi, 19. 1. 1981.** – 1981, 18 str.

1982

Celovška obletnica : simpozij o zgodovinski vlogi in sedanjem pomenu celovške Mohorjeve družbe. – Dnevnik (Ljubljana) 15. 6. 1982, str. 6

Dvanajsti, trinajsti in štirinajsti Koroški kulturni dnevi. – Zgodovinski časopis (Ljubljana) 36, 1982, 1–2, str. 156–158

Krepitev vloge in položaja delavcev v družbenoekonomske odnosih in v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja. – Poročilo občinske organizacije Zveze sindikatov Ljubljana Center za obdobje od junija 1978 do maja 1982. Ljubljana 1982, str. 3–5
Soavtor štirih odstavkov Rudi Žaubi

Lojze Ude (1896–1982). – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 332
Anonimno.

Na razpotju : 13. koroški kulturni dnevi, Celovec, 28.–30. decembra 1981. – Naši razgledi (Ljubljana) 15. 1. 1982, str. 3–4

V nemškem prevodu povzeto pod naslovom »Auf dem Schneiderweg« v : Die Kärntner Landsmannschaft (Klagenfurt) 1982, 3, str. 17–18

Simpozij »130 let Mohorjeve družbe v Celovcu«: Celovec, 11. 6. 1982. — Zgodovinski časopis (Ljubljana) 36, 1982, 1–2, str. 158–160

Še pomnite, tovariši? — Študentsko gibanje 1968–72. Ljubljana 1982, str. 88–92
O zunanjepolitičnih dogodkih poleti 1970 in o reakcijah ljubljanskih študentov nanje.
Ponatis iz: Tribuna (Ljubljana) 15. 10. 1970, str. 1–2; 22. 10. 1970, str. 2

Umrli je Lojze Ude. — Delo (Ljubljana) 1. 3. 1982, str. 2
Anonimno.

Narodnoobrambno delovanje narodno-radikalne mladine. — 1982, 9 str.
Referat na 21. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Celje, 29. 9.–2. 10. 1982.

Elaborat. Elementi za oceno aktualnega položaja slovenske narodnostne skupnosti v Avstriji, Italiji, Madžarski in predlogi za našo bodočo usmeritev. — 1982, 61 str.
Redakcija poglavja II : Pološaj v posameznih državah, Avstrija. Lastni tekst 8 str.

Elaborat. Izbor člankov za leto 1981 [o problematiki koroških Slovencev]. — 1982, 7 str.

Elaborat. Izbor člankov za zadnje četrtletje 1980 [o problematiki koroških Slovencev]. — 1982, 5 str.

Elaborat. Narodni svet koroških Slovencev : nekaj osnovnih podatkov. — 1982, 5 str.

Elaborat. Pripombe k tekstu o gradiščanskih Hrvatih za Enciklopedijo Jugoslavije II. — 1982, 4 str.

Elaborat. 13. Koroški kulturni dnevi, Celovec, 28.–30. 12. 1981. — 1982, 13 str.

1983

Inštitut za narodnostna vprašanja. — Obvestila, Zavod SRS za mednarodno znanstveno, tehnično, prosvetno in kulturno sodelovanje (Ljubljana) 8, 1983, 1, str. 47–50
Soavtor Saša Žabjek.

Ponatis: Raziskovalec (Ljubljana) 13, 1983, 1–2, str. 11–12

Anonimno.

NOB na Koroškem. — Dnevnik (Ljubljana) 30. 3. 1983, str. 5
Anonimno, redakcijsko krajšano.
Najava predavanja.

OF na Tržaškem. — Dnevnik (Ljubljana) 17. 3. 1983, str. 5
Podpis : js
Najava predavanja.

Primeren koroški delež v dveh novih slovenskih leksikalnih delih : Slovenski biografski leksikon, zvezek 13, Trubar-Vodaine; leksikon CZ Slovenska književnost. — Slovenski vestnik (Celovec) 18. 2. 1983, str. 3 in 7

Spremna beseda. — Zgodovinski časopis (Ljubljana) 22, 1968, 1–2, zadnja stran ovitka.
Ponatis 1983

Elaborat. Poročilo o dveh dunajskih manjšinskih simpozijih : Symposion Croaticon II; simpozij o šolstvu narodnostnih skupin na Dunaju. — 1983, 10 str.

Elaborat. Proučevanje koroških Slovencev v luči družbenopolitičnega razvoja v Avstriji. — 1983, 15 str.

Elaborat. 14. koroški kulturni dnevi, Celovec, 27.–29. 12. 1982. — 1983, 10 str.
Soavtorji Boris Jesih, Nada Vilhar, Saša Žabjek.

1984

Ausstellung : Zum 40. Jahrestag der Gründung des Wissenschaftlichen Instituts der OF (Osvobodilna fronta – Befreiungsfront).

Aula Slovenica, Celovec/Klagenfurt, 27. Dezember 1984 – 11. jänner 1985 – Celovec/Klagenfurt 1984, 29 str.

Devetdesetletnica rojstva dr. Julijana Felaherja. – Koroški koledar 1985, Celovec 1984, str. 210–211

Drugi posvet mentorjev Gašperjeve bralne značke : Ravne, 16. 3. 1984. – Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 18, 1984, 2, str. 95–97

Izbor strokovne literature o koroških Slovencih. – Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana : Celovec, 1984, str. 300–318

Soavtorja desetine bibliografskih enot Borut Marjan Sturm, Nataša Stergar

Koroški večer. – Delo (Ljubljana) 6. 4. 1984, str. 6

Anonimno, redakcijsko krajšano.

Kronološki pregled zgodovine koroških Slovencev od 1848 do 1983. – Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana : Celovec, 1984, str. 175–283

Soavtorji Janko Liška, Avguštin Malle, Borut M. Sturm, Tone Zorn, Pavle Žaucer

Prispeval tri četrtine teksta in opravil skupno redakcijo.

Naše taborniške izkušnje na Koroškem. – Tabor (Ljubljana) 28, 1984, 3, str. 69

Ob štiridesetletnici Partizanskega znanstvenega inštituta. – 1984, 37 str.

Scenarij razstave, odprte 22. 3. 1984 v Ljubljani

Štiridesetletnica ustanovitve partizanskega Znanstvenega inštituta. – Slovenski vestnik (Celovec) 20. 1. 1984, str. 7

Znanje v glavah, elaborati v nahrbtnikih : ob štiridesetletnici ustanovitve partizanskega Znanstvenega inštituta govori direktor te edinstvene ustanove akademik Fran Zwitter o njenem delu, o slovenskem zgodovinopisju, o slovečem členu 7 in še o čem. – Naši razgledi (Ljubljana) 25. 5. 1984 str. 300 in 291

Pripravil pogovor, biografijo in izbor likovne opreme.

Vprašanje koroških Slovencev v jugoslovansko-avstrijskih odnosih od plebiscita do anšlusa. – 1984, 10 str.

Referat na 2. zasedanju jugoslovansko-avstrijske zgodovinske komisije, Otočec, 26.–28. 11. 1984.

Nemški prevod: Die Frage der Kärntner Slowenen in der jugoslawisch-österreichischen Beziehungen von der Volksabstimmung bis zum Anschluss, 11 str. (prev. Lidija Berden).

Elaborat. Informacija o akciji KHD za odpravo dvojezičnega šolstva na južnem Koroškem. – 1984, 10 str., [5] str. pril. Soavtorji Boris Jesih, Silvo Devetak, Samo Kristen

Elaborat. Poročilo o ciklusu javnih razprav o dvojezičnosti na celovski univerzi. – 1984, 10 str. Lastni tekst str. 6–10 † redakcija.

Soavtor Boris Jesih

Elaborat. Pregled koroških obletnic do konca leta 1985. – 1984., 2 str.

Nadaljevanje pregleda je opravljeno še za leto 1986, 1985, 3 str.; za leto 1987 1986, 4 str.

1985

Dokumenti o splojni politiki Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije : 1947, [tom] I. – Beograd : Jugoslovanski pregled, 1985. – XXIV, 666 str.

Sodelavec pri izboru in opombah.

Izbor strokovne literature o koroških Slovencih. — Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana ; Celovec, 1985, st. 300–318
Soavtorja Borut Marjan Sturm, Nataša Stergar
Dopolnjeni in popravljani ponatis izdaje iz leta 1984.

Kronološki pregled zgodovine koroških Slovencev od 1848 do 1983. — Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana ; Celovec, 1985, str. 175–283
Soavtorji Janko Liška, Avguštin Malle, Borut M. Sturm, Tone Zorn, Pavle Žaucer
Dopolnjeni in popravljani ponatis izdaje iz leta 1984.

Obeležitev pete obletnice Gašperjeve smrti. — Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 19, 1985, 1–2, str. 153–157

Stvarno kazalo. — Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana ; Celovec, 1985, str. 382–392
Soavtor Nataša Stergar
Prva izdaja zbornika iz leta 1984 je bila brez stvarnega kazala.

Ocena. Suhodolčan Marija, Bibliografija narodno-osvobodilnega boja in fašističnega nasilja na Koroškem. Ravne na Koroškem: Koroška osrednja knjižnica »Dr. Franc Sušnik«, 1985, 273 strani. Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 19, 1985, 3–4, str. 129–132
Soavtor Nataša Stergar

Ocena. Thomas M. Barker (s sodelovanjem Andreasa Moritscha), The Slovene minority of Carinthia, New York: Columbia University Press, 1984, 415 strani. (East European Monographs, 169). — Zgodovinski časopis (Ljubljana) 39, 1985, 3, str. 305–307

Prirejeno oceno objavlja tudi Pregled inostranih knjiga o Jugoslaviji, Beograd, 1985, 2, str. 29–31. Neavtorizirano krajšano

Elaborat. Jugoslovanske raziskave mednarodnopravnega varstva manjšin med obema vojnama. — 1985, 2 str.

Elaborat. **Koroška in koroški Slovenci v novih slovenskih leksikografskih in enciklopedičnih delih.** — 1985, 24 str.

Elaborat. **Oživiljanje gonje proti NOB in proti partizanskim tradicijam na avstrijskem Koroškem.** — 1985, 25 str.

Elaborat. **Spremembe v vodstvu koroške cerkve in v njegovem odnosu do koroških Slovencev.** — 1985, 36 str., [2] str. pril.

Elaborat. Številčni kazalci razvoja šolstva za koroške Slovence. — 1985, 8 str.

1986

Zveza koroških partizanov (ZKP). — 1986, 75 str., 9 str. op., 7 str. biografij 3 str. bibliografije
Poglavje iz raziskovalne naloge »Druženopolitični procesi znotraj slovenske manjšine v Avstriji po letu 1955«.

Anton Falle 25. 3. 1886 – 15. 1. 1945 : spraševanje ob stoletnici koroškega slovenskega socialdemokratskega voditelja. — Naši razgledi (Ljubljana) 28. 3. 1986, str. 185
Anonimno, redakcijsko prirejeno objavlja tudi: Slovenski vestnik (Celovec) 18. 4. 1986, str. 6

Deset let sedmojuljske zakonodaje. — Delo (Ljubljana) 12. 7. 1986, str. 21 ; 19. 7. 1986, str. 23 (prvo nadaljevanje pod naslovom »Bistra glava se uči slovensko!« ; drugo nadaljevanje pod naslovom »Ja, Ančka, saj lahko po svopenje marnjaš!«)

Dokumenti o spolnjoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije : 1947, (tom) II. — Beograd : Jugoslovanski pregled, 1986. XXXI, 572 str.
Sodelavec pri izboru in opombah, navedba o soavtorstvu v I. tomu.

- Organizacija koroških partizanov v prvem desetletju po vojni.** – Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 20, 1986, 1–2, str. 49–65
- Šolstvo za koroške Slovence.** – Delo (Ljubljana) 4. 1. 1986, str. 18; 11. 1. 1986, str. 21 (prvo nadaljevanje pod naslovom »Zgovorna govorica števil«; drugo nadaljevanje pod naslovom »skupaj ali ločeno? Skupaj!«)
- Vojne rane so bile še sveže :** ob štiridesetletnici ustanovitve Zveze koroških partizanov na avstrijskem Koroškem. – TV-15 (Ljubljana) 20. 3. 1986, str. 6–7; 27. 3. 1986, str. 6
- Vprašanje koroških Slovencev v jugoslovansko-avstrijskih odnosih od plebiscita do anšlusa.** – Slovenski vestnik (Celovec) 16. 5. – 6. 6. 1986; 20. 6. – 4. 7. 1986
Dopolnjen referat z 2. zasedanja jugoslovansko-avstrijske zgodovinske komisije na Otočcu 26. – 28. 11. 1984.
- Wakounig Jože, Vladimir, Franc, Stane.** – Slovenski biografski leksikon : štirinajsti zvezek, Ljubljana 1986, str. 660
- Warasch Filip.** – Slovenski biografski leksikon I: štirinajsti zvezek, Ljubljana 1986, str. 664–665
- Wieser Feliks, Feliks (st.), Mira, Marija.** – Slovenski biografski leksikon : štirinajsti zvezek, Ljubljana 1986, str. 692–693
Soavtor France Adamič, podpis: Adč. + J. Stergar
- Elaborat. Pripombe in dopolnitve h gradivu za dokumente za zbirko »Dokumenti o splojni politiki Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije : 1948 in 1949«.** – 1986, 15 str. 35 prilog

ŠTEFAN ŠOŠ

Rojen je bil 10. januarja 1952 v Čakovcu; gimnazijo je obiskoval v Murski Soboti, kjer je leta 1971 maturiral. Diplomiral je leta 1976 na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo – smer sociologija.

Od leta 1976 pa do odhoda iz INV (november 1980) je bil raziskovalni asistent v I. raziskovalni skupini.

1979

Stiki pripadnikov madžarske narodnosti z matičnim narodom. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1979, 9–10, str. 69–80

1980

Ocena. Varga Sándor-Pivár Ella, »Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete«. Lendava 1979, 160 str. – Kronika (Ljubljana) 28, 1980, 2 str. 145–146

MAJDA ŠULC

Rojena 1952 v Murski Soboti. Diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani iz nemščine in slovenščine. Na INV zaposlena od julija 1985 kot dokumentalist za spremljanje položaja slovenske narodnostne manjšine v Avstriji. Od septembra 1986 tudi vodja INDOK centra.

1985

Elaborat. **Slovenci v Avstriji skozi družbeno-ekonomske, politične in kulturne organizacije.** — 1985, 49 str.

Ocena. Dve kulturi, dva jezika, ena šola. — Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 19, 1985, 3–4, str. 133–137

1985

Ocena. Knjižni dar SPZ. — Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 20, 1986, 1–2, str. 144–147

NADA VILHAR

Rodila se je 9. 5. 1955 v Postojni. Leta 1974 je maturirala na Gimnaziji Postojna, leta 1981 pa je diplomirala na Ekonomski fakulteti Borisa Kidriča v Ljubljani. Istega leta se je zaposlila na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, kjer je leta 1982 postala raziskovalni asistent, leta 1985 pa raziskovalni sodelavec.

V okviru proučevanja narodnostnih vprašanj samostojno spremlja in proučuje ekonomske vidike narodnostnega vprašanja v SFRJ in v sosednjih državah. Sodelovala je na vrsti konferenc in simpozijev o problematiki, ki jo proučuje.

1981

Elaborat. Stanje in problemi obmejnega gospodarskega sodelovanja SR Slovenije s sosednjimi državami. — 1981, 4. str.

1982

Raziskovalna naloga. **Prikaz razvoja gospodarstva po panogah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem v obdobju od leta 1973 do leta 1983 : I. del.** — Ljubljana : INV, 1982, 43 str., [31] str. pril.

Raziskovalna naloga. **Vloga turizma v lokalnem gospodarstvu na narodnostno mešanem ozemlju v Avstriji : I. del.** — Ljubljana : INV, 1982, 46 str., [19] str. pril.

Deskriptivni pregled rešitev v globalni zakonodaji za družbenoekonomsko področje. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 93–98

Poročilo o o delu drugega delovnega krožka : družbeni (ekonomski) socialni aspekti razvoja identitete, predvsem ob koroških primerih. Simpozij o problemu večina — manjšina ob koroškem primeru. Univerza za izobraževalne vede v Celovcu 22. — 23. oktober 1982. — 1982, 2 str.

1983

Raziskovalna naloga. **Prikaz razvoja gospodarstva po panogah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem v obdobju od leta 1973 do leta 1983 : II. del.** – Ljubljana: INV, 1983, 46 str., [37] str. pril.

Raziskovalna naloga. **Vloga turizma v lokalnem gospodarstvu na narodnostno mešanem ozemlju v Avstriji : II. del.** – Ljubljana: INV, 1983, 42 str., [10] str. pril.

Gospodarsko povezovanje kot temeljni prispevek razvitejših za razvoj manj razvitih območij Jugoslavije s posebnim ozirom na SR Slovenijo : predvsem tisti aspekti, ki zadevajo mednacionalne odnose. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1983, 16, str. 99–119

Socialno-ekonomski položaj slovenske narodne skupnosti na Koroškem. – Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 17, 1983, 1–2, str. 20–30

Ocena. Vestnik koroških partizanov 4. – TV-15 (Ljubljana) 3. 2. 1983, str. 4

Elaborat. **Primerjalna analiza gospodarstva Avstrije in Koroške : primerjava nekaterih temeljnih ekonomskih značilnosti Avstrije in Koroške ter primerjalni pregled po važnejših gospodarskih panogah.** – 1983, 34 str., [22] str. pril.

Elaborat. **Poslovanje slovenskih denarnih zavodov v Avstriji.** – 1983, 24 str., [2] str. pril.

Elaborat. Podatki o ekonomskem položaju v Avstriji v letu 1982 in v začetku leta 1983. – 1983, 3. str.

Poročilo. Mednarodni kulturno-zgodovinski simpozij »Modinci 1983«, Osijek, 4.–8. julija 1983. – 1983, 4 str.

Poročilo. Konferenca o razvoju višjih oblik gospodarskega sodelovanja v jugoslovansko-italijanskem obmejnem prostoru. – 1983, 2 str.

Informacija o gospodarskem sodelovanju SR Slovenije in Zvezne dežele Tirolske. – 1983, 2 str.

Informacija o gospodarskem sodelovanju SR Slovenije in Zvezne dežele Gradišanske. – 1983, 3 str.

Informacija o položaju in razvoju slovenske narodne skupnosti v sosednjih deželah v letu 1982. – 1983, 10 str.

Informacija o 3. Kmetijskih dnevih v Boljuncu od 16. – 19. 9. 1983. – 1983, 4 str.

1984

Raziskovalna naloga. **Prikaz razvoja gospodarstva po panogah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem v obdobju od leta 1973 do leta 1983 : III. del.** – Ljubljana: INV, 1984, 48 str., [35] str. pril.

Raziskovalna naloga. **Vloga turizma v lokalnem gospodarstvu na narodnostno mešanem ozemlju v Avstriji : III. del.** – Ljubljana: INV, 1984, 41 str., [14] str. pril.

Aktualni problemi materialne enakopravnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti. – AVNOJ i savremenost, Sarajevo 1984, str. 821–828
Objavlja tudi: Anthropos (Ljubljana) 1983, 3–4, str. 36–44

Strukturne spremembe v razvoju kmetijstva na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem po letu 1973. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1984, 17, str. 133–140

Elaborat. **Analiza strukturnih sprememb v razvoju kmetijstva na slovenskem narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem in organizacijske oblike delovanja koroških Slovencev v agrarni dejavnosti na Koroškem.** – 1984, 63. str., [27] str. pril.

Elaborat. Spremembe v razvoju zaposlovanja v Avstriji in na Koroškem po gospodarskih panogah s posebnim ozlom na narodnostno mešano ozemlje na Koroškem od leta 1971 do leta 1981. — 1984, 43 str., [15] str. pril.

1985

Raziskovalna naloga. Prikaz razvoja gospodarstva po panogah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem v obdobju od leta 1973 do leta 1983 : IV. del. — Ljubljana: INV, 1985, 25 str., [45] str. pril.

Raziskovalna naloga. Vloga turizma v lokalnem gospodarstvu na narodnostno mešanem ozemlju v Avstriji : IV. del. — Ljubljana : INV, 1985, 14 str., [39] str. pril.

Strukturne spremembe v razvoju kmetijstva na slovenskem narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem po letu 1973. — 1985, 12 str.

Referat na III. mednarodni etnografski narodnostno-raziskovalni konferenci Békéscsaba, 2.–4. oktobra 1985.

Elaborat. Delež koroških Slovencev v gospodarstvu na narodnostno mešanem ozemlju Koroške. — 1985, 56 str.

Elaborat. Slovenci v Avstriji skozi družbeno-gospodarske, politične in kulturne organizacije. — 1985, 49 str.

Poročilo o okrogli mizi »Kontroverze oko nacionalnih ekonomija«, Sarajevo, 30.–31. oktober 1985. — 1985, 3 str.

Poročilo o III. mednarodni etnografski narodnostno-raziskovalni konferenci, v Békéscsaba, 2.–4. oktober 1985. — 1985, 4 str.

1986

Dosadašnja iskustva na področju udruživanja rada i sredstava iz SR Slovenije sa organizacijama udruženog rada iz ekonomski manje razvijenih republika i SAP Kosova za brži razvoj privredno manje razvijenih republika i SAP Kosova. — Sveske (Sarajevo) 4, 1986, 13–14, str. 239–251

Razvoj turističnega gospodarstva na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem. — Vestnik koroških partizanov (Ljubljana) 20, 1986, 1–2, str. 24–34

Slovenska in madžarska narodnost : dejavniki sožitja in sodelovanja ob jugoslovansko-madžarski meji : študija položaja in razvojnih možnosti madžarske narodnosti v Dobrovniku/Dobronak (SFR Jugoslavija) in slovenske narodnostne skupnosti v Gornjem Seniku / Felsőszölnök (NR Madžarska) v luči nacionalne politike in regionalnih socio-ekonomskih, demografskih, kulturnih in drugih okoliščin, v katerih živita. — Ljubljana : INV ; Budimpešta : Državna knjižnica Maksim Gorki, 1986, — 517 str. (Lastni tekst str. 52–162, 163–263)

TONE ZORN

Rodil se je 28. junija 1934 v Ljubljani. Tu je leta 1958 tudi diplomiral na oddelku za zgodovino filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Po krajši zaposlitvi kot kustos za NOB v Muzeju v Škofji Loki se je leta 1961 zaposlil na INV ter mu ostal zvest vse do svoje prerane smrti leta 1981.

Njegovo delo je bilo usmerjeno predvsem v študij novejšje problematike in novejšje zgodovine koroških Slovencev.

Popolna bibliografija dr. Zorna je bila objavljena v Zgodovinskem časopisu št. 1–2, 1982, na straneh 132–152. Zato smo se odločili, da na tem mestu objavimo le tiste naslove, ki so izšli po letu 1982. Pričujočo bibliografijo gre torej pojmovati kot dodatek zgoraj omenjeni. Tudi ta »dodatek« je pripravila tov. Olga Janša-Zorn.

1983

Stališča Komunistične stranke Avstrije na Koroškem do slovenskega vprašanja na področju šolstva in uprave v letih 1945–1959. – Borec 35, 1983, str. 162–168.

List »Koroško Korošcem« – primer nemškonacionalne propagande pred plebiscitom v letih 1919/20. – Kronika 30, 1983, str. 55–63.

1984

Iz šolske problematike v Prekmurju po priključitvi k Jugoslaviji v letih 1919–1922. – Časopis za zgodovino in narodopisje 20 (55), 1984, str. 50–56

Koroški Slovenci v prvi avstrijski republiki. – Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes. Ljubljana, Celovec 1984, str. 40–46

Priključitev Avstrije nacistični Nemčiji in koroški Slovenci. – Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes. Ljubljana, Celovec 1984, str. 47–49.

1986

Slovenski kmečki človek na avstrijskem Koroškem. – Pot kmečkega ljudstva v OF. Ljubljana 1986, str. 413–418. (Podpis Tone Zorin).

SAŠA ŽABJEK-SCUTERI

Rojena je bila 13. 5. 1952 v Ljubljani, kjer je končala osnovno šolo in klasično gimnazijo. Na Filozofski fakulteti je diplomirala leta 1977 in sicer na PZE za romanske jezike in književnost.

Po zaključenem študiju je najprej leto dni poučevala francoščino in italijanščino na gimnaziji Ivana Cankarja v Ljubljani, od leta 1978 pa je zaposlena na INV – najprej kot dokumentalist, da bi bila leta 1980 izvoljena v naziv raziskovalni asistent. V naziv raziskovalni sodelavec je bila izvoljena v letu 1985.

Ukvarja se predvsem z raziskovanjem kulturoloških problemov narodnostne problematike v zamejstvu in pri nas. Poleg tega pa sega njeno delovno področje še na problematiko šolstva pripadnikov slovenske manjšine v Italiji ter položaj nekaterih drugih manjšin, ki živijo v Italiji.

1980

Manjšine – most med narodi. – Republiški komite za informiranje (Ljubljana) 1980, 42 str. Lastni tekst »Pogled na problematiko Slovencev v Italiji« str. 13–22
Soavtorji Tone Zorn, Albina Lük.

Dokumentacijska naloga. Spremembe v položaju slovenskih manjšin v zamejstvu v letu 1980.
 – Ljubljana : INV, 1980, 104 str.
 Lastni tekst »Slovenci v Italiji v letu 1980«
 Nosilec naloge dr. Tone Zorn.

Elaborat. Val d'Aosta, njeni prebivalci in problemi, s katerimi so se srečevali v letih 1975 – 1978. – 1980, 12 str.

1981

Južna Tirolska; zgodovina, gospodarstvo, Nemci, Ladinci. – Mladina (Ljubljana) 8. 10. 1981, str. 24–27

Odnosi med matico in manjšino : pogled na sodelovanje Slovenije s slovensko narodnostno skupnostjo v Avstriji. – 13. koroški kulturni dnevi (Celovec) 1981, str. 26–51
 Lastni tekst str. 46–51, 76–82

Elaborat. Evropski parlament : nova stvarnost starega kontinenta. – 1981, 17 str.

1982

Delovanje neofašističnih sil na Tržaškem. – Ljubljana : INV, 1982, 47 str.
 Soavtorji Silvo Devetak, Breda Peer, Miran Komac

Kulturno-prosvetno sodelovanje s pripadniki slovenske narodne manjšine v Furlaniji-Juljski krajini. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 225–230
 Soavtor Sonja Novak-Lukanovič

Podobna problematika, različne rešitve : zasedanje komisije evropskega sveta za kulturna vprašanja. – Naši razgledi (Ljubljana) 24. 12. 1982, str. 727

Pregled o osnutkih zakona za globalno zaščito Slovencev v Italiji ponujenih rešitev na področju kulture. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1982, 15, str. 207–211

L'educazione e l'istruzione e la cultura delle minoranze sui fondamenti delle esperienze jugoslave. – 1982, 10 str.
 Referat na razpravi Komisije evropskega sveta za kulturna vprašanja, Trento, 21. – 22. 9. 1982.

Elaborat. Seminar SPZ o dvojezičnosti, Podravlje, 2. – 3. 10. 1982. – 1982, 5 str.

1983

Italijanska in madžarska narodnost v SR Sloveniji : nekatere značilnosti pravno-političnega in jezikovno-kulturnega položaja. – Ljubljana : INV, 1983, 35 str. Soavtorji Silvo Devetak, Albina Nečak-Lük, Sonja Novak-Lukanovič, Vera Klopčič

Kultura : element zблиževanja med narodi in narodnostmi. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1983, 16, str. 121–126

Elaborat. Medsebojno priznavanje diplom. – 1983, 4 str.

1984

Raziskovalna naloga. Slovenska amaterska kultura v Videmski pokrajini v vlogi oživiljanja in ohranjanja slovenstva. – Ljubljana : INV, 1984, 6 str., [38] str. pril.
 Fazni elaborat.

Kultura : element zблиževanja med narodi in narodnostmi. – AVNOJ i savremenost, Sarajevo 1984, str. 895–901

Kulturni razvoj Slovencev v Videmski pokrajini zagotavlja večjo suverenost. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1984, 17, str. 165–169

Pokazati se drugačnega : oživitev slovenske kulture v Videmski pokrajini. – Komunist (Ljubljana) 16. 11. 1984, str. 21.

Za jubilej najhujša kriza : slovensko stalno gledališče v Trstu. – Delo (Ljubljana) 1. 9. 1984, str. 15

Elaborat. **Tržaško gledališče med biti in ne biti.** – 1984, 24 str.

1985

Elaborat. **Furlani na razpotju.** – 1985, 24 str.

Elaborat. Osnovne značilnosti in problemi slovenskih otroških vrtcev v Italiji. – 1985, 16 str.

UDK 342.722./725(497.1)

DEVETAK Silvo, mag., ravnatelj Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Enakopravnost jezikov in pisav pri poslovanju organov jugoslovanske federacije

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 25–43, 26 cit.

Sn (En, Sn, En)

Prispevek obravnava nekatere vidike jezikovne enakopravnosti v SFR Jugoslaviji, predvsem pri poslovanju organov federacije. Kljub solidni ustavni podlagi ugotavlja nekatere pomanjkljivosti in nedorečenosti. Opozarja predvsem na tiste vidike, ki bi jih bilo treba dopolniti in dodelati.

B. J.

UDK 327:323.1

DEVETAK Silvo, mag., ravnatelj Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Etnos kot dejavnik v mednarodnih odnosih

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 45–54, 18 cit.

Sn (En, Sn, En)

Prispevek obravnava različne vidike prisotnosti etnosa v mednarodnih odnosih, posebej še v odnosih med obema velikima silama. Kar zadeva etnična manjšinska gibanja ugotavlja, da se zlasti v Evropi čedalje bolj zatekajo k avtonomističnim, reformnim strategijam ter da je njihov napredek odvisen tudi od demokratizacije mednarodnih odnosov. Čeprav avtor ne verjame v sposobnost države, da bi v bodočnosti urejala aktualna vprašanja človeštva smatra, da bo njena vloga pri etničnih vprašanjih še dalj časa odločilna. Na koncu se avtor zavzema za spoznavanje vzrokov današnjih etničnih problemov s pomočjo znanosti, ki je na tem področju še ne dovolj razvita.

Avtorski izvleček

DEVETAK Silvo, M. A., Director of the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

The equality of languages and Alphabets as reflected in the activities of the agencies of the Yugoslav federal government

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 25–43, 26 notes

Sn (En, Sn, En)

The paper discusses certain aspects of language equality in the SFR of Yugoslavia, with special reference to the practice observed in the activities of federal administrative bodies. Certain deficiencies and inadequacies are identified despite a sound constitutional framework. Special attention is paid to those aspects of this problem which require supplementation and elaboration.

B. J.

DEVETAK Silvo, M. A., Director of the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Ethnicity as a factor in international relations

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 45–54, 18 notes

Sn (En, Sn, En)

The paper treats various aspects of the presence of ethnicity in international relations in the light of the relations between the two superpowers. The author observes that especially in Europe, ethnic minorities increasingly tend to adopt autonomist, reform strategies, and that their progress depends also on the democratization of international relations. Even though he does not think that the state is capable of regulating vital problems of the human race, it is likely to retain a decisive influence on ethnic issues for many years to come. In conclusion, he calls for an investigation into the reasons for the ethnic problems of today, endorsing a scientific approach while being aware that in this particular field of research science has not yet progressed far enough.

Author's Abstract

UDK 323.15(450=863):316.347/73

KOMAC Miran, dipl. politolog, raziskovalni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Narodnostna identiteta : prispevek k multidisciplinarnemu proučevanju narodnostnih manjšin

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 55–68, 23 cit.

Sn (En, Sn, En)

Avtor najprej poda definicijo narodnostne manjšine in na tej podlagi možen metodološki koncept interdisciplinarnega raziskovanja le-te. Pojem narodnostne identitete ima v tem konceptu centralen pomen. Analitično jo razdeli na sociološki in psihološki del. Članek je posvečen predvsem psihološkim elementom: skicira definicijo narodnostne identitete ter analizira njene posamezne manifestativne oblike.

Avtorski izvleček

UDK 323(436):323.15(436.5=863)

JESIĆ Boris, dipl. politolog, raziskovalni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Politična participacija in manjšine

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 69–85, 34 cit.

Sn (En, Sn, En)

Politična participacija je problem, s katerim se srečujejo vse narodne skupnosti. Enako to velja tudi za slovensko v Avstriji. Slovenci v okviru avstrijskih političnih strank ne najdejo prav dosti možnosti za politično uveljavitev niti kot posamezniki niti kot narodna skupnost. Uspešno pa je samostojno politično organiziranje predvsem na lokalni politični ravni. Oboje pa je seveda pogojeno s splošnimi političnimi in tudi pravnimi pogoji, ki omogočajo ali onemogočajo, da je narodna skupnost enakopraven političen subjekt v celotni družbi.

Avtorski izvleček

KOMAC Miran, Research Associate, Institute for Ethnic Studies, YU-61000, Ljubljana, Cankarjeva 5

Ethnic identity: a contribution to the multidisciplinary investigation of ethnic minorities

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 55–68, 23 notes

Sn (En, Sn, En)

The author first provides a definition of the ethnic minority and draws on it in developing a workable methodological concept of the interdisciplinary research into the ethnic community. According to this conception, ethnic identity stands out as the central concept that is broken down into a sociological part and a psychological part. The paper is concerned chiefly with the psychological elements; it supplies a concise definition of the concept of ethnic identity and analyzes its individual external forms.

Author's abstract

JESIĆ Boris, Research Associate Institute for Ethnic Studies, YU-61000, Ljubljana, Cankarjeva 5

Political participation and the minority

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 69–85, 34 notes

Sn (En, Sn, En)

Political participation is bound to be a problem that all national communities have to face, the Slovene community in Austria being no exception. The political activities of the Slovenes carried out in the framework of the Austrian parties have produced poor results: their possibility of asserting themselves politically – whether as individuals or as the national community – is slim. However, there is the possibility of independent political action; these efforts have been successful particularly at the local political level. Of course, both of these modes of political activity are conditioned by general political and legal conditions that either enable the community to become the political subject of the entire society that enjoys the same rights as the other political subjects, or prevent the community from achieving the political status that is based on equality.

Author's abstract

NOVAK-LUKANOVIČ Sonja, prof., raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Jeziki in izobraževalni sistem v SR Sloveniji

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 87–96, 4 cit.

Sn (En, Sn, En)

Avtor v prispevku obravnava glede na jezike, ki nastopajo v vzgojnoizobraževalnem sistemu in glede na tipologijo vzgojnoizobraževalnih organizacij v Sloveniji »jezikovne razlike« v izobraževalnem sistemu, ki jih razdeli v naslednje sklope: Slovenski jezik kot učni jezik in izobraževalni sistem; Jeziki narodov in narodnosti Jugoslavije in izobraževalni sistem; Tuji jeziki; Jeziki in izobraževalni sistem na narodnostno mešanih območjih v Prekmurju in na Obali.

Avtorski izvleček

UDK 376.744(497.12–11=945.11=863) »1919–1945«

MEJAK Renata, dr., sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Razvoj vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 97–120, 19 cit.

Sn (En, Sn, En)

Sestavek prikazuje bistvene značilnosti razvoja manjšinskega šolstva po letu 1919 v Prekmurju. Na področju vzgoje in izobraževanja se je nacionalna enakopravnost uveljavljala do leta 1959 na ločenih manjšinskih šolah v narodnostno mešanih okoljih. Iskanje novih in ustrežnejših oblik manjšinskega šolstva je utrdilo spoznanje, da je treba razvijati na nacionalno mešanem področju šolstvo, ki omogoča učencem enakovredno pridobivanje znanja obeh jezikov, seznanjanje z glavnimi pridobitvami kulture in zgodovino obeh narodov. Posebno pozornost avtor posveča bistvenim kvalitativnim premikom na področju dvojezične vzgoje in izobraževanja v 70. in 80. letih.

Avtorski izvleček

NOVAK-LUKANOVIČ Sonja, Research assistant, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Languages and educational system in SR of Slovenia

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 87–96, 4 notes

Sn (En, Sn, En)

With regard to the languages used in the educational system in Slovenia and the typology of educational organizations in Slovenia, the author attempts to illustrate the »language differences« in the educational system under the following chapters: Slovene as the teaching language and the educational system; The languages of the peoples and nationalities of Yugoslavia and the educational system; Foreign languages and the educational system; The languages and the educational system in ethnically mixed regions of Prekmurje and Obala.

Author's Abstract

UDC 376.744(497.12–11=945.11=863) »1919–1945«

MEJAK Renata, Ph. D., Collaborator with the Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

The development of education in the ethnically mixed areas of Prekmurje

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 97–120, 19 notes

Sn (En, Sn, En)

The paper outlines the main characteristics of the development of minority schooling in Prekmurje after the year of 1919. In the field of education, ethnic equality was until 1959 asserted in separate minority schools located in the ethnically mixed areas. The search for fresh and better types of bilingual schooling lent support to the realization that the schooling developed in ethnically mixed areas had to enable pupils to acquire such knowledge of the two languages as balanced each other, and to acquaint them with the main achievements of the culture and history of the two nations. The author highlights the fundamental changes in the field of bilingual education that were effected in the 1970s and the 1980s.

Author's Abstract

VILHAR Nada, dipl. oec., raziskovalni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Oris gospodarske strukture naselja Dobrovnik/Dobronak v okviru socialnoekonomske strukture narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju (z vključitvijo ankete, ki je bila opravljena v Dobrovniku/Dobronaku leta 1984)

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 121 – 135, 10 cit.

Sn (En, Sn, En)

V prispevku smo v okviru socio-ekonomskih in geografskih značilnosti narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju prikazali gospodarsko strukturo naselja Dobrovnik/Dobronak. Glede na zgradbeno strukturo in opremljenost gospodinjstev ter infrastrukturno opremljenost naselja v celoti je Dobrovnik/Dobronak močno razvijajoče se naselje. V naselju je razvita kmetijska dejavnost, s katero pa se predvsem ukvarja starejša generacija. Mlajša generacija je predvsem zaposlena v izvenkmetijskih dejavnostih. Nova delovna mesta v naselju bi preprečila veliko dnevno migracijo delovne sile, omogočila vrnitev delavcev na začasnem delu v tujini, prispevala k razvoju kmetijske dejavnosti in celotnemu gospodarskemu razvoju kraja.

Avtorski izvleček

MEJAK Renata, dr., sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Seznanjanje z elementi madžarske in slovenske kulture v dvojezičnih šolah

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 137 – 154, 0 cit.

Sn (En, Sn, En)

Avtor obravnava rezultate ankete o poznavanju elementov madžarske in slovenske kulture v dvojezičnih šolah. Rezultati ankete kažejo na razlike glede znanja in informiranosti med šolami. Na splošno lahko trdimo, da najslabše rezultate dosegajo osnovne šole, ki delajo v vaškem okolju. Odgovori učencev kažejo, da niso sposobni ustrezno iskazati primerjav med obema kulturama, jih postaviti v ustrezen časovni okvir in dojeti zgodovinsko povezanost družbenega dogajanja.

Avtorski izvleček

UDC 338.1:323.15(497.12-11=945.11):911.3:312

VILHAR Nada, Research Associate, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

An outline of the economic structure of the locality of Dobrovnik/Dobronak with regard to the socio-economic structure of the ethnically mixed Prekmurje region and the survey which was carried out in Dobrovnik/Dobronak

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 121–135, 10 notes

Sn (En, Sn, En)

The economic structure of the locality of Dobrovnik/Dobronak has been dealt with by analysing the socio-economic and geographical features of the ethnically mixed region in Prekmurje. According to its housing structure, the character of the households and its infra-structure, Dobrovnik/Dobronak is a fast-developing locality. The older segment of the population is mainly engaged in farming. The younger generation is predominantly employed outside farming. The creation of new jobs would stop the daily migration of workers and enable the people to return from abroad. It would further the development of farming as well as the economic development of the place in general.

Author's Abstract

UDC 376.744(497.12-11=945.11=863):008

MEJAK Renata, Ph. D., Collaborator with the Institute for Ethnic studies, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Elements of hungarian and slovene cultures in bilingual schools

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 137–154, 0 notes

Sn (En, Sn, En)

The author deals with the results of a survey on some elements of Hungarian and Slovene cultures in bilingual education. The results indicate differences in knowledge between schools. The worst results were obtained in village primary schools. It is evident from the answers of the students that they are not capable of adequate comparison of the two cultures. Further, they cannot place them within the framework of time or understand the historical and social links.

Author's Abstract

UDK 342.531.153:327(436.450:497.1:439)

DEVETAK Silvo, mag., ravnatelj Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Obmejno regionalno sodelovanje med Avstrijo, Italijo, Jugoslavijo in Madžarsko – začetek vseevropskih regionalnih stikov in sodelovanja med Vzhodom in Zahodom?

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, 19. s. 155–171, cit. 5

En (En, Sn, En)

Avtor je najprej predstavil ozemlje t.i.m. Delovne skupnosti regij in republik Alpe-Jadran ter ekonomske in demografske značilnosti dežel, ki jo sestavljajo. Pri tem je s posebno pozornostjo opozoril na obstoj številnih etničnih, jezikovnih in kulturnih manjšin v tem geografskem področju. V nadaljevanju je obravnaval različne dejavnosti delovne skupnosti, kakor tudi čezmejno regionalno sodelovanje med obmejnimi pokrajinami v Avstriji, Madžarski in Jugoslaviji. Na koncu je avtor poskusil odgovoriti na vprašanje, ki si ga je postavil v naslovu: ali so te oblike sodelovanja začetek čezmejnega vseevropskega sodelovanja med Vzhodom in Zahodom?

Avtorski izvleček

UDK 323.15(436.5=863):329(436.5=863)ZKP

STERGAR Janez, prof., višji raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Zveza koroških partizanov ter njena vloga v društvenem življenju in v političnem organiziranju koroških Slovencev

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 173–190, 41 cit.

Sn (En, Sn, En)

Združenje nekdanjih protinacističnih borcev sodi med najpomembnejše organizacije koroških Slovencev. Ustanovljeno je bilo 1946, od 1952 pa deluje pod imenom »Zveza koroških partizanov – Verband der Kärntner Partisanen«. Iz raziskovalne naloge o povojnem delovanju ZKP v članku povzemamo zaključni del o statutarni ureditvi in programskih ciljih, mestu ZKP v mreži koroških slovenskih organizacij ter o sodelovanju z drugimi borčevskimi in odporniški organizacijami. Prikazana je skrb ZKP za partizanska grobišča in spomenike ter za urejanje socialnega položaja nekdanjih borcev in žrtev fašizma.

Avtorski izvleček

DEVETAK Silvo, M. A., Director of the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Transfrontier regional cooperation between Austria, Italy, Yugoslavia and Hungary – a starting point for pan-european regional contacts and exchange?

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 155–171, notes 5

En (En, Sn, En)

The author describes the territory and the economic and demographic characteristics of so-called the Working Community of Regions and Republics Alpe-Adria; with a special emphasis on the existence of several ethnic, linguistic and cultural minorities in this area. He goes on to describe different activities of the Working Community, he also gives an information on the transfrontier regional cooperation between the borderlands of Austria, Hungary and Yugoslavia. The author in conclusion tries to answer the question he has brought up in the title: Are these forms of co-operation a starting point for the West-East transfrontier all-European regional co-operation?

Author's Abstract

STERGAR Janez, Research Fellow, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

The association of Carinthian partisans (Zveza koroških partizanov) and its role in the societal life and political activities of carinthian Slovenes

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 173–190, 41 notes

Sn (En, Sn, En)

The association of ex-fighters against Nazism represents one of the most important organizations set up by Carinthian Slovenes. It was founded in 1946; since 1952, its name has been »Zveza koroških partizanov – Verband der Kärntner Partisanen« (Association of Carinthian Partisans, or ACP). This paper draws on a research project concerned with the postwar activities of the ACP; specifically, it has been adapted from the concluding part of the project that deals with the statutory regulation, program objectives, the status of the ACP within the network of Carinthian-Slovene organizations, and the cooperation between the ACP and other veterans' and ex-resistance organizations. The author also discusses the ACP's concern for partisan cemeteries and monuments as well as for regulating the social status of war veterans and victims of Fascism.

Author's Abstract

VILHAR Nada, dipl. oec., raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Socialnoekonomska struktura prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 191–202, 4 cit.

Sn (En, Sn, En)

Avtorica v prispevku prikazuje proces prestrukturiranja prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju iz agrarnih v neagrne dejavnosti. S stopnjevanim razvojem turizma in industrije ter z izboljšanjem cestnih povezav so se močno spremenile tudi tendence socialnega razvoja. Naraščajoče število delovne sile, predvsem mlade generacije, ki končuje šolanje in prestrukturiranje delovne sile iz kmečkih poklicev v izvenkmetijske dejavnosti se ne more več zaposliti v kraju stalnega bivališča. Premajhno število delovnih mest v krajih na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem ne more več zaposliti naraščajočega števila delovne sile, zato se povečuje število dnevnih migrantov v industrijsko razvitejše kraje Koroške.

Avtorski izvleček

VILHAR Nada, dipl. oec., raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Razvoj turističnega gospodarstva na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 203–217, 6 cit.

Sn (En, Sn, En)

Avtorica v prispevku prikazuje močan vzpon turistične dejavnosti kot ene najpomembnejših gospodarskih panog Koroške. Bogata primarna turistična ponudba Koroške in raznovrstnost turističnih prenočitvenih zmogljivosti so v zadnjih dvajsetih letih omogočile razvoj turizma na Koroškem v celoti, kot tudi na narodnostno mešanem ozemlju. Povečanje števila gostov, razširjanje turistične ponudbe izven poletne sezone in razvijanje novih zimskih turističnih centrov, s tem pa povečanje izkoriščenosti prenočitvenih zmogljivosti in podaljšanje povprečne dobe bivanja gostov na Koroškem so perspektive razvoja koroškega turizma.

Avtorski izvleček

UDC 338.4:331.5:323.15(436.5=863):308

VILHAR Nada, Research Associate, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Can-karjeva 5

Socioeconomic population makeup in the ethnically mixed area of Carinthia (Koroška)

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 191–202, 4 notes

Sn (En, Sn, En)

The author presents the process of population restructuring in the ethnically mixed area in terms of a shift from the agrarian to non-agrarian activities. The growth of tourist trade and industry, together with an improved system of road connections, has considerably altered trends in social development. An increasing body of labor force, in particular the young generations after completing their schooling and those who, following a process of restructuring, seek employment in the non-agrarian branches, can no longer find jobs in the place of their permanent residence. The insufficient number of available jobs in the individual localities of the ethnically mixed area of Carinthia (Koroška) can no longer keep up with the increasing work force, which is why the number of commuters traveling between home and work in the major industrial centers of Carinthia has been on the increase.

Author's Abstract

UDC 338.1:796.5:323.15(436.5=863)

VILHAR Nada, Research Associate, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Can-karjeva 5

The development of tourism in the ethnically mixed areas of carinthia

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 203–217, 6 notes

Sn (En, Sn, En)

The author observes that the big increase of tourism is one of the most important economic branches in Carinthia. For the past twenty years, Carinthia has made a rich offer to tourists and developed a variety of hotels and guest houses, which applies not only to the country in general, but to the ethnically mixed areas in particular. An increase in the number of guests, the development of tourism outside the summer season, the establishment of new winter season centres, and the ensuing increase of bookings and a prolonged stay of tourists in Carinthia – these are the perspectives of tourist development in Carinthia.

Author's Abstract

UDK 323.15:327(497.1:436) »1955–1979«

KLOPČIČ Vera, dipl. pravnica, raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Manjšine – most ali breme v meddržavnih stikih

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 219–227, 0 cit

Sn (En, Sn, En)

Osnovni interes je usmerjen na prikaz in oceno, koliko so iniciative Jugoslavije za obravnavanje vprašanj manjšinske zaščite (v uradnih meddržavnih stikih v letih 1955–1979 na najvišji ravni in v notah) prispevale k izboljšanju položaja slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji. Pretekli dogodki so ovrednoteni s stališča, kaj danes pomenijo v življenju slovenske in hrvaške manjšine.

Avtorski izvleček

UDK 316.344.77

BELTRAM Peter, dipl. soc., samostojni svetovalec za raziskovalno dejavnost, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, YU-61000 Ljubljana, Gergorčičeva 25

Množični mediji in narodnostne manjšine

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 229–240, 0 cit.

Sn (En, Sn, En)

V tem članku avtor poskuša na sistematičen način prikazati položaj in vlogo množičnih medijev s stališča narodnih manjšin. Po drugi strani pa išče odgovore tudi na vprašanje razmerja med avtonomnostjo narodnostnih medijev in potrebe po integraciji pripadnikov manjšin v širši prostor v katerem živijo. Članek je nastal pri pripravljanju gradiva za splošni del raziskovalne naloge »Vloga in pomen množičnih medijev med Slovenci v Videmski pokrajini«, pri kateri sta sodelovala kot sonosilca naloge še Emidij Susič iz Trsta in Rihard Rutar iz Čedad.

Avtorski izvleček

KLOPČIČ Vera, Research Associate, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Can-
karjeva 5

**Minorities – bridge or hindrance to the relations between the Socialist federal republic
of Yugoslavia and Austria**

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana
1986, No. 19, pp. 219–227, 0 notes

Sn (En, Sn, En)

The paper focuses on the presentation and appraisal of the extent to which Yugoslavia's initia-
tives for discussing questions of minority protection (advanced on the occasion of intergover-
nmental summit meetings and contained in diplomatic notes) have contributed to an improved
status of the Slovene and Croat minorities living in Austria. Events of the past are assessed in
the perspective of their present-day significance to the Slovene and Croat minorities.

Author's Abstract

UDC 316.344.77

BELTRAM Peter, B. A. (Sociology), Consultant on Research Activity, Social Planning Bureau
of the SR of Slovenia, YU-61000 Ljubljana, Gregorčičeva 25

Ethnic minorities and the mass media

Razprave in gradivo – Teatisses and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986,
No. 19, pp. 229–240, 0 notes

Sn (En, Sn, En)

This paper is an attempt at a systematic presentation of the status and role of the mass media
from the point of view of ethnic minorities. It also tries to provide an answer to the question of
the relation between the autonomy of the media managed by ethnic groups and the need for
the integration of minority members into wider surroundings in which they live.

This article was written during the processing of the materials to be presented in the general
section of a research project entitled »Mass Media among the Slovenes in the Udine/Videm
Province: Their Role and Significance,« on which this author collaborated with Ermidij Susič
from Trieste/Trst and with Rihard Rutar from Cividale/Cedad.

Author's Abstract

KRISTEN Samo, dipl. pravnik, raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Tržaška kriza maja in junija 1945 v pričevanjih ameriških in britanskih sodobnikov

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, št. 19, s. 241–251, 32 cit.

Sn (En, Sn, En)

Tržaška kriza 1945 je s svojo globalno razsežnostjo bolj kot katerikoli dodatek iz jugoslovanske polpretekle zgodovine zaznamovala spominska in dnevniška pričevanja angleških in ameriških sodobnikov. Dokaj reprezentativni angloameriški sklop memoarskih del že sam po sebi priča o deležu, ki so ga v teh zgodovinskih dogajanjih imeli angleški in ameriški protagonisti. Čas, v katerem je Trst postal nepogrešljivi sestavni del znamenite sintegme o »železni zavesi«, je vsekakor vplival na tovrstna pričevanja in njihov ideološki horizont, v katerem pač ni bilo prostora za objektivno presojo upravičenosti ali neupravičenosti jugoslovanskih zahtev. Pričujoči prikaz podaja kritičen prerez skozi celoto zavezniških pričevanj, pri čemer v glavnem sledi kronološki liniji njihovega izhajanja.

Avtorski izvleček

KOMAC Miran, dipl. politolog, raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Biografije in bibliografije sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani za obdobje 1979–1986

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1986, 19, s. 253–292

Sn (Sn, En)

Bibliografija sodelavcev za obdobje 1979–1986 predstavlja nadaljevanje bibliografije sodelavcev za obdobje 1958–1978, objavljene v Razpravah in gradivu, 1980, št. 11–12, str. 79–151. Pričujoče bibliografije so do določene mere selekcionirane, urejene po abecednem redu ter kronološko po letih nastanka del. V okviru posameznih let pa je uveden sledeči hierarhični princip: 1. raziskovalne naloge; 2. objavljena dela (a. knjige, b. članki, razprave, ostali zapisi, c. ocene, d. prikazi); 3. neobjavljeni referati in diskusijski prispevki na znanstvenih sestankih; 4. elaborati

Avtorski izvleček

KRISTEN Samo, Research assistant, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

The Trieste crisis of may and June 1945 through the eyes of British and American contemporaries

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 241–251, 32 notes

Sn (En, Sn, En)

The Trieste crisis of 1945 was a page in the recent history of Yugoslavia whose global dimension made it the most important episode in our recent history from the viewpoint of contemporary British and American diarists and memoirists. A fairly representative selection of Anglo-American memoirs in itself points to a major share that the British and American protagonists had in that event. The period during which Trieste came to be an essential constituent part of what was subsumed under the well-known phrase of »Iron Curtain« without a doubt affected the ideological outlook of these diaries and memoirs, which is why these accounts do not attempt to provide an objective assessment of the (un)justifiableness of the Yugoslav territorial claims. This paper presents a chronological critical survey of the body of the accounts produced by the Allies.

Author's Abstract

KOMAC Miran, Research Associate, Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Biographies and bibliographies of the workers and associates of the Institute for ethnic studies in Ljubljana for the period 1979–1986

Razprave in gradivo – Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1986, No. 19, pp. 253–292

Sn (Sn, En)

The bibliography of workers and associates for the period 1979–1986 is a continuation of the bibliography of workers and associates covering the period 1958–1978 which was published in the **Treatises and Documents** No. 11–12 (1980), pp. 79–151. The present bibliography is to a certain extent selective; its entries are arranged in alphabetical order and chronologically according to the year of appearance. The following hierarchical principle has been applied for items appearing in the same year: (1) research projects; (2) published works (a. books, b. articles, treatises, other writings, c. reviews, d. notices); (3) unpublished papers and discussion papers delivered at professional meetings and symposiums; (4) reports.

Author's Abstract